

იაკობ სერგაძე

გარკვეობაჲ შუშანიკისი

კართული და სომეხური ტექსტები გამოცდა, გამოკვლევა. პარიანტები,
ლექსიკონი და სემიოტიკური დაუბრთო.
ილია აბულაძე

პ/მგ. რედაქტორი: პროფ. ა. კობახიძე

ტექ. რედაქტორი: ვ. ბოლქვაძე

მთავლიტის № 2175

გამ. შეკვეთის № 18

ჭადაეცა წარმოებას 10/III-38 წ.

ბელმოწერილია დასაბეჭდად 2/IX-38 წ.

ანაწე. ზომა 7X11.

ქალაქის ზომა 72X105

ბეჭდ. ფორმა 12

ტირაჟი 2.100.

Краснознаменная типография имени А. Ф. Мясникова изд-ва „Заря Востока“
Тбилиси, пр. Руставели, 36.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	გვ.
წინასიტყვაობა	VII—VIII
I. მარტვილობის წიგნთა გამოცემანი, ამ წიგნების შემცველი ხელნაწერები და ძირითადი ლიტერატურა საკითხის შესახებ	01—010
II. შუშანიკის მარტვილობის გამოძახილი ძველ ქართულსა და სომხურ მწერლობაში	011—018
III. ქართულ და სომხურ მარტვილობათა წიგნების ტექსტობრივი ურთიერთობა	019—045
IV. მარტვილობათა წიგნების შინაარსისა და კომპოზიციის საკითხებისათვის	046—050
V. გეოგრაფია თხზულებისა	050—059
VI. მარტვილობის სხვა ისტორიულ-ლიტერატურული მხარეები	059—063
ტექსტები	1—53
ა. მარტვილობის ქართული და სომხური ვრცელი წიგნები	3—47
ბ. მარტვილობის ქართული და სომხური მოკლე წიგნები	49—53
დამატება: მარტვილობის ქართული და სომხური სეინაქსარული რედაქციები	57—64
ვარიანტები	65—87
ა. მარტვილობის ქართული და სომხური ვრცელი წიგნებისა	67—84
ქ ა რ ა გ მ ე ბ ი	84—87
ლიქოიკონი	89—99
მარტვილობის ქართული ვრცელი და მოკლე წიგნებისა	91—99
ხაძიებლები	101—120
I. სიტყვათა საძიებელი: მარტვილობის ქართული ვრცელი და მოკლე წიგნებისა	103—119
II. სახელთა საძიებელი: მარტვილობის ქართული ვრცელი და მოკლე წიგნებისა	120

წინასიტყვაობა

იაკობ ცურტაველის მარტიროლოგიური ნაწარმოები, რომელიც უადრინდელესი ქართული ორიგინალური ლიტერატურის ძეგლს წარმოადგენს, უკვე გასული საუკუნის 80-ანი წლებიდანაა (1882 წ.) ცნობილი. მარტილოგის სომხური რედაქციები კი ოცდაათიოდე წლით ადრე გამოშვებულა (1853 წ.)

ამ ორ მეზობელ ერთა ენებზე შენახული ერთი და იგივე მარტილოგის ძეგლთა ურთიერთ-დამოკიდებულება საგულისხმო საკითხი იყო და არის საზოგადოდ ქართულისა და სომხური კულტურის ისტორიისა და კერძოდ—ლიტერატურისა და ფილოლოგიისათვის. პროფ. ივ. ჯავახიშვილის მოკლე და მეტად შინაარსიანი ნარკვევით¹ ამ საგულისხმო საკითხის ძირითად მომენტებზე ამ მხრივ პასუხიც გაეცემული იყო მთავარ ხაზებში. ქართულ-სომხური ტექსტების გამოცემით ჩვენ მხოლოდ ფილოლოგიური მიზნები გვექონდა დასახული, — ტექსტობრივი შედარებებით არსებული შეხედულებების ოდენ დამადასტურებელ საბუთს ვიძლეოდით. მაგრამ როდესაც ამას P. Peeters-ის ნაშრომმა² მოუსწრო, რომელიც თავისი დასკვნებით აქამდის შეწყნარებულ აზრს უპირისპირდება, იძულებული გავხდით ნარკვევის ფარგლები გაგვეფართოებინა და შეეჩერებულეყავით საექვეოდ მიჩნეულ მომენტებზედაც, რომლებიც უამისოდ შესაძლოა მასში არც შესულიყო.

იაკობ ცურტაველის ნაწარმოებს თავის-თავადაც მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს ქართველოლოგიისათვის. ამითაა გამოწვეული, რომ წიგნს ბოლოში ლექსიკონი და საძიებლები დაეურთეთ. ახალი ტექსტების გამოყენების გამო ვარიანტების საჭიროებაც გაჩნდა. იგიც აგრეთვე დაეურთეთ ტექსტებს. ამათ გარდა მარტილოგის ვრცელი სომხური რედაქციის გასაცნობად ქართველი ჩეითხველისათვის მის გვერდით ჩვენი თარგმანიც მოვეციით, ხოლო მისი ქართულთან შემხვედრი ადგილების საჩვენებლად ეს თარგმანი ძველი ქართულით შევასრულეთ. თარგმანი საერთოდ დედნის წყობითა და მასთან სხვაგვარი სიახლოვითაც ხასიათდება. ამის გამოა, თუ მას, ერთი ჩვენი ძველი მთარგმნელის თქმისა. არ იყოს, „თუ სიბნელე რაამე საღმე ანუ სიღუპეზე შესდგამს“, დედნის „შედარებულობისაგან არსს“.

¹ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“, 2 გამოც. ტფ. 1921 წ., გვ. 13—26.

² P. Peeters, *Saint Sossanik, Martyre en Arménie-géorgie* (Anal. Boll., LIII, fasc. III—IV), 1935 წ.

³ ნ. იოანე დამასკელის «წყაროჲ ცოდნისაჲს» არსენ ვაჩეს ძის თარგმანი, ანდერძნაზაგა (დედნად აქ „ბერძნულთა“ დასახელებული), საქ. მუხ. ხელნაწ. S ფონდი № 1463, ფ. 39v.

შრომის დამზადების დროს საუირო შემთხვევებში სათანადო დახმარებას მიჩენდენ პროფ. პროფ.: ივ. ჯავახიშვილი, აკ. შანიძე, კ. კეკელიძე და ლ. მელიქსეთ-ბეგი, რომელთაც გაწეული დახმარებისათვის უღრმეს მადლობას მოვახსენებ.

1936 წ. 25/XII. ტფილისი.

---

1. ბაკვილიძის ნიშნა გავრცელება. ამ ნიშნის შემსავლი ხელნაწილები და ძირითადი დიპლომატიკური საკითხის შესახებ

იაკობ ხუცესის (ტურტაველის) სახელით ცნობილი ნაწარმოები „წამება წმიდისა შუშანიკისი, დედოფლისაჲ“ ორჯერ არის გამოცემული. პირველად იგი მ. საბინინმა გამოსცა („საქართველოს სამოთხე“ პტბ. 1882 წ., გვ. 181—192), მაგრამ რომელი ხელნაწერის მიხედვით, დაბეჯითებით არ ვიცით; მეორედ კი — ს. გორგაძემ („იაკობ ხუცესი, — წამება წმიდისა შუშანიკისი“, ქუთაისს 1917 წ.). უკანასკნელმა თავისი გამოცემისათვის შემდეგი ხელნაწერები გამოიყენა: A — ყოფ. საეკლესიო მუზეუმისა (აწ საქართველოს მუზეუმის A ფონდი) № 95, ყველაზე უძველესი შუშანიკის წამების შემცველ ხელნაწერთა შორის¹, მაგრამ ნაკლები (ტექსტს უკირავს: გვ. 735 — 748); B — იმავე მუზეუმისა № 130, 1713 წ. გადაწერილი (ტექსტი მოთავსებულია გვ. 168 — 184); C — აგრეთვე იმავე მუზეუმისა № 170, 1733 წ. გადაწერილი² (გვ. 120 — 130) და D — კვლავ იმავე მუზეუმისა № 176, 1743 წ. გადაწერილი³ (გვ. 196 — 217). მაშასადამე, ტექსტით ხელნაწერის მიხედვით გამოაქვეყნა. ხელთ ჰქონია აგრეთვე, როგორც თვითონვე აღნიშნავს (ნ. გვ. 40, შენიშვნა), ყოფ. წერა-კითხვის საზ.-ბის მუზეუმის (აწ საქართველოს მუზეუმის S ფონდი) ორი ხელნაწერი №№ 3637 და 3687, რომლებიც გადმოწერილია მე-19-ე საუკუნეში“. უკანასკნელს რომ თავი დაეანებოთ, რომელიც გამომცემლის თქმით „პერიფრაზია“ თურმე, სულ გამომცემელს ხუთი ხელნაწერით უსარგებლია. გამოცემა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მცირეოდენ ნაკლს, რომელიც ტექსტის გამართვასა და ზოგიერთი სიტყვის უსწორო განმარტებას ეხება, საერთოდ კარგადაა შესრულებული⁴.

ნაწყვეტების სახით ძველის ესა-თუ-ის ადგილი სასწავლო კრესტომათიეშიაც არის წარმოდგენილი. ჯერ თვით ს. გორგაძის რედაქციით გამოსუ-

¹ აღწერა ხელნაწერისა ნახე თ. გორგაძის წიგნში: Описание рукописей... Церковного Музея духовенства Грузинской Епархии, I, გვ. 95—114; მ. ჯანაშვილი „ქართული მწერლობა“ I, (ტფ. 1900 წ. გვ. 134 — 136) და ს. ამ ხელნაწერს X ს-ად მიიჩნევენ, მაგრამ P. Peeters-ის სამართლიანი შენიშვნით (ნ. Angl. Bollandiana, LIII, fasc. IV, p. 304) იგი XI ს-ის დამდეგისაა.

² B და C ხელნაწერების ვრცელი აღწერა მოეპოება იქ. თაყაიშვილის („ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა...“) ტფ. 1891 წ., გვ. III—VIII, შდ. თ. გორგაძისა, Опис. рукоп. etc... I, გვ. 139 და გვ. 178 — 180.

³ ნ. აღწერა თ. გორგაძის აღწერილობაში, I, გვ. 185—186.

⁴ შდ. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართ. საისტორიო მწერლობა I, მეორე გამოც. ტფ. 1921 წ., გვ. 26.

ლებში — „ჩვენი ძველი მწერლობა“ (მაგ., III გამოცემაში, გვ. 10—28, ქუთ. 1922 წ.) და შემდეგ პროფ. ა. შანიძის რედაქციით გამოცემულგეგმაშიც (ა. შანიძე, ალ. ბარამიძე და ილ. აბულაძე — „ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა“, I—IV გამოცემა, ტფ. 1934—1937 წ. წ.). უძველესი ხელნაწირიდან უცვლელად აღებული მოზრდილი ადგილი შეტანილი აქვს პროფ. ა. შანიძეს საუნივერსიტეტო კრესტომათიაშიც (პროფ. ა. შანიძე — „ძველი ქართული ენა“, I კრესტომათია, Caucasus Polyglottus, I, ტფ. 1935 წ.).

წინამდებარე გამოცემა სარგებლობს ყველა იმ ხელნაწერით, რომლებითაც მისი წინამორბედი ხელმძღვანელობდა (ისინი იმავე ლიტერებითაა აქაც წარმოდგენილი) და პლუს კიდევ:

E.— ყოფ. საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზ-ბის მუზეუმის (აწ ს-ქართველოს მუზეუმის H ფონდი) ხელნაწერი № 2077, რომელიც 1736 წ. არის გადაწერილი ნუსხური ხელით. იგი ერთ დროს მეფის ძეს ბაგრატს ჰკუთვნებია (მინაწერით პრ-ზე), ბოლოს მოხვედრილა გარეშე საქმეთა სამინისტროს მოსკოვის მთავარ არქივში, საიდანაც გადმოუტანიათ იგი ტფილისს 1924 წ. ხელნაწერების დაბრუნებისას რუსეთის სიძველეთ-საცავებიდან. ტექსტს აქ უჭირავს ფ. 60r—64v.

F.— იმავე მუზეუმის ხელნაწერი № 1672. იგიც ნუსხური ხელითაა გადაწერილი. ხელნაწერის მოსახსენებელში ნათქვამია (ნ. უკანასკნ. გვ.): „აღწერე მე ტფილისის ქალაქსა მყოფმან და მკვდრმან, მოკმემან წმიდისა სიონისამან მთავარ-ღიაკონმან აპრონ... სეკდემბერს კ (20), ქორონიკონს უკ (428), ქრისტეს აქეთ ჩღმ“, რაც 1740 წ. უდრის. ჩვენი ტექსტი მოთავსებულია: ნ რვეულის მე-3 ფურც. rec.—ნა რვეულის მე-6 ფურც. rec-მდის.

G.— ყოფ. წერა-კითხვის საზ-ბის მუზეუმის (აწ საქართ. მუზ. S ფონდი) ხელნაწერი № 3637, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხელთ ჰქონია ს. გორგაძესაც. იგი მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის მიერ არის გადაწერილი მხედრულად 1839 წლის 7 მაისს. ძველი მოთავსებულია გვ. გვ. 74r—78v.

H.— ყოფ. საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზ-ბის მუზეუმის (აწ საქ. მუზ. H ფონდი) ხელნაწერი № 1370, რომელიც, როგორც მინაწერიდან ჩანს (გვ. 560), ვინმე მღვდელ-მონაზვნის თეოდოსის მიერ არის გადაწერილი 1884 წ. სექტემბრის 8-ს.

ამრიგად, წინანდელ გამოცემასთან შედარებით, აქ კიდევ ოთხი ხელნაწერი გამოყენებული; სულ კი, მაშასადამე, რვა¹. ძირითადი მათ შორის, რომე-

¹ არსებობს კიდევ ერთი ნუსხა (H № 2121). იგი ნუსხური დაწერილობისაა, „ქართველთა წმიდათა მამათ ცხოვრებას“ წარმოადგენს. მის მოსახსენებელში ვკითხულობთ: „დაიწერა მეფობასა მეფის თეიმურაზისსა და ძისა მისისა მეფისა ერეკლესსა... ქრისტეს აქეთ ჩღმ (=1748), ქკს უღმ (=436)“. იგი ერთ დროს, თანხმად ბოლოს ყდაზე გაცემებული წარწერისა, მ. ს. აბიონის კუთვნილია (1874 წ.) და მის შემდეგ იგივე ხელი სწევია, რაც E ხელნაწერს. ხელნაწერი დაშლილია ფურცლებად. მას აწიებზე მ. ს. აბიონის სენიშვნები აქვს. საფიქრებელია, რომ იგია გამოყენებული მის მიერ ბეკდესის (საქართ. სამოთხეში“ მოთავსებული ტექსტები

ლიც საფუძვლად უდევს ამ გამოცემასაც, A ხელნაწერია. სამწუხაროდ მას ერთი რეგულის (XVI-სი) ჩაყარდნის გამო ტექსტის შესამედი აკლია. დანაკლისი დანარჩენი ზემოთ აღნიშნული XVIII—XIX ს. ს-ების ხელნაწერებითაა შეესებული.

გამოცემაში ძირითადი ხელნაწერის ორთოგრაფიაა დაცული, მაგრამ იქ, სადაც მერყეობა იყო რომელიმე მოვლენის გარშემო, არჩევანი შემთხვევების მეტი წილის მიხედვით წყდებოდა. ავარჩიეთ მაგ. „პიტიაზმ-ი“ ნაცულად „პიტიაზმ“-ისა, „ვარსქენ“ ნაცულად „ვარზქენ“-ისა, თუმცა უკანასკნელი შესაძლოა მართებულნიც ყოფილიყვნენ. სამაგიეროდ ძირითადი ხელნაწერის „აფუტ“, „აფუტა“ შეეცვალეთ „აფოც“-ით, რადგანაც აქ „ც“ არეული ჩანს „ტ“-ში ნუსხური დაწერილობის ნიადაგზე. რომ ეს ასეა, ამას ჯერ სხვა ხელნაწერები არევენებენ და მერმე სომხურიც, სადაც იგი *Ափոց* („აფოც“), *Ափոյ* („აფტ“), „აფოც“-ად არის გადმოცემული.

ძირითადი ხელნაწერი უ ხმოვნის, უ უმარცვლო ხმოვნისა და უო დიფთონგს გადმოსაცემად სათანადო ნიშნებს ყველგან თანაბრად არ ხმარობს. უ ხმოვანს ზოგან სათანადო *აჲ* გადმოსცემს და ზოგან *ჲ*; უმარცვლო უ-საც აგრეთვე ხან *აჲ* გადმოსცემს, და ხან მარტო *ჲ*; რომელიც ძველ-ქართულში ჩვეულებრივ უი დიფთონგს გადმოსცემს ხოლმე. ტენდენცია კი მაინც იქითკენაა, რომ როგორც ეს ს. გორგაძემაც აღნიშნა², უმარცვლო უ გადმოიცეს *ჲ*-ით. ასეთი მერყეობის გამო მარცვლიანისა და უმარცვლო უნის გადმოსაცემად ყველგან „უ“ ნიშანი ვიხმარეთ, ხოლო უი დიფთონგისათვის—„უჲ“.

ე ფუძიანი საკუთარი სახელებისათვის ნათესაობით ბრუნვაში ჩვეულებრივ მოსალოდნელი იყო -ას (-ის) დაბოლოების დართვით -ის გვეკონოდა, მაგრამ ეს წესი ხშირად დარღვეულია (მაგ., „ქრისტე“სთვის იგი დარღვეულია თითქმის ყველგან): „ც“-ს ნაცულად „ე“ გვაქვს ხოლმე. აღებული გეზის თანახმად, ჩვენ ტექსტი უცვლელად უნდა დაგვეტოვებინა, მაგრამ მიცემითს ბრუნვასთან რომ არ არეულიყო, მოსალოდნელი ორთოგრაფია დაეიცავით; მაგ., „ქრისტეს“ ნაცულად (რომელიც ქარაგმით იხმარება ყველგან) „ქრისტეს“ ვიხმარეთ, როგორც ეს არის ხოლმე კიდევაც ძველი ქართულის სხვა ძეგლებში.

ყოველი შესწორებული ადგილი (იქნება შესწორება ორთოგრაფიული თუ არა ორთოგრაფიული ხასიათისა), ისე როგორც ქარაგმების გახსნაც კი ძირი-

აქედან უნდა იყოს აღებული). ჩვ. ტექსტი მოთავსებულია: X რკ. 7r (II სვეტი)—XI რკ. 7r (I სვ.). გამოცემა და ხელნაწერის შორის საგანგებო განსხვავება არა ჩანს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ზოგიერთ ორთოგრ. შესწორებას, უნებლიე დაკლებას, ჩართულ ახსნითს სიტყვებს და გამოცემის უკანასკნელ აბზაცს, სადაც საუბარია ვახტანგის შურისძიებასა და შუშანოის დაკრძალვაზე ჯერ ცურტაცსა და მერმე ტფილისში. რაც სულ სხვა წყაროდან უნდა ჰქონდეს აღებული გამოცემელს, მის დაუსახებელმად.

¹ ბერძნულთან მსგავსებით, რაც აქ არაფერ შუაშია, ანტონ I-ს „აფოტ“ დაწერილობა მიიჩნია მართებულად, რადგანაც „აფოტ“ ქართული სახელწოდებაა „ფოტ“-ისაო. ამას იმეორებს შემდეგ ი. ბატონიშვილი „ქალმ: სობაში“ და პლ. იოსელიანი („Жизнеописание святых православных прав. гряз. церквы... Тиф. 1850, გვ. 61).

² ს. გორგაძე, იაკობ ხუციყი, — წამება ვმ. შუშანიყის, გვ. 40 (ქუთაისი 1917).

თადი ტექსტისა, ყოველთვის არის აღნიშნული ვარიანტებში. ორთოგრაფიის შესწორებისა და ქარაგმების გახსნის ნაკვალევის აღნუსხეას სხვა ხელნაწერებისათვის თავი ავარიდეთ, რადგანაც ისინი XVIII და XIX საუკუნისანი არიან და ძალზე ღიღ ნაირ-ნაირობასა და სიჭრელეს ამჟღავნებენ.

შუშანიკის მარტილობის მოკლე წიგნიც არსებობს ქართულად, როგორც ეს საკმაო ხანია, რაც ცნობილია. იგი დაკულია ათონის მრავალთავის ერთ-ერთ ხელნაწერში (№ 57). მისი არსებობის შესახებ პირველი ვრცელი ცნობა, რომელიც შეიტაცეს ძველის დახასიათებას და არკვევს მისი მომდინარეობის საკითხს, აქად. ნ. მარმა გამოაქვეყნა¹. უკანასკნელს ძველი გამოსაცემადაც კი დაემზადებინა², მაგრამ არ გამოსულა. მარტილობის წიგნი პროფ. ალ. ხახანაშვილმა გამოსცა ათონიდან მიღებული ვადმონაწერი ნუსხის მიხედვით³. გამოცემას შეცდომები აღმოაჩნდა, როგორც ეს შენიშნულია ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში. ჩვენი გამოცემა ამ ძველისა ათონის ხსენებული მრავალთავის ფოტო-პირიდანაა აღებული (249r—250v).

სომხური ვრცელი მარტილობის წიგნი 1853 წ. არის გამოცემული მოკლესთან ერთად „სოფერკჷ ჰაქაკანქ“-ის (*Մոփերք Հայկականք*) IX წიგნში⁴. ერთიცა და მეორეც, როგორც ეს 1924 წ. გამოქვეყნებულს ვენეტიკელების ხელნ. წერთა აღწერილობის⁵ შენიშვნებიდან ჩანს, თითო ხელნაწერის მიხედვითაა გამომხეურებული. ვრცელი ხელნაწერის დაწერის დრო აღნიშნული არა აქვს აღწერილობის გამომცემელს. ის კი არა, ადგილსამყოფელოც არ იცის სწორად ამ ხელნაწერისა, რომლის ნუსხა აულია ცნობილ ლ. ალიშანს და ვენეტიკის ხელნაწერების ბიბლიოთეკისათვის გადაუცია 1861—65 წ. (*Ճարտար, 18*). მართალია, ასეთად პარიზის ნაც. ბიბლიოთეკას ასახელებს აღწერილობის შემდგენელი ბ. სარგსიანი, მაგრამ ამ წიგნსაცავის სომხური კოლექციის აღწერილობაში, რომელიც უკანასკნელ დროს Macler-ის მიერაა გამოქვეყნებული⁶, შუშანიკის წამება არსადა ჩანს; რაც შეეხება სომხური მოკლე წამების წიგნს, იგი უთარილო ნუსხური (*բլուրդիք*) ხელნაწერიდან არის გადაწერილი ნ. სარ-

¹ Н. Марр, Из поэмки на Афон (Жур. Мин. Нар. Прос. 1899 г. № 3), გვ. 18.

² ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართ. საისტორიო მწერლობა I, 2 გამოც., 1921 წ., გვ. 19.

³ А. Хаканов, Материалы по груз. агнолоии по рукоп. X в. (Ирван, по востоковед., изд. Изд-р. Инст., вып. XXXI, Москва 1910, გვ. 49—51).

⁴ *Մոփերք Հայկականք* — *Վկայքք արբիւն Տուշանկան...* ვრცელი: 10—47; მოკლე: 49—55, *Վնեստիկ* 1853 (ვრცელის შემოკლებული ტექსტი მოთავსებული აქვს ლ. ალიშანს თავის: *Ճշգրտություն* ში: *Պատմիք և պատմութիւնք Հայոց, Բ. Պատմութիւնք Հայոց*, გვ. 183—186, *Վնեստիկ*, 1901).

⁵ *Մայր ցուպիկ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանէն Մխիթարեանց ի Վնեստիկ հատ. Բ. Բաւտիզ Սարգսեանի*, V, nise 1924.

⁶ F. Macler: Catalogue des Manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque nationale, Paris, MDCCCXVIII.

გსიანის მიერ ქ. კარინს (არზრუმს) 1846—52 წლ. (*ჰაილნაიქი, II*) და გამოქვეყნებულია, როგორც აღენიშნეთ, მარტილობის ვრცელ წიგნთან ერთად.

მარტილობის ვრცელი წიგნის ჩვენი გამოცემა ვენეტის გამოქვეყნებულს გარდა კიდევ ეჩვიადინის ერთ-ერთი მრავალთავის (*ჰაილნაიქი-ის*), № 941 ხელნაწერს ეყარება, რომელიც 1689 წელსაა გადაწერილი. უკანასკნელი პირველთან მიმართებით უმეტეს შემთხვევაში დიდ სხვაობას არ გვაწოდის, მაგრამ არის მაინც ადგილები, რომლებიც ან სხვანაირადაა მასში გადმოცემული, ან აკლია, ანდა უფრო გავრცობილია. უკანასკნელი უფრო XIV-სა და მომდევნო თავებში შეინიშნება. სხვა მხრივ კი ორივე ეს ხელნაწერი ერთისა და იმავე რედაქციისა ჩანს. ამ ხელნაწერის თავისებურებათაგან საგანგებოდ აღსანიშნავია ის, რომ მას არ გააჩნია ერთი ისეთი მომენტი, რომელიც დაბეჭდილს მოეპოება. ეს ის ადგილია, სადაც მარტილობის ვრცელი წიგნი ვარსკენის გამაზღვანების ერთ-ერთ მიზეზად თავისი ქალის ცოლად შერთვის განზრახვას ასახელებს¹. შესაძლოა, ეს ადგილი გადაწერვაში გამოაგდო თხრობიდან, რადგანაც ეს მომენტი ისეა მოხსენებული მასში, რომ შემდეგ მთელი მარტილობის გასწვრივ არსად არაფერი ისმის ამ განზრახვის შესრულებისა თუ შეუსრულებლობის შესახებ. ეს მომენტი რომ სხვა რედაქციასაც ჰქონია, ამას მარტილობის მოკლე წიგნიც მოწმობს. მოკლედ ამ მოვლენის შესახებ აქაც არის ნათქვამი. მარტილობის მოკლე წიგნი, წინააღმდეგ მისი გამოცემლის აზრისა, ჩვენი დაკვირვების თანახმად, როგორც ამას ქვემოთ ვნახავთ (ნ. გვ. 028-029), ვრცელის შემოკლებას წარმოადგენს მხოლოდ ერთ ნაწილში (I თავი), ხოლო ვრცელიდან გამოღებებსა თუ გამოკრებას მეორე ნაწილში (II—V თ.). ამრიგად, თუ ეს ადგილი მთელს ნაშესრულშია, უცილობელია, რომ ვრცელშიაც იქნებოდა. ყოველ შემთხვევაში, განსხვავებანი ვრცელი მარტილობის ეჩვიადინური ნუსხისა, რომლებიც გამოცემულთან მიმართებით ვაგვიჩინია, გარდა ორთოგრაფიული შემთხვევებისა, ყველანი ან ტექსტში მოხდნენ, ანდა ვარიანტებში არიან გატანილი.

მარტილობის მოკლე წიგნს უცვლელად ვიღებთ გამოცემულიდან. მის სხვა ნუსხას ჩვენ ერევისა და ეჩვიადინის მრავალთავებში (*ჰაილნაიქი*), სადაც იგი იყო საჯულებელი, ვერსად წაეაწყდით. მის ერთად-ერთ შემონახულ ტექსტს კი ქართულის გვერდით ვათავსებთ. ქართული, როგორც უკვე შენიშნულია, თარგმანია სომხურისა. ხოლოდ არაა სწორი, თითქოს იგი გამოცემულ სომხურ ტექსტს ჰფარავდევს, მისი სიტყვა-სიტყვით თარგმანი იყოს². იგი მასთან ახლო მდგომია, მაგრამ მისგან რამდენამდე განსხვავებულიცაა. დიდი მაინც არაა ეს განსხვავება და ამიტომაც ვათავსებთ მათ ურთიერთის გვერდით.

სომხური მოკლე მარტილობის ტექსტი სასწავლო ქრესტომათიაში აქვს შეტანილი პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის: „ძველი სომხური ქრესტომატია ლექსიკონითურთ“, ნაკვეთი I—ქრესტომატია. (ტფ. უნივერსიტეტის გამოცემა, 1920 წ.), გვ. 100—103.

1 ნ. ა. სომხ. III 43—44 და მისი შენიშვნა.

2 Н. М а р р. Из поэмы на Афон (ЖМНП р. 1899 г. № 3), გვ. 18.

3 ნ. იგვე ნაშრომი და აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილის „ძველი ქართ. საიტორიო მწერლობა“ 1, 2 გამოც. გვ. 20.

როგორც ქართული, ისე სომხური მარტილობის წიგნები თავებდა ვაკეც განკვეთილი. ქართული ვრცელი წიგნის დაყოფა ს. გორგაძის გამოცემის თანხმდომიანა, ხოლო სომხურისა მასთანაა შეფარდებული, რაც მცირეოდენი განსხვავების გარეშე ისეთივეა, როგორც P. Peeters-ის ლათინური თარგმანისა (Anal. Bollandiana, LIII, fasc. III, გვ. 8—24). მოკლე წამების თავებდა განკვეთისას ვრცელთან მიმართებით ვხვდებით მდებარეობით და იგი, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში უკანასკნელი თავის ორად განკვეთას, თითქმის ისეთივე დარჩა, როგორც P. Peeters-ის ლათინურ თარგმანშია (Anal. Bol., LIII, fasc. III, გვ. 40—45).

* *

ძველ მარტილობათა წიგნებს დროთა ვითარებაში, უფრო კი მოგვიანო საშუალო საუკუნეებში, საეკლესიო მოთხოვნილებათა მიხედვით ამცირებდნენ, ე. წ. სვინაქსარულ რადაქციებს აკეთებდნენ. ქართულში შუშანიკის მარტილობის ასეთ რედაქციას მხოლოდ „თთუნში“ წვააწყდით (ყოფ. საეკლესიო მუზეუმის, — აწ საქართ. მუზეუმის A. ფონდის ხელნაწერი № 425, გადაწერილი 1718 წ.). სომხურისათვის იგი, ე. ი. სვინაქსარულ ცხოვრება, ორი რედაქციითაა ცნობილი; ორივე გამოცემულიცაა *მაკამალოცე*-ებში. პირველი (ნ. დამატება 1) ე. წ. წყრენციის სვინაქსარში², რომელსაც ხშირად ვხვდებით ძველ ხელნაწერ ცალეზში, და მეორე (ნ. დამატ. 2) ტერ-ისრაელი საშ. მათ გარდა არსებობს კიდევ ერთი მათზე უფრო მოკლე სვინაქსარული ცხოვრებაც (ნ. დამატ. 3), რომელიც ერთ-ერთ მარტიროლოგიურ ხელნაწერ. კრებულში მივაკვლიეთ ერევანს (ერევნის მუზეუმის ხელნაწერი № 724, რომელიც 1296 წლისად ითვლება, თანახმად მუზეუმის მოკლე აღწერილობისა). იგი რაიმე ახალს ხსენებულს სვინაქსარულ რედაქციებთან მიმართებით არ იძლევა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მასაც მათთან ერთად, ისე როგორც ქართულსაც (ნ. დამატ. 5) დამატების სახით ეურთავთ მარტილობის წიგნებს (ნ. დამატება გვ. 57—64). იქვე დაურთეთ აგრეთვე პირველი სვინაქსარიდან აღებული ერთი საკითხავიც (ნ. დამატ. 4), რომელიც წმ. ნინოს³ ჯვარისათვის არის დადებული მარტის 30-თვის და სადაც მოკლედ მოთხრობილია შუშანიკისა და ვარსკენის ამბებიც⁴. სომხურის არმცოდნე მკითხველისათვისაც რომ გასაგები ყოფილიყო სომხური მასალა, იგი ისევე ვთარგმნეთ, როგორც სომხური ვრცელი წამების წიგნი და უკანასკნელისამებრ დედნის გვერდით მოვთავსეთ.

მარტილობათა წიგნებს სხვანაირი ბედიც ეწიათ.

¹ თ. ეორდანი, Описание рукоп. Церковного Музея.. II т. гл. 12—14, ტფ. 1902 წ.

² *მაკამალოცე... ქ მონს ქრქქს მხმქ* (=1708), *ქ მაკამალოცე ზითანსილოცე*. ეს გამოცემა შეეჯყოთ ძველ ხელნაწერ სვინაქსარის, რომელთა მიხედვით უმნიშვნელო შესწორება შეიტანეთ ჩვენს გამოცემაში.

³ *მაკამალოცე ღამ კარდქ სხარხლდქს იქსასქს კაკამალოცე სქრ სიქსქსქს ზითანსილოცე*, 1834.

⁴ ესეც ზოგჯერ ძველ ხელნაწერ სვინაქსარებში შეუვდავით და ცუტადღნი შესწორება მათ მიუღწევთ აქაც შეიტანეთ, რომელსაც საფუ ვარიანტად არ აღნიშნათ.

ქართველ მარტილთა თხზულებანი დამატებითი ცნობებით შეავსო, სათანადო საგალობლებით შეამკო და ჩვეული მაღალფარდოვანი ენით გამართა XVIII ს-ში ანტონ I. მას მან „მარტირია“ უწოდა (ნ. საქართ. მუზ. S ფონდი № 1272). „მარტირიაში“ მოპყვა შუშანიკის მარტილობაც: „შესხმა და მოთხრობა ლუაწლთა წმიდისა დიდისა მოწამისა რანთა დედოფლისა სუსანანასა ზედწოდებით შუშანიკისა...“. დამატებითი ცნობები, როგორც თვითონ ანტონი აღნიშნავს, სომხური წყაროებიდან აქვს აღებული: „უწყებულ ვართ ისტორიკოსთაგან სომეხთასა და სათუთროსაგან მეტაფრასისა მათისა, თქმულისათჳს წმიდისა სუსანანასა“. ეს წყაროები *Математика*-ამდის მიღის ყველა, რომელიც მის მიერ დასახელებული „სათუთო მეტაფრასი“ უნდა იყოს. მან „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით არ დააკლო თავის ნაღაწეს. ძირითადი მისთვის მაინც იაკობის სახელით ცნობილი წაშების წიგნია. მარტილობის მოკლე წიგნს იგი არც ქართულად და არც სომხურად არ იცნობს, თორემ მისგანაც გამოიღებდა რამეს. დიდი რამ მინიციადამაინც შუშანიკის მარტილობისათვის (იაკობის ნაწარმოებისათვის) მას არ შეუძენია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ინტერესს მოკლებული არაა იგი, თუნდ იმ მხრით, თუ როგორ ესმის მას წამების ესა-თუ-ის აღგილი, ესა-თუ-ის სიტყვა. ამასთან ისიც აღსანიშნავია, რომ წამების წიგნის ავტორად იაკობ ხუცესი ყველაზე ადრე მან მიიჩნია. „იტყვს ხუცესი ვინმე აღმწერელი ლუაწლთა წმიდისათა-ო“ არა ერთგზის აღნიშნავს იგი.

ანტონის სახელადი მაღალი „შტილისა“ და ძნელად გასაგები დარჩა. იგი გამარტივების ნაპირივებდა. მართლაც, მის დაქვრდნო, გაამარტივა და თავის ენციკლოპედიურ ნაშრომში — „კალმასობაში“ — შეიტანა იოანე ბატონიშვილმა (ნ. საქართ. მუზ. ხელნაწერთა H ფონდი № 2170, 2179v: „წამება წმიდისა დედოფლისა სუსანასი, რომელსა უწოდდენ შუშანიკს“. იოანე ძირითადად თითქმის ყველგან განუხრელად მისდევს თავის ნიშნულს, ზოგან სიტყვა-სიტყვითაც კი. მისი საგალობლითვე იაკობს თავის ნაშრომსაც. იოანე ბატონიშვილი ასე მოიქცა არა მარტო შუშანიკის მარტილობისადმი, არამედ სხვა ქართულ წამება-ცხოვრებათა მიმართაც. აქ ყველგან მისთვის ანტონ I-ია გამოსავალი; მაგრამ იქ, სადაც ამა-თუ-იმ მარტილის შესახებ „ქართლის ცხოვრებასთან“ დაკავშირებით ლაპარაკობს, იქ იგი უკანასკნელს ეყრდნობა. ხშირად იოანეს ნაშუაყვეს აგიოგრაფიის დარგში „კალმასობის“ გარეთ ცალ-ცალკე და ზოგჯერ კრებულის სახითაც კი ვხვდებით ხელნაწერებში (ნაგ. ყოფ. წერა-კითხვის სახ. ბის მუზეუმისა, აწ საქ. მუზ. S ფონდის, № 3687). ასეთი სახით იპინი კაცს, ს. გორგაძისებრ, მართლაც „პერიფრაზი“ ეგონება. ჩვენც ასე გვევონა ერთნანს, სანამ მის წყაროს მივაკლვედით, მაგრამ იგი იაკობის ნაწარმოების უშუა-

¹ ბეოს მხოლოდ ის თ ადკ-ლებს, რომლებიც უშუალოდ თხრობას არ ემება და თვით ანტონის ნამჭერმეტყველივია.

² იოანე ბატონიშვილმა თავის ენციკლოპ. ნაწარმში „ქართლის ცხოვრებაც“ კი გადმოხდა. შ. შ. ნიკისათვის ნ. საქ. მუზ. ხელნაწ. H ფ. № 2134. თ. ანწრ.

³ მარტილობათა ადგილი „კალმასობაში“ მიმ-თითა დოც. ტრ. რუხაძე კ. / ქართველ გაყნობისთანავე უშანიკის შესახები თხრობა ჩვენი „პერიფრაზის“ თანშედეგად აღმოჩნდა, რითაც გაირკვა „პერიფრაზის“ ავტორის ვინაობაც. ესარგებლოდ შემთხვევით და ანწ. რუხაძეს თავაზიანად მოწოდებულნი ცნობისათვის მაღლობს ვუცხადებ.

ლო „პერიფრაზად“ კი არ მივიჩნევთ, არამედ ანტონის გარდაკაზმული წამებისა. მიუხედავად „პერიფრაზობისა“ ეს ნაშრომიც ინტერესს მოკლებული არაა ისევე, როგორც ანტონისაც, სხვას რომ თავი დავანებოთ, თუნდ. ზოგიერთი ძღვილისა და სიტყვების გაგების მხრით. ამიტომ მათ სათანადო ანგარიშს ვუწევთ და ვიყენებთ კიდევაც აქ, ბოლოს დართულ ლექსიკონში¹.

ქართულად მოიპოება კიდევ ერთი „მდაბიურად“ გამოთქმული მარტვილობა-ცხოვრებათა წიგნი. იგი თარგმანია, სომხურიდანაა შესრულებული. ავტორი ვენეტიკის მხითარაანთი ლუკა ინჰიკიიანია, მთარგნელი კი იქაურივე P. Kharistcharian-ია². იგი იმ ქართველთა საკითხავ წიგნად უნდა იყოს შედგენილი, რომლებიც სომეხ კათოლიკეთა აღსარებისანი იყვნენ (ისევე როგორც იმ სომეხთათვის, რომლებიც ამავე აღსარებისანი, მაგრამ სომხური ენისა და მწიგნობრობის უცოდინარნი იყვნენ). მოიპოება იგი ხელნაწერის სახითაც (საქართ. მუზ. ხელნაწ. S ფონდი № 2766) და ბეკდურადაც (ლუკა ინჰიკიიანი, წმიდანების ცხოვრება, ვენეტიკი 1859 წ.).

მეცხრამე-ე საუკუნის დამდეგიდან სომხურში მარტვილობათა ძეგლების საბოპულარიზაციოდ და კერძოდ სომეხ წმიდათა თავგადასავლის გასაცნობად შედგა ისეთი ვრცელი კრებული, როგორიცაა *Հիսկատար վարք և վկայութեան յուր թիւն սրբոց* („სრული ცხოვრებანი და წამებანი წმიდათა“). მკრტრ ავგერძანმა თავი მოუყარა მასში როგორც სომხურ მრავალთაგანში შემონახულ ცხოვრება-წამებებს, ისე მის გარეთ არსებულთაც, შეაჯერა ისინი ბერძნულსა და ლათინურს და ვრცელი შენიშვნებითურთ გაოსცა ვენეტიკს მე-19-ე ს-ის დამდეგს. კრებული გამოიცა როგორც ერთ უზარმაზარ ტომად, ისე საშუალო ფორმატის 12 წიგნადაც. შუშანიკი შეტანილია IV წიგნში [გვ. 63—67]³. ძვირფასია აქ ის უხვი ცნობები და კომენტარები, რომელთაც გამომცემელი გვაწვდის ამა-თუ-იმ მოღვაწის შესახებ, როგორც აგრეთვე ამ ლაწლის აღმბეჭდვლ ძეგლთა მიმართაც.

ზოგიერთი წმიდანის მდაბიურად გამოთქმული ლაწლი გამოცა 1832 წ. ლუკა ინჰიკიიანმა, ერთ კრებულად (*Ղ. Ի ն ճ ի ն ს ა ն — Վարք Սրբոց, Ժպ-կաքաղ...* ვენეტიკი 1832), რომელიც იქვე ითარგმნა და დაიბეჭდა ქართულად, როგორც ეს ზემოთ აღვნიშნეთ.

შუშანიკის მოკლე თავგადასავალს ეხედებით აგრეთვე მინას ბეშქეიანის საცნობარო ხასიათის ნაშრომშიაც: *ՀՀամարիտ իկարագիւր վարուց կրանსիկ սրբոց, յօրինեալ ի պէտս մանկանց ի Կ. Մխրաս վարդապ. Բ ժ շ ի հ ა ն ...* *Վենեսიქ* 1850, გვ. 663), რომელიც *Մայამատուր*-იდან იღებს საპირო. ცნობებს, როგორც ეს ჩანს მასთან ახლო გაცნობით.

¹ ლექსიკონში (6. გვ 90—99) დამოწმებული ანტონ I და იოანე ბატონი-შვილი (სწავლ. მათ ნაშრომთ ჰგულ. სხმობ, ბოლო საბა, სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონი“).

² *Աբէն Ղ. ա զ ի ի հ ა ն — Նոր մատենագիրութիւն*, გვ. 899—900, 1903 წ.; P. Kharistcharian-ის პეტრე ხარისტიკაშვილი, მაგრამ არა მთა-გმწელი, არამდ რედაქტორი ზ. კ. ბ. ნაის ცნობით (6. „ქართ. კათოლიკეთა სასულიერო მოღვაწენი“, ტფ. 1905 წ., გვ. 58—59).

³ *Հիսկատար վարք և վկայութեան յուր թիւն սրբոց*, წიგნი IV. *Վենեսիქ* 1813.

ახალ სომხურ ლიტერატურაში შუშანიის მარტვილობა ისტორიული დრამის სუფეტადაც კი იქცა. სომხური მასალის მიხედვით იაკობ კარინიანცმა (გნმიაძინის მუხუმის ხელნაწერების ერთადერთი აღწერილობის გამოცემებში) 1860 წ. სამ-მოქმედებიანი ტრაგედია დაწერა (*Շուշանիկ, գուսար ძեპին ლაქ-მահანჯ ჭაკიց ისყარაყასი, იფსირიცქანს აიდყაქის ყოსთინიქსნიყ...* დიპოზაციას) *Կ արին სასն Կ*, 1860 წ., ტფილისი). იგი დიდი ვატაქებით იღვმებოდა სომხური თეატრის სცენაზე ტულისსა და სხეაგან, როგორც ამას ბოლო დროის მემუარული სომხ. ჩაწერები გვამცნობენ.

შუშანიის წამება ქართულიდან ნათარგმნი რუსულად ქართული ვრცელი რედაქციის გამოცემლისაგანე¹. უცხოენაზე კი როგორც ქართული, ისე სომხური მარტვილები პირველად ბელგიელმა ორიენტალისტმა P. Peeters-მა თარგმნა და ვრცელ გამოკვლევასთან ერთად ბოლო დროს გამოაქვეყნა კიდევაც: *Sainte Sousanik, Martyre en Arménie-Géorgie*; I ნაწილი: სომხურისა და ქართული ტექსტების თარგმანები ლათინურად (გვ. 5—48) და II ნაწილი: *Étude critique* („კრიტიკული ეტუდი“, გვ. 245—307, *Analecta Bollandiana*, t. LIII, fasc. III და IV, Bruxelles, 1935 წ.).

* * *

სპეციალური ნარკვევი ან განხილვა შუშანიის მარტვილობისა როგორც სომხურს, ისე ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში იშვიათია, მით უმეტეს ქართულ-სომხური მასალის ურთიერთთან დაპირისპირებისა ან გამოყენების გზით. ერთადერთი ამ მხრივ მხოლოდ პროფ. ივ. ჯაფახიშვილის განხილვაა, რომელიც მოთავსებულია მის წიგნში: „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი I: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, V—XVII ს.ს.“ (მეორე შეესებული გამოცემა, ტფ. 1921 წ.), — „იაკობ ხუცესი“ (გვ. 13—26). პირველად აქ არის მოცემული პასუხი იმაზე, თუ რომელი წამებათაგანია პირვანდელი და რა ღირებულებისაა ისტორიისათვის თვითიული მათგანი.

„ქართული ლიტერატურის ისტორიაში“ (წიგნი I: საეკლესიო მწერლობა, ტფ. 1923 წ.) პროფ. კ. კეკელიძეს მოკლედ აქვს განხილული (გვ. 119—124) ქართული ვრცელი მარტვილობა, როგორც ლიტერატურული ძეგლი და საგანგებოდ აქვს დადგენილი შუშანიის აღსასრულის ზედმიწევნითი თარიღი და დაახლოებით განსაზღვრული აქვს შრომის დაწერის დროც.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში შუშანიის მარტვილობის შესახებ ესა-თუ-ის კითხვა სხვებსაც აქვთ აღძრული და რამდენადმე გადაჭრილიც. ანტონ I-დან მოკიდებული იგი დღემდის ჩვენი ძველი კულტურის ისტორიის ამათუ-იმ საკითხის განხილვის დროს გამოყენებულია ხშირად და სწორედ ასეთს გაკვირვების მომენტში ჩანს ხოლმე ზოგჯერ ამა თუ იმ მკვლევრის შეხედულება ან ძეგლის შესახებ. მათგან უფრო საგულისხმოებს ძეგლის სათანადო მხარეების შეტებისას მოვიყვანთ, აქ მათ აღნუსხვას არ გამოვეუდგებით.

¹ Т. Сабинини — „Полное жизнеоп. святых груз. церкви“, f. I, СПб 1871 г., стр. 141—152.

სომხურ ლიტერატურაში აგრეთვე ამ ძეგლს უმეტესად ცალკეულ შემთხვევებში ეხებებიან. სპეციალური მისი განხილვა სომხურად არ არსებობს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ლ. ალიშანიის *მოცულობის წიგნის წიგნი* (ნაკვ. I, ვენეტიკი 1869). ერთი თავი აქ მიძღვნილი აქვს შუშანიკს (ეს შრომა სამეცნიერო-პოპულარულია. დაწერილია ცნობისმოყვარე სომეხი ახალთაობისათვის. ამ ახალთაობის ერთ-ერთ წარმომადგენელს ესაუბრება ავტორი და აცნობს ამათუ-იმ მოვლენას სომხეთის წარსულიდან). ამ თავში მოთხრობილია შუშანიკის ვინაობა და თავგადასავალი, რომლის გადმოცემისას ავტორი ეხება ისტორიული ლიტერატურული ხასიათის ამათუ-იმ საგულისხმო მომენტს.

შუშანიკის მარტივობას შედარებით უფრო პრავალმხრივ მ. ორმანიანი იხილავს-თავის *საგვარამონო-ში* (კოსტანტინეპოლი 1912 წ., § 303 და § 304), იგიც ოდენ სომხური წყაროებით. ავტორი მთავარ ყურადღებას თარიღების გარკვევას უფრო აქცევს, ვიდრე ძეგლის რაობას.

ბოლოს აღსანიშნავია აგრეთვე პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის მიერ სომხურად გამოქვეყნებული ნაშრომიც: *«Արայ սյրսբնիքը Հայաստանի և հայերի մասին...», Հատ. II (მსկსან 1934)*. სხვა ქართულ საისტორიო წყაროებიდან გამოკრებილ ადგილებთან ერთად აქ მოცემულია თარგმანის სახით მცირეოდენი ნაწყვეტი (ნ. გვ. 11—12) იაკობის ნაწარმოებიდანაც, რომლებიც რამდენადმე სომხეთსა და სომხებს შეეხება. თარგმანს წინ უძღვის მთარგმნელის (პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის) წინასიტყვაობა, რომელშიაც მოკლედ შეჯამებულია უმთავრესად ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულებანი იაკობის ნაწარმოებზე გარშემო (ნ. გვ. 7—10).

უცხო ენაზე პირველი სერიოზული ნარკვევი წამებათა წიგნების თარგმანებთან ერთად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უკანასკნელ დროს (1935 წ.) P. Peeters-მა მოკცა. ბელგიელი დიდად ცნობილი ორიენტალისტი კარგად იცნობს სომხურსა და ქართულ წყაროებს. უფრო სომხურს, ვინემ ქართულს, როგორც ეს მისი ნაშრომიდან ჩანს. ქართული წყაროები მას ამომწურავად არ მოეუბნება. ისეთი ძირითადი ნაშრომი, როგორიცაა პროფ. ივ. ჯავახიშვილის ზემოთ დასახელებული გამოკვლევა, მას გამოყენებული არა აქვს. გამოყენებული რომ ჰქონოდა, მისთვის ზოგიერთი საკითხი უთუოდ ანგარაშვასაწევი გახდებოდა და ალბათ სხვანაირ გაშუქებასაც მიიღებდა.

P. Peeters-ზე ცოტა ადრე ამ ძეგლის მოკლე გარჩევა ევროპელთაგან კიდევ იოსებ კარსტმა მოკცა ნაშრომში: *«Litérature géorgienne chrétienne»* 1934; გვ. 74—76. იგი საგანგებოდ ახალს არას გვაწვდის, მოკლედ აჯამებს ქართულსა და სომხურ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ შეხედულებებს.

II. შუშანიის მარტვილობის ბამოძახილი ძველ ქართულსა და სომხურს შეარღობი

შუშანიის მარტვილობის გამოხმაურებას საისტორიო ხასიათის ძველ ქართულ მწერლობაში აღრიდებენ ვაჟულაობთ. უძველეს მათგანს — „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მარტიანეს (IX ს.), — როგორც ეს მას საზოგადოდ ახასიათებს, მოკლედ, ორიოდ სიტყვით აქვს აღნიშნული ფაქტი, მისთვის ჩვეული ქრონოლოგიური ხასიათის შეცდომებით¹. იგი გადმოსცემს:

„და მისა შემდგომად მეფობდა ბაჲურ და კათალიკოზი იყო მკარა და მისა ზეჲ ვარსკენ ბიტრიანში იყო და შუშანიჲ იწაბა ცურავს“ (მარტბერდის ტექსტით, ნ. Е. Такашвили — Описание рукописей общества распространения грамотности среди груз. населения, т. II, вып. 4, გვ. 724).

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ წიგნის გარდა შუშანიის შესახებ ცნობას გვაწვდის „ცხოვრებაჲ ვანტანგ გურგასალისი“², რომლის ავტორიც (XI ს.) იმავე მეტიისა და კათალიკოსის საკეთმპყრობელობის დროს სდებს მის წამებას. იგი გადმოგვცემს:

„ამასვე ეამსა მეფობდა სპარსეთს [მეფე], რომელსა ერქუა ურზიხდ. და მასვე ეამსა იყო სომხითს კაცი ერთი შვილი მთავართა, სახელით ვარსკენ³ და ესუა მას ცოლი მთავართა შვილი, რომელსა ერქუა შუშანიჲ, ასული ვარდანიისი. ხოლო აქას ვარსკენ⁴ ეუფლა ეამკარ და განიხრანა მიქცევა ცეცხლის მსახურებად. წარვიდა წინაშე სპარსთა მეფისა. დაუტევა სჯული ქრისტობა⁵ და იქმნა ცეცხლის მსახურ. ხოლო სპარსთა მეფემან წარმოგზავნა იგი ნიჭითა. დიდითა ფრისთაჲდ რანისა. ვითარ მოვიდა და ცნა ცოლმან მისჲან შუშანიჲ ქრმისა მისსგან დატეუბა: [ა] სჯული [სა] ქრისტობა [სა], არღარა ერჩდა იგი ცოლად და დაიოქყა სიყუარული ქრმისა თვისისა და ყოკლითა გულითა შეუდგა რგი ქრისტესა აღარელებად მცნებათა მისთა. მაშინ ვარსკენ⁶ შეუდგა მრავალ ლანედ. პირველ ლიქითა და ვედრებათა და ნიჭის მიცემითა, შემდგომად შეადგო. სატანგელსა დიდსა, რომლისა სიგარძისაგან არა დაწვერენ ლეწლნი წმიდისა შუშანიისნი. და მოკლა იგი ქმარმან მისჲან ვარსკენ⁷ ფრისთაჲმან.

„მაშინ ბაჲურ მეფემან ქართველთამან მოუწოდა და შემოკრიბნა ლაშქარნი ფარულად და წარემართა ვარსკენს⁸ ზედა პარკად, რამეთუ ვარსკენ⁹ ველსა გარე და კაცისა მტკუროსისა, სადა შეერთეს ძღინარე ანგრიტისა [ვახტანგის რედაქციით: ანაგრიტისა] მიუკარსა. დაესა და შეიპყრა ვარსკენს¹⁰. და დატურეს წუთილად ასონი მისნი, დამოკიდეს ბესა. ხოლო გუამი წმიდისა შუშანიისნი¹¹ წარმოიღეს დიდითა პატრიოთა და დაფლეს ცურავს. ამან ბაჲურ მეფემან წარგზავნა მოციქულნი წინაშე სპარსთა მეფისა, აუწყეს ესე ყოველი და ითხოვა მისგან შენდობა [ა]. მაშინ მეფემან განიხრანა გონებასა თვისსა და თქუა: „უფეთუ შეჭრისაჲთუ ქართველთა, განერთენ იგინი ბერძენთა, შენდობა აღიჩაია. გამოგზავნა მოციქული ბაჲურისსა პასუ-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, „ძვ. ქართ. საისტ. მწერლობა“, I, 2 გამოც. 1921 წ., გვ. 8—9; 85—91.

² ხელნაწერში: ვაქსენ. ³ იქვე: ვაქსენს. ⁴ ქრისტესი. ⁵ ვაქსენ. ⁶ ვაქსენს. ⁷ შუშანიისი ⁸ ტორტავს.

ხითა და ყოველი გმობა და ბრალდება ვარსკვნი ზოღჯულისა უზრუნა და :მართლა ბაყრა სი-
კუდრისა ზისსა. და წარბაზნა რასს და მოვანს სუჯა[ა] ერისთავი, რომელსა ვრტუა დარქლ,
და უბრძნა, რ: [ა]თა კეთლად ზეგზრობდეს ქართველთა* (ქართლის ცხოვრება მარიაშ დე-
დოფლის ვარიანტი, გვ. 188—189)?

ქართლის ცხ-ბა* როგორც ჩანს წამების დროს შესახებ წინადასახელებულ წყაროს ემყარება.

წინადა საისტორიო ხასიათის ნაშრომს გარდა შუშანიკის შესახებ ამბები საპოლეშიო ხასიათის ნაწარმოებშიაც არის მოხვედრილი. ვგულისხმობთ არსენ საფარკელის (555—882) ნაწარმს: „განყოფისათჳს ქართლისა და სომხითისა“. ამ ტექსტის თ. ჟორდანიანსეულს გამოცემაში (ნ. ქრონიკები I, ტფ. 1892) შუშანიკი შემდეგ კონტექსტში იხსენიება:

«და განდევნა კვირიან ქართლისა კათალიკოსან და (...?) მოსე ეპისკოპოსი ცურტავისა საყდრისაგან თჳსისა, რომელი დადგნა წინადასა შუშანიკს ნაწილსა თანა სონითისასა და ითხოვა აბრაჰამ კვირიანისაგან საყდარი მისი, ხოლო რგი არა ვერხდა მას...» (გვ. 320).

თავი რომ დავანებოთ იმას, თუ რას ნიშნავს აქ კითხვის ქვეშ დაყენებული სიტყვა, რომელიც ტექსტს უნდა აკლდეს, მინც ისტორიულ სინამდვილეს არ უდგება ადგილი—რომელი (ე. ი. ცურტავისა ეპისკოპოსი) დაედგინა წმიდასა შუშანიკს ნაწილსა თანა სომხითისასა...“ შუშანიკს მოსეს დადგენა არ შეეძლო, რადგანაც შუშანიკი 474 წლის ახლო დროს აღესრულა, ხოლო მოსე ცურტაველი VI ს-ის დადგეს განიცდიდა დევნას. მათ შორის საუკუნეზე მეტი მანძილია. მაგრამ ეს შეუსაბამობა არსენის (ავტორის) ბრალი როდინა, არამედ მისი შრომის გადამწერლებსა: ეს ტექსტი ახლა დასაბეჭდად ხელახლად აქვს მოზადებული პროფ. ლ. მელიქიძისგან, რომლის სათანადო ადგილების სომხური თარგმანი უკვე კიდევაც გამოაქვეყნა თავის წიგნში: *„ყრთჳს საყრკილ-ზხერ ჯაკათაჳსი ზე რაქიჩი მათჳს [ართ. ს (ნ—ბრ უ.) მხრისა 1934, გვ. 37]*. აქ იგი მოცემულია სწორად, ნამდვილ წაკითხვით: *«მსა გუხუ² კვირიანსა ყრთჳს (ყარქიჩი) ჯაქიჩიქისა¹ შიქსა შორთაჳსიანსა ჯრ აქიჩიქი, ქირ ჯათათაჳსი ხრ ათრე ზიჯანსიქი მათინგნსიქს ჯრე ჯაკიქი (შაქსიქიქი), ჯ მხრისაჳსა ყარანსეჳს კვირიანსიქ ზრე აქიჩიქი, რაჳე ქირ-ქისა ჯიანარქიქსი³»*. ეს ადგილი დედანში ალბათ ასე იკითხებოდა:

«და განდევნა კვირიან ქართლისა კათალიკოსან მოსე ცურტაველი საყდრისაგან თჳსისა, რომელი დადგინა წინადასა შუშანიკის ნაწილსა თანა—სომხითს; და ითხოვა აბრაჰამ კვირიანისგან საყდარი მისი, ხოლო იგი არა ვერხდა მას.»

აქ კი მოსე შუშანიკის ნაწილთა საყდრის ეპისკოპოსად ჩანს დადგენილი კვირიანის მიერ, რაც ისტორიულ სინამდვილეს სომხურ ცნობებთანაც შეთანხმებით (ქირე ქიქი) არ ლაღატობს.

¹ ხელნაწერშია: ვქსენ.
² პროფ. ივ. ჯავეახიშვილის ცნობით (ნ. მისი „ძველი ქართ. საიტო. მწერლობა“, 1, 2 გარკ. 19-1 წ., გვ. 16) ახვეუ ყოფილა ეს ადგილი ანა დედოფლისეულს ნუსხაშიაც „ქართლის ცხოვრებისა“.
³ ვგონებ რაკატხე აჯობებდა; დევნას-ს შესატყვისად ძე. სომხურში (და ახალშიაც) ძირითადად რაკატხე გვაქვს ხოლმე.
⁴ აქაც ვგონებ ვახე აჯობებდა, რადგანაც ძე. ქართულის „ერჩა“ უდრის არა ახლის „დადგინა-ს“, არამედ „გაგონება-ს“, „სწენას“.

შუშანიკის ხსენებას ძველ ქართულ დასდებულ საგალობელთა რიგებშიაც ვხვდებით. ერთგან ის [„თუეისა იანვარსა კბ (22): კენებაჲ ყოველთა წმიდათა... მოწამეთა... რომელნი საუტუნითაგან სათნო ეყენეს ლჳერსთა...“] სხვა მოწამე დედებთან ერთადაა შემკული:

„ძალსა ჭოხიტესა ნინოს, ქართლისა ჭადაჲსა, ვარსყულაჲსა მნათოსა საღმ-თოჲსა მით ზართათა, კეოთა საბჭულსა მარტოქულსა. მოკელთ, შეუმჯაბღეთ; გაენეს და რაფსჳეს და მკნესა მუშანიკის მათ თანაჲე ვაქედეთ“ (ავ. სნდ).

ავტორი ამ ქებისა მიქაელ მოდრეკილია, რომელმაც თავისსა და სხვების ჰიმნებს ერთ წიგნად მოუყარა თავი 9/8—989 წ. წ...შორის¹.

თუმცა სხვაგან სადმე ძველ ქართ. მწერლობაში შუშანიკის შესახებ რამე ცნობა არა გვაქვს, მაგრამ რაც გვაქვს, ისიც ნათლად მოწმობს იმას, რომ IX—XI ს.ს. ძეგლებში შუშანიკს გარკვეული გამოცხადი ჰქონია მატრიანებრიუსა თუ სხვაგვარ ლიტერატურაში. ამიტომ გაუგებარია P. Peeters-ის განცხადება, თითქოს შუშანიკის თავგადასჯელის შესახებ კრინტს არ სძრადუნენ ქართული ძეგლები; ძველი მატრიანეები და მეშატრიანეი არც იცნობდნენ იაკობ ხუცესის შუშანიკის მარტოლოგას, რადგან იგი ძველად არ არსებობდაო. იგი არ იცის „ქართლის მოქცევაჲ“, სუჰბატმა, ჯუანშერმა, „ქარილის ცხოვრებაჲ“ და აგრეთვე ლიტურგიკულსა ლიტერატურამ — ტვჳკონებმა და ჰიმნოგრაფებმაო (ნ. Anal. Boll., LIII, ნაკვ. IV, გვ. 300—301). ამის პასუხი უკვე ზემოთ მოყუანილი ამონაწერებია, ხოლო ლიტურგიკული ლიტერატურის, კერძოდ ტვჳკონების შესახებ ქვემოთ გვექნება საგანგებოდ საუბარი.

სომხურ ძველ მწერლობაში თუ რამ ცნობა არსებობს შუშანიკის საკითხთან დაკავშირებით, თითქნის ყველა თავმოყრილი აქვს დამწერილებით P. Peeters-ს თავის ნარკვევში. ამასთან გამოარკვეული აქვს თვით ამ წყაროების რაობა და მათი ავტორების ვინაობა. მათი მოყუანა მოკვირდება ჭვენც, ხოლო ავტორების საკითხს ამჟამად არ შევვებით.

პირველი უძველესი წყარო, სადაც გამოზამურება უპოვია შუშანიკის ამბებს, ესაა ე. წ. „ეპისტოლეთა წიგნი“ (წიქრე შიქრე). აქ თავმოყრილია მიმოწერა სომებს და ქართველ იერარქთა ქართლისა და სომხეთის ეკლავიების განხეთქილების გარშემო 605—609 წ.წ.ების მანძილზე². შუშანიკის ხსენებას აქ პირველად ვხვდებით სომეხთა კათალიკოსის აბრაამ I-ის ეპისტოლეში, რომელიც 608 წ. არის დაწერილი³ (წ. შიქ. გვ. 164. იგივე დაუქუქეთა მოყუანილი აქვს უხტანესისაც (X ს.), რომლის განსაუვაებულ წაკითხუებს ან სიტუვის ფორმებს აქვე სკოლიოში ვოწვენებთ:

Ա՛յժմ զպարագայսն և զանընգայն մեզ
հնաոս լսել, զի միակրկոսքին հաստուց, և
զասպնդակասուժին զերկուցունք⁴ աչխար-

დაწ უძვრის და უძიშმის ჩუენდა მოიწია
სმენად, რამეთუ ერთობაჲ საზუმენობისასა
და მაპინძლობასა თუთა ანათ სოფლობას

¹ ბ. ი. ნ. გ. დ. რ. ც. ვა, „ძველ ქართული სასულიერო პოეზია“, გვ. სწმ. თე. 1913 წ.
² პროფ. კ. კვავლიძის, „ქართ. ლიტ-ის ისტორია“, I ტ., გვ. 1, 2, 1923 წ.
³ ზ. მ. ცხიხრაძის, „ჰისტორიისა კასპიანისა“ (ტრაგვ), გვ. 37—47, ვენა 1910 წ.
⁴ ი. ქვე გვ. 46. * მრგ. აქამ * სრკივილინი;

ნაგა მორთადაჲ ხსდგხებჳს ანჯაჲ მქ-
 ნორგოქსამარ ყაანქერ, ისათი აქერ ხ სხსა-
 მოქსინქ¹ მარმსაორკანქერ ღ ნაგორგო-
 ქსინქ ნოგორგანქერ ღათორქსი გნბა-
 ქუ ილქათოქსამარ². აათი ქ შქსიქსაქ-
 ქი ქსაჯ³ ვაქოქ⁴. ღ აქთი ქ სორქ ღაქო-
 ვქსი. *სქძმ გმორთადაჲ ვხაქსიოყათ⁵*
ნაქსანქარ, ქქ ენქერ ქითთიქსინქ ნყა-
მაქს⁶ ნყათოქსამარ. აათიქსინქსა ღ ვაქერ-
ათანს ნაქერქს სერქო⁷ ნოქსანქან ვაქერ-
ვაქორგანქ⁸. ქსმ ქქ ქსაჲ ფიქსენქ⁹...

შეშანიკის მიერ დაწესებული მსახურების შესახები ცნობა და ამ მსახურების შემოღების დროიდან მოკიდებულ წინამძღვარ-ეპისკოპოსთა ნუსხა მოსე ცურტაველამდის მოყვანილია კიარიონის მეორე პასუხში აბრაჰამისადმი (*წ. ქი.*, გვ. 178). პასუხი დაწერილია 608 წ.¹¹ იგივე მოეპოება უბტანენსსაც, რომლის განსხვავებულ წაკითხვებს აქაც სქოლიოებში ვათავსებთ.

*«ხ. კათაჲ ღან ვჲა [=გწოქსა] ხაქს-
 კათათანქ¹² ირ ქ მორთადა ოხაჲ ხს ქ
 სრქოქ ნოქსანქანქ¹³ ღ აქერ, სქიოგ,
 წათხიქ, შანაქ, ხეჩქაჲ¹⁴, მაქიქ, მთ-
 ნან¹⁵, შახქანთი¹⁶, ნაჲაქ, ქსამიქქ¹⁷,
 შახქანთი¹⁸, მონანქ¹⁹. ღ აქ ხაქსიო-
 ყითიქ²⁰ ქ ღაქოგ ღ იმანქ ქ ოქერ ღქს
 ქ ღაქო ისხაქ ვითორქ ღ ქარგაყთოგ-
 ნოგა ღ მხერ ქარგაყთოგ ენქ მქმანს
 ქათოგოქსამარ ქხებჳს. ღ მქმანსუ ისა-
 ნქსი ღ მქმანსა ისათოგქსი, ღ მხერ
 ღან ვმერ ნარანსუ იქ ქოგხაჲ ქსუ ღ, ღ
 იქ ვანქხაჲ ქ ნადათოგ. ხ. თოგით მარ-
 ვქსი ირ ქ ღაქოქ ქ ოქერ ქსამიქსინქ
 ა ოქერქ ღ. ქ სრქოქ ნოქსანქაჲ, ყაქ-
 თანს ვაქს, ღ ქ სორქ შაქს შქსი-
 ქსაქ ადაქსქ ღ ადქსნაჲ ნაგორგქსი,
 ნაქათა ღ ირ აათი აქერ ვაქსი ქ სორქ
 ღაქოქსინქ ღ კაქ ხსდგხებოქ ადაქსქ,
 ანქიქქ ᦿ მქმანსუ ადქსნაჲ ნაგორგქსინა»*

ცურტავისა ეკლესიაჲ ურყევითა შეამ-
 დგომლობითა იცაჲდა, ვინაჲცა სიყვარული
 და მხაზლობაჲ კორციელი და ზიარებაჲ სუ-
 ლღიერ სრულდებოდეს მზიარულითა შეგბი-
 თი; აქამებან მცხეთას, ჯუარასა მოსლეთთა,
 და მიგრით—წმიდასა კათალიკესა. აწ ცურ-
 ტავისა ეპისკოპოსი განდევნეს, ვითარ-
 მუდ რაჲსა ჰბრანებინ. აღსარებასა სა-
 რწმუნებრასა ჩართობადიდებლობისასა¹ და
 მსახურებასა სომაჲრი წიდიისა მისი შეშანი-
 კისგან განწესებული, მესმის, ვითარმუდ სცა-
 ლეთ...».

«და უწინარს მისა (ე. ი. მოსცსა) ეპისკო-
 პოსნი, რომელნი ცურტავს იყვნეს წმიდისა შე-
 შანიკისით აქამომდჲ—ადოქ, გარნიქ, საპაქ,
 ელიშა, იაკობ, იოანე, სტეფანოს, ესაია, სა-
 მუელ, სტეფანოს, იოანე და სხუანი კათოლი-
 კოსნი სომეხთაგან, და ვიეთიმე ეპიტოით
 იყვნეს, სომეხთს განსწავლულნი, მეცნიერნი
 და მოძღუარნი. იგინიცა და ჩუენნი მოძღუ-
 არნი ურთიერთისა თანა მშვიდობით ცხოვ-
 რებოდეს, ურთიერთას ქმობდურბოდეს, ურ-
 თიერთას ასწავლიდეს. და ჩუენთა მით მა-
 მათა არა რაჲ დაუტოვებოქ და არცა შეუ-
 მატებოქს სარწმუნოებასა ხედა. და ანჯარნი
 კაცნი, რომელთა სომეხთაგან ქართლსა
 შინა მხაზლობაჲ იყო, წმიდისა შეშანიკისა
 მსახურებასა მოჭიდოდეს და წმიდასა ჯუარ-
 სა მცხეთისასა ლოცუასა და შუქულსა ვზი-
 არებოდეს. ვგრეცა რომელნი აქამთ მანდა მო-
 ვიდოდეს, წმიდასა კათალიკესა და სხუთსა
 მგათ ეკლესიათჲ ლოცუად, შეუორგულემე-
 ლად ურთიერთას შუქულსა ვზიარებოდესა.»

მოსე ცურტაველის დევნას და შეშანიკისაგან დაწესებული მსახურების შეცვლას აღნიშნავს აბრაჰამ კათალიკოსიც თავის ენციკლიკურ ეპისტოლეში, რომელთაც მიჰმართა მან თავის საშწესოს (608/9 წ.) ქართლისა და სომხეთის

¹ ქსამიქსინქ¹ ღ მხერ ქსინქსინქ. ² ილქათოქსამარ. ³ ქსაქ. ⁴ ვაქოქ. ⁵ გმორ-
 თადაჲ+ხსდგხებჳს სუქსიოყათ. ⁶ ნაქსანქაჲ ღ. ⁷ ნყამაქსა. ⁸ სრქოქ. ⁹ ვაქერგანქ.
¹⁰ ფიქსენქ¹⁰ [საქანთოქ ღ].
¹¹ ს. სქქსინქსინქ, ოქსინქ. *ქსაქ. ქქსაჲ*, გვ. 47.
¹² ხაქსიოყათ. ¹³ ქ სრქოქ ნოქსანქანქს. ¹⁴ ხეჩქაჲ. ¹⁵ abs. ¹⁶ შახქანთი.
¹⁷ შამიქქ ¹⁸ მქსა შახქანთი. ¹⁹ მონანქა. ²⁰ ამის ქვემოთა უბტანენსი ამოკლებს და
 აღარ მისდევს წყაროს.

ეკლესიების ოფიციალური განხეთქილების გამო (წ. 194, გვ. 194). შენახულია ეს ეპისტოლე უხტანესთანაც (გვ. 136). მის სხვაწარს წაკითხვებს სქოლიოში ვაჩვენებთ:

«წაწიფი ეხაქსიოყაის ხეღესლას მორთათაჲ, ირ ვამქნოიქოქსიან იხსერ სრლიე აჯიორაჲსაჲ, კაფაფა ილქაქარა ნასათოჲ ნაჲსაძიან არარ, ს ველათანს ნაქხელს⁷ ვორ სრისჲ ნოკარსკან⁸ სრ ღარფა-სრისაჲ, ნაქსათს მხე სრისოიყსაჲ ს რაჲ ქსისთაჲ»...»

გარდა ამ ადგილებისა, სადაც პირდაპირ არის მოცემული შუშანიკის ხსენება, „ეპისტოლეთა წიგნს“ მოეპოება ისეთი ადგილებიც, სადაც შუშანიკი, ან ნისი თუ მასთან დაკავშირებული ამბებია ნაგულისხმევი. ასე მაგ., ზემოთ მოყვანილი აბრამ კათოლიკოსის ეპისტოლის საბასუბოდ კირიონი წერს (წ. 194, გვ. 166=უხტან., გვ. 76):

«სი ირ ვესაჲ სრ მ⁹ ქსანს იფესორსა-ღორქოქსანს¹⁰ ს ძორმასორ სრის ხეღეს-ღეს მორთათაჲ ნასათათსაჲ სრ¹¹ ქ მქ სრლიე აჯსარსაჲს, ს საქმ მორთათაჲ ხეღესიოყაის ქსანს ილქაქარაჲსიანს ნასათსაჲ ს, ს ველათანს¹² ნაქსელს ს რაჲ¹³ ქსისაჲ ს¹⁴, მხე ველათანს ს ქსისთაჲ. რაჲ ვი¹⁵ ირ ხეღესიოყაის ხეღ¹⁶ ქლავის-თამას¹⁷ ვი¹⁸ ს ნაჲ ნოქსაჲს¹⁹ ს სრღეს-ღესაჲ²⁰ ვეღესიანსაჲს იყათანს ღასარს²¹».

შუშანიკის სამარტვილოს ცურტავში დაარსებას გულისხმობს და იქ სიმბური მსახურების დაწესებაზე მოგვითხრობს სმბატ, გურგანის მარზბანიც თავის წერილში კირიონისადმი (წ. 194, გვ. 169=უხტან., გვ. 94).

«ქსი ნასათი ეხაქსიოყასა მორთათაჲ ირ იათა²² ს²³ ღლავ ს ღარს ვილავ-ღავსე. ვანღეს მხე ს აჲ აჯსარს²⁴ აჲათ-ღარსი²⁵ მქლავ ს არს ს ნარათათაჲ მქსელს ს მქს ღარს, რაჲ ნასათათსაჲ ს ქსანს ს ქსელ მხე ირქს სრღესიანს ს²⁶ აჲ სორქ ქსაქარანს²⁷ ირ ს მორთათ²⁸, იყათათსაჲს ხეღესიეჲ ნასათათსაჲს. ს იყათათსაჲ ს ღარს²⁹ ნაქსელს³⁰ ს მხე მქს სრ, ს ქსისელს³¹ მქსანს³² ს მქს არქსანს³³»...»

«რამეთუ ეისკოპოსი იგი ეკლესიისა მის ცურტავისაჲ, რომელსა შუამდგომლობაჲ ეჲჲ ორთა ამათ სოფელთა, მართლმადიდებლისა სარწმუნობისათჲს დეჲნულ ვო, და მსახურებაჲ იგი სომხური, რომელი წმიდანაჲს შუშანიკს განწესა, წინააღმდეგომ ჩუენისა გაკადხიე³⁴ და შეტკალა...».

«და რომელი ეწერა, ვითარმედ სულერი-სა ზიარებისათჲს და კორციელისა სიყუარულისათჲს ეკლესიისა იგი ცურტავისაჲ დიუმტიცა ორთა ამათ სოფელთა შორის, და აწ ცურტავის ეისკოპოსი მართლმადიდებლობისათჲს დეჲნულ არს და მსახურებაჲ სომხური შეტკული არს-ო, ჩუენ მსახურებაჲ იგი არა შეგვეკვალბიეს, ხოლო, რომელი იგი ეისკოპოს იყო, კართული მოღღურებაჲ წუენის და სომხური ვერგეთჲ და ორთავე მწიგნობრობითა მსახურებაჲ სრულდებისა».

«ხოლო მტკეცებოჲ ეისკოპოსისაგან ცურტავისა, რომელი აჲ არს, გუჲსმა და ფრად დაგვემომდა, რამეთუ ჩუენისა და მაგის სოფლისა ახანურობას [შორის] დაღაცათჲ სინხლი და ნათესაობაჲ იყო, ვარნა სიმტკიცისა და სასოებისათჲს ჩუენისა, ვითარცა ფიცსა ზედა რასმე, ეგე წმიდაჲ სა-მარტულთა, რომელი ცურტავს [არს]. პატრონანი ეკლესიისა ეგე დამეტკიცა; და მსახურებაჲ ეგე და წესი სომხებრი თჲჲჲჲ შორის იყო, და შეტკალბითა მაკით შთაბავ-ღებთ მტრობასა...».

1 ღარსელს. 2 ნოკარსკანს. 3 ქსაქანსაჲ. 4 ვესლავ სრს ხეღეს. 5 ქსაღარქოქსანს. 6 ს. 7 აჯსარსაჲ. 8 abs. 9 ველათანს. 10 ნაქსელს ს რაჲ. 11 abs. 12 abs. 13 ს ნასათს. 14 ნაჲ ნოქსაჲს abs. 15 სრღეს-ღესაჲ. 16 ღასარსელს. 17 ნასათათსაჲ ს იყათანსაჲ ს ღარსელს abs. 18 ნაქსელს ს რაჲ. 19 აჯსარსაჲ. 20 ქსაქარანსაჲ. 21 მორთათაჲ. 22 ნასათათსაჲს ს იყათანსაჲ ს ღარსელს abs. 23 ნაქსელს ს რაჲ. 24 ქსისთაჲ. 25 მქსანს. 26 არქსანს;

სა და მარადის ფსალმუნებითა დღისი და ღამისი არა დასცხვებოდა კურთხეულსაგან ღმერთის: კითარა არა დასაყრობილესა და არცა ბორკილსა ზნა შ: ყვემებული ვინმე, არამე ვერცა თუა-პოსურნე წებითა შევიდა ბორკილთა. რამეთუ ვეჭვს წელ ცხოვრდებოდა იგი საკრეულთა შინა, საპყრობილესა და ციხესა, რომელსა ეწოდებინ უფ-ეთ. რამეთუ მრავალი ტან არა მთავრია მის ზედა უღმერთმან და ურჩილომან შან არატიანმან ძე-რძე: დითა და მწარითა ტანვერითა. პირველ რამეთუ მოითრია იგი ფოლორცთა და უბნითა ზედა, და შემეწრა კურთხობითა, და სცა პირსა და ყბასა, ვიდრე მისი მრავლთა დღეთა არარაჲ ემთო ბილვად თელთა. მათ დაბუშებითა. და ნერმე საკრეულთა, რკინსა და სპყრობილესა [რუ]. ადკილთა მათ სიწყალმ და სიტოტეც სასყრობილი-საა უშეცოტაჲ იყო, დაუტეო თქემდმ, რად იგი არწვილესა და მარულთაგან მის ზედა მოიწია შეკირებოდა, რომელი ითბრობის მისსა მას უწყებდა. ბოლო ნეტარსა მო-წამესა მას არა რად უჩნდა ტანჯაჲ იგი განზნაღებულთა მის სასოებმ: საოტყ, სყუ-რთილესა და სარწმუნოებისა, რომ ლი აქუნ-და ღმრთისა მიმართ. რამეთუ წინაპრთა-გან მთ თვთა აქუნდა კეთილმზახურებაჲ კეთილისა მის ძირისა კეთილსა მარას:; რამეთუ სი კეთილი ნაყოფსა კეთილსა მოთ-ლებს და ნაყოფისა მისგან სი იგი იცნობე-ბის. აჲ ესოდენნი და ეწეოთარნი ჭირნი და-ითმინნა და იტვირთნა, არარაჲ აგრძა, არა-მედ უფროსა მც: დებოდა ღვაწლსა ზნა თვისსა, რომელი აქუნდა ფეხად-ღვაადითა სათნოე-ბითა, უშეკლობითა პურისაჲთა და წყურთ-ლითა წყლისაჲთა, მღვდარებითა, ცრეულითა და დაუცხვრებულთა ფსალმუნებითა დღე და ღამე, და აქუნდა თეს თანაჲ რკინე ერთა მცოტი, საპაბუბებელი თჯო და ფსალმუნსა: მით აღსატელებდა და რქადაგებდა ყუულ-სთ მის თანა მთარულთა ყოველთა წესთა ღმრთისა მზახურებისა. და მსგავსი ნინო მო-ციქულისა იქნა, ვიდრე უკუნისა გაუკუნისა ქა-

დაგებდა მისი ყოველსა სოფელსა ქართლისასა. და რომელნი მოვიდოდეს მის თანა მილვად, ნაჲ: ღლიდეს მისგან ქადგებდას კეთილმზახურებისასა, და მთავალნი სნეულნი ივიდოდეს მისა მიმართ [და] განიკურნ ბოღესა.

სხვა საინსტორიო წყაროში შეშანიკის შესახებ ხმა არსადა დაძარქული. ყველაზე უფრო კი მოსალოდნელი იყო ლაზარე ფარაბელთან. V ს-ის ეს სომეხი

¹ გ. მოცეპაშვილი ანაკატიანს:

ისტორიკოსი, როგორც მისივე სიტყვებიდან ჩანს¹, ქართლის პიტიახშის კარს იმყოფებოდა ერთ ხანს; თან ახლდა ჰმაიაც მამიკონიანის (ქვისლი იყო არშუშა პიტიახშისა) ობლებს—ვაჰანსა და მის ძმებს. ეს უკანასკნელები, როგორც უპატრონო მცირეწლოვნები არშუშა პიტიახშის კარს იზრდებოდნენ. ლაზარეს არაფერი აქვს ნათქვამი შუშანიკის შესახებ, ხოლო ვარსკენს ერთგან ასახელებს (III ნაწ., თავი 66), სახელდობრ მაშინ, როცა მას ვახტანგ გურგასალი კლავს:

«...ქსნერ კანქარბახს ჭიოქიძეს
კოღმანუ კაქთარჩხ ლრავ; ჭახქანო
თაქანანტერ ვერხჯან განიონ ჭაღვქს
კამქ დაანსერიქტ ჩხვხერიქტ მსრექ
არქოქაჲ»

«...იყო მცუსეულად შფოთი აღრვისაჲ
სოფელსა მას ქართლისასა. ვახტანგ მოკლა
პიტიახში იგი უმჯულოჲ ვახგენ წელსა
ოცდა მეხუთესა პერობ მეფისასა».

რამი გამოიხატა ვარსკენის უმჯულოება, ან რად მოკლა იგი ვახტანგმა? ამაზე არას ამბობს ლაზარე. ალბათ როგორც მოლალატე ან ურჩი ქვეშევრდომი, რომელიც სპარსთა მომხრე ჩანს წამების წიგნებით. ლაზარეს დუმლის შესახებ საგულისხმო მოსაზრება აქვს P. Peeters-ს გამოთქმული: «ვარდან დიდის ქალის სახელი არავითარ საპატიო მოსახსენებელს შეუქმნიდა იმ გმირს [ე. ი. ვაჰან მამიკონიანს], რომლის შექებასაც მან [ე. ი. ლაზარე ფარპელმა] მიჰყო ხელი?»², რადგანაც შუშანიკის ქცევაში სამართლიანად ჩვენი მკვლევარი მარტოოდენ რელიგიის ინტერესებისა და ლჯახური სიწმიდის დაცვას კი არა ხედავს, არამედ უფრო პოლიტიკურს (An. Bnl., გვ. 286—287). ლაზარე უარყოფელთა პოლიტიკის მომხრე არ იყო, ამიტომაც ვარსკენის საქციელის გამობასთან ერთად მგმობელი იქნებოდა ისეთნაირისავე მოქმედებისაც ვაჰანის მხრივ, რომელიც, თვალთმაქობითა თუ გულითადად, გმობდა ვარდანისა და მისი თანამოაზრეების პოლიტიკას³. ამრიგად ვაჰანის პიროვნების სათნოდ წარმოჩინების სურვილი უნდა იყოს მართლაც მიზეზი იმისა, რომ ვაჰან მამიკონიანის კარის ისტორიკოსი—ლაზარე ფარპელი—არას ამბობს სრულიად შუშანიკის ამბების შესახებ, რაც მისთვის, როგორც თანამედროვისათვის, ცხადია, უცხო არ იქნებოდა. ამდენადვე სხვა ყველა სავარაუდო შესაძლებლობას შორის ლაზარეს დუმლის ასახსნელად ყველაზე ადრე ეს მოსაზრებაა შესაწყნარებელი.

¹ ლაღორჯი ფარცხელაი წამიძის ლაიე და მარქ ათი ჯანის შამიქინხან, თქოთო. 7. 5 წერ-შეღოქხანს და შო. შაქქათახანს [92. წა. 1, გ. IV] შქიქი 1804. ზე. 188.

² P. Peeters—Sainte Sousanik, martyre en Arméno-Georgie. (Anal. Bollandiana, t. LIII, fas. IV), 83. 295.

³ ლაღორჯი ფარცხელაი წამიძის ლაიე... შქიქი 1804, ზე. 117—118.

ჯავახიშვილმა ც გაიზიარა თავის ნაწროში, სადაც იგი საერთოდ ქართულ და სომხურ წამებათა ურთიერთთან დამოკიდებულების ბედს არკვევდა. წამებათა წიგნების (ვრცელთა) შინაარსობლივისა და კომპოზიციური მხარეების განხილვის შემდეგ ჩვენი მკვლევარი იმ დასკვნამდის მივიდა, რომ ნაწარმოების თავდაპირველ დედნად ქართული აღიარა, ხოლო სომხური მის მერმინდელ გადაკეთებად მიიჩნია.¹

1935 წელს გამოხული ნარკვევიც ბელგიელი ორიენტალისტის P. Peeters-ისა ჩვენი ძეგლებსა შესახებ ამ ნაწარმოებთა ტექსტობრივ დამოკიდებულებასა და მათი ფაქტობრივი მხარეების შედარებაზე მეტად მცირეს ამბობს. ეს კი, ავტორის განცხადების თანახმად, განებე არის ჩადენილი. ავტორს ასეთი კვლევა საკიროდ არ მიაჩნია, რადგან ასეთს შორეულ გზას რომ დავადგეთ, მისი თქმით, მაინც იმავე შედეგს მივიღწევდით, რასაც სხვა უფრო მოკლე გზით მივწვდებოდითო.² ისტორიული გარემოს სათანადოდ გამოვლინებას უცხოელი მკვლევარი არ ხედავს შემონახულ წამებათა წიგნებში. იგი მათ, სომხურსაცა და ქართულსაც, აცხადებს მოგვიანო დროის ლეგენდებად, რომლებიც ნაციონალური ელფერიტაა შემკობილიო. ქართული ვრცელი მარტილობის წიგნი და მისი შემოკმედი იაკობ ხუცესის სომხურზე უფრო გვიანდელი დროისააო.³ XIთუ XII ს-ის რომელიცა ქართველი ავტორის მიერ მოგონილ პირად არის გამოცხადებული იაკობ ხუცესი, რომელიც იმისათვისაა გამოყვანილი მარტვილის თანამედროვედა და დაახლოვებულ პირად, რომ ქარდული ნაწარმოები უძველესად გასაღდეს, ვიდრე სომხურიდან ნათარგმნი მოკლე წამება, რომელიც ქართულ ეროვნულ ტრადიციას ბლალავდაო.⁴

ისტორიული მონაცემებით თითქმის ასეთი ნაკარნახევი დებულებიდან გამომდინარე მსჯელობის განვითარებისას ავტორი სომხურს შემონახულ რედაქციებში მაინც შენიშნავს ერთგვარ დამოკიდებულებას ქართულთან, — ქართული იდიოტიზმების ნაკვალევის სახით სომხურში ანდა სომხური non sens-ების სახით, რომლებიც ქართულის მცდარი თარგმანით უნდა აიხსნეზოდესო. ეს ქართული ძეგლი კი იაკობის სახელით დღემდის ცნობილი ნაწარმოები კი არაა, არამედ სულ სხვა, რომელიც პირველად აღმოცენებული უნდა ყოფილიყო სომხურ-ქართული ეკლესიების განხეთქილების ხანაში, როცა ქართველები პრეტენზიებს აცხადებდნენ შუშანიკზე, რომლის კულტი თავიდანვე შემუშავდა ცურტავის სომხური მოსახლე აბის ფენებში, რომელთა სიამაყედაც ითვლებოდა იგი, მაგრამ რომლის კუთვნილებას ამ დროს თვითონ ქართველებიც მიიწერდნენო.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად“, წიგნი I: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V—XVIII ს.ს.), მეორე შეცხებული გამოცემა, ტფ. 1921 წ., გვ. 20.

² იქვე, გვ. 24.

³ Paul Peeters—, *Sainte Sousznik, martyre en Arméno Géorgie* (Anallceta Bollandiana, t. LIII, fasc. III et IV), Bruxelles 193.; I. ტექსტი—5-48, გვ. II. Etude critique 245—307 ავ.

⁴ იქვე, გვ. 296.

⁵ იქვე, გვ. 297.

⁶ იქვე, გვ. 304—305.

სამაგიეროდ ასეთ ქართულ ძეგლს სომხურმა ავოგრაფიამ უქასუნა ახალი, ნაციონალური თვალსაზრისით შედგენილი ბიოგრაფიით, რომლისთვისაც გამოიყენეს შუშანიკის წამების ეს ქართული ვერსიაო. ამდროინდელია სწორედ ეს *non sens*-ები და ქართული იდიოტიზმები სომხურში. აეტორს მერკინდელი სომხური და ქართული ეკლესიების ანტაგონიზმის გამოძახილად მიანიჩნა უბტანესის თხრობა შუშანიკზე და იაკობის სახელით აქამდის ცნობილი ნაშრომიც. ეს ნაშრომი კი იმის გამო, რომ მას ზოგიერთი შემხვედრი ფაქტი მოეპოება უბტანესის თხრობასთან, უნდა იცნობდეს უბტანესისავე წყაროს, რომელიც რამდენადაც განსხვავებული ჩანს სომხურ წამებათა წიგნებისაგანო. იაკობის სახელით ცნობილი ძეგლი შეიძლება უბტანესის საპასუხოდ იყოს დაწერილი, თუ არა და, ყოველ შემთხვევაში, იმ წინდაუხუცაობის გამოასწორებლად, რომელიც ქართველმა მთარგმნელმა ჩაიდინა, როცა / მან 940 წლის ახლოს თარგმნა სომხური სინოპსისის შეუფარდებლად, რაც ფრიად სცემდა ქართულ ტრადიციასო. ასეთია, აეტორის თქმით წამებათა წიგნების ის „ართული გენეალოგია“ რომელიც მას წარმოუდგენია (P. Peeters, Sainte Sousanik... Anal. Bolland., t. LIII, fasc. IV, გვ. 303—305).

ეს ახალი და მასთან თავისებური შეხედულება, როგორც ვხედავთ, ძირითადად უპირისპირდება ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ფეხბოკიდებულ აზრს ქართულისა და სომხური წამებების ურთიერთთან დამოკიდებულების შესახებ. თუ ერთი მხრით შემონახული ძეგლების¹ ფაქტობრივისა და კომპოზიციური მხარეების შესწავლით (რასაც P. Peeters-ი, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, არ უნდა იცნობდეს) ქაჩაფლი ვრცელი წამება აღრიხდელად და უყაროდ იქმნა გამოცხადებული სომხურისათვის, მეორე მხრით, თითქოსდა ისტორიული მონაცემების კარანახით სრულიად საწინააღმდეგო ვითარება შეიქმნა.

საკითხის გასარკვევად, რასაკვირველია, არც ერთი და არც მეორე მემენტი უგულებელ საყოფი არ არის, მაგრამ გვგონია, რომ ჯერ შემონახული ძეგლები უნდა იქნეს ურთიერთთან დაპირისპირებით შესწავლილი როგორც შინაარსობლივისა და აღნაგობის მხრით, ისე ტექსტობრივადაც და მერმე შეხვედრისა თუ განსხვავების მიზეზების ახსნისათვის ისტორიული მონაცემებზე დაიდებნოს. გამოსავლად მინც ტექსტობრივი დამოკიდებულების გარკვევა მიგვაჩნია, რის გამოც ამით ვიწყებთ კიდევაც წამებათა ძეგლების შესწავლას.

*

სომხური მოკლე წამების წიგნი მართლაც რომ მოკლეა. მასში, როგორც ეს შენიშნულია კიდევაც, წამების მრავალი არსებითი მხარეა გამოშვებული. წამება არც კი არის მოყვანილი, მხოლოდღა აღსასრულია აღწერილი¹. წამების შესახებ, ამ წიგნის ქართული თარგმანით რომ მოვიყვანოთ (რომელიც, მართალია, სომხურის თარგმანია, მაგრამ არც სრულიად სიტყვა-სიტყვით შემხვედრობ ცნობილი სომხური ძეგლისა), მხოლოდ ისაა გადმოცემული, რომ ვარსკენი «შიშთა კეთაჟა გინა თუ ნესით თვით ასულისა თვისათაჟა წყარა მოღუჟასა და აღიარა ზრავაშტანი»² შეული, რომელსა არა დამორჩილა წმიდაა შემანიკ, რამეთუ ამ

¹ პრაფ. ივ. ჯავახიშვილი — „ძველი ქართ. საისტორიო მერლაზა“, II გამოც., გვ. 20.

ხილვებს მას... ხოლო იგი უფროსდა აღუგზნებოდა გულისწყრომითა მხრებისა მისისათვის და უმჯულოებასა საწოლი-ათჳს. მოავალი ტანჯუაჲ შოაწია ნეტარისა შუშანიკის ზედა გუ. მითა, საპყრობილითა, მიმშილითა და წყურილითა, და ფერად-ფერადითა სატანჯულითა : ქირვებდა მას იქუს წელ უღართოჲ იგი, განზოგებელი ღპრთისაგან და ყოვლისაგან სასოებისა ქრისტეანეთოაჲსა. ხოლო ნეტარმან შუშანიკ ყოველივე თაჳს იღვა მოთმინებითა და მადლობითა, რთხელსა ვერ მისწუდების ენ. ა მითხრობად...ჲ.

როგორც ვხედავთ, აქ წამების მიმდინარეობა არაა მოცემული. გამომთქმელის თქმით მას „ვერ მისწუდების ენაჲ მითხრობად“, მაგრამ საგულისხმოა, რომ როდესაც იგი აქ ასახელებს მიზეზს ვარსკენისა და შუშანიკის აშლისას, ასეთად იგი ისეთ მხარეს აღნიშნავს, რომელიც ცნობილია მხოლოდ სომხური ვრცელი წამებით, ისიც მისი ზოგიერთი ხელნაწერით, კერძოდ გამოკვეყნებულით (რომელიც, როგორც შენიშნავენ, ცნობილი ლ. ალიშანიის რედაქტორობითაა გამოცემული). ეს კი არის ვარსკენის გამაზღვანების მიზეზად ისეთი ამბის დასახელება, როგორიცაა „ასულისათვის თვისისა“ შევარდნა მოგუებასა. ქართულმა ვრცელმა წამების წიგნმა ასეთი რამ არ იცის. ამიტომ როდესაც სომხური მოკლე წამების წიგნი ამ მომენტს ასახელებს, იგი სომხური ვრცელ წამების წიგნს უწევს ანგარიშს. ისიც, როგორც აღვნიშნეთ, ერთ-ერთ მის სახეს, რადგან გვაქვს ისეთი ხელნაწერიც, რომელსაც ეს ადგილი არ მოეპოება.

ამის შედეგ ბუნებრივია, ვეძიოთ უკვე სომხური მოკლე წამების მიერ მოთხრობილი „აღსასრული შუშანიკის“ სომხურსავე ვრცელი წამების წიგნებში ჯერ-ჯერობით, როგორც თავის ადგილს უკვე აღვნიშნეთ (ნ. გვ. 05), მათი მხოლოდ ორი ნუსხაა ცნობილი: ერთი ვენეტიკის მხთარიაწელთაგან გამოცემული და მეორე—ჩემ მიერ გადმოწერილი უჩმიადინის მუზეუმის ერთ-ერთი მრავალთავიდან (ე. ი. შაიჯიჩიქი-იდან, № 941), რომელიც 1699 წლის ხელნაწერს წარმოადგენს. ამ ნუსხაში არ მოიპოება ის ადგილი, სადაც ვარსკენის განდგომის მიზეზად თავის ასულთან შეუღლების განზრახვაა დასახელებული. სხვაფრივ იგი ფაქტობრივად მაინცა—და-მაინც დიდად არ განსხვავდება გამოცემულისაგან. თვალსაჩინო სხვაობა მაინც XIV-სა და მომდევნო თავებში შეინიშნება. ეს კი უფრო ტექსტის რამდენადმე გავრცობას ეხება, ვიდრე რაიმეს დაკლებას. მისი ტექსტი საზოგადოდ მრავალ შემთხვევაში ღირსებით უკეთეს წაკითხვებს გვაწვდის, რის გამოც მას სათანადო ანგარიშს ვუწევთ ჩვენს გამოცემაში. ამჟამად, მაშასადამე, მოკლე წამების ჩვენთვის საინტერესო ნაწილის („შუშანიკის“ აღსასრულის“) პარალელს მხოლოდ ამ ძეგლებში თუ დავჩხრკეთ.

მოკლე წამების წიგნით მოთხრობილი „შუშანიკის აღსასრული“ ვრცელის XVII-სა და მომდევნო თავებშია მოცემული. ვრცელის XVII თავს მოკლეთი II თავი შეესატყვისება, XVIII-ს—III; XIX-ს—IV, და XX-ს—V თავი. მიმართების გამოსარკვევად, ერთი მხრით, სომხურს ვრცელსა და მოკლე წამებებს შორის და მეორე მხრით ამ ორივესა და ქართულს (იაკობის ნაწარმოებს) შორის, მიუხედავად ადგილის სივრცისა, ერთი მეორის გვერდით მოვიყვანთ მათ—ჯერ, ვრცელი ქართულით (იაკობის სახელით რომ არის ცნობილი), მერმე, მოკლე სომხურით და ბოლოს, სომხური ვრცელი მარტილობის წიგნით:

ა

ბ

გ

XVII. მებრძვე, წემდგომად
ჯოჯოკისა, მოიწია თარი
იგი ეპისკოპოსთაჲ სამოელ
და იოვანე ეპისკოპოსი,
მიიხვე მოყუასი, რომელ
იგი იყენეს განმამტკიცებელ
და დიდად დამაშურალ,
სახლელულითურთ თანა ყო-
ფით იყვნეს მონა, და მონა-
წილელ იყვნეს და თანაზიარ
შრომათა მისთა; მადლობით
წარტგზავნიდეს ნათსადგუ-
რისა მის მიმართ კრისტო-
სისა. მსჯავად მიივე საზისა
აზნაურნი დიდ დიდნი და
ხეპურნი დედანი აზნაურნი
და უაზნონი სოფლისა
ქართლისანი მოვიდეს. ეგ-
რეთვე, რომელნი იგი გულს
მოდგინებთ მონაწილელ ყო-
ფილ იყვნეს შრომათა მათ
მისთა სანატრელობით, ვი-
თარცა ახოვანსა მცნესა მიპ-
ვედრიდეს კრისტესა.

და თხოვანსა ერთსა ით-
ხოვდეს მისკან ყუველნი
იგი ეპისკოპოსნი და აზნა-
ურნი ერთბამად, რადთა
ბორკილი იგი ფერკთაჲ
ბრძანოს საცოდ და ნაკურთ-
ხევად ყოველთათვის, რომ-
ლისათვეცა ჰრქუა წმიდა-
მან შუშანიკ, ვითარჲდ ემე-
რაჲ იარ, არა ღირსი ვსე?
ხოლო ღმრთის მოყუარე-

II. აქილ ქერს ხნას ძამ
კათარმანსა და ნაზოსთანს
და იონიანსს ქ წყა არ
ანძკაყენსა ჯერ, ათაგრე
და ჰიჯერ ველსაორ სექს-
ტიკოსანს ვსამილქ და
მოქანანს სორის ღნსებნ
ორ დაქაქებქნს და ძმბა-
ქათათაჲ ნანჯებრ ღნთა-
ნხებრ ქსაქ ჯქნი. ირე ხ-
ქსაქრ და მანათორსაქ
იქნისქსამქ კიკვარქქქნი
არ ნაღანანქქსათნ წერქ-
თთს. ირ ნაზიკვიანსქ დაქ-
ქათსახქსა:

ღათ ნქქნი იქქნსაქქი ზა-
ქსარქრ და სხილქრ თიქ-
ნაქრ, აკვათრ და სანაკვათრ
აქქსარქქნი ჳრავ, სოქნაქს
მანათორსაქრ და ხერანო-
ქსამქრ, ირქსა დაქსა ზა-
ნათსაქ და სოთათქსათი
ქქი აღანქქნი და ქათა-
ორქქნი ვსათოსაქ:

ხს ქსიქრ ქ მქქ ანსაქ
ამანსხილქს სექსილქი-
ოსანს და დორაქარანს ვქ
ქქსაქსანს ითქქნი კიქნის-
ქქანს ათქსნი. ვირ თიქ-
ნიქს ძანთიქსაქ კათათა-
ქსანსი თანს, ქქს და ს-
ნარქსანი სქ აქქამანსაქ-
ნი, დაქს და სათოსაქ-
სქქილქსანი დაქრ ხქქნი ირ-
ქქსა და კამქრ, და სს ვქქნი

XVII. ჟაქრ და ვქლქ ხ-
ქქსილქიქოსანს სამილქ, და
ოსქანს ხიქსილქიქოს ნან-
ჯებრ და ნანსაქქს და სარ-
ქსადაქრ, ირ ქქნი დაქსა-
ქქიქრ და ჰიორქრ ნხილ-
ქსანი ხერანსიქ თიქნიქს.
ქქი კიკვარქქსანს ვათორ
ქქი მქქ აქქსათოსქსანს
არ ნაღანანსიქსათნ წერქ-
თთს:

სოქნაქსა და სოქსარქრ
და აკვორ და თიქსაქრ, და
აქქ სილქიქრ აქქსარქქნი
ჳრავ, ქქი ნაიქრქქსანს
კიკვარქქსანი და იქნის
ქსანი ხერანსიქსანი სოქს-
ნიქსანი:

ხს ქსიქრქქნი ამანსხებანს
ქქრქსაქქი კათათანს ქსიქ-
ქსარს, არ ქ ქქსათსაქ
სქქიქნი:

ხს ზა ათქრ. და იქ ხს
აქქ არქსანი. დაქს ქსანი
ათოსაქსანიქქსანი დაქრ
ხქქნი დაქრ ირქსა და კ-
ქქსა:

5

10

15

20

25

30

35

40 ბრსა თქუენისაჲთუ ნუცესმან
 აღაესენ წადილი თქუენი
 მადის სახისათჳს. ხოლო მე
რამე რაჲ შემძლებელ ჯარ,
არამედ უყოლად - სავეშმან
ქირსტემან აღავე ენინ თქუ-
 45 ენ ყოვლითა კეთილითა,
 რომელნი ესე ჩემთვის მო-
 შუერთით და ეხიარენით
 ენებთა ამით ჩემთა და
 ქირთა და ტანჯვათა. ხოლო
 50 მე, საყუარელნი, აჲა ესერა
წინაგანმზადებულსა მას
ჯუხასა წარუალ საუქუნესა.
 ჭირისა ამის წილ ჩემისა
 ქირსტემან მომზადლოს მე
 55 სინაოულო, სატაჯველთა
ამით წილ განსუენებამ, გლე-
მათა ამით ჩემთა და თრე-
ვათა და შეურაცხებათა -
 60 მ ემთხვეუ მე დიდებასა და
პატრია ცაჲა შინა დაუ-
სრულებელსაჲ. და იგინი
ჯმნულნი ცრემლითა საე-
სენი ძლევისა მისთვის დი-
დებასა ღმრთისა მიჰართ
 65 შესწირვიდის და გამოვიდეს
 ციხით და წარვიდეს.
 XVIII. და მოიწია დღე
 იგი წოდებისა მისისაჲ და
 მოუწოდა ეპრსკოპოსსა მი-
 5 სია საალისასა აფოცს და
მადლსა მისცემდა მისა მი-
მართ მოწულებობისა მისო-
სათჳს ვითარცა მამასა და
მამა მძუძე ა. შეგებდრა მე,
 კაცი ცოდვილი და გლა-
 10 ზაკი ესე. და შეჭედრებდა
ნემტთა მათ ძუალთა მისი-
თასა და უბრძნებდა დას-
შმად ადგილსა მას, ვინაჲცა
იგი პარველად გამოითრეს,
 15 და მტყობდა: ეუუოთუ ღირს

გრემ ქ ჯამარ ექმ ზხ-
 ჯიღქქანს ვირ ღრეტი. თქ
 ირ თქნ ჯ კიქტიმ წერს-
 თთი საათობა გნკავექ
 ვქს, ჯ ებნე გამზნხხხან
 ირზხხხე ჯ საათოყე
 ყარეღსა გარხხე დთა ქ-
 რაგონჯქრ ქასთასიქივა.

ხ. ირზხხე გამზნხ-
 ხხან დთ ქრეგონჯქრ
 არქანალოქქხან, ჯ ა-
 ხეჩ ხერხექქ. ღმ. მხა-
ქს წერსათი ქ არაყე
ებნე გამზნხხან ჯიგლიე ირ-
ზთქქამარ ჯ ქაქხილ-
ქქამარა:

XVIII ზა ჯ ქათხ ხექსი-
 ყიოქ თანზ ვინი ქქან ქა-
 თიღეანქრ ქათხ ჯყათთ-
 ჯიღქქხან ირყქსა ჯიე ჯ
 ეყაქქქი.

III. ხ. ჯრამაქერ ვზღ-
 ჯთარ ისქერაგენ ვზღ ქ
 თხიღიქწი ილათი ვათო-
 ვარეღეგქს. ღმ. მ. ქ-
ვარეღეგქს. ჯმ. მ. ქ-

ჯ თიღიქწი, ილათი ვათო-
 ვარეღეგქს. ღმ. მ. ქ-
ვარეღეგქს. ჯმ. მ. ქ-

დავითის ქნართა მით
ყოვლად ძლიერსა ღმერთსა
 და ძესა მისსა უფალსა
 ჩუენსა იესუ ქრისტესა ვა-
დიდებდით, რომელი ყო-
ლითა ყოველთა მიმართ
შემძლავებელ არს და განამე-
ნის მამანიცა და დეუანიცა
და თვითა მათ თვისი იგი
ძლიერებისა ძლეუად მოჭ-
მადლის ყოველთა, რომელ-
ნი უძიებენ მას ვრთითა
გულითა.

საღმისრვიქსამე,საკო-
 აყსა დინიქსამე ქათა-
 სორქის ვამსნაკაქსნ სა-
თილამ, ირ თაკ კაქქილ-
ქსან სირიყსე ქლიე ს
ამიქსიქე არარსაქ ჟა-
თაყარანქ ვსნექქამაჯარბა
ს დამყარუთსაკო

ქამ ნაკუჯი

25

40

45

XX. და არს დასაბამი
ტანჯუათა მათ წმიდისა შუ-
შანიკისთაჲ... და აღსრულე-
ბად მისი თიგესა ოცდონ-
ბეოსა ათწამეტსა საკსე-
ნებელსა წმიდათა მათ
და სანატრელთა მოწამეთა
კონმან და დამიანცსთა. და
დღე ხუთშაბათი იყო, რა-
მელსა გნეაწვეთ საკსენე-
ბელი წმიდისა შუშანიკისი
სადიდებულად და საქებე-
ლად ღმრთისა, მამისა და
ძისა და სულისა, რომლისა
წუნენის დიდებად უთი
ურშეჲ, ამცა.

V. ს. ლ. კათარესიო სერა-
ნსქის სიერეს ნიკუანსიქ,
ირ ირ თასან ს სქს ჯე
ფაგიე თამიქ დიქიქსამე
ქ დიქიქსან კიღარქსაქ
ქ ზრქათთა მქათო სქე
მსკი ს. ოქსნაჯრქსქს იქი
ქქათათსქქ სორ თანსქამ-
ქსიქქ დაქამქიქი ქიქი-
ქქიქქქ ამ კამქ, ქათო-
ქრქიქქ დამსნათიქქ ვს-
ქიქიქქსან:

XX ს. თაქ თათაროქ
მათიღესანსქს ს თან მსბ
კათარქსქს. ვორ რანჯო-
თხან სრქი ნიკუანსქან.
ქ თასან ს სიქს დაქიე
ამიქი, ს. თამანსქსქს თმ
კამქ კათარქქ დქქათსქ
სრქიქს დაქამქიქი ქი-
ქიქიქქიქქ ქ ქათო ს ქ
ქიქიქქსან ამსნათიქქ
სქქიქიქქსან...

5

10

15

რას ვხედავთ ამ შედარებიდან?

სომხური მარტვილობის „მოკლე“ წიგნის ტექსტი მგეტი თუ არა, ნაკლები მაინც არ არის ვრცელი სომხურის წიგნისაზე. მაშასადამე, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მოკლეს ამ ნაწილში კი არაფერი შეუკვეცია. არამედ მთლიანად აუღია ვრცელისაგან. აქვე იმის შესახებაც ისმის კითხვა, ხელემა თუ არა იგი დღესდღეობით ცნობილ ვრცელ მარტვილობის წიგნს? მათი ერთმანეთთან შეჯერება უარყოფით პასუხს იძლევა. ამდენად მისი სომეხი გამომცემლის ზემოაღნიშნული შენიშვნა (ნ. გვ. 019), ვითომ იგი მის მიერვე გამოცემული ვრცელი მარტვილობის წიგნის შემოკლება იყოს (თუ აქ ეს შენიშვნა ტექსტობრივ შემოკლებას გულისხმობს), სწორი არაა. მოკლე წამება არც გამოცემულისა და არც ხელნაწერის სახით ეჩმიადინს დაცული ვრცელი სომხური წამებიდან არ მომდინარეობს, მისგან გამოღებული თუ გამოკრებილი არაა, არამედ უფრო სხვა, ჯერ ხნობით უცნობი, ვრცელი მარტვილობის წიგნიდანაა აღებული¹. იქნებ იფიქროს ვინმე, რომ გამოლება-გამოკრების ნაცულად გადაკეთებაა ვრცელისო, მაგრამ საიდანღა განავრცო ზოგან? თვითონ შეთხზა რედაქტორმა? შეგვეძლო ასე დავევება, მაგრამ ამას აქარწყლებს მათი ორივეს ქართულთან შედარება, კერძოდ კი მოკლესი, რომელსაც ვრცელთან მიმართებით ზედმეტად ადგილები გააჩნია. ამ ადგილების იაკობის ნაწარმოებთან დაპირისპირებიდან ჩანს, რომ იგინი რედაქტორის კი არ შეუთხზავს, არამედ ქართულთან ახლო მდგომი რომელიღაც სომხური რედაქციიდან აუღია.

როცა სომხური მარტვილობის ორივე რედაქციის წიგნებს ქართულს ვადარებთ ამ ნაწილში, პირველი, რაც შეინიშნება, ისაა, რომ ორივე ქართულის

¹ რომ რაღაც სხვა რედაქციად უნდა არსებულყოფილ შემანიჭის მარტვილობისა სომხურად, ამას მოკლე წამების მიწაწერი მოწმობს (Մոկ. Հայկ. IX, გვ. 55):

է և այլ Եւստամիւթիւն արբոյն Տուշնիւն, որ Վարդանի անւաննալ ի Կորն իւրմէ արբոյն Վարդանայ, որ զկարգ ըստիցն մանրամասնաբար. ցուցանէ զիչ ամոցն Զարդարանայ և զմատախաւ ծածկիւն ուրացելոյն Վազգնայ, և զքսան և չորս Ժամու զաջման անխախտ. և զբարձր զազդի սպդի նիզուքիսնն որ կրսաց, զոր քն ինչբին ի մարտիրոցն, պատենս և սանս և զնիզելն:

არს სხუ: აუა უწყება წმიდისა შემანიჭისო, რომელია ეწოდა ვარდანი მასისაგან თვისის, წმიდისა მის ვარდანიგან; რომელი რიგისა მთ სიტყუათასა წულილ. დ. გ. ჯ. ენის, გქუსთა წილთა ენებასა და ნისლითა დ. ფარვასა უნარ მყოფელისა მის ეახუენისსა და ოცდაოთხისა ეამისა ლოცუასა და ეურაწიე უსა და მრავალსა ფერად-ფერადსა შექარვებასა, რომელ დაიომინა, რომელი. უკუეთუ ეძით მარტრო[ლო]ლონსა მას ჰპოო და მოილო. რასაცა ეძიებდ.

მარტრო[ლო]ლონი, მართლაც განიმეცემის შენიშვნისა არ იყოს, წამებათა წიგნა, მაგრამ იგი როგორც XVII ს-ის ისტორიკოსის—ზაქარია დიაცხის—მოწმობაზაგან ჩანს (ნ. ზორარსაჲ Մարկապոյ Գաստამիւթիւն, հատ. II, გვ. 29, ვეღარან 1470) მოაკლთაუვის (ժամուհայր) გარკვეულ სახეს ჰქმნევა. ძველ მრავალთაუბრი ჩუქლებზე რჩეული სიტყუები და წამებები შეტანილი (მრავალთაუ-ժամուհայր-ისათვის ნ. აქში: ქართულ-სომხური ფილოლოგური მრეტეობი: 1. „მრავალთაუვის ზოგიერთი თავის წყარო“, ტუ. უნივ. შრომები VI, გვ. 329—331), მაგრამ ზაქარიას მითითებულ ადგილებში ნაშინარი გამოთქმა „ժամուհայր“ იმას მოწმობს, რომ სომხური საერთო მრავალთაუვის გვარითი ცალ-ცალკე სახეებიც გამჩნავარა, —მარტვილობათა და ოკუელ-სიტყუათა მრავალთაუვები.

გარკვეულ ნაწილს უყურს მხარს, გარკვეულს კი არა. მხარის დაქერა უყურო ჩანს, როცა მოთხრობის ფაქტობრივ მხარეს ეხება საქმე; ერმანეთს კი მაშინ სკოლებიან, როცა საქმე შუშანიკის მოწამეობას ეხება, მაგ.: ლოცვა-ვედრებას, მოთმინებას და სხ. (შდრ. XV III 21—25). ან როცა ქართულით შუშანიკი ბაასობს (შდრ. XVII 36—61), ანდა როცა ავტორი — იაკობ ტუტესი — საღმე თავის შესახებ იძლევა ცნობებს (შდრ. XVIII 8—10), ან კიდევ, როცა რაიმე სურათი მხატვრულ სახეებშია მოცემული (შედარებები და სხ.— შდრ. XIX 13—18). ამათ ნაცვლად ხსენებული ორივე ტექსტი ან გაყრცობილია ხოლმე, ან შეკვეცილი, ანდა სრულიად გვერდს უხევეს ასეთებს. მოწამეობრივი ქცევა, კერძოდ ლოცვა-ვედრება, ძალზე ფართოდ არის გაშლილი (ნ. XVII 31—64 და III 31—59). შუშანიკის პირით აქ ხშირად რედაქტორთა ზრახვები მელავნდება; საერთოდ ასეთ შემთხვევებში უყურო მეტად, ვინმე სხვაგან ნადმე, გატარებულია ნაციონალური შეხედულებები და ტენდენციები, რომელთაც სომხურ მარტვილობათა წიგნებში ქარბად ეხედებთ. მოწამისა და სხვა მოკმედ პირთა დიალოგი; რომელსაც ხშირად შეენიშნეთ ქართულში, კერძოდ ზემომოყვანილ ნავეთშია, სომხურში შეკვეცილად არის წარმოდგენილი ანდა განსხვავებული შინაარსისაა (ნ. XVII 34—46 და II 34—46). ავტორის პირადობა, რომელიც ავრეთვე ქართულს რამდენჯერმე აქვს აღნიშნული (როგორც უკვე შენიშნულია მკვლევართან¹), სომხურში არა ჩანს. პირველი პირით თხრობა ქართულსა, სომხურში მესამე პირითაა წარმოდგენილი. მხატვრული ადგილები და აღწერებიც ქართულსა სომხურში ან სრულიად არ შეინიშნება, ანდა მეტად მკრთალია.

ეს შედარების ერთი მხარეა. ახლა მეორე მხარითაც უნდა გავსინჯოთ საქმე. როგორი მიმართება სუფევს ქართულის მხარის დამკერ ნაწილში სომხურ ტექსტებს შორის და როგორ მიმართებაში არიან ისინი ქართულთან? სომხური ტექსტების ეს ნაწილი ერთმანეთის შემხვედრი კი არის მეტწილად, მაგრამ ერთმანეთს არასოდეს არ ემთხვევა². ქართულთან მიმართებით კი შემდეგი შეინიშნება: ვრცელი წამება ქართულის შესატყვის ადგილებს მრკლედ იძლევა და ნაკლებად ჩანს სიახლოვე ქართულ სიტყვიერ მასალასთან. მოკლე წამების ტექსტი კი, მართალია, ალაგ-ალაგ მოკვეთით გადმოსცენს ქართულის მხარის დამკერ ადგილებს, მაგრამ იქ, სადაც ამას არა აქვს ადგილი, საერთო სიტყვიერი მასალა ქართულსა და სომხურში შედარებით უფრო უხვია, ვიდრე ეს ვრცელ წამებაშია. ზემოაღნიშნულიდან შეძლევი დასკვნა გამომდინარეობს: 1. მოკლე წამებით მოთხრობილი შუშანიკის აღსაკრული აღებულთა სომხური ვრცელი წამების ისეთი წიგნიდან, რომელიც დღეს-დღეობით ცნობილთაგან განსხვავებული უნდა ყოფილიყო; 2. ამ ვრცელი წამების ქართულთან შემხვედრი ადგილები, შემონახული ნაწილის ანალიზის თანახმად, გა-

¹ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი — ძველი ქრთ. საისტ. შვერლობა. I, 2 გამოც. გვ. 21.

² ქართულთან შემხვედრი სიტყვიერი ნაწილი სომხური ტექსტებისა ხაზასამით აღნიშნეთ ზემოთ ტექტების ერთიმეორესთან შეპირისპირების დროს. სწორი ხაზი ვრცელი სომხური მარტივობისათვის ვიზარეთ, ხოლო წიაწყლებიანი — მოკლესათვის.

ცილებით უფრო მეტი რაოდენობისა და უფრო ახლო მდგომი უნდა ყოფილიყო ქართულთან, ვიდრე ეს ვრცელი წამების შემონახულ ნუსხებშია.

მოკლე წამებას ვრცელისაგან განსხვავებით, როგორც ცნობილია, ერთგვარი შესავალი მოებობა, რომელშიაც შუშანიკის გენეალოგიაა გადმოცემული (ნ. ბ I 9—36). ეს შესავალი, როგორც თავის დროზე გამომკვებლმაც აღნიშნა (ნ. ზემოთ გვ. 019), თანხედომია მოსე ხორენელის „სომხეთის ისტორიის“ III წიგნის 51 და 49 თავების ერთი ნაწილისა. ეგების ასეთი ადგილი, კი ვრცელი წამების წიგნსაც ჰქონდა, რომლისაგან იგი გვეგონია გამოკლებილი. ასეთი რამ კი კვლავ იმის მაჩვენებელი იქნებოდა, რომ მოკლე წამება დღეს დღეობით ცნობილი ვრცელი წამებისაგან განსხვავებული წიგნიდან მოპდინარა. მაგრამ ისიც შესაძლოა, რომ მოკლეს მიერ გამოყენებულ ვრცელ წამებას არ ჰქონდა ასეთი ადგილი. მაშინ იგი შემოკლებელისა თუ გამომკვებელის ნახელავი იქნებოდა, დამოუკიდებლად აღებული მოსე ხორენელისაგან ანდა შეთხზული თვით მისგან და ამდენად წყაროდ კტეულიც მოსესათვის. არც ერთს და არც მეორეს არ ეწინააღმდეგება მოსე ხორენელის მოლვაწეობის წლებად ნაგულისხმევი დრო, უკანასკნელი დროის გამოკლებათა მიხედვით. მათ მიხედვით მოსე IX ს-ის პირველი ნახეირის მოლვაწელ მიიჩნევა. დაახლოვებით ამ დროისა უნდა იყოს სომხური წამების აღნიშნული ძეგლიც, როგორც ამას ქვემოთ ვნახავთ.

ზემოთ შესადარებლად მოკვანილი სომხური მოკლე მარტილობის ტექსტის ნაწილის გვერდით მოკლე მარტილობის ქართული თარგმანი არსად გამოვიყენებია. ეს იმიტომ, რომ ჯერ-ჯერობით ერთად-ერთი ცნობილი სომხური მოკლე წამების ნუსხა ქართულთან მიმართებით მისი ტექსტის სავსებით თანაშემწვედრი არაა. მართალია, ქართული ძეგლი უღარ თარგმანია სომხურისა, როგორც საკმაო სიძნადით გაარკვიეს აკად. ნ. მარმა და პროფ. ივ. ჯავახიშვილი (ნ. ზემოთ გვ. 019-020), მაგრამ ძნელია გაზიარება იმისა, რომ იგი ცნობილი სომხური მარტილობის მოკლე წიგნის სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი იყოს. ქართულს, ისე როგორც სომხურსაც, ურთიერთთან შეპირისპირებისას მოეპოება როგორც ზედმეტი და დანაკლისი სიტყვები, ისე წინადადებებიც. მაგალითად, ქართულ თარგმანს სრულიად არაფერი აქვს ნათქვამი შუშანიკის აღსრულების თარიღის შესახებ, რაც შესაძლოა იმით იყოს გამოწვეული, რომ დედანში აღნიშნული თარიღი ქართულზე გადმოკვანით არ უჭერდა მხარს და საწყისში მოსახსენებლად განკუთვნილ დღეს: 21. აგვისტოს. საერთოდ საყურადღებოა ის, რომ ამნაირი შემთხვევითა და სხვა თავისებურებებითაც ქართული ვრცელი მარტილობის ტექსტის სათანადო ადგილებს სომხური მოკლე მარტილობის ტექსტი უფრო უჭერს მხარს, ვიდრე ქართული მოკლე მარტილობის ტექსტი. ამრიგად, ქართული რამდენადმე სხვაგვარი ნუსხის

1 ასეთია სომხურად: 1. *Յ. Մ ա ն ա ղ ի ա ն — Մ ի խ ն ա յ ի տ ի ն զ Վ ա խ ի լ յ ի ն մ ի ը 1284* (ვტოროს-მტკიცებით „სომხ. ისტორია“ ბუღას ლაშქრობის შემდეგაა დაწერილი). 2. *Բ ա ռ ի մ ղ ի ա ն 4. — Լ ա յ յ Պ ա տ մ ի Ք ի ա ն Ն ա լ ի ս ա լ ա ն ժ ա մ ա ն ա լ ի ն ի լ յ յ ը Գ Ն Ն ի Վ ի խ Ն — 28 Կ լ ա ճ Գ 7. (1934), Բ. 8—9, 111—116* (ცნობა ამოღებულია *Վ ա ն ղ ի Ա մ ի ո ճ ի ա յ*-დან, *ԽԲ*, 448, 1935 წ.).

მოკლე წამების თარგმანი ჩანს, ვიდრე დღეს-დღეობით ცნობილია.

ქართულ-სომხურ შემხვედრ ადგილებში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საერთო სიტყვიერი მასალა უფრო მეტი ჩანს სომხურის მოკლე მარტივობისა და ქართულის ვრცელი მარტივობის ტექსტებს შორის, ვიდრე ქართულისა და სომხურის ვრცელ მარტივობათა წიგნების ტექსტებს შორის. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ესენი მეტად ახლოსაც დგანან ურთიერთთან: თითქმის ზედმიწევნით სიტყვა-სიტყვით ხვდებიან ერთმანეთს. ეს გარემოება კი ძალაუნებურად იმას გვიკარნახებს, რომ ისინი ერთი-მეორისაგან არიან დამოკიდებული. მაგრამ რომელი რომელზეა დამოკიდებული, ამის ხელაღებით თქმა ძნელია. რაიმე მოსალოდნელი საგანგებო non sens-ის შემთხვევა აქ არ შეინიშნება. ყოველ შემთხვევაში, რომელიმე ენის იდიოტიზმზე უფრო მეტია ის, რაც ამ თანაშეხვედრის შედეგად ჩვენ გვაქვს.

ერთი გარემოება non sens-ისებრი მაინც უნდა აღვნიშნოთ ამ შეხვედრის დროს. ეს ის შემთხვევაა, სადა შუშანიკის გარდაცვალებისა და მისი მოხსენების დღის დაწესებაზეა საუბარი. სომხური ტექსტებით ასეთად „ჩვიდმეტი ქალოცია“ დასახელებული. ხოლო ვრცელი ქართული მარტივობის წიგნით — „ჩვიდმეტი ოქტომბერი“: ქართულ მოკლე მარტივობას, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს თარიღი არ მოეპოება, გამოტოვებულია მასში. ისე კი საკითხავი 21 ავენიტრასათვისაა განკუთვნილი რიცხვების შეხვედრა აქ სომხურ-ქართული კალენდრების მიყენებითა და შეხვედრით არ აიხსნება. როგორც ცნობილია, ძველი სომხური კალენდარი მოძრავია, ხოლო ქართული უძრავი. უძრავის 17 ოქტომბერი მოძრავი სომხური კალენდრის 17 ქალოც მხოლოდ 704—708 წლების ახლო დროში თუ შეხვედბოდა, რაც შუშანიკის აღსასრულის თარიღს, ცხადია, ძლიერ არის დაცლებული. ამიტომ აქ გადაყვანასთან არ უნდა გვეკონდეს საქმე, არამედ გადაწერასთან, უცვლელად გადატანასთან. მაგრამ რომლისა რომელზე? გვეონია ქართულისა სომხურზე და აი რატომ.

ქართულ ვრცელ მარტივობას აღსასრულს გარდა, რომელიც რომაული აღრიცხვით არის მოცემული, სხვა თარიღებიც მოეპოება. იქ ეკითხულობთ:

«და არს დასაბამი ტანჯვათა მათ წმიდისა შუშანიკისთა თ თუ ესა აპანისისასა მერვესა თ თვსასა და დღესა ოთხშაბათსა. და მეორედ გუგამა მისი შემდგომად აღვსებისა ზატიკსა, დღესა ორშაბათსა, და კუალდ ტანჯვაა ვარდობისა თ თუ ესა ათებრამეტსა. და აღსრულება მისი თთუესა ოკდონბერსა ათჩვდმეტსა, საც სენებელსა წმიდათა მათ და სანატრელთა მოწამეთა კობზან და დღესა თთუ შაბათი. იყო, რამელსა განაწესეთ სასენებელი წმიდისა შუშანიკისა.»

როგორც ვხედავთ, ყველა ისინი ქართული კალენდრითა გვაქვს. ცხადია, როგორც ეს უკვე შეინიშნულიცაა, რომ აღსასრულიც ძველ ხელნაწერში ქართული თვით იქნებოდა დასახელებული. ფიქრობენ, რომ არა თუ თვე, რიცხვიც კი ქართული სტილით იქნებოდა და იგი „25 სთულისაჲ“ უნდა ყოფილიყო. 17 ოქტომბერი მერმინდელი გადაყვანაა უკანასკნელისა, როდესაც რომაული კალენდარი ჩვენში შემოვიდაო. ეს მოვლენა კიდევ VI—VII საუკუნის საზღვარზე მომხდარად მიაჩნია პ. გნგოროყვას, რომელმაც უკანასკნელ დროს ძველ

ქართულ კალენდარს სპეციალური მონოგრაფია მიუძღვნა (პ. ინგოროყვა, ძველი ქართული წარმართული კალენდარი, „საქართველოს მუზეუმის მოაზებ“ VII, გვ. 297).

ქართული ვრცელი მარტილობის წიგნით მოცემული დაწერილებითი თარიღები, კერძოდ მათი ეროვნული სტილით აღრიცხვა და ახ. თ. შემხვედრი შეიღველის დღის სახელწოდებით დასახლება, შუშანიკის გაოდაცვლების თარიღის გამოანგარიშებითაათვის უებარ საშუალებას გვაძლევს. ამ ნიშნულობის მიხედვით შუშანიკის აღსასრული პროფ. კ. ქეკელიძემ 474 წლისათვის გამოინგარიშა. ხოლო ამ დატას არ ეწინააღმდეგება არც სომხური სინაქსარის სინქრონოლოგიური ცნობები (ნ. დამატება 4, გვ. 55—63), რომლითაც აღსასრული 474 წ.—476 წ. ხედება, და არც თარიღების გამოანგარიშებაში ისეთი დახელოვნებული მკვლევრის დასკვნა, როგორც მ. ორმანიანი, რომლის ანგარიშით შუშანიკის აღსასრული 470 წლისათვისაა დადებული¹. არც ამ წლებში და არც სხვა რომელიმე წელს V ს-ის (თვით პეტერსის მიერ აღსასრულად მიჩნეულს 482—484 წ.-საც კი) 17 ქალოცი 17 ოქტომბერს არსად არ ხედება.

ქართულ ტექსტისნაირ ნიშნულობებს თარიღისათვის სომხური რედაქციები მოკლებულია. იქ მარტო აღსასრულის თარიღია მოცემული, რომელიც ქართულიდან ჩანს გადაღებული. რიცხვი უცვლელად არის დატოვებული, ხოლო ქართულის „ოქტომბერი“ მისი ძველი ქართული სახელწოდების — „სთულისა-ას“ — თარგმანით, *ჟაჟიყი*-ით არის წარმოდგენილი (*ჟაჟიყი* = სთულა). ამ სახელით კი სომხური ძველი კალენდრით წლის მიხუთე. თვე იწოდებოდა. ამრიგად, სომეხ აგოგრაფს ისეთი ნუსხა ჰქონია ხელთ ქართული ვრცელი მარტილობისა, სადაც 17 ოქტომბერი იქნებოდა მოცემული. შუშანიკის აღსასრულის თარიღად „სთულისა-ას“ სახელწოდებით რომ ყოფილიყო ეს თვე აღნიშნული, მაშინ რიცხვიც სხვა, სახელობრ 25, უნდა გექონოდა სომხურშიაც.

პირუქუ ვითარების დაშვება ძნელია. იაკობის ნაწარმოებს თუ აღსასრულის თარიღი ექნებოდა სომხურიდან აღებული, მაშინ საკითხავია, საიდანაა აილო სხვა თარიღები და ისიც, შუშანიკის აღსრულების წლისათვის ზედმიწევნით შეფარდებული? შეეძლო კაცს ეფიქრა, რომ სომხური *ჟაჟიყი*-ი და მისი რიცხვი გადმოიღო, ან უკეთ თარგმნა იაკობმაო, ისე, რომ რიცხვი უცვლელად დატოვა, ხოლო *ჟაჟიყი*-ი (=სთულისაჲ) მისი რომაული ეკვივალენტით შეცვალაო. მაგრამ არა. თვით P. Peeters-ის მიერ იაკობის შრომის აღმოკენების დროდ დასახელებულმა (XI-XII ს.) უწინარესმა ქართულმა წყაროებმა შუშანიკის აღსასრულისა და ხსენების დღედ ოფიციალურად მხოლოდ 17 ოქტომბერი იციან; ის დღე, რომელიც იმავე დროს ქართულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში კოზმე და დამიანეს მოსახსენებლადაც ყოფილა დაწესებული. ამას შეენიშნავთ

¹ ეს ადგილი დართული აქვს შენიშნის სახით წამების სომხური წიგნების გამოცემას (შოჩ. ჯიქ. IX წიგნი, გვ. 68—80); შდრ. აგრეთვე ს. გოგაძის გამოცემაზე დაბთული შენიშვნა XX ა. გვ. 37.

² შ. ოქ. ა. ს. ს. — *საქართველოს მუზეუმის მოაზებ* 304, კონსტანტინეპოლ 1912 წ.

„დიდ კანონში“ ანუ „იერუსალემის განჩინებაში“, რომლის ქართ. თარგმანი VIII ს-ად ითვლება და რომელიც უძველესი ხელნაწერების მიხედვით (IX-X სს.) გამოცემულიცაა პროფ. კ. ქეკელიძის მიერ¹. აქ ოქტომბრის 17-თვის დაწესებულია: „ესენებაჲ კოზმანისი, რელი ქართლს იწამა“. პროფ. კ. ქეკელიძის სამართლიანი შენიშვნისა არ იყოს, კოზმან—ქართული მოწამე თუ ქართლს წამებულნი—ქართულმა აგიოგრაფიამ არ იცის. ამ წინადადებაში აშკარა უმართებულობაა. გადამწერს დაუკლია მისთვის, გადაშხარა. კოზმას გვერდით დამიანე უნდა ყოფილიყო² და მერმე შუშანიკი, უფრო შუშანი, რომლის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმიდან აულია -ნისი (შუშა-ნისი) და „კოზმა“-სათვის მიუკერები უნებლიედ³. რომ კოზმას გვერდით დამიანესა და შუშანიკის ხსენებაც უნდა ყოფილიყო ხოლმე ძველ ქართულ ეკლესიურ პრაქტიკაში 17 ოქტომბრისათვის, ამას X—XI ს-ად მიჩნეული კიდევ ერთი ძველიც მოწმობს. ესაა აგიოგრაფიული კრებული (საქართველოს მუზეუმი H 341), რომლის ერთ-ერთი თავის სათაურია: „თთუესა ოკლდნბერსა იწ: წმინდათა კოზმასისი და დამიანესი და წინა შუშანიკისი“, თუმცა ამ თავში მალოოდ კოზმასა და დამიანეს შესახებ არის საუბარი. ამრიგად, 17 ოქტომბერი იაკობის ტექსტისა სომხურის 17 ქატიყ-ის გადმოღებად ვერ მიიჩნევა. პირიქით 17 ქატიყ-ია 17 ოქტომბრის გადაღება⁴.

ჩვენს გუგანს, სომხური მოკლე წამების ტექსტის იაკობის ნაწარმოებზე ახლო დამოკიდებულების შესახებ, ზემოთ აღწერილთან ერთად, ისიც აცხოველებს, რომ სწორედ მისი ქართულთან ტექსტობრივად შეხვედარი ადგილებია, რომ განსხვავდება ვრცელი სომხური მარტყოლობისაგან. მაგრამ ეს სხვაობა შინაარსობრივი კი არ არის, ატარებდ ენობრივი. მათი ერთმანეთთან შედარებით ნათ-

¹ Корн. С. Кекелидзе Иерусалимский канонарь VII века (грузинская версия), Тифлис 1912 г.

² ასედაც არის იგი ამ „განჩინების“ პარიზის ნაე. ბიბლიოთეკის ნუსხაში (ნ. H. Goussen, Ober georgische Drucke und Handschriften die Festordnung und den Heiligenkalender des altchristlichen Jerusalem betreffend, 1923, გვ. 35: „October 17. P.: Im Weiber Belarios Gedächtnis Kosmani(s) und Damiane(s)“.

³ პროფ. კ. ქეკელიძის შეზღუდვებით, რომელიც მან ჩუნი მოხსენების დროს გამოთქვა, დანაკლისი ადგილი ცალკე სტოიქანი იქნებოდა იმ ხელნაწერისა, რომლიდანაც „განჩინების“ სხვა ნუსხაა გადაწერილი, რაც, ცხადია, ატარებდ შესაძლებელია.

⁴ პ. ი. ნ. ი. რ. ყ. ვ. ძველ-ქართული წარმართული კალენდარი, დაქართ. მუხ. შობაზე VII. გვ. 298. შენიშვნა.

⁵ Non sens-ად შეიძლება გაგებულ იქმნეს კიდევ „მოყუასი-“ *„დნტქ“-ად* გადმოცემა სომხური მოკლე წამების წიგნის მიერ:

„მოიწია თავი იგი ეპისკოპოსთა სამოელ და იოანე ეპისკოპოსი, მისივე მოყუასი...“ (ა XVII 1—2).

„ვიტქრ ექქსაქრ ხექსიკაიასაყნ ეშა-მატქ (ა სომხ-ით XVII 1—2: ფაქრ ჰ ფიქრ ხექსიკაიასაყნ შაშიატქ) ჰ მიქსანან“ ზი-ტქნ დნტქნ...“ (ბ II 4—6).

„მოყუასი“ აქ პროფ. კ. ქეკელიძის მითითებისა და ახსნის თანახმად „ამხანაგი“ ან „მეგობარი“ კი არაა, არამედ „კლერიკოსი“, მთავარ ეპისკოპოსის თანამდევანი ეპისკოპოსის სახელწოდება; მისი *„დნტქ“-ად* (ე. ი. მოყუას-ამხანაგ-მეგობრად) გადაღებით, ცხადია, სომეხი მთარგმნელი სინამდვილეს სწორად ვერ გადმოსცემს.

ლად ჩანს, რომ მოკლე წამება ენობრივად უფრო ძველია, ვიდრე ვრცელი. ვრცელი მისი შემდგომი გადაამუშავებაა. ქართულთან შეხვედრი მისი ადგილების გადაამუშავება, გვეონია, იმითაა გამოწვეული, რომ ქართულზე უახლოესი დამოკიდებულების გამო ეს ნაწილი სტილებრივად წამებაში წმინდა სომხური არ იყო, იგი გაჩარხვას მოითხოვდა. გაჩარხვასთან ერთად ეს ნაწილი ვრცელ სომხურ წამებაში უფრო მოკლედ არის გამოცემული, დეტალები მოკლესი აქ გამოშვებულია, მხოლოდ ძირითადი და რჩება. სამაგიეროდ სხვა ნაწილი „შუშანიკის აღსასრულისა“ ვრცელ სომხურ წამებაში გავრცობილია. ეს კი უკვე იმდენად ენის „გაპართვის“ საჭიროებით არ აიხსნება, რამდენადაც თვით ძველის ლიტერატურული ხასიათით, მისი გვხვით.

მაგრამ სანამ ამ საკითხს ვაგარკვევდეთ, ჯერ იმის გარკვევას უნდა შევეცადოთ, თუ რა დამოკიდებულება არსებობს ვრცელ სომხურ წამებასა და ქართულს ასეთსავე წამებას შორის დანარჩენ ნაწილში. ის, რაც ზემოთ სომხური წამების გარკვეული ნაწილის (თავი XV, II — XXI) ქართულთან დამოკიდებულების შესახებ ითქვა, ითქმის ზოგადად მისი დანარჩენი ნაწილის შესახებაც. ერთგვარი მხარის დაქვრავა ტექსტებს შორის აქაც შეინიშნება. ეს მაშინ, როცა მოთხრობის ფაქტობრივ მხარეს ეხება საქმე. აქაც არა მარტო თხრობის მიმდინარეობა ხვდება ხშირად ურთიერთს (ჩვეულებრივ შემოკლებით), არამედ ზოგან მათი სიტყვიერი გამოთქმაც კი. ვრცელი სომხური მარტილობის ტექსტის გვერდით მოცემულს ჩემს ძველ ქართულ თარგმანში ეს ადგილები კურსივითაა მოცემული. მათი ერთი თვალის გადავლებაც კი საკმარისია იმისათვის, რომ კაცმა მეტი რაოდენობა ასეთი შემთხვევებისა მოთხრობის ბოლო ნაწილში („აღსასრული შუშანიკისი“) შენიშნოს, ვიდრე ეს წინა ნაწილშია. უნდა ვრთვიკროთ, რომ იგი უფრო უხვად მოკლე სომხური წამების წყაროში, ე. ი. შესამოკლებლად გამოყენებული ვრცელი წამების წიგნში იქნებოდა, რომ სადმე ასეთი იყოს აღმოჩენილი. ამას ის გვაეარაუდებინებს, რომ მისგან გამოლებულმა ნაწილმა მოკლე სომხური წამებისამ („შუშანიკის აღსასრულმა“), რომელიც ზემოთ სომხური ვრცელი წამებისა და ქართულის-აგრეთვე ვრცელი წამების სათანადო ადგილებთან დაპირისპირებით იყო მოყვანილი, ქართულთან საერთო ადგილები უფრო უხვად აღნიშნა, ვინემ ვრცელმა დღეს-დღეობით ცნობილმა სომხურმა წამებამ. რაც შეეხება წამების წიგნთა არა-ფაქტობრივ მხარეს, როგორიცაა: ა) მოწამება (ლოცვა-ვედრება, მოთმინება და სხ.), ბ) მოწამის ბაასი რომელიმე მოქმედ პირთან; გ) ავტორის შენიშვნები თავისი თავის შესახებ მოწამესა და მოწამებასთან დაკავშირებით, ანდა დ) მხატვრულ სახეებში მოცემულ სურათებს, აქაც იგივე ითქმის, რაც ზემოთ ერთი ნაწილის შესახებ ითქვა.

ქართულით ორიოდ სიტყვით გამოთქმული შუშანიკის ლოცვა სომხურში მთელ ლოცვანად არის წარმოდგენილი (შდრ. ქართ. ა II 22-25=სომხ. ა II 26-68; ქართ. ა V 32-34=სომხ. ა V 76-126). მოწამის ბაასი სხვა მოქმედ პირთან, კერძოდ მის მოძღვართან, რაც ქართულში საკმარისი კილოთია მოცემული, ერთის ვრცელ დამოძღვრად და მეორის მისი შესრულების ასევე ვრცელ აღთქმად არის წარმოდგენილი სომხურში (შდრ. ქართ. ა III 11-29=სომხ. ა III 8-20; 40-126; ქართ. ა VII 13-19=სომხ. ა VII 27-41). ხშირად კიდევ

მოკლე და მოკრით თქმა აგრეთვე ასეთივე სახით ვრცლად არის წარმოდგენილი სომხურში (შდრ. ქართ. ა X 14-15=სომხ. ა X 11-60). ყოველ შემთხვევაში, თუკი სადმე სომხურში საქმიანი კილო შეინიშნება, ყველგან მასში დამოძღვრის ტონი სპარბობს არსებობს (შდრ. ქართ. ა V=სომხ. ა V თავს). ამასთან ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ სხვა მოქმედ პირებთან ავტორისა თუ მოწამის ბაასი ან დიალოგი სომხურში თითქმის ყველგან მესამე პირითაა წარმოდგენილი (შდრ. ქართ. ა XVI თავი—სომხ. ა XVI თ.). ასეთ შემთხვევებში, ისე როგორც ზემოთაც ერთი ნაწილის მიმართ შევნიშნეთ, რედაქტორის თუ რედაქტორთა, ხელთან ერთად უფრო ადვილად ეჩვენება სომხურ ტექსტს ეროვნულ-ეკლესიური ტენდენციები. ეს ჩანს სწორედ ისეთი ადგილებიდან, სადაც, მაგ., შუშანიკს ალაპარაკებენ: „მონანი შენნი, მამანი ჩემნი, რომელთა თესლი ვარ მე-ო“ (ს. სომხ. ა V 104), იგულისხმება მამიკონიანელები და პართეველები; ანდა მას რომ ეუბნება მისი მოძღვარი: „კეთილისა ძირისა კეთილი მორჩი გამოსჩნდი-ო“ (ს. სომხ. X 13), ან კიდევ: „სახელი და სული დაიმკვდრე მსგავსად წმიდისა მის ჰრიფსიმოსა-ო“ (ს. სომხ. X 17-19) და სხ... ამის მსგავსი რამ არ იცის იაკობის სახელით ცნობილმა მარტვილობის წიგნმა. ყველა ეს სომეხი ავტორისა და სომხური ეროვნული თვალსაზრისის მომარჯუების ნაყოფია. ავტორის პირადობაც ხომ აგრეთვე, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, სომხურში არსად ჩანს. ყველა ეს ადგილი (ს. ქართ. ა III 3, 9-11, 14, 15, 20-22, 24-26, 29; IV 1, 12-15, 28; VII 7-39; X 7-16) სხვანიარადაა სომხურში: 1. თხრობა პირველი პირისა მესამისად არის წარმოდგენილი და ადგილები, რომლებიც ავტორზე მიუთითებენ, ყველა წარბოცილია (სომხურში მარტო კარის ხუცესის შესახებ არის ლაპარაკი და არა იმის შესახებ, რომ ეს კარის ხუცესი იმავე დროს ავტორიცაა, მარტვილობის გამომთქმელია); 2. ანდა სრულიად არა ჩანს სომხურში (შდრ. სომხ. XII 12-15; XV 5-13). ამასთან არა ერთი და ორი ფიგურალური გამოთქმა და მოხდენილი ეპითეტი ქართულსა არ პოულობს შესატყვისს სომხურში. კიდევ მეტი, სრულიად არა ჩანს ადამიანის იმ ფსიქიკურა განცდებისა და ბუნების მთლიანი, მეტად მხატვრული აღწერა (ს. ქართ. XIV 16-27), რომელიც ქართულს ახასიათებს.

გარდა ამ საზოგადო თვისებებისა, რომლებიც ვრცელ სომხურ მარტვილობის წიგნს საერთო აქვს მოკლე წიგნის ერთ ნაწილთან და რასაც ისინი ქართულ მარტვილობის წიგნთან მიმართებით ამჟღავნებენ, ვრცელ სომხურ წამებას ქართულთან დაკავშირებით კიდევ შემდეგი ზოგადი ხასიათის თავისებურება ახასიათებს: 1. თარიღის აღუნიშვნელობა; 2. გეოგრაფიული ნიშანდობლივი

¹ მიუხედავად ამისა ცნობილმა დ. ალიშანმა (რედაქტორი შენიშნავენ, შუშანიკის წამების წიგნთა გამომცემელმა) მაინც მიიჩნია შესაძლოდ, რომ „შუშანიკის ცხების მთხრობელი, თუ მისი კარის ხუცესი ანდა იოანე ეპისკოპოსი არაა, სხვა თვითმხილველი თანამედროვე ვინმე უნდა იყოსო“ (წამებათა ქართულ თარგმანში, ირ ნქტ ქტირ თეოს სრტუხს კამ მოქნახს ხუცეს-კიოთის, ირქტ ატანათხანს ქათანასკიქტ მდ აქთიქ ექსკა--ემიკიქტ ლაქრხხსაც ლაქიქ, ღ. Ա ի լ է ա ն, հատ. Ա, გვ. 413, შენიშვნა, ვენტიკი 1869). ეპისკოპოსთაგანის ანდა ხუცესის დაწერილი უნდა იყოს წამებათა გაიმეორა მანვე ლაქაყათათამ-შიაც, სადაც ვრცელი წამების წიგნი შუშანიკისა მან შემოკლებით დაბეჭდა (ლაქაყათათამ: წამებათა და აყათამიქტანტ ლაქიქ, ღ. Ա ի լ է ա ნ; Բ. წამათამიქტანტ ლაქიქ, გვ. 186, შენ. 5, ვენტიკი 1901 წ.).

პუნქტების დაუსახელებლობა და 3. საყოფაცხოვრებო მხარეებისათვის გვერდის ავლა. ეს და ზოგიერთი ზემოთ დასახელებული თვისებათაგანი სათანადო ადგილების დამოწმებით პროფ. ივ. ჯავახიშვილს აქვს ყველაზე ადრე შენიშნული. აქ მათ დაწვრილებით აღარ ჩამოეთვლით. მოსაგონებლად კი მაინც მოკლედ შემდეგ ვიტყვით: 1. თარიღის აღუნიშვნელობა. გარდა იმისა, რომ სთულისა 17-ს დააწესეს შუშანიკის ხსენება, ან რომ წამებამ ექვს წელს გასტანა, სომხური მარტილობის წიგნებს სხვა არაფერი აქვთ მოყვანილი, მაშინ როცა ქართული ყველგან იჩენს ზედმიწევნილობას; აღნიშნული აქვს წამების როგორც დასაწყისი, სპარსთა მეფის ინდიქიონის მიხედვით¹, ისე აღსასრული და ტანჯვა-წამების დროები, როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, ქართული კალენდრით. 2. გეოგრაფიული პუნქტების დაუსახელებლობა: ეს იმაში მქადვნიდება, რომ სომხური წამებები არსად დასახელებენ წამების მოქმედების ადგილს და არც იმ კუთხეს, სადაც ეს პუნქტი მდებარეობს. აგრეთვე არაფერია თქმული სომხური წამების წიგნებში ვარსკენ პიტიახშის დედის სამარხი ადგილის შესახებ. სომხურში მხოლოდ ჩორ-ის დასახელებას (*Чоры*) ვხვდებით. 3. საყოფაცხოვრებო შემთხვევებიც ქართულისა (6. VI 4-13) სომხურში არსადა ჩანს.

პროფ. ივ. ჯავახიშვილს დასახელებული აქვს კიდევ ერთი საზოგადო ხასიათის თვისებაც: „წარბოცა მოქმედ პიროვნებათა შესახები ისეთი ზედმიწევნითი ცნობებისა, როგორიც საკუთარი სახელებია“². მას მაგალითებად სახლის ეპისკოპოსისა და კარის ხუცუკის სახელების მოუხსენებლობა მოჰყავს. კარის ხუცუკის მართლაც სახელით არსად არ იხსენიება, ხოლო სახლის ეპისკოპოსის სახელი, მართალია, გამოქვეყნებულმა სომხურმა ვრცელისა და მოკლე მარტილობის წიგნებმა არ იციან, მაგრამ, ჩვენ იგი ხელნაწერ ნუსხაში ვიპოვეთ (ეჩმიაძინის მუზეუმის ხელნაწერი № 941). ისე როგორც ქართულში, იგი აქ აფოც-ად იწოდება³. აქვე ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ მოქმედ პირთა დასახელების შემთხვევაში (იქ სადაც ეს მას გააჩნია) სომხური წამება შეცდომას ჩადის. მაგალითად, როცა მოკლე წამება შუშანიკის გვამის „წარბოცა-ს“ ეხება, „წარბოცემელ“ ეპისკოპოსებად იოანე და სამუელი ჰყავს დასახელებული (ვრცელს სრულიად დაუსახელებლად მოჰყავს ეს ეპიზოდი, რაც მისი მერმინდლობის მანიშნებელიც უნდა იყოს), მაშინ როცა სინამდვილეში, როგორც ამას ქართული ვრცელი წამება აღნიშნავს, აფოცი და იოანეა. სამუელზე ადრე აფოცს უნდა მიეღო ამ ოპერაციაში მონაწილეობა, რადგან მას, როგორც სახლის ეპისკოპოსს, უფრო შეშვენოდა ეს, ვიდრე „თავსა მას ეპისკოპოსთასა“ სამუელს.

აღნუსხული ძირითადი განმასხვავებელი თვისებები ქართულ-სომხური წამებებისა ვერას შემთხვევაში სომხურს ლიტონ, კიმენურ ძეგლად ვერ გამოაცხა-

¹ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, „ძველი ქართ. საისტ. მწერლობა“, გვ. 21—24.

² მეფის სახელი A ხელნაწერში არაა. სხვებში კი „მრ“ არის, რაც „პეროზის“ გადანაწილს ჩანს.

³ იქვე, გვ. 22.

⁴ ეს ადგილი ხელნაწერში ასე იკითხება: *«ხე ზაქსაქოთიან იქ აყათანდერ ანდ ქ ძა-ძინს კანანქქ' მქ იქ თანს გუხუქს»,* სადაც *მქიქ* გრაფიკული შეცდომაა *მქიყ*-ისა, *ყ* და *ყ* მსგავსი დაკეთობის გამო (6. სომხ. 3 III 1-3).

დებს. პირიქით, ასეთი თვისებები ნიშანდობლივია გადაკეთება-გარდაკაზმვათა შემთხვევებში. ეს არის ერთი ძირითადი საყრდენთაგანი, რომელიც მართებულად შენიშნა პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა, როდესაც ქართული ვრცელი წამება დედნად, ხოლო სომხური მის მერმინდელ გადაკეთებად აღიარა.

ზემოთ მოყვანილი ტექსტობრივი ანალიზით ამ გადაკეთების სურათიც გამოჩნდა. დავაღვინეთ, გვეონია უდაოდ, რომ სომხურში არსებობს ორი ძირითადი რედაქცია ვრცელი წამებისა. ერთი ვრცლად შემონახული (ორი ნუსხით) და მეორე ნაწილობრივ, მხოლოდ ბოლო, ე.წ. მოკლე წამების სახით გადარჩენილი (ერთი ნუსხით). ქართულთან მიმართებით ერთიცა და მეორეც ხშირად მარტო თხრობის ფაქტობრივი მხარის ერთნაირობას კი არ აღნიშნავს, არამედ ტექსტობრივად თანმხედომ ადგილებსაც გვიჩვენებს. მოკლე წამების სახით გადარჩენილმა უთუოდ ვრცელი რედაქციის ერთმა ნაწილმა ეს თანხედომა უფრო უხვად აღნიშნა, ვიდრე ვრცლად შემონახულმა რედაქციამ. ამით ურთიერთისაგან განსხვავებული აღმოაჩნდათ რამდენადმე არაფაქტობრივი მხარეც წამებისა, ასე ვთქვათ — მოწამებობის შემცველი ადგილები. ესეც, ცხადია, იმას გვიკარნახებს, რომ ისინი დამოუკიდებელ რედაქციებად უნდა შივიჩნით. ქართულთან მეტი სიახლოვე ვრცელი წამების წიგნის ნაწილისა, რომელიც მოკლე წამების სახითაა გადარჩენილი, ფაქტობრივ ნაწილში იმის მანიშნებელია, რომ იგი უფროა დამოკიდებული ქართულ ვრცელ წამებაზე დაამდენადვე იგი წარმოქმნის თვალსაზრისით უფრო ადრინდელაა, ვიდრე ვრცლად შემონახული წამება.

ერთსაც და მეორესაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეროვნულ-ეკლესიური დალი ამჩნევია. ეს თვალსაზრისი უთუოდ სომეხი რედაქტორებისაა, რომელთაც ისინი, როგორც აგრეთვე შევნიშნეთ, გარკვეულ ადგილებში ამჟღავნებენ. ასეთ რამეს იაკობის სახელით ცნობილი ქართული მარტვილობა არ იჩენს და ესეც ერთი იმ საბუთთაგანია, რომლითაც ქართულის დედნობა და ადრინდელობა მტკიცდება. ეროვნულ-ეკლესიური თვალსაზრისის შესამჩნევი გამოძევავენება ქართულთან დაპირისპირებით სომხურ ლიტერატურაში ქართულ-სომხური საეკლესიო განხეთქილების შემდეგ იწყება, ე. ი. VII ს-დან. ამიტომ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ თუ ამ დრომდის სომხურად შუშანიკის წამება იქნებოდა, იგი იგივე იქნებოდა, რაც ქართული (უკანასკნელის თარგმანი), ყოველ შემთხვევაში, დიდად მაინც არ უნდა განსხვავებულიყო ქართულისაგან. მისი გადაკეთება და სომხურ თვალსაზრისზე გაწყობა კი ამის შემდეგ უნდა მომხდარიყო, მაგრამ არა ერთბაშად. აქაც თანდათანობას ექნებოდა ადგილი სომხურ-ქართული ეკლესიების შემდგომი ურთიერთობის განვითარებასთან დაკავშირებით. ამაზე, სხვას რომ თავი დავანებოთ, თვით შემონახული მარტვილობების ტექსტებში მივივითობებნ. მათი დაპირისპირებითი შესწავლიდან ნათლად ჩანს, რომ ქართულისაგან დაშორება თანდათანობით ხუდება.

უკვე ცნობილია სთანადო ლიტერატურებიდან¹, რომ სომხურ-ქართული ლიტერატურული კავშირი ეკლესიების გაყოფისთანავე არ შემწყვდარა ძველად, არა-

¹ პროფ. კ. კეკელიძე. „ქართ. ლიტ-ის ისტორია“, I ტ., 1923 წ., გვ. 48—49.

მედ იგი კიდევ დიდ ხანს გრძელდებოდა, თითქმის X ს-ის გასულამდის. გაყოფის შემდეგ კარგმა ხანმა განვლო და როცა ქართულმა და სომხურმა ეროვნულმა თვითშეგნებამ საზოგადოე ფეხი შრიდგა ყოველ სფეროში (ეს კი არაბების უღლის ქვეშ და მისი მოცილების ჯამს მოხდა), კერძოდ ეკლესიურ საკითხშიაც პოვა მან გამოხატულება. ჯერ საკითხი იმ მხრივ დაისვა, თუ რომელმა უღალატა რომელს. — ქართულმა ეკლესიამ სომხურს თუ პირუეუ — სომხურმა ქართულს. ქართველები არსენ საფარელი სახით, IX ს-ში, სომხებს აბრალდნენ განდგომას, ხოლო სომხები უხტანესის სახით, X ს-ში. ქართველებს. ამას მერმე ეკლესიების თავიდანვე ურთიერთისაგან დამოუკიდებელი არსებობის იდეაც დაერთო. კერძოდ ქართულმა ეკლესიამ წარსულში არსებული ყოველგვარი კავშირი სომხებთან გაწყვიტა, დამოუკიდებელი განმანთლებელიც კი წამოაყენა ნინოს სახით. აი, ამ ხანებში (IX—X ს. ს-ში) ყველაზე მეტად დაიწყო ურთიერთთან კავშირის მამულავენებელი ძეგლების საფუძვლიანი გადაკეთება-გადამუშავება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ დროს უნდა იყოს ჩამოყალიბებული ეს ეროვნულ-ეკლესიური დღის მატარებელი სომხური რედაქციებიც შუშანიკის მარტილობისა, მაგრამ ერთი უფრო აღრინდელი ჩანს (რომელსაც მეტი სიახლოვის ძაფები აქვს კიდევ შენარჩუნებული თავის ძირითად წყაროსთან, ე. ი. ქართული წამების ვრცელ წიგნთან) მოკლე წამების წიგნის სხით, და მეორე—გვხანდელი (სადაც ქართულთან დამაკავშირებელი ძაფები უფრო სუსტადაა წარმოდგენილი).

ჩვენს ამ დასკვნას არც ამ ძეგლების ენა ეწინააღმდეგება. რა მხრითაც უნდა განვიხილოთ იგი, იქნება ეს მორთოლოგია, სიტყვა-წარმოება, სინტაქსი. სტილი თუ ლექსიკა, ყოველ მხრივ სიახლეს გვიჩვენებს. უკვე შენიშნულია, ცნობილი ნ. აქინენის მიერ¹, რომ „პიტიაზის“ (გუჩუჯუ) სანაცვლოდ ზოგან „ანთიატროსის“ ხმარება, სიახლეა და ამიტომაც შუშანიკის მარტივობის სომხურ წიგნებს „ახალი რედაქციისად“ (ნიერ ხარაჯილქიზ) მიიჩნევენ. ანთიატროსი (ანტიქაუსარქი) ბიზანტიური სახელისუფლო ტიტულია. როგორც უკვე აღნიშნულია სათანადო ლიტერატურაში² ქართლსა და სომხეთში ყველაზე მეტად გავრცელებული ბიზანტიურ სახელისუფლო ტიტულთაგან კუროპალატი და პატრიკიოსი იყო. ამათი მიღება ქართველთა თუ სომხებთან უფრო მეტად VI—VII ს-დან ხდება. ანთიატროსიც ამ დროის შემდეგ უნდა იყოს შემოსული აქ, რაც, ცხადია, სომხურ რედაქციებს, რომლებსაც დაუცავს ამ ტიტულის ხმარება (ვარსკენის უფლების აღსანიშნავად) გვიანდელ ძეგლად აცხადებს ვრცელ ქართულ წამებასთან შედარებით.

ზემოთ ქართულისა და სომხური წამებების ტექსტობრივად შედარების დროს აღნიშნეთ, რომ ორი ძირითადი მხარე არის შესამჩნევი სომხურ წამებებში. ერთი—ფაქტობრივი, ამულავენებს ქართულთან დამოკიდებულებას, მასთან თანხვედრობას არა მარტო თხრობის მიმდინარეობის გზით, არამედ მის ზოგიერთი ადგილის გადატანითაც კი. მეორე მხარე—არა-ფაქტობრივი, რომელიც მთავარი პირის მოწამობას ეხება (ლოცვა-ვედრება, მოთმინება და სხ.),

¹ ზ. შ [ქუხსახ]—*ქართული მითოლოგია* 1907 წ., გვ. 123.

² ს. ჯანაშია—*„ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში“*. რთ. 1935 წ., გვ. 80—82

სხვაობს ქართულისაგან. სომხურში ეს ნაწილი ჩრდილადეს პირველს მაშინ, როცა ქართულში პირუეუ ვითარებაა. ამდენად, მაშასადამე, ჩვენ ორი გარკვეული ლიტერატურული გეზის შქონე ძეგლთანაც გვაქვს საქმე-პირველი, ე. ი. ქართული, თავისი ფაქტობრივი მხარის ზედმიწევნითი სისრულთა და სიქარბით, რაც მისი ლიტონობისა ანუ კიმენობის დამადასტურებელია, ადრინდელობის ნიშნების მატარებელიცაა, ხოლო მეორე, ე. ი. სომხური, სადაც ეს მხარე, პირიქით, შეკვეცილია და ზოგადი შტრინებით შემცვლელი ზედმიწევნობისა და იმავე დროს წინა პლანზე მოწამობრივი ქცევის დამყენებელიც, მგრამინდლობას გვიჩვენებს. მას ფაქტობრივ ნაწილში შეკუმშულად და თავისებური მანერით ქართული აქვს გამოყენებული, რასაც ტექტობრივი შეხვედრებიც მოწმობდენ.

არ იქნებოდა სავსებით სწორი, თუ ვიტყოდით, რომ ქართულის ფაქტობრივი მხარე ყოველ დეტალში ჰქონდეს ალბეკდილი სომხური მარტვილობის წიგნებს. წვრილმანებს რომ თავი დაეანებოთ, მსხვილმანთაგან აღსანიშნავია:

1. ადგილების გამოუყენებლობა. ვარსკენის სპარსეთს გამგზავნების თარიღი (I 6); შუშანიკის მიერ პალატის დატოვებისას სახლის ეპისკოპოსისა და კარის ხუცესის სხვაგან ყოფნა; მათგან ამ ამბის დიაკვნის მეოხებით შეტყობა (III 1-6); ვინმე სპარსის მოსელა ზაკით შუშანიკთან მის მოსანადირებლად (IV 1-7); ღვინის მიწოდება ჯოჯიკის ცოლის მიერ შუშანიკისადმი და შუშანიკის საპასუხო საქციელი (VI 9-13); სპარსის შუამდგომლობა საკრეველის ასახსნელად პირველი გვემის შემდეგ (VI 24-29); წინადადება ხუცისა სისხლის მობანისა და სალზუნის დადებისათვის პირველად რომ სცემეს შუშანიკს (VII 12-17); კამადის მოგზავნა სამოელისა დი იოანე ეპისკოპოსისაგან და მისი კმევა ხუცის ხელით (VII 20-25); ბქობა შუშანიკისა ხუცესთან სამკაულის დაბრუნებისათვის; პიტიახშისაგან მათ დასაბრუნებლად ხუცესის მიწოდება და მისთვის ამ ქაქმის მინდობა (VII 26-40); ეკლესიიდან შუშანიკის წათრევისას სახლის ეპისკოპოსის შეურაცხყოფა ვინებით (VIII 9-14); შუშანიკის წაყვანა ციხეში; დიაკვნის გასამხნეებელი სიტყვებისათვის დეენა და ამბოხის შედგომა წაყვანის ეამს (IX 1-19); ციხეში ჩამწყვედვის შემდეგ მესამე კვირაზე პიტიახშისაგან მცეელის მიერ შუშანიკის ამბის შეტყობა (X 1-6); ციხეში ფსალმუნების დასწავლა შუშანიკის მიერ (XII 1-5); მოციქულების მივლენა პიტიახშისაგან შუშანიკთან და დაბრუნების შეთვლა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩორდ ან კარად წარგზავნა და შუშანიკის პასუხი (XIII 1-11); მეექვსე წლის გასულს შუშანიკის ვითარების აღწერა (XIV 1-9); ციხის გარემოს კლიმატური პირობები (XIV 21-28); მეშვიდე წლის დამდეგს შუშანიკის ვითარების აღწერა—წყლულმანის, მატლის დახვევა; ხუცესის წუხილი და შუშანიკის პასუხი (XV 1-15); შუშანიკის საყვედური ჯოჯიკისადმი, რომ შემწე არაჲინ გამოჩნდაო და ჯოჯიკისაგან თავის მართლება (XVI 22-27).

2. თხრობის შემხვედრი ადგილების თავისებურად წარმოდგენა.—პიტიახშის ცოლად მეფის ასული ბრძანა სპარსთა მეფემო, ამბობს ქართული მარტილობის წიგნი (I 29-30), სიდედრიო აღნიშნავს სომხური (I 36). ხუცის საუბარი შუშანიკთან, როცა იგი პირველად გასცილდა სასახლეს ქართულით ერთ მომენტში ხდება, სომხურში კი რამდენგზისმე (შდრ. ქართ. ა III

10-29=სომხ. ა III 8-126); ვახშმის სურათი განსხვავებულად არის აღწერილი სომხურში ყოველმხრივ (შდრ ქართ. ა VI 4-3=სომხ. ა VI 1-17). პირველი გვემის შემდეგ, ქართულით, პიტიახში „ნადირობად წარვიდა“ (VII 5), სომხურით კი—„საქმესა მის სოფლისასა განეწესა“ (VII 17-18). რამდენადმე თავისებურადაა აღწერილი მოგვი ქალის განკურნებაც (შდრ. ა, ქართ. XI 6-16=სომხ. ა XI 25-51). ციხეში მყოფი შუშანიკის დასაბრუნებლად, ქართულით, პიტიახშია ძუძუას-მტე მისი მიავლინა (ა ქართ. XIII 12-20), ხოლო სომხურში ნათქვამია, რომ გრძნეული დედაკაცის მეოხებით ერთ წელს ღონეობდა შუშანიკის დაბრუნების საქმეს პიტიახშიო (ა სომხ. XIII 1-9). ქართული წამებით შუშანიკთან განოთხოვნისათვის ჯოჯიკი, ცოლშვილი და მთელი სახლი მიდის (XVI 1-56), სომხურით კი ჯოჯიკი და მისი ცოლი (ნ. ასომხ. XVI 1-21).

3. გარდა ამისა სომხურს ქართულისათვის უცნობი ამბებიც მოეპოება. — ა) პირველი გვემის შემდეგ, ამბობს სომხური წამების წიგნი, ატყდა შფოთი რაამე. შვილების დახიზვნას შეუდგა ვარსკენი. მდინარეზე რომ გადაჰყავდა, ერთი წყალში დაეღუპა. ამან კი მთელს სამფლობელოში გლოვა გამოიწვია. გლოვის დასახსნელად მარზანი და ქართლის დიდკაცობა მოვიდა. შუშანიკი ამ დროს სამწყვდეულოდან ეპისკოპოსის სასახლის ერთ-ერთ სენაკში გადაიყვანეს და იქ იყო მათ წავსვლამდისო (ნ. ასომხ. VII 35-84). ბ) ციხეში გადაყვანის ჟამს მცველები დაუყენა შუშანიკს, ურთიერთობა არაეისთან ჰქონდესო, მაგრამ—დასძინს სომხური მარტილობის წიგნი—პირობის შეუსრულებლობისათვის მობრუნებულმა პიტიახშია დასაჯა მცველებიცა და თვიონ ტუსალიცაო (ნ. ა სომხ. XII 1-14)¹. დასასრულ გ) ვრცელი წამების გამოცემული ნუსხა და აგრეთვე მოკლე წამებაც (ქართულ თარგმანთან ერთად) პიტიახშის გამაზღვანების ერთ-ერთ საბაბად პიტიახშის მიერ თავის ასულთან შეუღლების განზრახვას ასახელებს (ნ. ა სომხ. III 33-34 და მისი ვარიანტი, იქვე შენიშვნად; აგრეთვე ბ, I 41-44).

რატომ არსადა ჩანს სომხურში ქართული წამების მრავალი მომენტი, ან რად არის შეცვლილი ზოგიერთი მათგანი, ანდა საიდანაა მოხვედრილი ახალი, ქართულისათვის უცნობი შემთხვევები სომხურში, ამის გადაჭრით თქმა ძნელია. დაგდება რომელიმე მომენტისა, ისიც ფაქტობრივო ხასიათისა, გადაკაზმული რედაქციების მხრივ ჩვეულებრივია, ისე როგორც შეცვლა ზოგიერთი მათგანისა, მაგრამ ახლის შემოტანა უკვე დამატებითს წყაროზე მივითითებ. რომ შვილების დახიზვნის, ერთი მათგანის მდინარეში დახრჩობისა და მით გამოწვეული გლოვის ამბავი ინტერპოლაციური ხასიათისა უნდა იყოს, ამას ჩემი აზრით, ერთგვარად დასაწყისი სიტყვებიც მოწმობენ; *ენჲ ძაქანასაკან ენჲ აკანასიქ* („მათ ჟამთა ოდენ“) ისეთი გამოთქმავა, რომელიც ჩანართისათვის უფროა დამახსიათებელი, ვინემ ძირითადი ტექსტისათვის². ამრიგად, სომხურ წამებას,

¹ ეს არის შესამდე გვემა შუშანიკისა, რომელიც ქართულში ბოლოს არის დასახელებული, მაგრამ თვით გვემის გარემოებაზე თხრობაში არაფერია ნათქვამი. ეს იმას მოწმობს, რომ ქართ. ტექსტი ჩვენამდის პირვანდელი სისრულით არ შემონახულა.

² სხვათა შორის ამავე სიტყვებით იწყება „პი იფსიგეანთა“ წამების თხრობად აგათანგელოზთან. წამებას აქ უპირავე თავები XIII—XX-მდ-ის (ნ. *Ազգայնագիտ. հասამ. 1913-14 წ. 1-2*).

რომელიც გადაკაზმული ნაწარმოები ჩანს, თავისი ფაქტობრივი მხარისათვის ძირითადად გამოყენებული აქვს იაკობ ხუცესისაგან გამოთქმული ქართული წამების წიგნი (უშუალოდ, ან რაც უფრო შესაძლებელია, მისი ძველი თარგმანი სომხურზე), რომლის ზოგიერთი მომენტი მას არ მიუჩნევია საჭიროდ, ისე როგორც ზოგიერთი კიდევაც შეუცვლია. ვარდა ამისა მას. ზოგან სხვა წყაროც აქვს გამოყენებული, მაგრამ საიდან აქვს ადგილები აღებული, ძნელია ამის თქმა.

სომხურ მარტვილობათა წიგნების აღნაგობაში ძირითადია არა ფაქტობრივი მხარე, არამედ მარტვილობითა, — მოწამება (ლოცვა-ვედრება და სხ...), ფაქტობრივი მხარე მასში დაჩრდილულია და ზოგადი შტრიხებით, შეკუმშულად არის წარმოდგენილი, წინააღმდეგ ქართულისა. ამაირი აღნაგობა, ლიტერატურული გეზი, მას სხვა მარტიროლოგიური სომხური ძეგლიდან უნდა ჰქონდეს შეთვისებული. ასეთად ჩვენ რიფსიმიანთა მარტვილობის წიგნი მიგვაჩნია, რომელიც აგათანგელოზის ისტორიას დაუკავს¹ და რომელიც ფილოლოგ-ისტორიკოსთა მიერ ინტერპოლაციად ითვლება². აგათანგელოზის ისტორიის ეროვნული რედაქცია (ჩვენამდის მოღწეული) VIII ს-ზე აღრინდელად არ ითვლება³. აქ მოთავსებული რიფსიმიანთა წამება, როპლის მთავარი პირის ხსენებას, შუშანიკის მარტვილობის სომხურ წიგნებში არა ერთგზის ვხვდებით (X 18-19, 22-29) თავისი კომპოზიციით სწორედ ძალზე ჩამოკავეს შუშანიკის სომხურ წამებას. აქაც ფაქტობრივი მხარე მარტვილობისა ზოგადად და მთავარ ხაზებშია მოცემული, ხოლო სამაგიეროდ ძალზე გავრცობილია ლოცვა-ვედრებებითა და მარტვილთა სხვა მოწამეობრივი საქმეებით.

* *

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, დამოკიდებულება ქართულ-სომხური წამებების წიგნებს შორის შემდეგნაირად შეიძლება მხოლოდ წარმოიდგინოთ. — ქართული წამება, რომლის ავტორად იაკობ ხუცესია დასახელებული, ძირითადი წყაროა სომხური წამებებისა. იგი წინ უსწრებს სომხური წამების წიგნებს. მასთან მიმართებით სომხური ტექსტები კიმენობას ვერ დაიჩვენებენ, პირიქით ისინი გადაკაზმული ნაწარმოებისათვის დამახასიათებელი ნიშანდობლივი ყველა თვისებით არიან შემკული. ნაციონალური თვალსაზრისიც მათში მკაფიოდ ჩანს, რასაც ვერ ეამჩნევთ ქართულში. ქართულზე დამოკიდებულება არა მარტო ში-

აქსათიოქსანამ *პ. ს. ლ.-შ. ც. ხ. ხ. ს. მ. კ. ა. ხ. ა. ხ. ა. ხ. ზ. მ. ი. ქ. ა. 1909, გვ. 78*). ეს ნაწილი ფილოლოგ-ისტორიკოსთაგან ინტერპოლაციად აღიარებული (მაგ. აღფ. გუტოშვილი ი. ს. მიერ; ნ. პროფ. ივ. ჯავახიშვილი ი. — „ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა“, წიგნი I, ტფ. 1935 წ., გვ. 79—80). რიფსიმიანთა წამების ძველი ქართ. თარგმანიც არსებობს, ჩვენი ვერაუდით არა უგვიანეს IX ს-ისა. საქართულს სიძველეთ-საცავებში დაცული ყველა ხელნაწერის მიხედვით, იგი სათანადო გამოკვლევით ერთ, მომზადებული გვაქვს გამოსაცემად. უძველესი ნუსხა XVI—XVII ს-ისა; ხოლო ფრაგმენტი XI ს-ისაც მოიპოვება, რომელიც R. Blake-ს აქვს გამოცემული, წყარო მთვლელიც *„Harvard Theological Review“*-ში (ტ. XXV, 1932 წ.). გამოცემლის მიერ recto-დ მიჩნეული გვერდი ჩვენ ხელნაწერთან მიყენებით verso გამოდგება, ხოლო verso—recto.

¹ *Ագաթանգեղոյ Գատնաբէն Էպիս, Տիգրան 1909 թ.,* თავი XIII—XIX.

² პროფ. ივ. ჯავახიშვილი ი. — „ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა“, წიგნი I, გვ. 79—80, ტფ. 1935 წ.

³ ი. კ. მ., გვ. 143—144.

ნაარსობლივი შედარებიდან ჩანს, არამედ ტექსტობრივი დაპირისპირებითაც. ქართული ტექსტის გარკვეული ადგილების შეხვედრა სომხურთან (უფრო მეტად ე. წ. „მოკლე წამებასთან“) უკანასკნელზე დამოკიდებით კი არ აიხსნება, არამედ პირობით—სომხურია დამოკიდებული ქართულზე. ამას უნდა მოწმობდეს ის non sens-იც, რომელიც შუშანიკის აღსასრულის თარიღის დასახელებაში შეენიშნეთ სომხურში. შუშანიკის სომხური წამების აღრინდელი წიგნის გადანაშთია ის შეხვედრები, რომლებსაც მოგვიანო დროის ნაციონალური თვალსაზრისითა და ფორმით ჩამოყალიბებულსა და ჩვენამდის მოღწეულ წამებებში ეხედავთ. ესენი IX—X ს. ს-ების ნახელავე გვგონია, ერთი უფრო აღრინდელი („მოკლე წამება“) და მეორე („ერცელი წმა“) მერძინდელი, წინას შემდგომი გადაშუშავება. მათი პროტოტიპი VII ს-დან უნდა შექმნილიყო, რადგან ამ დროიდან იწყება ქართულისა და სომხური ეკლესიების ცხოვრების ეროვნული სახით წარმართვა.

ასეთ დასკვნებს, ზემოთ (ნ. გვ. 021) დასახული გზით მსგელოდობის შედეგად რომ ვიღებთ, უპირისპირდება იქვე აღნიშნული შეხედულებები P: Peeters-ისა (ნ. გვ. 020-021). იაკობის შრომის ვითომდა ნატყუარობის დასამტყებულად P. Peeters-ს დოკუმენტები მოჰყავს. პირველი მათგანია ის, რომ თითქოს ქართულ წყაროებში არც საისტორიო ხასიათისაში („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, „ქართლის ცხოვრება“) და არც ლიტურგიკულში (ტუპიკონებსა და საგალობლებში) არსად ჩანდეს შუშანიკის ხსენება. შემდგომ საბუთად იმასაც ასახელებს, რომ სტილი, კომპოზიცია, ენა და ციტაცია საღთო წერილისა არ ატარებს არქაიკულ სახესო. კრებულები („მრავალთაჲ“, საქ. მუხ. ხელნაწ. A ფონდი № 95), რომელშიაც წამების ძველი ნუსხაა შენახული, იმის გამო, რომ იქ შეტანილია სიტყვები იოანე ბოლნელისა, რომელიც ბაგრატ III დროს მოღვაწეობდა (980--1012), არაა X ს-ისა, არამედ გვიანდელიაო. ამით კი მას იმის თქმა უნდა, რომ აქ შეტანილი შუშანიკის წამებაც 940 წლის თარგმანის გამოხმარებით არის შექმნილი და ამიტომ X ს-ის კრებულში ვერც მოხვედებოდაო.

იმის საპასუხოდ, რომ თითქოს შუშანიკის ხსენება არსად იყოს ქართულ წყაროებში, ნაწილობრივ ზემოთაც ითქვა. იქ ვნახეთ, რომ ძველ ქართულ ტუპიკონს; ე. წ. „იერუსალემის განჩინებას“ შუშანიკის ხსენება აღმოაჩნდა. შუშანიკის წამება მოკლედ დატულია „ქართლის ცხოვრება“-ში, ისევე როგორც სამისო ცნობა „ქართლის მოქცევისა“ დატყავს. ამონაწერები მათგან ჩვენი მიმოხილვის II თავში მოვიყვანეთ. აქ მათ აღარ გავიმეორებთ. რაც შეეხება იმას, თითქოს იაკობის ნაწარმოები „მოკლე წამების“, ქართული თარგმანის საპასუხოდ იყოს დაწერილი, ნაწილობრივ ამის პასუხიც ზემოთ ტექსტობრივი ანალიზის დროს გაიკრვა. იქ შუშანიკის აღსასრულის თარიღის შესახებ ცნობების შეჯერებისას ვნახეთ, რომ სომხური „მოკლე წამება“, რომლიდანაც ქართული „მოკლე მარტოლოგია“ ითარგმნა, ქართულის ვრცელ ტექსტზე დამოკიდებული (იაკობის ნაწარმოებისაზე). ეს ვითარება კი იმ ქართულ-სომხურ ტექსტობრივად შემხვედრ ნაწილში შეგინიშნეთ, რომლებიც ერთი-მეორესთან ძალზე ახლოს დგანან, ერთი-მეორის თანაშეხვედრას წარმოადგენენ. დავუპირისპიროთ ახლა სომხური ტექსტის ეს შემხვედრი ადგილები ძვილი ქართული თარგმანის სახით

(940 წლისად აღიარებულს P. Peeters-ის მიერ) იაკობის შემხვედრ ადგილებს და ერთგვარად მათ ენობრივ დაფასებასაც ვაგვარკვევთ:

XVII. ...მოიწია თავი იგი ეპისკოპოსთაა საშოელ და იოანე ეპისკოპოსი, მიხივე მოყუასი, რომელ იგი იყენეს განამბტიკებულ და დიდდ დამაშურალ, სახლუელითურთ თანა ყაფით იყენეს მონა, და მონაწილე იყენეს და თანახიარ შრომათა მისთა; მადღობით წარაგზავნიდეს ნეთსადგურისა მის მიმართ ქრისტეისას.

მსგავსად მისვე საბისა ახნაურნი დიდ დიდნი და ხელურნი დედანი, ახნაურნი და უახნონი სოფლისა. ქართლისანი მოვიდეს. იგრუთვჳ, რომელნი იგი გულს-მოდგინებით მონაწილე ყოვილ იყენეს შრომათა მათ მისთა სანატრელობით, ვითარცა ახოვანსა მყეს-სა მიჰვედრიდეს ქრისტესა.

და თხოვასა ერთსა ითხოვედეს მისგან ყოველნი იგი ეპისკოპოსნი და ახნაურნი ერთ-ჰამად, რამათ ბორკილი იგი ფერკთაა ბრძანის საცოდ და ნაკურთხივად ყოველთათვის, რომლისათვისცა ჰქუეა წმიდაჲნი შუშანიკ, ედ ამე რაჲ ვარ, არა ღირსი ესე? ხოლო ღმრთის-მოყუარებისა თქუენისათვის ხუცესმან აღაქეს წადილი თქუენი მაგის სახისათვის...

XVIII. ...და "გაქვედრება ნეშტთა მათ ძულთა მისთასა და უაჩანებდა დასმად ადგილსა მას, ჟინაგა იგი პირველად გამოითრის, და ეტყოდა: "ყუფეთუ ღირს რამე ვარ..."

XIX. და მაშინდა მსწრაფლ მოალო... სუდარი წმიდა... და განებანეთ იგი მატარისა მისგან მისოვანისა და თხარაშლისაგან... და ეპისკოპოსთა მათ ორთაჲ... ყოველით კრებულთურთ ფსალმუნითა სულეგრითა და კურანითა აღთებულთა და საყუფუნელთა სულელთა აუთხუენით პატროსანნი ძულნი და გამოვიხუენით წმიდასა მას ეყლისასა. და დაქკრალენით... განმხადებულსა მას ადგულსა. და მას ღამესა ანგელობთა სახედ ღამე იგი განათეთუ და დავითის ქნარითა მით ყოველად ძლიერსა. ღმერთსა... ვადიდებდით.

II. ...და მოეწოდა მღვდელთ მოძღუარსა სამეულს და იოვანეს, რომელნი განამდიგრებდეს და ნუგეშინის სცემდეს მას კირთა შინა მისთა და დიდად დამაშურალ იყენეს მისთვის სახლუელითურთ მათით. ხოლო იგინი მოვიდეს და კურთხეითა და მადლობითა წარაგზავნიდეს მას ნათესაყუდლისა ყოველთათსა ქრისტესა...

და მათ თანა მოვიდოდეს მთავარნი და დედუდოვანი, ახნაურნი და უახნონი ქუეყანისა ქართლისანა, რამათ ნაწილს მიიღონ ნეტარუასა მისსა თანა, ვითარცა მყესა და წარჩინებულსა ქრისტესმიერსა.

და ითხოვედეს მისგან ყოველნი უვედრებით ეპისკოპოსნი და მთავარნი, რამათ საკრველნი ფერკთა მისთანი მოეცნენ მათ საყურებულად. რომელიცა აუწყეს დედოუალსა. ხოლო მან მიჯობ და ჰქუეა მათ, ვითარამედ: ამე არა ღირს ვარ შაკუა ყოველნი. არაჲდ ღმრთის მოყუარებისა თქუენისათვ; გყუაჲ ვითარცა ინებეთ...

III. და ბრძანა დასმად ნაწილნი კორცთა თესთანი პირველსავე მას ადგილსა, ვინაჲ იგი თრეით განიყუანეს; ამიერ ადგილით, "ყუფეთუ ვერ გინსა..."

IV. და ადრე-ადრე მოიღეს ტილოჲ წმიდაჲ და განბანეს გუამი წმიდისა მის მატარისა და უუღათა, რომელნი დაეთმინეს საყარობილესა შინა. და ეპისკოპოსთა ორთაჲ აღიღეს გუამი წმიდისა მის და წარიყვანეს სიძრაულითა ვრისათა... საყუფუნელთა და ფსალმუნითა, გალოპითა სულეგრითა, სანთლებითა და სულუნელთა სულეველთათა წმიდასა ეყლისასა, და დაქკრალეს. და ნეტარნი იგი მღვდელ-მოძღუარნი საშოელ და იოვანე ყოველითა მით კრებულთა ადიკებდეს ღმერთსა და განათვისღამე იგი უძილად.

ამ დაპირისპირებიდან ნათლად ჩანს, თუ რომელი ტექსტთაგანია უფრო მეტად სიძველის ნიშნების მატარებელი, — იგი, რომელსაც P. Peeters-ი მოგვიანო დროისად მიიჩნევს, ე. ი. იაკობის სახელით ცნობილი ნაწარმოები, თუ 940 წლისათვის (მისივე ვარაუდით) სომხურიდან ქართულად ნათარგმნი შუშანიკის მოკლე წამების წიგნი. ვერას შემთხვევაში უპირატესობას უკანასკნელს ვერ მი-

ვანიკებთ. ტერმინების ხმარებაც კი ამის დაბრკოლებას შექმნიდა. ასეთ ტერმინთაგან კი აქ ვაწყდებით:

იაკობის ნაწარმოებთ:

1. ჯაჯი ეპისკოპოსთა (XVII 1).
2. ახნაურნი დიდ-დიდნი (XVII 9).
3. ზეპურნი დედანი (XVII 10).
4. სოფელი ქართლისა (XVII 11).¹

მოკლე წამების თარგმანით:

- მღვდელთ-მოძღუარი (II 1) = *ეკლესია ან ექსტერი სექსიონი*;
 მთავარნი (II 9) = *სახარაჯი*;
 დედოფალნი (II 10) = *სახიჯი ან სიხნაკი*;
 ქუეყანა ქართლისა (II 11) = *სახარაჯი ჟღავი*.

მართალია, სამწუხაროდ ჯერ ჩვენ (ისე როგორც სომხებს) არა გვაქვს ისტორიული გრამატიკა, ისე როგორც ისტორიული ლექსიკონიც, მაგრამ ზოგიერთი აქ აღნუსხული სიტყვის შესახებ საგანგებო დაკვირვება არსებობს. პირველ რიგში აქ ჩვენ „სოფლისა“ და „ქუეყანის“ ხმარებას ვგულისხმობთ. პირობ. ჯაჯი ეპისკოპოსის დაკვირვების თანახმად¹ „სოფლის“ ხმარება „ქუეყანის“ აზრით აღრინდელი ხმარებაა. «ტერმინს — „სოფელი“ ქუეყანის აღმნიშვნელობა თვით მე-VIII ს. დაწვევამდცა აქვს შენარჩუნებულია»². მათი აღრევა, ანდა „სოფლის“ „ქუეყანით“ შეცვლა, ამ დროის შემდეგ იწყება. აღრინდელი ხმარებისა ჩანან აგრეთვე: „ახნაურნი დიდ-დიდნი“, ვიდრე „მთავარნი“, „ზეპურნი დედანი“, ვინე „დედოფალნი“ და „თავი ეპისკოპოსთა“, ვიდრე „მღვდელთ-მოძღუარი“. ამრიგად, ეს ხმარეც წარმოდგენილი დაკვირვებისა იაკობის ნაწარმოების ნატყუარადა და მერმინდელი დროის ძეგლად გამოცხადების აზრს არ ამართლებს.

ვერც იმაში დავეთანხმებით P. Peeters-ს, თითქოს იაკობის სახელით V ს-ად გასაღებული, ხოლო ნამდვილად კი ვითომ XI თუ XII ს. ს-ის ნაწარმოები უხტანესით მოთხრობილ შუშანიკის წამებასთან ზოგიერთი შემხვედრი ამბის გამო ეცნობდეს უხტანესის წყაროს, რომელიც სხვა სომხურ წყაროთაგან განსხვავებული და ცალკე არსებული სომხურადვე ვგულება უტხოვლ მკვლევარს³. შუშანიკის წამებას უხტანესი თავისი წიგნის (*წათმობილნი რატანისაჲს ჟღავი ჯაკიე*)⁴ მე-67 თავში გადმოსცემს (ნ. ზემოთ, გვ. 016-017). ავტორი გვამცნობს, რომ სასურველი ყოფილა მისი ადრესატისათვის შუშანიკის ისტორია («აწ ამიერიოთგან საწადელსა შესნა მივეწიფებთ უწყებასა...»), რომლის წამება „ქრისტეს ღმრთის მსახურებისა და წრფელისა აღსარებისათვის“ მომხდარა. უკანასკნელი გამოთქმა უკვე იმაზე მიგვიბრუნებს, რომ უხტანესი ამ წამებაში შუშანიკს ისე უტყვობს, როგორც წრფელისა (ან ქრეშარიტის) აღსარებისათვის თავდადებულს. იმ აღსარებისათვის, მაშასადამე, რომელსაც სომხები ადგენენ ქართველებისაგან განსხვავებით, და რომელსაც ქართველებიც იზიარებდნენ ერთ ხანს, მაგრამ კვირიანის დროს რომ განუდგნენ. ამრიგად, აქაც ნათლად ჩანს უხტანესის პოლემიკური ტონი, როგორც დანარჩენ მის ნაწარმოებში. ამ მხრით კი, ცხადია, მისი თვალსაზრისი ნაციონალური იქნება ამ საკითხში. მაგრამ ეს როდია საგულისხმო ახლა ჩვენთვის, არამედ ის, რომ, ის თავის თხრობას, როგორც თვითონ აღიარებს, გადმოსცემს როგორც წერილობითი წყაროების მე-

¹ პროფ. ივ. ჯაჯი ეპისკოპოსის — «ქართული სამართლის ისტორია». წიგნი პირველი, გვ. 139—141. ტფ. 1928 წ.

² იქვე, გვ. 140.

³ P. Peeters, Anal. Bol., LIII, გვ. 302—303.

ხედვით, ისე ზეპირითაც (*იქ სუჯ ფიოქ ს ანაქიქ მსჯ სის ილსანსქ* = რაა იგი წიგნითა და უწიგნოდ გვსწავიყეს). მისი მონათხრობიდან მართლაც ის ირკვევა, რომ სომხურ წამებებს გარდა ის სხვა წყაროსაც იცნობს. ეს წყარო კი ჩვენი აზრით იაკობის სახელით ცნობილი თხზულება ან მისი მსგავსი რამ ჩანს. უფრო კი იაკობისაა საგულებელი ქართულად, რადგან საფიქრებელია, რომ ქართულის მსგავსი თუ მისგან ნათარგმნი წამება უკვე უხტანესის დროისათვის პირვანდელი სახით აღარ იქნებოდა ცნობილი. მას კი ქართულის ვაცნობა შეეძლო, თუნდ იმავე გზით, როგორც სხვა ქართულად დაცულ დოკუმენტს ვაეცნო, სახელდობრ მოსე კათალიკოსის ეპისტოლეს კირიონისადმი (ხუეიკი ეპისკოპოსის შესახებ) და კირიონის პასუხს ამაზე. ეს გზა კი იყო თარგმანი, რომელიც მისთვის შეუსრულებია ქართულის კარგად მცოდნე ვინმე კირაკოს ხუტესის. თარგმანი ამ შემთხვევაში შესაძლოა ზეპირიც უოფალიყო. ერთი სიტყვით, იაკობის ნაწარმოები გვეჩინა ის ისტორია ანუ უწყება შუშანიკისა, რომელშიაც ყოფილა მოთხრობილი (*ასქ ქსქ ქსკრიამ ყათიძქსანს*): „მოითრია იგი ფოლორცთა და უბანთა ზედა, და შემუსრა კუერთხითა, და სცოპირსა და ყბასა, ვიდრემდის მრავალთა დღეთა არარაჲ ეძლო ხილვად თუალთა მათ დაბუშებითა. და მერმე საკრველთა, რკინათა და საპყრობილესა [იყო]. ადგილთა მათ სიმყარალც და სინოტიეც საპყრობილისაჲ მის უმეტესრე იყო, დაუტეო თქუმად იგი, რომელი გრწყილისა და მატლთაგან მას ზედა მოიწია შექირეებაჲ, რომელი ითხრობის მისსა მას უწყებასა“². აქ ჩამოთვლილი მომენტები უმთავრესად ცნობილია იაკობ ხუტესის ნაწარმოებით, რომლითაც უსარგებლია კიდევეც უხტანესს.

P. Peeters-ს ამ თხრობასთან დაკავშირებით შენიშნული აქვს, რომ იაკობის სახელით ვითომცდა გასაღებული აგიოგრაფიული ნაწარმოების შემთხვევლის სიყალბე იმაშიაც მოჩანდეს, რომ ჯეროვნად ვერ იყენებდეს იმ სომხურ წყაროს, რომელიც უხტანესსაც ჰქონოდა და იქ ვითომ ამოკითხულ უფრეთის ციხის კლიმატურ აღწერას იგი შეუფერებლად მიაწერდეს ცურტავს. არც ეს გვეჩინა ჩვენ სწორი. გაუგებრობაზე რალაც მანქანებით აგებული შეხედულებაა. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ იაკობი ციხისა და მისი სანახების აღწერას გვაწვდის და არა ცურტავისას, და მეორეც — დედაქალაქსაც რომ ეხბოდეს მისი აღწერა, ამაში ხომ უფრო გულწრფელობა იქნებოდა გამოქვეყნებული ავტორისა, და არა სხვა რაიმე მისი დამამცირებელი მხარე. ერთი სიტყვით, იაკობის მიერ გამოთქმული ქართული ვრცელი წამების წიგნი შუშანიკისა ჩანს წყაროდ უხტანესისთვის ისევე, როგორც იგივე ძეგლი ძღრითადი ქწყაროა შუშანიკის სომხურ წამებათა წიგნთათვისაც.

¹ *Ուշի առնէս եպիսկոպոս, «Գատմ. բաժանման Վրացի Հայոց», Վաղարշապատ 1871, გვ. 14.*

² 5. ზემოთ. გვ. 017.

³ P. Peeters, Anal. Bol., LIII, გვ. 302.

14. პარტიული წინააღმდეგობის წინააღმდეგობის და კომპრომიზის საკითხებისათვის.

მას შემდეგ, რაც შუშანიკის მარტილობის წინააღმდეგ ტექსტობრივი ანალიზი იაკობ ცურტაველის ნაწარმოებს ძირითად წყაროდ აცხადებს მარტილობის სომხური წიგნებისათვის, ბევრი რამ სათქმელი მათი წინააღმდეგობის მხარისა და კომპრომიზის შესახებ არა დაგვრჩენია რა. მაგრამ რადგანაც ამ მხრივაც არსებობს დაეჭვება ქართული ძეგლის მიმართ, რომ ვიჯომე მას თანამომდევრობაც აკლდეს, ამიტომ მასზე ჩვენ ერთ ხანს მაინც შევჩერდებით.

მარტილობის წიგნები შუშანიკის წამების მიზეზად უღეთოსა და ურჯულ კმრის, ვარსკენის (სომხ.: ვაზგენის) ქცევას—გამაზღვანებას—ასახელებენ. ვარსკენმა უარყო ქეშმარიტი ღმერთი და იქმნა სპარსთა შჯულისა აღმსაარებელ ან ცეცხლ-მსახურო—ალიარებენ ისინი ერთხმად. გამაზღვანებულმა ქართლის მთავარმა ანუ პიტიახშმა ერთგულების ნიშნად პირობა მისცა სპარსთა მეფეს: ჩემს ცოლ-შვილსაც გაემაზღვანებო. მის შესასრულებლად მან ყოველივე იღონა, ცოლი მაინც უარზე დადგა ბოლომდის, რის გამო ექვსი წლის წამების შემდეგ აღესრულაო. ასეთია მოკლე წინააღმდეგობა, რომელსაც წამების ყოველი წიგნი მოიცავს.

რა იყო ძირითადი აღმძვრელი მიზეზი ვარსკენის გამაზღვანებისა? სხვადასხვანაირად უპასუხებენ ამას წამებები. სომხური წიგნებით (გარდა ერმიადინის ნუსხისა) ვარსკენმა თითქოს უარისმყოფლობა „შიშითა კაცთაათა გინა თუ ნეტისთ თვისთ ასულისა თვისსათვს“ ჩაიდინა. ქართულით (ერცველით, ცხადია, თორემ მოკლე ხომ იგივე სომხურია, მხოლოდ გადმოქართულებული!) კი პირიქით ვარსკენს „არცა კირი ეხილვა, არცა შიში, არცა მახული, არცა ჰყრობი-ღებდა ქრისტესთვს“. ეს შიშისათვის, ხოლო ასულისათვის ხომ კრინტიც არსადაა დაძრული ქართულში.

ბუნებრივია, უმიზნოდ და უმიზეზოდ არაფერი ხდება, მაგრამ მაინც ის არგუმენტები, რომლებიც წამების სომხურ წიგნებს მოჰყავს, დამაჯერებელი არაა. მარტილობათა წიგნების მიხედვით ვარსკენს გააქვს თავისი. ერთგულების დასამტკიცებლად მოჰყავს ცოლად სპარსი მეფის ნათესავი (ქართულით მეფის ასული, სომხურით კი—მეფის სიდღერი), მიაქცევს შვილებს მაზღვანობაზე და „ბუნებით“ ცოლს აწამებს, მაგრამ არსადაა თქმული, რა ქნა ასულისათვის. ასულზე ხმა არსადაა დაძრული. არც კაცთა შიშის გამოვლინება ჩანს რამეში კონკრეტულად. ასეთი მხარეები ნაგულისხმევი სომხური წამების წიგნებით ვარსკენის უწყსო ქცევაში, რომლისათვისაც ჯერ კიდევ სამეფო კარს, კრეზონს, წასვლის წინ ევედრებოდა ღმერთს შუშანიკი და სხვებსაც სთხოვდა ელოცათ, რომ მოქცეულიყო კეთილ გონიერებაზე შემცოდვ. ასეთია მიზანი და მი-

ზეზი ვარსკენის გამაზღვანებისა სომხურით, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, თხზულებაში გამყოლ ძათად არ არის გატარებული თავიდან ბოლომდის.

სხენაირი მდგომარეობაა ქართულში. მიზანი და მიზეზი აქ უფრო გამოუმჯღვანებელია. სომხურის მსგავსი რამ მან არ იცის. სამეფო კარს წასვლის წინ რომ გარკვეული გადაწყვეტილება ჰქონდა გამოტანილი ვარსკენს და, მის შესაბამისად კიდევაც იქცეოდა, ეს შუშანიკაც იცოდა. შუშანიკი არ თანაუგრძობდა მას, ამას იგი უწესო ქცევად უთვლიდა ვარსკენს. მაგრამ რაში მდგომარეობდა ეს უწესო ქცევა, ქართული არას ამბობს¹. ეს იმით კი არ აიხსნება, რომ აგიოგრაფს აქ რაიმე შეცდომოს, დაეიწყებოდეს თხრობის შემდგომი მიმდინარეობისას, არამედ სულ სხვით. შენიშნულია უკვე ქართველ მკვლევართაგან², რომ შუშანიკის წამებას გარდა აგიოგრაფს (იაკობ ხუცესს) სხვა შრომაც უნდა ჰქონოდა, სადაც შუშანიკის ყრობა და სხვა ამბები იქნებოდა მოთხრობილი. ამას წამების დასაწყისი სიტყვები მოწმობს: „და აწ დამტკიცებულად გითხრა თქვენ აღსასრული წმიდისა და სანატრელისა შუშანიკისი“. აგრეთვე ისეთი გამონათქვამი, როგორიცაა: „...შუშანიკ, მოშიში ღმრთისაჲ, ვითარცა იგი ვთქუთ, სიყრმითგან თვისით“ (ნ. ბ I 11—12). შუშანიკის მოშიშობა, ჩამომაელობა, გათხოვება, ვარსკენთან ცოლობა და შესაძლოა მაშინ ვარსკენისაგან გამომქვანებული მისი უწესო ქცევის სახეც აქ იყო მოთხრობილი. მეორეჯერ განმეორება საჭიროდ აღარ მიიჩნია აგიოგრაფმა და ამიტომაც დღეს ჩვენ უკმაყოფილებას გვაგვრძობინებს ეს მომენტრი.

ამრიგად, არა გვეგონია, რომ სომხურის მიერ აღნიშნული მხარეები ყოფილიყო მიზეზი ვარსკენისათვის მამული რჯულის დასატევებლად, კერძოდ კი—ასულის ცოლობა. რომ ეს ვისმესთვის დასაჯერებელი ყოფილიყო, მაშინ მას სომხური მარტვილობის ის ნუსხა, რომელიც ეწმიადინშია დაცული (№ 941), არ გამოტოვებდა, ანდა უკეთ—არ შესცვლიდა მას.

არც ოდენ შეურაცხყოფისათვის („ჩემი ხატი დაამკუ და საგებელსა ჩემსა ნაცარი გარდაას...“), რომელიც მიიყენა შუშანიკმა გამაზღვანებულ ვარსკენს სახლიდან წასვლით („შენი ადგილი დაგიტევებიეს და სხუად წარსრულ ხარ“), უნდა იყოს ესოდენ განმძინებული ვარსკენი. არც მარტო გამაზღვანების ამბის შეტყობა შუშანიკისთვის უნდა ყოფილიყო მოულოდნელი და გასაოცარი, რომ მისთვის მას შეეტოვებინა სახლი—პალატი, როგორც ეს სამართლიანად P. Peeters-მა შენიშნა³. რჯულის გამოცვლა არაჩვეულებრივი არ იყო არც მის მკვლობლებში. მისი ბიძაშვილი ვაჰანი და თუნდ მამამთილი არშუშა, ხომ უარის მყოფლები იყვნენ! თუ მას შეეძლო არშუშას ქცევა თვალთმაქცობად მიეჩნია, ამას ვერ ვიტყვით ვაჰანის მიმართ, რადგანაც ასეთი თვალთმაქცობა მან შუშა-

¹ P. Peeters-ი აღნიშნულთან დაკავშირებით თავის ნარკვევში ერთგან (ნ. Anal. Bol., LIII, გვ. 286) აღნიშნავს, რომ თხრობის გაგრძელება არაა სრულ თანხმობაში იმ განზრახვებთან, რომლებიც რენევატს მიაწერეს. შენიშვნა სწორია, მაგრამ ის, როგორც ვნახეთ, უფრო სომხურს შეეხება. ვიძრე ქართულს.

² პროფ. ივ. ჯაფარიძის თეორია „ქართ. საისტ. მწერლობა“, I, 2 გამოც. გვ. 25: „პროფ. კ. ძეგელიძის თეორია. ისტორია“ I, გვ. 120.

³ Anal. Bol., LIII, გვ. 287.

ნიკის აღსრულების შემდეგ გამოამუღავნა. მანამ კი ის, როგორც მისი კარის ისტორიკოსი ლაზარე ფარაქელი მოწმობს, უარისმყოფლად და უშეჯულოდ იყო მიჩნეული სომეხთაგან. მიზეზი უფრო ღრმა უნდა ყოფილიყო და იგი შედეგი უნდა ყოფილიყო მართლაც მაშინდელი პოლიტიკური ვითარებისა.

სასანიანთა ირანის მცდელობა დღიდან ამ დინასტიის აღმოცენებისა ნიადაგ ის იყო, რომ ჰეგემონი ყოფილიყო ამიერკავკასიაში. ეს აუცილებელი იყო იმისთვის, რომ შეენარჩუნებინა თავისი ბატონობა და ძლიერება, რაშიაც მას მოქიშპობას უწევდნენ კავკასიონის იქითა ხალხები და ბერძნები. პირველ რიგში უურადლება სომხეთს მიაპყრეს. სომხეთის დაქვემდებარებით მათ იმედი ჰქონდათ საქართველოსა და ალბანეთზე გაბატონებისა. „როცა სომხეთი ჩვენი იქნებოდა, წერს V ს-ის გასულის ისტორიკოსი ლაზარე ფარაქელი, მაშინ საქართველოცა და ალვანეთიც ჩვენიაო“, იყო თურმე მაშინდელი აზრი¹.

მომძლავრება ამ მიზნით სწორედ პირველ ყოვლისა სომხეთზე დაიწყეს და განსაკუთრებით იეზიდგერდ II-ის მეფობის ეპოს (438—457). პირველად აქ იქმნა დამხობილი მეფობა. სომხეთი სამარზპანოდ პირველად მაშინ იქცა. დიდ-აზნაურობას—ნახარარებს—წინადადება მიეცათ მეფისათვის სამსახური გაეწიათ მწედრობის გამოყვანითა და ფულადი სახსრების გაღებით. მაგრამ ესეც არ აკმარეს. საბოლოო შემოერთებისათვის რჯულის ერთობის საკითხიც დაისვა (იეზიდგერდის მეფობის მე-12 წელს, ე. ი. 449 წ.). ერთიანობა ამ სფეროში იმიტომ იყო აუცილებელი, რომ დასავლეთთან ყოველგვარი კავშირი გაწყვეტილიყო. სომხეთის შემდეგ ეს საკითხები მორიგად იქცნენ ქართლისა და ალბანეთისათვის. ყველაზე ადრე კი იგი უშუალოდ ქვემო ქართლს ანუ, სომხები რომ გუგარკს ეძახდნენ, ეხებოდა.² ეს გუგარეთი, რომლის მოსახლეობა ამ დროისათვის ნარევი იყო, წინა საუკუნეებში მასზე სომხეთის გარკვეული სახის პოლიტიკური ბატონობის გამო (იგი მისი საპიტიახშო იყო), მართალია, მაშინ ქართლის სად მეფოს ეკუთვნოდა, მაგრამ მისი პიტიახშების ხაზით სომეხ დიდ-დიდ აზნაურობასთან, კერძოდ მამიკონიანებთან ერთგვარ ახლო შეხებაში იყო. ეს პიტიახშებში ემოყვარებოდნენ ნახარარებს (არშუშა მაგ. ქეისლი იყო ვარდან მამიკონიანის ბიძის მპაიკისა; ვარსკენი კიდევ, როგორც ჩვენი წამებები მოწმობენ—სიძეა ვარდანისა), შემწერობას უჩვენენ ერთმანეთს (ჰმაიკის შეილები—ვაჰანი და მისი ძმები—დედასთან ერთად სპარსთა ტყვეობიდან დახსნილნი, არშუშას საპიტიახშოს კარს იზრდებიან) და ერთ ხევერსაც იზიარებენ იეზიდგერდის ლაშქრობინას (არშუშა მძვეალია სამეფო კარს. მსგავსად ზოგიერთი სომეხი დიდ-დიდი აზნაურისა) და სხ... ერთი სიტყვით, სპარსეთის მოცილვ სომეხ დიდ-დიდ აზნაურთა (მამიკონიანელებისა და სხ.) რიგებში მყოფნი თუ არა, თანამგარძობი და ნეიტრალობის დამცველები მაინც ჩანან ქართლის პიტიახშები. ყოველ შემთხვევაში ვასაკ სივნიელის საქმეთაგან შორს დგას არშუშა პიტიახში და ერთ ხანს მაინც, ალბათ, მისი შემკვიდრე ვარსკენიც.

იეზიდგერდი თავისი ლაშქრობის წინ და მერმეც თვით ლაშქრობის ეპოს თავის ზრახვათა სისრულეში მოსაყვანად ცეცხლ-მსახურთ ანუ მოგვებს აგზავნის

¹ *ეს კიქამ ლაქ ახრილ მერ ქიხის ქირე ლ სილასხე ახილასხის მერ ქიხ სხა, ლ. ჭ თ რ ყ ს გ ქ—ყათილ-ქიხს ლაქიყ... შიქიხს 1904, გვ. 43.*

ქართლს, ალვანეთსა და სომხეთს. ლაზარე ფარპელის ცნობით ქართლს 300 მოგვი გამოგზავნა. მათ საქმიანობას ერთგვარად ფრთა გაუშლია ქართლში, როგორც ამას ქართული წყაროები მოწმობს. თანამგრძობებები გაუჩენიათ თავიანთი პოლიტიკის მეოხებით: მიმძლავრებითა და გადაბირებით. ცხადია, მათი ერთ-ერთი მიძლავრი ბუდე ქვემო ქართლშიაც იქნებოდა, მით უმეტეს, რომ ქვემო-ქართლის პიტიახშები აქტიური წინააღმდეგობის გზაზე არ ჩანს, რომ მღვარეუნი ირანელთა მიმართ.

ქართული წამების წიგნით (იაკობისა) ამ მოგვთა მხრუნველობა ვარსკენის მიმართ ნათლად ჩანს. სპარსი ვინმე მოგვი არა ერთგვის აძლევს გარკვეულ რჩევას ვარსკენს. ისინი ცდილობენ შუშანიკის დამორჩილებასაც და სხ... უდაოდ მათ გაელენას უნდა მიეწეროს ვარსკენის უარისმყოფლობაც. მათდამი თანაგრძნობა და მათ მხარეზე გადასელა ვარსკენისა შუშანიკისათვის თავიდანვე შესაძინევი იქნებოდა. მისთვის, ცხადია, სასიამოვნო არ იქნებოდა ამით იმ სომეხ დიდ-დიდ აზნაურთათვის ზურგის შექცევა, რომლებიც ირანის მიმართ აშკარად თუ თვალთმაქცურად საწინააღმდეგოდ იყენენ განწყობილი. როგორც ჩანს, ვარსკენის გეზითა და საზოგადოდ საქციელით არც ქართლის მეფე უნდა ყოფილიყო კმაყოფილი, რისთვისაც, სწორედ შესაფერ მომენტში კიდევ მოკლა იგი. ვიმეორებ: შუშანიკი არ გამხდარა კმრის ქცევათა და ორიენტაციის გამზიარებელი; გეგონია, რომ უფრო ვარსკენის პოლიტიკური და საზოგადოდ ორიენტაციად აღებული გზა უნდა ყოფილიყო მათ შორის აშლისა და მღვამარეობის გამწევეების მიზეზი. ვიდრე ვარსკენის უარისმყოფლობა ანდა შუშანიკის მიერ ვარსკენის შეურაცხყოფა კალატის დატყეებით, და მით უმეტეს ისეთი მიზეზი, როგორიცაა „შიშითა აკლთათა გინა თუ ნეთსით თვისთა თვისისათვის შევარდნა მოგუებასა“.

ქრისტიანობის ღალატს ვარდა რომ სხვა უფრო ღრმა მიზეზი უნდა იყოს ვარსკენისა და შუშანიკის დაცილებისა, ეს ერთგვარად ხუცესისა და შუშანიკის პირველ საუბარშივე უნდა განისმოდეს: „და ვარქუ მე სანატრელსა მას ხუაშიადად-რე „ვითარ გეგულებს, მითხარ მე, რათა უწყადი და აღეწერო შრომა შენი“. ხოლო მან მრქუა მე— „რათა მეთხავ ამას?“. და მე მიუგე და ვარქუ მას: „მტკიცედ სდგაა?“ და მან მრქუა მე: „ნუ იყოფინ ჩემდა, თუმცა ვეზიარე საქმეთა და ცოდვათა ვარსკენისთა“.

რით უნდა აიხსნებოდეს ასეთი ალევგორიული თუ არა, ბუნდოვანი თქმები მოწამისა და მისი მოძღვრისა? ან იმით, რომ იაკობ ხუცესი როგორც თანამედროვე და თვითმზილველი ავტორი, ერიდებოდა წყრომას შუშანიკის მოცილე და მოწინააღმდეგე მხარისას, რომელსაც იმ კუთხის პოლიტიკურსა და საზოგადოებრივ სფეროში მეტი ხედრითი წონა ჰქონდა, ანდა იმით, რომ ვარსკენის „საქმეთა და ცოდვათა“ შესახებ მას უკვე ჰქონდა ერთგან საუბარი, შრომის პირველ ნაწილში, რომელსაც ჩვენამდის არ მოუღწევია. ამიტომაც შემდგომისთვის ავტორი მას აღარ იმეორებს და მარტო ვაკერიათ მიუთითებს მკითხველს. ორში ერთი, უფრო კი უკანასკნელი. ყოველ შემთხვევაში არა ის, თითქოს ქართულმა ავტორმა, როგორც არა-თანამედროვემ და ფალსიფიკატორმა, არ იცოდეს იგი და მის გამო არღვევდეს თხრობის მთლიანობას ერთმანეთთან იაკობ ცურტაველი.

შეთანხმებული მხარეების დასახელებით (P. Peeters—Sainte Sousantk... -Anal. Bolland., LIII, fasc. IV, გვ. 286).

ამრიგად, უდაოდ საგულისხმო მოსაზრებად და ვგონებ სინამდვილესთან ახლო მდგომად მისაჩნევია P. Peeters-ისებური ახსნა იმისა, რომ ვარსკენის გამაზღვანების მიზეზი მარტო რელიგიის შეცვლით კი არ არის გამოწვეული, არამედ მაშინდელი სოც.-პოლიტიკური მდგომარეობით, ოღონდ მიზეზის სათანადო გამოვლინება, რომელიც სრული სიცხადით მარტვილობის არც ერთ წიგნს არ გააჩნია, მაინც რამდენადაც კი მოეპოვებათ, უფრო მართებულად ქართული მარტვილობის წიგნით (იაკობ ცურტაველისა) არის წარმართული, ვიდრე სომხური წიგნებით და ამ მხრითაც, მაშასადამე, ქართული სომხურზე უფრო მთლიანი და ხელუხლებელი (ამდენადვე პირვანდელი) ძეგლიც არის.

V. გეოგრაფია თხზულებისა

მას შემდეგ, რაც იაკობ ცურტაველის მარტიროლოგიური ნაწარმოების სომხური მარტვილობის წიგნებთან შედარებით მისი პირველადობა გაირკვა, მათთვის ძირითად წყაროდ იაკობი გამოვლინდა და მთლიანი ნაწარმოების აღნაგობაც მას უფრო აღმოაჩნდა, ამ ნაწარმოების ზოგიერთი საგულისხმო სხვა მხარის მიმოხილვას უნდა შეეუდგეთ. პირველ რიგში გულისყურს თხზულების გეოგრაფია იპყრობს.

გეოგრაფიაზე სიტყვის ჩამოგდებისას მხოლოდ ქართული წამების წიგნზე შეიძლება საუბარი. აქა გვაქვს საქმე სხვადასხვა გეოგრაფიულ პუნქტებთან, თორემ სომხურ წამებებში, როგორც ეს ტექსტობრივი შედარების დროსაც აღვნიშნეთ, ნიშანწყალი აღვიღთა, სადაც წამება მიმდინარეობს, თითქმის წარბოცილია. მოგვიანო დროის რედაქტორთ საჭიროდ არ მიუჩნევიან მათი დატოვება.

სად მიმდინარეობს შუშანიკის წამება? ქართლის პიტიახშის კარს, გვამცნობენ წამებები. ქართული პუნქტსაც კი ასახელებს. ესაა „დაბა, რომელსა ჰრქვან ცურტაე“.

ცურტაეს ჩვენ ხშირად ეხვდებით სომხურ „ეპისტოლეთა წიგნში“, რომელსაც ქართლისა და სომხეთის ეკლესიების განხეთქალების შესახებ საბუთები შემოუნახავს. შემდეგში მათ უხტანესი იყენებს თავის ზემოთ აღნიშნულ (ნ. გვ. 016) ნაშრომში: *«ჟათამილქისნ ცაძასამან ჟრეაე ქ ჯაკიე»*, რომელშიაც ერთი თავი (მე-XXVIII) საგანგებოდ ცურტაეს აქვს მიძღვნილი კომენტარის სახით, მისი ხსენება მოეპოვება არსენ I საფარულსაც თავის ნაშრომში: *«განყოფისათვის ქართლისა და სომხითისა»*.

ქართული მარტვილობის წიგნით ცურტაეი არის ქართლის პიტიახშის რეზიდენცია. აქ არის პიტიახშის ტაძარი ანუ სასახლე; სახლის საეპისკოპოსო საყდარი და მასზე დაცილებით კიდევ აგრეთვე ციხეც.

დაახლოვებით ამავე ნიშნეულობით არის წარმოდგენილი ცურტაეი „ეპისტოლეთა წიგნშიც“, რომელიც VI ს-ის გასულისა და VII ს-ის დამდეგის ამბებს მოგვითხრობს. მაგალითისათვის ერთი ადგილიც კი საკმარისია. მოსე ცურტაეის ეპისკოპოსი სომეხთა ეკლესიის დროებით მესაქისადმი—ვრთანეს ქერდოლის სახელზე—605—606 წ. მიწერილ პირველ წერილში ამბობს:

«*ჩუკა სეს ჩნბ ქ ოქს თყაიქსისანს ზა-
სანხე ქსაქსიკიფიასარანს შორთასაქ ირი
სხესხესიქ დათ ასრჩნაყ აუასსრთ ჩას
ქი. იქცქ ანაყ ს ილასქ იყაიქსისანს ზა-
სანხე ს ქრახეჩნს. იქრ ს აყარესხედა ჩას
ქნბ¹ არძანს² ქ ოსსიანს ზათანს ქაქი
ქარეყაიქსასკანს ზიანს³ ოთს ირანს რეხ-
ქია⁴*»

აქედან აშკარაა, რომ ცურტაეი რეზიდენციაა პიტიაშისა VI—VII ს. ს.ში. აქ არის საეპისკოპოსო კათედრა, სადაც ქართულისა და სომხური მწიგნობრობის შესწავლა შეიძლება. ორენოვანი მწიგნობრობა კი მით არის გამოწვეული, რომ საეპისკოპოსო იერარქიას ორენოვან მრევლთან აქვს საქმე: ქართველებთან და სომეხებთან. მსახურებებს მათ „ორივე მწიგნობრობით“ უსარულებან. თვითონ მოსე ცურტაეულს, რომელმაც დაეა ატება სომეხ-ქართველთა ეკლესიებს შორის, წერილებში ხშირად აქვს ნახმარი გამოთქმა: «*ზაკაქსიკიქ ქუქსა-
ზილქჩანს შორთასაქ სესხესიქ*» [„სომხურ-ენიანს კელმწიფებასა (=საბრძანებელსა) ცურტაეისა ეკლესიისასა“], რაც იმას მოწმობს, რომ ცურტაეის საეპისკოპოში სომხურ ენაზე აღმსარებელნი, ძირითადად სომეხები ყოფილან. სომხური მღვდელ-მსახურება, როგორც ზემოთ (II თ.) წყაროებისაგან ამოწერილი ადგილებიდან ჩანს, შუშანიკს დაუწესებია ამ ეკლესიაში, რის შეცვლას სომეხთა სამღვდლოება და ხელისუფალნი კირონ I-ს (VII ს-ის დამდეგს) აბრალებენ. უქანასენელი კი მის არა შეცვლას, არამედ ქართულის გვერდით თანაარსებობას აღიარებს.

ადგილსამყოფელო ცურტაეისა დღესაც არაა ნაპოვნი. უბტანესი ამის შესახებ შემდეგ ცნობებს გვაწვდის (ნ. *შათილქჩანს რაძანმანს ორეჟ ქ ჯაიყე*, ვეღარშაპატი 1871 წ., გვ. 34):

«...*შორთასან თანს ანოლ¹ ირ ძიქს ს იარ
ჩიჯათსახეჯარ ქ აყათიქსიანს, ასთ ქი-
ჯათსახეჯარ, კაქამ ძამანასქ თანს ლიქი
ანოლ, ჩასქ აქამ ირეიქსხე ქიქი ზა-
ქსნი; შიქამამ ქი ს ლიქარბასქ ძაქარ-
ქიქიქ მსხ ს ზაკაქსიკი. ჩასქ აქამ ირე-
ქსხე ს ზიქსილქსიქ რეჟარეჟიქ ქიქი რე-
თიქ² ირ ლიქი ქიქი ანოლ³ ზოქსნახედა,
ქ ზანანსქჩან⁴ ირ ლიქი ორეჟ-ჯაიყ, ირ ს
ქიქსანანსანს ხრქიქ აუქსარეჟანს ჯაიყე ს
ორეჟ, ზაქი ზანოქქ ქიქსნს ჯანქასი, ირ*

«ცურტაეი—სახელი იგი, რომელი მარადის მოვიკენეთ უწყებასა [შინა], აქაცა ვაგსელო, მაშინ იგი ვერქუა სახელი, ხოლო აწ სახელად ჰრქვენ გავქენქი. მაშინ საესე და ვრეელი დიდაქლაქი დიდი და სახელოვანი [იუთ], ხოლო აწ დამციარებული და ზონიერი დაბა ქალაქი [არს] კიდესა მის მდინარისასა, რომელსა ვწოდებინ მისი სახელი—გავქენაგეტ-ი, გუთბესა, რომელსა ჰრქვენ ვრად-დაშტი (=ქართველთა ველი), რთულ არს შუა-ზღვარი ორთა მათ სიფელთა, სომეხ-

¹ უბტანესთან: თყაიქსისანს; ² უბტანესთანა: სესხესიქსი; ³ ქიქი; ⁴ ანაყ ს აბს. ⁵ ილასქ ილასი; ⁶ იყაიქსისანს; ⁷ ჩნბ ჩასქ; ⁸ ანორძანსი; ⁹ ზიანს ს ქსთ აქსარქიქ ხეჭი-
ტიყთი;

ბ ანაძანსაჲცჳ ზრუაჯანს ს ზრუაჯი ზოც-
 კაორე ს აკანასაორე მხბი ძაქარაფარქს
 შიქოსაჲ. ს ზიხალ შიორთან აქს ცნახა-
 დანს ციხეჯიქ მხბი ზოცაფარაფიჲ ლიქსა-
 ცალ ზიხასიჲ ლარქხაჲ ს ლარაჯანსაჲ სრ-
 უსკონსიჲ მსროჲ აქარქაჲ. Ⴀ
 გარელთაჲსა მკარეთ-მპრობელისა ჩრდილოჲსაჲსა, განწყსებულისა ვალარშაკისაგან არშაკუ-
 ნიანისა, ჩვენისა მეფისაგან.

თისა და ქართლისა; იხილვების პირისპირ
 მის შთისა კავკასიისა, რომელ არს თანამოსა-
 ზღვრე საკვრეულ-ნაშენი და საკვრეულისა,
 სახელოუახისა და საჩინოჲსა დიდისა მის
 დედაქალაქისა ტფილისისა. და იყო ცურ-
 ტაჲ სამეკვლურებელი დიდისა პიტიახნისა გუ-

ამ ცნობის მიხედვით ცურტაჲი ძველი სახელწოდებაა, უხტანესის დროს
 (X ს.) გაჯენქი პრქმეჲია. ამაჲე დროისათვის იგი დედაქალაქიდან (მაქარაფა-
 რაჲ) დაბა-ქალაქამდის (ფიქარაფარაჲ) დაკინებულა. იმყოფებაო, ამბობს უხ-
 ტანესი, იმ კუთხეში, რომელსაც ლარაჲ-ჯარაჲ-ი ეწოდება, რაც შუა-ზღვარი
 სომხეთსა და ქართლს შორისო. ძველად ცურტაჲი რეზიდენცია იყო „პიტიახ-
 შისა დიდისა გუგარელთაჲსა-ო“. ყველა ამ ნიშნებით თვალნათლიჲ ჩვენ წინ ქვე-
 მო ქართლი იშლება.

ქვემო ქართლი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახელს ატარებს ისტორია-
 ში. სომხეთის შესახებ ბაასის დროს სტრაბონი (I საუკ. ჩ. ერ.) მას Ⴀარაქოჲ-ს
 ეძახის. იგი მისი ცნობით, არტაშესსა და ზარიადრეს (II საუკ. წინ ჩ. ერ.)
 Xოქრეჲ-სა და Παრაძმეჲ-ის მთიან ადგილებთან ერთად ჩამოუცილებიათ ქარ-
 ლისათვის (იბერიისათვის). Xოქრეჲჲ მკვლევრებს კლარჯეთად ესმის. იგი მტკვრის
 ზემოდინების მარცხენა მხარეზე ეგულებათ, ხოლო გუგარეთი მარჯვენაზე, სტრა-
 ბონის აღწერის მიხედვით. პტოლომეოსს კი (II ს. ჩ. ერ.) „გუგარენე“ Ⴀარაქოჲ-ს
 სახით აქვს წარმოდგენილი. ტიგრან დიდს (გარდაიცვალა 36 წ.) მისგან შეუქ-
 მნია მოსაზღვრე ოლქი, თავისი საშუალოს ჩრდილოეთის საზღვრის დასაცავად;
 სადაც პიტიახში დაუსვაჲს. არშაკ მეფის დროს (346—349) იგი გამდგარა მისგან
 და ქართლს შეერთებია და შემდეგ იარაღით კვლავ მუშელ სპარაპეტის ხელით
 დაუბრუნებია. 387 წელს სომხეთის გაყოფის ეჲმს იგი კვლავ ქართლს დაბრუ-
 ნებია¹.

კორკნი, ლაზარე ფარპელი და ელიშე (V—VI ს. ს.) „გუგარქ-ს“ არ ასა-
 ხელებენ. მოსე ხორენელს ტაშირის მთავარი (პიტიახში) აშუშა, რომელიც
 კორკნთან გვხვდება², გუგარქ-ის პიტიახშიდ ჰყავს დასახელებული (ხოლო ტა-
 შირს გუგარეთის კუთხედ სახელდება³), ხოლო ლაზარე ამ არშუშას ქართლის
 პიტიახშიდ ჰხადის⁴. გუგარეთისა და გუგარელებს ხშირად ახსენებს იოანე დრას-
 ხანაკერტელი (X ს.). მათ იგი ეთნიურად სომხებისაგან განასხვავებს და ჩრდი-
 ლოელ ხალხად აცხადებს⁵.

¹ 2. ჰიქარქიან, აღზნ ზაკიე ოსილიე ანთისხსიდე, ქარგ. წ. ჰიქარქიანსა, Ⴀხსნ
 ხა 1907, გვ. 83. 19-21, 113-114.

² 3. კორკნი, აშათიქიან ქარლიე ს მანთან ურეიქი შხერიოჲ... Ⴀხსნსიქ 1894
 გვ. 32.

³ 4. შირქიან, აშათიქიან ზაკიე, აქსათიქიანე შანოც მარეხან ს
 შ. შარიქიანსა, შიქიან 1913, გვ. 340—341.

⁴ 5. ჰიქარქიან, აშათიქიან ზაკიე... Ⴀიქიან 1924, გვ. 52 და სხ.

⁵ 6. იოანე დრასიანაკერტელი (თარგმანი და კომენტარები ილ. აბულა
 ძისა), გვ. 42. ტფ. უნივ. გამოცემა, ტფ. 1937 წ.

უხტანესი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართლის პიტიახშის რეზიდენციად ცურტავს ანუ მისი დროის სახელით „გაჯენქ-ს“ ასახელებს. მხარე კი, სადაც იგი იმყოფება, *„ყრაე-ყაჰა“* ად აქვს დასახელებული. ამრიგად, „გუგარქ-ის“ ნაცვლად აქ „ვრაც-დამტ-ია“ წარმოდგენილი.

არსენ I საფარელი კი ცურტავის სავისკოპოსოს „სომხით-ში“ ასახელებს (ნ. ზემოთ გვ. 012). საზოგადოდ ქვემო-ქართლისა თუ მისი ნაწილის აღსანიშნავად ქართულ მწერლობაში (X ს-დან) ჩვეულებრივ „სომხითი“ იხმარება. ასეა იგი „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნაწილში, სადაც შუშანიკის ამბავია შემოკლებით მოთხრობილი (ნ. ზემოთ გვ. 011).

როგორც „ვრაც-დამტ-ი“, რასაც „ქართ-ველი-ს“ თარგმანად მიიჩნევს პროფ. მეღიქსეთ-ბეგო¹, ისე „სომხითი“ პოლიტიკური ვითარებიდან მომდინარე სახელწოდებად მიაჩნიათ მკვლევართ², ხოლო „გუგარქ-ის“ ეტიმოლოგია ბურუსითაა მოკული, თუმცა მას ამავე კუთხის ერთი მხარის სახელწოდების არაბულ-თურქულ გადმოცემაში ხედვენ. ესაა „გუგარეთი“³.

გუგარეთი ტერიტორიულად ერთი და იგივე გარკვეული ოდენობა არ ყოფილა ყოველთვის. თუ სტრაბონის დროს მის გარეთ იყო კლარჯეთი, VII ს-ში უკვე მოსე ხორენელის სახელით ცნობილი სომხური გეოგრაფია⁴ მასაც მის შემადგენელ ნაწილად აცხადებს „ძორაფორ“, „წომოფორ“, „კოლბოფორ“ (სამივე ბორჩალოსა და ყაზახშია), „ტაშირ“, „თრიალეთ“ (*Триалет*), „კანგარ“, „არტან-სა“ და „ჯავახეთ-თან“ ერთად.

რა ოდენობისა იყო ქართლის ანუ გუგარეთის საპიტიახშო შუშანიკის დროს ზედმიწევნით ძნელაა თქმა. ერთი კია, ლაზარე ფარაბელის ისტორიის ცნობათა მიხედვით შესაძლოა გაირკვეს სომხეთის ჩრდილო საზღვარი ანუ ქართლის სამხრეთი მიჯნა. მკვლევართა დასკვნის მიხედვით სომხეთის ჩრდილო საზღვრად ანუ ქართლის სამხრეთ საზღვრად „კანგარ-ის“ მთა ჩანს⁵. თვითონ კუთხე კანგარი (*Кангар*) ჯავახეთის, თრიალეთისა და ტაშირის სამხრეთით იყო. ამრიგად გუგარეთას ანუ ქართლის საპიტიახშოს სამხრეთი საზღვარი შუშანიკის დროისათვის „კანგარ-ის“ ანუ ბამბაკის მთები იყო.

მოიცავდა თუ არა ქართლის საპიტიახშო ყველა ზემოაღნიშნულ კუთხეს გუგარეთისად რომაა მიჩნეული VII ს-ად აღიარებულ გეოგრაფიულ ტრაქტატ-ში? ძნელია ამბუხედაც პასუხის ზედმიწევნით გაცემა. შუშანიკის დროინდელი ამ საპიტიახშოს მხოლოდ ზოგიერთი კუთხეა ცნობილი საისტორიო წყაროებით.

¹ პროფ. მეღიქსეთ-ბეგო, „ქვემო ქართლის ზოგადი მნიშვნელობის მქონე გეოგრაფიული ნომენკლატურისათვის ძველად“ (ქართ. საენათმეცნიერო სახ-ბის წელიწადეული I—II, 1923—1924, გვ. 357).

² პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, „საქართველოს საზღვრები“, ტფ. 1919 წ., გვ. 21.

³ „Армения в эпоху Юстиниана“ (Тексты и размыслия XI) СПб, 1903 г., გვ. 425.

⁴ Армянская география VII в... издав К. П. Патканов, СПб, 1877 г., გვ. 20 (სომხ. ტექსტისა). პროფ. ბ. მანანდიანის ნაქლეით (*სომხურული სახელწოდებების სია*— ძრგვ. 19-4 წ. 1) ეს გეოგრაფია IX ს-ისაა და მისე ბორენელს ეკუთვნის (გვ. გვ. 77-74, 117-123).

⁵ „Армения в эпоху Юстиниана“... გვ. 222.

არშუშა პიტიახში მაგ. ტაშირის მთავრად ჰყავს დასახელებული კორკნის, ხოლო მოსე ხორენელი მას გუგართა პიტიახშიდ სახელდება. ტაშირი „კანგარ-ს“ ჩრდილოეთით ეკრა. აღმოსავლეთით გუგარეთს „გარდმანი“ (*Гардман*) კმეჯნებია, ვინაიდან ამ სამთავროზე გაეღიეთ მოემართება მაშტოცი კორკნის მოწმობით ალვანეთიდან ქართლისაკენ, სადაც მან აშუშას სამთავროც მოიხილა¹. ამრიგად, ცურტავი, რეზიდენცია გუგარეთისა ანუ ქართლის პიტიახშისა, VII ს-ის დროინდელი გუგარეთის აღმოსავლეთ ნაწილშია მოთავსებული, ე. ი. ტაშირსა და მის ჩრდილოეთით მდებარე კუთხეებსა და გარდმანის სამთავროს შორის. ეს კუთხეები კი არიან: „ძოროფორი“, „წობოფორი“, „კობოფორი“ (სამივე ბორჩალოსა და ყაზახს), „ტაშირი“ და „თრიალეთი“ (*Триалет*).

„ეპისტოლეთა წიგნს“ დაუტყავს დვინის კრების (506 წ.) მონაწილე ქართლის ეპისკოპოსთა სია (*წ. მკ. 182—183*). როგორც კირიონისადმი მესამედ მიწერილ წერილში აღნიშნავს აბრაამ სომეხთა კათალიკოზი, ამ კრების ოქმი („პირობის წიგნი“ = *წყაყას ზამასკ*) სომხურად ყოფილა შედგენილი, მაგრამ არეულობის დროს დაკარგულა. მისი პირი ბერძნულადაც არსებულა. აქედან ვადმოუღიათ სომხურად ქ. ურპას. წმინდად და ზუსტად ვერ ვადმოიღებდენო და ამიტომ ბოდიშობს, თუ მისგან ვადმოღებული ადგილიდან ვერ იქნება ქართლის საეპისკოპოსოები სათანადოდ წარმოდგენილიო. ამასთან გამოცნობისა და სწორად ვაგების ვაზასაც უთითებს: შეადარეთ იგი თქვენ ენაზედაც ვადალბებულ „ოქმის“ პირსაო. საფეხურებისა თუ ტერიტორიული თანრიგით არის ვინაღებულა აქ მოყვანილი ნუსხა კრების მონაწილე ეპისკოპოსებისა, ვინაღებულა ვერ ხერხდება². პირველ რიგში თითქოს საფეხურებითა ჩანს; ვერ კათალიკოსია დასახელებული და მერმე სამეფო კარის ეპისკოპოსი. რა კრიტერიუმია მიღებული დასახელებისათვის დანარჩენი 22-ისათვის, როგორც ვთქვით, ამის ვამოცნობა ძნელია. ჩანს თითქოს ამა თუ იმ კუთხისათვის ლოკალური რიგია დაცული, ქვემო ქართლისათვის კერძოდ: „სამუელ ეპისკოპოსი დმან(ის)ელი (*Дманисელი*), დავით ეპისკოპოსი ბოლნისისა (*Болниса*), იაკობ ეპისკოპოსი [ცურტავისა (*Цуртава*), სტეფანოს ეპისკოპოსი რუსთავისა (*Рустава*), სპაკ ეპისკოპოსი ტფილელი (*Тфилელი*)“ და სხ... პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგს, რომელსაც თავის წიგნში *«Крестовые походы в Грузию и Армению в XI-XIII вв.»* კომენტარის სახით მოყვანილი აქვს როგორც სხვა მკვლევრის, ისე თავისი შეხედულებაც ცურტავის ადგილ-მდებარეობის შესახებ (გვ. 12—15)³, აქ გეოგრაფიული ვანლაგება აქვს შენიშნული და მართებულადაც ცურტავი ბოლნისსა და

¹ ი ი რ ი ს, *წყაყასწილს ქაროც ს ძალილს სიცილს შხერიოყაყ... აღნსისქ 1894*, გვ. 32.

² ცდები მათი ამოცნობისა ვაანიათ პროფ. ივ. ჯავახიშვილს თავის „ქართველი ერის ისტორიაში“, I, გვ. 277—279 და პროფ. კ. კეკელიძეს ნაშრომში: „კალონიკური წყობილება ძველ საქართველოში“, ტფ. უნ-ვ. მოამბე X, 321—321.

³ ცალკაც კი ვერ პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგი, „თრიალეთ-წალკის მატერ. კულტურის ნაშთებისა და ტრაპიზონის შესწავლისათვის“. თურნ. მარტისტული ენათმეცნიერებისათვის, ტფ. უნ-ვ. გამოცმა. ტფ. 1934 წ., გვ. 26—44.

რუსთავს შორის ეგულება. მართლაც, აქ მდ. მაშვეკრასა და ქციის შესართავის ახლოს ვახუშტის აღწერით¹ და რუკით (№ 2) აღნიშნულია „გაჩიანი“, ალბათ, იგივე «*ჭაქსუკა*»-ი უბტანესისა. თუ მართლაც ამ სახელით იწოდებოდა ცურტავე (X ს.), როგორც უბტანესი გვარწმუნებს², მაშინ ცურტავე აქ არის საძებარი. შესაძლოა ის „ნახიდურცი“ გამოდგეს, როგორც პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგს მიაჩნია. ნახიდურცი სწორედ ბევრად შორს არც არის ვახუშტის გაჩიანისაგან. საბოლოოდ ამის დადასტურება ნივთიერ საბუთს შეუძლია, მიწის სიღრმეში იქნება მოპოებული იგი, თუ მის ზემოთ³.

¹ Description géographique de la Géorgie, par le Tsarévitch Wakhouchi, publiée. par M. Brosset, S. Pet. 1842 წ., გვ. 144.

² ს. ორბელიანი ცურტავს გაჩიანს ეძახის, რომელიც ახლა ახპარის სამრეკლო ეკუთვნისო (*ჩაქსუკა, დიდი ქსენის აქამ იანქ ჯაქაყათ. წესით. ზარანგის სქაქსა* ოც. 1910, გვ. 105).

³ ცურტავის ძიების საკითხი ხანგრძლივი ისტორიის მქონეა. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში მას პირველად ვახუშტი ბატონიშვილი შეეხო, როცა იგი სომხეთის აღწერას რძლევა და იქ მუცო აგარაკისა და ახტალის ეკლესიაზე აგდებს სიტყვას. — „პირისპირ ახტალისა, აღმოსავლეთით, ბერდუჯის მთასა შინა არს მონასტერი ორი-ო...“—შენიშნავს: „ქტონებ ამას ცურტავად...“ (ნ. M. Brosset-ის გამოცემა ვახუშტის გეოგრაფიის. გვ. 142). ეს შესაწავნარებლად მიიჩნია M. Brosset-მა. გაურკვეველ ადგილად მიიჩნევს მას პლ. იოვლიანი. თ, ფორდანი („ქრონიკები“ I გვ 321) ვახუშტისა და M. Brosset-ის იმეორებს. მ. ჯანაშვილი ვახუშტის გეოგრაფიის გამოცემაში „ზურტავეტ-ში“ ზედაც „ცურტავს“ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი მას ჰეგეთის დედაქალაქად მიიჩნევს, ხოლო ავტორიტეტობა მისი არ იკვეყავს დასტურს იქვე („ქართული ერის ისტ. II, გვ. 307). ს. კაკაბაძის იგი ქცია მარცხნა მხარეს ვაუღლებოდა: „ცურტავ“-ი „ზრუტ“ სახელწოდების ქვეშ უნდა იფარებოდესო (Bul. Hist. 1924 წ. I 74—75). 1928 წ. კი მ. ნ. შეიცვალა აზრი და „ცურტავი“ მაშვეკრისა და ქციის შესართავთან აღნიშნა, იქ სადღე ვახუშტის რუკით „გაჩიანი“ აღნიშნული. „გაჩიანი“, უბტანესით „აჯღეჯი“-ი, ავართა ეწავე ფარავს „ცურტავს“ (კობახიანი-ყოფილი „ცოტი“). ბოლო დროს საკითხი და მისი ისტორია დაწვრილებით განიხილა პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგმა, რომლის შეხედულება უკვე ზემოთ მოყვანებთ.

სიმე მკვლევართაგან პირველად ლ. ალიშანი შეეცადა „ცურტავის“ ადგილმდებარეობის გარკვევას უბტანესის ცნობებზე დაყრდნობით (ნ. ზემოთ გვ. 051—052) თავის, P. Peeters-ის თქმისა არ. იყოს (Anal. Bol. LIII, fasc. IV, გვ. 296, შენ) „esquisse romantique“-ში: *მიუხედავად ლეონისაგან ლაიცი, რასი. ს. „ქსენოსიქ 1869, გვ. 375—376* და იგივეს ნ. აიხენაი (*ქსენოსიქს ქსენოსიქსი „ქსენოსიქსი 1910 წ., გვ. 199—200*), რომელიც მიხვანებს ალიშანის მონასტრებას. ალიშანა ქართლის პიტიაანის გვ. დედაქალაქი ბოლნისის ხევს (*ჩოქოსიქსი*) - და ვრცელად შტის (*ქსენოსიქსი*) კიდევ აღნიშნა. მისი სახელი დღეს გადავიწყებულა, რომელსაც მხოლოდ ბოლნისის მდინარეს, ე. წ. ბოლოტავრის-ს (*ჩოქოსიქსი*) შემოინარე შენაკადი ცურტავეტი (*მიუხედავად*) მოგვაგონებსო. საიდან აიღო მდინარისა და მისი შენაკადის ასეთი სახელწოდებები, ცნობილი არაა. არსად წყაროში იგი არა ჩანს. მიზეზუადა აქნა მას ირწმუნება ნ. აიხენაი, როცა იგი ალიშანისავე სიტყვებით განსაზღვრავს ცურტავის ადგილმდებარეობას. აქ უნდა გვეტიბნა მართლაც ცურტავი, თუკი სადმე დადასტურდებოდა, რომ ბოლნისის მდინარის შენაკადს ოდესმე ცურტავეტი ჰქმეოდა. სახელწოდებები „ბოლოტავრი-ცა“ (=ბოლნისის მდინარე, ალიშანის ახ.ნი) და „ცურტავეტი-ც“ გვგონია: ლიშანს აღებული უნდა ჰქონდეს M. Brosset-ის მიერ გაწვრილი ვახუშტის გეოგრაფიიდან. რუკაზე № 2, რომელიც დათვლილი აქვს ამ გამოცემას, ბოლნისი აღნიშნულია მდ. Pholadaouri-ზე. ამ სახელწოდების დასავლურ სალ. სომხურით ტრანსკრიბირება ჩანს „ბოლოტავრი“ (Pholadaouri → *ჩოქოსიქსი*). ხოლო „ცურტავეტი-ც“, რომელიც „ბოლოტავრი ს“ შემდინარედ აქვს დასახელებული ალიშანს, ნაგულისხმევია ბოლოტავრ-ფოლადაურის ის მარჯვენა შენაკადი, რომელიც უსახელოდაა გაშუბული რუკაზე. „ცურტავეტი“ (*Zourtaveti*) ამავე რუკაზე მოხსენებულიცაა, მაგრამ უკვე ქციის

არა ნაკლებ რთულია ჰერეთის განსაზღვრა, რომელსაც იაკობი ორგან ასახელებს. აგიოგრაფი მას პირველად მაშინ იხსენიებს, როდესაც ირანიდან მომავალი პიტიახში შინ ბრუნდებოდა და „მოიწია... საზღვართა ქართლისათა, ქუეყანასა მას ჰერეთისასა...“, საიდანაც მოციქული გავზავნა, რომ შესავებებლად გარკვეული წრეები გამოიწვეანაო. მეორედ კი მაშინ ასახელებს, როდესაც პიტიახში ჩორს, ე. ი. დარუბანდს, გაემართა თავისი ცოლის ციხეში ვადაყვანისა და საპყრობილეში ჩაგდების შემდეგ. ამ ამბებს პიტიახშის მძა ჯოჯიკი არ დასწრებიან, ამბობს იაკობ ხუცესი, და „ეითარ მოიწია ჯოჯიკი, უკუნა სდევდა პიტიახშსა. და მიეწია მას საზღვართა ჰერეთისათა და ევედრებოდა მას ფრიად, რათამცა ბრძანა საკრველთა მათგან განტეეება...“. ამ მოწმობებიდან ჩანს, რომ ირანიდან მომავალი თუ ჩორს (დარუბანდს) მიმავალი პიტიახში თავის დედაქალაქში შემოსვლისა და გასვლის დროს ჰერეთის ქვეყნით მოდის და ჰერეთითვე გადის. ამრიგად, ჰერეთი სახელწოდებაა იმ ქვეყნისა, რომელიც ქართლის საზღვარზეა და მის ფარგლებში (ქართლის საპიტიახშოში) შემოდის. ჰერეთი აქ ქართლის საპიტიახშოს ისეთივე ერთეული გვერანია, როგორც ვთქვით ტაშირი იყო, რომლის სახელითაც ქართლის პიტიახში არაშუშაა ცნობილი კორკნთან. ჰერეთი ჩვენს საისტორიო მწერლობაში საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთის კუთხეს ერქვა. იგი ესაზღვრებოდა ალვანეთს. ჰერეთი აკად. ნ. მარის მიხედვით ალვანეთის გაქართველებული მხარეა, რომელიც შემდეგში კახეთის ფარგლებში შევიდაო¹. ჰერეთი ჩვენს ძველ მწერლობაში მარტო გაქართველებული ალვანეთის სახელწოდება არ ყოფილა ხოლმე, არამედ იგი, როგორც ჩანს, X ს-ის ახლოს ალვანეთის ზოგადი სახელწოდება ყოფილა. ათონის ცნობილ მრავალთავში (№ 57), რომელსაც დაუტავს სომეხ-წმიდათა წამება-ცხოვრებათა თარგმანები, მოიპოება „წამება ვინდათა მღვდელთ-მოდღუართაა სომხთისათა არისტაკისი, ორთანქსი, ოსიკისი, ვრიგორისი, დანიელისი“ (255v—257v). წყაროდ ამ აგიოგრაფიული შრომისა პროფ. ივ. ჯავახიშვილს² სამართლიანად აგათანგელოსი და მოსე ხორენელი მიანინია. ეს გამოკრებილი, ანუ კომპილაციური ნაშრომი გრიგორისის აღსრულების შესახებ ამბობს:

«და ეითარ მოიწია ჰამბავი აღსრულები-საა ნეტარისა მეფისა თრდატისი, ზაკუეთა მისუ საწარუყისითა და სხუათა ვითმე მტყუყართა ცაითა ჰერეთისათა მოკლეს ნეტარი გრიგორის... ველსა მას ვატყვანასა მახლობელად ზღასა კასბათსა...» (257r, 5—13).

«ჩსქ ქ ნათანხე ლარაიქ ქსანანხე
 შრეათაქ, ქ ფასქოქ ზორქს სახორიქ ლ
 აკიქ იმანხე ლანსაყასათო არანხე სკოდა-
 ზიქ საყანსხე ფერასქს ზქიქორის... ქ
 ქსათანას ფავთქს, მსქრ ქ ლასაქსაყანს
 ლიქსხეაქ ბიქ...» (548r, II სვ. 38—44, ენბ.
 ხელ. № 993).

შარგენა შენაქად, რომელც შენაიანის შიიდან იღეს სათაქს. რად გადმოიტანა ეს სახელი „ბოლთაქერი-ს“ უსახელოდ აღნიშნული შენაქადისათვის? ალბათ, იმიტომ, რომ უტანესის თქმას, „ცურტაუ ჭაჯუნქი“ ნახევარი დღის სავალზე დაკლებული ტფილისს და უქანსენლის ბიოპიარ აბისო. „ჯურაგეტის (Zouracela-ს) აღნიშნულობა არ უდგებოდა... სეოათი, როგორც ეხებათ, მეტად თვითნებურია.

¹ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, „საქართ. საზღვრები“, ტფ. 1919 წ., გვ. 10—15.

² H. М а р у, Архангел, монгольское нашествие христиан... СПб, 1905 წ.

³ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, „სომხური საისტ. მწერლობა“ I, ტფ. 1935 წ., გვ. 27—31.

აქ, როგორც ვხედავთ, ნათლადაა მოცემული „აღენათა“-ს შესატყვისად— „ჰერეთი“.

იმევე ათონის მრავალთავეში (345v—347v) მოთავსებულია სომხურიდან თარგმნილი სხვა ძეგლიც: „სიტყუანი წამებისათჳს წმინდისა ოსკისი და მოყუასათა მისთაჲ“. აქ ეკითხულობთ:

«რომელიცა ისმინეს ესე მახლობელთა დე-
დუფლისათა, რომელნი მოხარულ იყვნეს მის
თანა ჰერეთით...» (346r, II ს. 5—9).

«იგი კილსაჲ ხ მხარსთორავთაჲსიწინჳს, იგი
ფიქსი ზოიან სიხსაჲ სქს კსკარაჲთაჲ;
(გნმ. ხელნ. № 3737, 148v, I ს. 32—34).

აქ კი, მართალია, *სკანაჲ*-ის (ალანთა) შესატყვისად ჰერეთია, მაგრამ პროფ. ივ. ჯაფარიძის შენიშვნისა არ იყოს (ნ. მისი „სომხ. საისტ. მწერლობა“, I, გვ. 21), აქ „ჰართველ მთარგმნელს, ან სომხური დედანი ამ ადგილას წარუყენილი უნდა ჰქონოდა და *სკილანჩიყ აჯანარს*; წერებულყო, რაც მას შეეძლო კიდევაც ჰერეთად გადმოეთარგმნა, ან თითონ აერია და *სკანაჲ*-ის მაგიერ *სკილანჩიყ-ი* წაეკითხა“. ყოველ შემთხვევაში ჰერეთი აქ *სკილანჩიყ-ის* შესატყვისად გვაქვს და არა *სკანაჲ*-ისა.

შუშანიკის ქართულ მარტივობაში მოხსენებული ჰერეთი ზოგადი ჰერეთი კი. არაა, ისე როგორც ხშირად ქართულ ძეგლებში მოხსენებული სომხითი საკუთრივ სომხეთი არაა ხოლმე, არამედ ქვეპო-ქართლის შემადგენელი ნაწილია. იგი ქართლის საპიტიაზმოს შემადგენელი ნაწილია, რომელიც აღმოსავლეთით იყო საზღვარზე.

ჰთარავდა თუ არა ჰერეთი მერმინდელ რანს, რომლის დედოფლადაც შუშანიკი „ქართლის ცხოვრება“, ანტონ I და იოანე ბატონიშვილი ასახელებენ? ძნელია რაიმეს თქმა.¹ არსადაა ისეთი რაიმე მოწმობა, რომლის მიხედვით ჩანდეს, რომ შუშანიკის დროს მთელი რანი ყოფილიყოს მოქცეული ქართლის საპიტიაზმოში. რანის გვერდით ანტონი და იოანე ბატონიშვილი ჰერეთსაც ასახელებენ. მისი დამოუკიდებელი ხსენება უკვე მისსა და რანის ერთსა და იგივეობაზე არ მიგვივითებს. ჰერეთად მათ ვახუშტისაგან მის გეოგრაფიაში წარმოდგენილი ქვეყანა უნდა მიაჩნდეს, კახეთის მომდგომი აღმოსავლეთის მხრით.

საგულისხმოა, რომ სახელწოდება „ჰერეთი“ აღუენეთისა თუ მისი გაქართველებული ნაწილისათვის, მხოლოდ ქართული წყაროებშია ცნობილი. ზოგადი ჰერეთისათვის სომხურ მწერლობაში *სკილანჯ* (აღუენეთია) ცნობილი, არც საქართველოს ჰერეთისათვის გვაქვს ეს სახელი (ჰერეთი) აღნიშვნელად სომხურში².

¹ გნაძინის ხელნაწერებს მივით უფრო ვასახელებთ, რომ ისინი უფრო ახლოს დგანან ქართულ თარგმანებთან, ვიდრე გამოქვეყნებულები. ათონის მრავალთავეში დაცული სომხური აგიოგრაფიული ძეგლების თარგმნებს მათ შესაძლებელი სომხურ ტექსტებთან ერთად, რომლებიც უმეტესად გნაძინის ხელნაწერებიდან ავიღეთ, გამოსაცემდ ვამზადებთ უახლოესი დროისათვის.

² სომხურთ: მინათებით ერთი მოკლეა მიიქცა აღსანიშნავი. ნერსეს შნორჰალი დავით უძლეულის სამშობლო სოფლად „ჰერთ“-ს ასახელებს, რომელიც ვითომ უპოვია პირველ მთარგმნელთა დრო-ს (V ს.) ერთ-ერთ ძველ ძეგლში. სადღესასწაულო წიგნში (*მანასაყსიანო*-ში) კი დავითი „ჰრქ“ კუთხის სოფ. „ჰრეთ-დან“ (*სერსეს*) იხსენიება. ასლიცა დავითის სამშობლო სოფლად მანუ კუთხის სოფ. „ჰერენან“ ასახელებს. რადგანაც აქ ჰარქ კუთხისთან დაკავშირებით არის წარმოდგენილი „ჰერთ-ჰერეთ-ჰარენანი“, ამიტომ იგი ტარონში იგულისხმება მკვლევრებს.

სხვა გეოგრაფიულ სახელთაგან აღსანიშნავია კიდევ უ რ დ ი, ადგილი, სადაც ვაჩქენის ღედა ყოფილა დამარხული. არსებობს შეხედულება, რომ ურდი შესაძლოა ბორჩალოს უ რ უ თ ი იყოსო¹. შესაძლოა, ასეც იყოს: ურუთი ურდისაგან იყოს მიღებული. მაგრამ ანგარიშგასაწეფია ის მოვლენაც, რომ ურდის სომხეთის მიწაწყალზედაც ვხვდებით ძველ დროს. „ეპისტოლეთა წიგნის“ ერთი დოკუმენტი: *«მხანარქი ერი ხათის სერარამის ლაკიე ჯაჭილქიქისი ქ მსა-რანსიქხანსი აჯაქარქა ლაკიე, აჯიღიქიქ ირ ჭის რუქ ჯუქსანოღქსანაქ ლი-აძიე ქ ქაიღალირქხანსი შალქიანა»*, რომელიც 607 წ. ამბავს მოგვითხრობს, აღნიშნავს ბიზანტიის წილხვდომილი სომხეთის იმ ეპისკოპოსებსა და მონასტერ-სავეანების წინამძღვრებს, რომელთაც აღუთქვეს აბრაამს, რომ არ უღალატებდნენ მამა-პაპათა რჯულს. სავეანეთაგან ჩამოთვლილია თვალსაჩინო პუნქტები. მათ რიცხვშია ურდ-ის უხუცესიც, ვინმე კოზმა (*კიომაა ილყაყ*, გვ. 151). ურდ-ი აქ ისეთ სავეანებთანაა ერთად ხსენებული, რომლებიც ტაშირზე დაშორებული დიდად არ არიან, როგორც მაგ. არუქი, არწათი და სხ... საძვალე იყო იგი პიტიაზშებისა, თუ შემთხვევით დაიკრძალა იქ ვარსკენის ღედა, ძნელია თქმა.

სხვა გეოგრაფიულ სახელთაგან, რომელთაც იაკობ ცურტაველის თხზულებაში ვხვდებით, საყურადღებოა: ჩორ თუ ჩორი. მარტივობის სომხურ წიგნში ჩორ-ჩორი-ს შესატყვისად *შირ-ია* (*კიომაზე შირაყ*). ქორად კი, როგორც სომხური წყაროებიდან ჩანს, ხშირად დარუბანდი იწოდებოდა.

გეოგრაფიულ სახელად მიიჩნევენ ზოგჯერ ჩვენს ტექსტში მოხსენებულ კარსაც, უფრო იმის გამო, რომ ჩორ-თან დაპირისპირებითაა მოხსენებული („ჩორდ წარკცე შენ ანუ კარად კარაულითა“). ეს შეხედულება ანტონ I-მა გამოთქვა პირველად. მასვე იმეორებდა ძველად იოანე ბატონიშვილიც. ასევე მაინიათ ამ ეამად პროფ. ს. ყაუხჩიშვილს² და პროფ. ს. ჯანაშიას³. მაგრამ აქ კარ-ი ყარს-ს არ უნდა ნიშნავდეს, არამედ სამეფო კარს ირანისას—კტეზიფონს. ჩორ-იცა და სამეფო კარიც შუშანიკისათვის საშიში ადგილები იყვნენ, პირველი—იქ ჩაყენებული ირანის ლაშქრითა, და მეორე—კტეზიფონი, როგორც ირანის ცენტრა-

კერძოდ ლ. ი ნ ტ ი ა ნ ს, რომელსაც ეს ცნობები აქვს მოყვანილი თავის წიგნში: *შარაყრის-ქის ჯის ჯაყასათხანაყ...* (ქსნხიქი 1822 წ., გვ. 120). დავითის სამშობლო „პეტეთი“ შესაძლოა ჩვენი პეტეთი იყოს, ვინაიდან უძრ ერთი, ამ კუთხიდან თუ არა, მისი მებოძელი მხარეებიდან მაინც, არა ერთი სომეხი მოღაწეა ცნობილი იმდროინდელ სომხურ სინამდვილეში, და მეორეც, დავითს, როგორც აკად. ნ. მარმა აღნიშნა (იოანი Петрицский груз. не итлатопик XI—XII века СПб, 1909 წ., გვ. 42—43), ენობრივად ქართულ სამყაროსთან სიახლოვე ახასიათებს.

დავითის პეტელობას თითქოს უნდა გულისხმობდეს ემილიანის ხელნაწერი № 2372, სადაც იკითხება: *«ზაქიქ ქიქიხოქიანს ნ ქ ლაქე დასაძეს ქ ჯსიქსუ დაქქეს»* (დავით ფილოსოფოსი არის ბაქი-ის კუთხიდან, სოფელ პეტეთი-დანო), სადაც ლაქე („ბაქი“) შესაძლოა „სომხითზე“ მიგვითითებდეს. სომხეთი ხომ ქართული წყაროებით ამ ქუყვის (ქვემო ქართლის) ერთ ნაწილს ეწოდებოდა — „Дкионисий Фракиииский и армяиские толкователи“, გვ. X, პტრ. 1915).

¹ ს. გ. რ. გაძე, „წახებად წმიდისა შუშანიკისა“, ქუთ. 1917 წ., გვ. 32.

² პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი, *გეოგრაფია: ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ*. ტ. II, ტფ. 1934, გვ. 101 (შენ.).

³ პროფ. ს. ჯანაშია, „ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში“. ტფ. 1935 წ., გვ. 3 (შენ.).

ლური ხელისუფლების სამყოფელო. ყარსს წარგზავნა, ვითომც შესარცხვენად მისიანებთან ვირითაო, მოწამე დედოფლისათვის ერთგვარი შეებაც კი იქნებოდა თავისიანთა ჭერ-ქვეშ მოხვედრით. ამას გარდა საყურადღებოა ისიც, რომ ვარსკენის ამ სიტყვებზე შუშანიკი ასე უპასუხებს: „...ხოლო მე თუ კარად ანუ ჩორდ წარმცე, ვინ უწყის, თუ მუნ კეთილსა რასმე შეეფმთხოვ და ბოროტსა ამას განვეერ“. დედოფლის ეს სიტყვები ქმრის დაეკეებას იწვევს: „ნუ უკუე მთავართაგანსა ვისმე ეცოლოს“. ვარსკენის ასეთი ეჭვი სამეფო ყარს—კტეზიფონს—უფრო შეეფერება, ვიდრე ყარსს, შუშანიკის თავისიანების სამყოფელოს. სამეფო კარზე, ბუნებრივია, თავმოყრილი იქნებოდნენ ისეთი მთავრები, ცოლის მაძიებელნი, როგორც თვით ვარსკენი იყო (აკი თვით ვარსკენი ქართული ძეგლის მიხედვით კტეზიფონს „ცოლსა ითხოვდა მეფისაგან-ო“).

VI. მარტივი სხვა ისტორიულ-ლიტერატურული მხარეები

ჩვენი ძეგლის დანარჩენ ისტ.-ლიტერატურული მთავარი რიგის საკითხთაგან განსახილველია კიდევ ავტორისა, ქრონოლოგიისა და შემდგომი ხანის ქართ. ლიტერატურაზე ძეგლის გავლენის საკითხი. ამ მხრივ ბევრი რაზმ გვაქვთ — ბუღია უკვე, ისე რომ საგანგებო რამ დასამატებელი აღარა გვჩვენებდა და სიტყვაც ღიდად აღარ გავივარძელდება.

ქართული ძეგლის ავტორი, როგორც თვითონ მასშია მოხსენებული, იაკობ ხუცესია. ეს ამბავი უკრ კიდევ ანტონ I-სა აქვს აღნიშნული თავის „მარტივი-კა-ში“¹. ავტორის თანამდებობის გარდა, მისი ვინაობის შესახებ სხვა არა ვიცით რა. P. Peeters-ს იგი მოგონილ პირად ჰყავს გამოცხადებული XI ს-ის შემდეგი დროის ქართველი ავოგრაფის მიერ, რომლის ნაშრომადაც მას იაკობის სახელით ცნობილი მარტივობის წიგნი მიაჩნია. იაკობის სახელით ქართულ ლიტერატურულ სამყაროში არც არავინ იხსენიება V ს-ში და არც იყო მოსალოდნელი, ვინაიდან მისი აზრით ამ დროისათვის საეკვოა, რომ არსებულყო ქართული ორიგინალური ლიტერატურა. ქართველი მკვლევრების კრიტიკულ დამოკიდებულებას სომხური საისტორიო წყაროებიდან მომდინარე ცნობების მიმართ, ქართული დამწერლობისა და მწერლობის საკითხში, Peeters-ი ქართველ მკვლევართა პატრიოტული განწყობილებით ხსნის (Anal. Bol. LIII, IV fasc., გვ. 298). უცნაურე აზრია, არა მარტო იმ მხრივ, რომ აქ ამ საკითხში ქართველ მკვლევართა მეტის-მეტე პატრიოტიზმია აღმოჩენილი, არამედ საზოგადოდ იმითაც, რომ აქ უმართებულო შეხედულებაა გამომუშავებული ჩვენი ძველი მწერლობის აღმოცენებისა და მისი განვითარების შესახებ. კორჯნის თქმას, რომ მასტოცმა შეუქმნა სომხეთისა და მისი მეზობლის ქართლისა და ალფანეთის ხალხთ ანბანი და ისიც თითქმის ყველას ერთდროულად, ყოველ შემთხვე

¹ 6. ზემოთ. გვ. 07.

ვაში არც დიდი მანძილის ურთიერთისაგან დაცილებით, მას მარტოც, ნათელ და შესაწყნარებელ თქმად მიაჩნია (იქვე, გვ. 298). აქედან აღედრის, ალბათ, ექვიც, რომ ქართველებს, რომელთაც თითქოს V ს-ის პირველ ნახევარში მამტოცმა შეუქმნა ანბანი, როგორ შეეძლოთ იმავე საუკუნის 80-იან წლებში ორიგინალური მწერლობის სამაგალითო ნიმუში მოეცათო. სრულქმნილი ანბანი ხომ სომხებსაც იმავე მამტოცმა შეუქმნა ამ დროს! თუ კი შესაძლო იყო სომხურ სინამდვილეში ამავე საუკუნეში წამოწყებულიყო ორიგინალური შემოქმედება, თუნდ კორჯნისავე ნაშრომის სახით, მაშინ რაღა დააშავა ქართლმა, კერძოდ ქვემო-ქართლმა, რომელიც ამ დროს, როგორც ჩანს, მტკიცე კულტურულ კავშირში იმყოფებოდა სომხეთთან? ერთგვარი ულოგიკობა გვეგონია აქ დიდად ცნობილი აეტორის შეხედულებაში. რაც შეეხება იმას, რომ იაკობ ხუცესი უცხო ვინმე უნდა იყოს V საუკუნისათვის, მართლაც იგი სხვა რომელიმე ქართული დოკუმენტით ცნობილი არაა.

სამაგიეროთ ყურადღებას იპყობს ერთი ცნობა, რომელიც შემოუნახავს სომხურ „ეპისტოლეთა წიგნს“. აბრაამ კათოლიკოსის კირიონისადმი მიწერილ მესამე წერილში, სადაც, როგორც ზემოთაც ვახსენეთ (გვ. 054), მოყვანილია დენის საეკლესიო კრების (506 წ.) მონაწილე ქართველ ეპისკოპოსთა ნუსხა აქ ცურტაველიცაა დასახელებული, სახელდობრ ვინმე იაკობ ეპისკოპოსი¹. ხომ არაა შესაძლებელი, რომ ეს ჩვენი იაკობ ხუცესი იყოს, შემდეგ ეპისკოპოსად ხელდასმული? ცურტავეის ეკლესიის ხუცესს შეეძლო ეპისკოპოსადაც გამხდარიყო. ისტორიამ იცის, რომ ეს ერთეული შემთხვევა არ იყო ცურტავეისათვის, როცა სხვა დაბალი წოდებისად ამ ხარისხზე აღიარდნენ სხვებიც. მოსე ცურტაველიც ხომ (VI ს-ის ვასულთან და VII ს-ის დამდეგს) ამ ეკლესიის ჯერ შევირდი იყო (ზ. შჯ., გვ. 110), მერმე „ვარდაპეტრიც“ და ბოლოს ეპისკოპოსიც! (იქვე). იაკობს ამ ხარისხზე ასვლისათვის ხელს შეუწყობდა ისიც, რომ იგი ცნობილი იქნებოდა ამ დროისათვის უკვე როგორც მწერალი და ისიც შუშანიკის მარტილობისა. ამას არც ქრონოლოგია ეწინააღმდეგება. იაკობმა, ჯერ კიდევ ხუცესმა, თავისი ნაშრომი, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, V ს-ის 80-იან წლებში დაწერა, ხოლო ის კრება, რომელშიაც მონაწილეობა უნდა ჰქონდეს მიღებული, უკვე როგორც ეპისკოპოსი. VI ს-ის გარეგანებზე მოხდა (506 წ.).

ძეგლის დაწერის დროის შესახებ მასში მოცემული ნიშნულობის მიხედვით სათანადო დასკვნა უკვე გაკეთებულია ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში. პროფ. კ. კეკელიძე მის შექმნას 474—484 წლ. შორის დებს. სომხურ სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც შევნიშნეთ (გვ. 035), მარტილობა თვითმხილველის ნახელაყად მხოლოდ ლ. ალიშანს მიაჩნია². აქედან კი ბუნებრი-

¹ ეს იაკობია, ალბათ, რომ იხსენიება (კირიონის მეორე პასუხში აბრაამისადმი; ნ. ზემოთ გვ. 014) ცურტავეის ეპისკოპოსად შუშანიკის აღსასრულის შემდეგ აფოციის, გარნიკის, საბაკისა და ელიშას შემდეგ.

² ვეტეციის ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილი ბ. სარგსიანი შუშანიკის სომხური მარტილობის მოკლე რედაქციის აღწერისას (გვ. 397) შენიშნავს, რომ «სიიხტეკ ჯაკყა-

ვია, მას უნდა გაეზიარებინა ის აზრიც, რომ მარტვილობის წიგნი უნდა აღმოცენებულიყო შუშანიკის აღსასრულიდან არც დიდი ხნის გასვლის შემდეგ. ბელგიელი მეცნიერი P. Peeters-ი კი მარტვილობის პირველი წიგნის შედგენას ქართულ ენაზე ვარაუდობს მარტოოდენ VII ს-ის დამდეგისათვის. მისი აზრით ეს ძეგლი, რასაკვირველია, იაკობისა არ არის; იაკობი ხომ მოგონილი პირია XI ს-ის შემდეგი დროის ქართული აგიოგრაფიისა!

არა თუ ძეგლის წარმოქმნის ხანა სხვანაირად წარმოადგინა P. Peeters-მა, მისი ვითომდა ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით, არამედ თვით შუშანიკის აღსასრულიც კი. იმავე ისტორიული მონაცემების კარნახით შუშანიკის აღსრულების შემდეგ ვარსკენს დიდხანს არ უნდა ეცოცხლა, თორემ იგი მის მიერ დაწესებულ საღვთისმსახურო წესს (რასაც „ეპისტოლეთა წიგნი“ მოგვი-თხრობს), მისი არ არსებობის დღიდანვე მოუღებდა ბოლოსო (Anal. Bol., LIII, გვ. 295). რადგან ლაზარე ფარპელი ვარსკენის მოკვლას 484 წლისათვის დებს, ამიტომ Peeters-ითაც ამ წლის ახლოს უნდა მომხდარიყო შუშანიკის აღსასრუ-ლიც. თავიდანვე გამსკვლევა იმ აზრით, რომ მარტვილობათა წიგნები, კერძოდ კი ქართული, არ შეიძლება თვითმზილველის შემოქმედება და ისიც ლიტონი (ხელუბლებელი, გადაუკეთებელი) იყოს, ცხადია, მკვლევარს ბევრ რამეში და-ეკვებდა და ბევრ რამეს, და მათ შორის თარიღსაც, გადაათვალთვლებინებდა.

ქართული საისტორიო წყაროების უსაზღვრო ნდობამ, პირველ რიგში კი „ქართლის ცხოვრებისაჲ“ ვახუშტი ბატონიშვილს¹, ანტონ I-ს², იოანე ბატონიშვილს³ და დიმიტრი ფურცელაძეს⁴ „შუშანიკის წამებაჲ“ ბაკურ მეფის (III) დროისად (557—570 წ.) გამოაცხადებინა. „ქართლის მოქცევის“ აღმოჩენამ, რომ-ლითაც შუშანიკის წამება ბაკურის დროს არის მოცემული, ამავე დე-ბულების შესტკივებას მოაკიდებინა ხელი თ. ეორდანიას⁵ და მ. ჯანაშვილს⁶. პირ-ველი, ვინც ეს შეხედულება შეუწყნარებლად მიიჩნია და სომხური წყაროების ცნობებს უწყვედა ანგარიშს აკად. მ. ბროსე იყო⁷, შემდეგ პლ. იოსელიანი⁸; დიმიტრი ფურცელაძე⁹ და სხვებიც მას მისდევდნ, შუშანიკის ვახტანგ გორგასალის მეფო-

ბანაში (IX წიგნი) დაბეჭდილი ვრცელი სომხური რედაქცია *ჟამანაკჲ რაიონასიქსადჲ ღრუაჲ წაჯასიქჲ ჭბრეფანჲს კარხილთაჲს ეცაჲ, ვორქირახიოთაჲს იყათამიქსიჲს ჭანთაჲს* (სთელი დაჯულებით შესაძლოა ბატონიშვილში ვარდანიის თხზულება იყოს, რომელსაც კირაკოსი „სხვა უწყებას“ უწოდებს). მაგრამ რომელ ვარდანსა ხედავთ, სად ან რასთან დაკავშირებით, არას ამბობს.

¹ ვახუშტი, „საქართველოს ისტორია“, გამოც. დ. ხ. ბაქრაძის მიერ, ნაწ. I, ტფ. 1865 წ., გვ. 105.

² ჯუღლისხმობით მის „მარტირიკას“.

³ ეკვლისხმობით მის პერიფრაზს „კალმასობიდან“, სადაც აღსასრულის თარიღად 558 წ. დადებული.

⁴ Д. И. Фурцеладзе, „О праздниках установа. правосл. груз. церковью“, Тиф. 1862, გვ. 109.

⁵ თ. ეორდანიას „ქრონიკები“ I, 1892 წ., გვ. 55—56, მენიშვან და გვ. 320, მენიშვან.

⁶ მ. ჯანაშვილი, „საქართველოს ისტორია“, ტ. I, ტფ. 1916 წ., გვ. 258—264.

⁷ მ. ბროსე, „საქ. ისტორია“, I, ნათარგმნი, I, დღ. 1895, ტფ. 82.

⁸ Жизнеописание святых прославленных правос. груз. церковью... сочинение Пл. Иоселиани, Тиф. 1851, გვ. 61; ამასვე იმეორებს გ. იოსელიანიც სასწავლებლო-ბისათვის შედგენილ-წიგნში: „ქართული წმიდანები“, ტფ. 1901, გვ. 37.

⁹ დ. ბაქრაძე, „ისტორია საქართველოსი“, ტფ. 1889 წ., გვ. 175—176.

ბის დროს აღსრულება გაბატონებული შეხედულებაა დღესაც. მაგრამ შეწყნარებულია არა მისი პირველი ვარიანტი ჩამიანის¹, ბროსეცი, იოსელიანის, ავგერნიანის², ინკიკიანისა³ და ბაქრაძის, ვითომ 458 წ. მომხდარიყოს ეს აღსასრული, არამედ მეორე—შუშანიკის მარტვილობათა სომხური წიგნების გამომცემლისა⁴, ორმანიანის, ივ. ჯავახიშვილის⁵, გორგაძისა⁶ და კ. კეკელიძის⁷. რომელთა ანგარიშით შუშანიკის აღსასრული 470—476 წ. შორის მოდის.

იაკობ ხუცესის ნაწარმოები ძვილ ქართულ მწერლობაში შეუმჩნეველი და გამოუყენებელი არ დარჩენილა. მას შემდგომი დროის ორიგინალური ქართული შემოქმედება, კერძოდ ავთოგრაფიული, მისაბაძავადაც კი იხდის. პროფ კ. კეკელიძემ ნათლად აღნიშნა ამ მხრივ ის გავლენა, რომელიც შუშანიკის მარტვილობის წიგნს მოუხდენია იოანე საბანის-ძის ნაშრომზე. მკვლევარს დასახელებული აქვს მხოლოდ ერთი ეპიზოდი „აბოს წამებაა-დან“, რომელიც შუშანიკის მარტვილობის წიგნისას ხვდება. ესაა საპყრობილეში წაყვანის მომენტი, სახელდობრ შეკრებილი ხალხისაგან შუშანიკის გაცელება⁸. საბანის-ძის მიერ გამოთქმულ წამების წიგნთან ჩვენ ძეგლს სხვა მომენტის მხრიაც აქვს შეხვედრა. ასეთია, მაგალითად, ციხეში დროის ტარების შემთხვევა: „ევრპთ განვლო სამ თთუე და დაადგრა მარხვით და დუმილით. ზოლო წმჩდათა მათ დღეთა დიდისა მის მარხვისათა, შვდთა მათ შვდეულთა, კვრიაკესა და დღესა შაბათსა ზოლო მირაა-ილის წმიდაა ივი საილუმლოა, კორცი და სისხლი ქრისტსი, მაშინლა ნაკულუევანად მიილის საზრდელი, ვოდრემდის მიიწია ივი წმიდასა მას დღესა, დიდსა დღესასწაულსა აღესებასა, აღდგომასა ქრისტსს ღმრთისა ჩუენისასა“ (შღრ. ა XIV 10—13 „შუშანიკის წამებისას“)⁹.

გარდა ასეთი ეპიზოდები იგი ხასიათის შეხვედრებისა ჩვენ ენობრივი უნდა დავადანტუროთ, განსაკუთრებით იმ ძეგლთან, რომელიც ახლო დვას მასთან აღმოცენების მხრივ. ესაა „ევსტათე მცხეთელის წამება“. მარტვილობის ამ წიგნს, რომელიც გამოთქმული ჩანს VI ს-ში¹⁰. არა ერთი და ორი ფრაზეოლოგიური

¹ შ. შამახიანი, «ფათ. ლიქია, ნათ. რ. ოსტატი 1795 წ.», გვ. 86—87.

² შ. შამახიანი, «სკანდალური ქართველი და ქაჯაყანაი. მისი უხელო, ოსტატი 1813 წიგნი IV, გვ. 63—67.

³ ლ. ინკიკიანი, «წმიდანების ცხოვრება», ვინეტიკი 1859 წ.

⁴ შიხრე ჯავახიანი IX წიგნავი, გვ. 60.

⁵ შ. ორმანიანი, «მეფეთაქათი, ჟიანაზრნილიაქი 1912 წ.», § 304.

⁶ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი — ძველი ქართ. საისტორიო მწერლობა, I, ტფ. 1921, გვ. 16.

⁷ «წამებაა წმ. შუშანიკისი», ქუთ. 1917 წ. გვ. 37.

⁸ პროფ. კ. კეკელიძე, «ქართ. ლიტ. ისტ.», I, გვ. 122—123.

⁹ პროფ. კ. კეკელიძე: «აღრიწედი, ფეოდალური ქართ. ლიტერატურა», ნაკვ I, გვ. 48.

¹⁰ ი. კეკელიძე გვ. 66.

¹¹ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, «ქართ. საისტ. მწერლობა», I, მეორე გამოცე. გვ. 27—32; პროფ. კ. კეკელიძე — ქართ. ლიტ. ისტ., I, გვ. 558—561.

და ტერმინობრივი შეხვედრა აქვს იაკობის ნაწარმოებთან. ფრაზებისა და ცალკეული სიტყვების შეხვედრის მხრით სურათი ასეთია:

1. «ქელსა მეროესა [პრ III] სპარსთა მეფისასა...» (ა I 6).	«წელსა მათესა ზუასრო მეფისასა...» (H 341, გვ. 831).
2. «ტანჯუამ მთაწიო ჩემ ზედა...» (ა IV 27).	«ტანჯუამ მთაწიუს ჩემ ზედა...» (H 341, გვ. 856).
3. «უქადუ კურპერი ერთო...» (ა X 7).	«ტანჯუამ დიდი მოიწიოს შენ ზედა...» (H 341, გვ. 833).
4. «უბრძანა დადებად ჯაკვ...» (ა VIII 27).	«უქადებდა მათ საფასესა...» (H 341, გვ. 835).
5. «ექუს წელ პერობილ იყო...» (ა XIV 27).	«ბრძანა... ჯაკვსა ქელსა დადებამ» (H 341, გვ. 835).
6. «მაღლი მისცა...» (ა VII 38).	«პერობილ ყენეს ვითარ ექუს თოუე...» (H 341, გვ. 836).
7. «და შემდგომად სამისა დღისა მოვიდა...» (ა IV 8).	«მაღლი მისცეს...» (H 341, გვ. 837).
8. «უწყეს პიტიახზი...» (ა VII 32).	«და შემდგომად სამისა წლისა შემოვიდა...» (H 341, გვ. 839).
9. «პაქურთხე მე და... მონა-მკეველნი ჩემნი...» (ა XVI 19).	«გვიწყეს შენ ციხისთავი» (H 341, გვ. 833); «გვიწყეს თქვენ მარხაანო...» (H 341, გვ. 840).
10. «ჯმნულმცა ვარ მე თქუენგან» (ა IX 16).	«პაქუა... მონა-მკეველთა თვსთა...» (H 341, გვ. 840); «ჯმნულმცა ვარ თქუენგან...» (H 341, გვ. 840).
11. «ვითარ[ე]ცა მოვიდა დაბასა, რომელსა სახელი ჰქვან ცურტაე...» (ა II 5).	«მოვიდა დაბასა მას, რომელსა სახელი ვრქუა ბეთანია...» (H 341, გვ. 854).
12. «ნუ იყოფინ ჩემდა...» (ა III 23); «ნუ იყოფინ ესე» (ა V 10).	«ნუ იყოფინ ესე» (H 341); «ნუ იყოფინ იგე ჩემდა...» (H 341).
13. «და მიჰვედრა სული თვაი უფალსა...» (ა XVIII 11).	«და შეჰვედრანა სული თვისნი უფალსა...» (H 341).
14. «თანა წარიტანა ევანგელმ თვის...» (ა V 25).	«მასმიეს წმიდისა ევანგელმისაგან» (H 341, გვ. 833).
15. «უბრძანა... ბოკილთა შესმაჲ ფრკთა მისთა» (ა VI 23).	«ბოკილნი შეუსხენით ფრკთა» (H 341, გვ. 837).

აღნიშნული შემთხვევები არ უნდა იყოს სრულიად შემთხვევითი. აქ, თუ უშუალო გადმოღობის შედეგი არაა, ყოველ შემთხვევაში, ერთისა და იმავე ეპოქის ენა მეტყველებს. ამრიგად, იაკობ ცურტაველის ნაწარმოების აღრინდელიობა ამ მხრითაც უეჭვოა და, როგორც ასეთი, იგი არც შეუშინეველი დარჩენილა, უპირველეს ყოვლისა მახლობელი დროის აგიოგრაფიისათვის.

1 შუა „საისტორიო კრებულს“, წიგნი III, ანესტათე მიწეთელის ცხოვრება² ს. კაკაბაძის გამოცემა, ტექსტი, გვ. 80—94.

ტექსტი

წამებაა წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაა

და აწ დამტკიცებულად გითხრა თქუენ აღსასრული წმიდისა და სანატრელისა შუშანიკისი.

5

I. იყო მერვესა წელსა [მრ||] სპარსთა მეფისასა კარად სამეფოდ წარემართა ვარსკენ პიტიახში ძს არშუშაასი. რამეთუ პირველ იგიცა იყო ქრისტიანე ნაშობი მამისა და დედისა ქრისტიანეთაა. და ცოლად მისა იყო ასული ვარდანისი სომეხთა სპაპეტისაა, რომლისათვის ესე მიეწერე თქუენდა, მამისაგან სახელით ვარდან და სიყუარულით სახელი 10 მისი შუშანიკ, მოშიში ღმრთისაა, ვითარცა იგი ვთქუთ, სიყრმითგან თვისით. და უკეთურებისა მის სახისა ქმრისა მისისაჲსა მარადის გულს ეტყვნ და ევედრებინ ყოველთავე ლოცვის ყოფად მისთვის, რაჲთამცა ცუალა იგი ღმერთმან სახისა მისგან უგუზურებისა და იქმნამცა გონიერებასა ქრისტესსა.

15

„*ყვანხანოი-პი-ს ურინოზ ნიხან-ყან. უსხერ ურინოზ ქარუანაჲ პიოი-ს ურინოზ უსაყან. ირ მირსე არსენ-ყანარხმატა ღანაღან სასაღანოჲ ქასუ-არქანოსი ღანასიოზ.*

წამებაა წმიდისა შუშანიკისი, ასულისა წმიდისა მარდანიისი, — ასულის წულისა წმ. სპაპისი, რა აღსასრულა მარისაბან თვისისა ღმრალ-ღმრალითა ტანუვიითა ძესა სარწმუნოებასათვის.

5

I. ხე ხეჲს ი თამანაჲსა ქადა-ლირიქხანსი ღმრსეჲს მღებუჲს იმს აჯ-ქარჩინ ქრავ, ირიჲს ანიონს ქადა-ღანს, ირიჲს სკილუჲს რეხუჲს, ირ ხე-ქხაჲს ი ღიღანს არღიღანს, ირავაღ-ღერქათონქიღიქიღანს, და ხეხაჲს რეჲს-ყარსაჲსაჲს ირიჲს იღანს ი ქამავს და იჲს ი რარქი და ი რინიღიქიღანს, ხე ჲს

და იყო ჟამსა მეფობისა სპარსთაჲსასა პიტიახში ვინმე სოფლისა მის ქართლისაა, რომლისა სახელი ვაზგენ, ძს ამუშა პიტიახშისაა, რომელი წარემართა კარად სამეფოდ, უვარყო 10 ქრისტეანობაა და იქმნა სპარსთა შჯულისა ნებსით და არა იძულებით, გინა მძლავრობით. და ცოლად მისა

10

ხოლო ამის უბადრუკისა და სამგზის საწყალობელისა ვარსკენისრ
 ვითარმე ვინ თქუას ყოვლად განწირულისაჲ, ვითარ იგი განავლო სა-
 ნატრელი სასოებაჲ ქრისტსნი! ანუ ვინ არა სტიროდის მას, რომელსა
 არცა ქირი ეხილვა, არცა შიში, არცა მახვლი, არცა პყრობილება
 20 ქრისტსსთვს.

რამეთუ რაჲამს წარდვა იგი წინაშე სპარსთა მეფისა, არა ოუ პა-
 ტივისა მოღებისათვს, არამედ ძლუნად თავსა თვსსა შესწირვიდა მეფისა
 მის მიმართ უფარის ყოფითა კემშარტისა ღმრთისაჲთა და თაყუანის-
 სცემდა ცეცხლსა, რამეთუ ყოვლით კერძოვე თავი თვისი ქრისტსგან
 25 განავლო. ხოლო საწყალობელი ესე ცოლსა ითხოვედა სპარსთა მეფისა-
 გან, რაჲთამცა სათნო ეყო მეფესა, და ესრეთ ეტყოდა, ვითარმედ ზრო-
 მელი იგი ბუნებითი ცოლი არს და შეილნი, იგინიცა ესრევე მოვაქ-
 ცინე შენსა შჯულსა, ვითარცა ესე მე». ამას უქადებდა, რომელ იგი
 არა აქუნდა კელთა შუშანიკისგან. მაშინ განიხარა მეფემან და ბრძანა-
 30 ცოლად მისა ასული მეფისაჲ.

იღსწერ იფილსორ ქარგანაჲ ლაკიე
 15 *საყარაყასთი შამქილნქი' ქიონ*
აფრიონ საზაკაჲ მარქიქი და ლაკიე
ნაყარაყასთი, ქი ფათრქნ საზასილ-
ნოლაჲ. და ანთონი ზორა ქაიფიქი ქი
 20 *ბნოდაჲ კიტიხსა, და სილანსიქი კირ-*
ჭორჭანოჲ კითი ანთონსაჲ. რარხ-
ყაუთონ და სერქიღაბ ქასთიღიქი ქი
მანსილქისნქი ქიღმქი, სი ქასან ქიტი
და ანთონიქი ქიფრიღე ანთონ' აჯაქქი
 25 *ფასლათაგნსაჲ აფიქს ანთონი ათ*
ასთიღაბ, იქი ქიქისა ფაქიქი ქი ფას-
თიღქიქი. და ზოფაქი და ღასაქაბქი
კორჭამ ქი ფიღან არღილსი ზიფა, ქი
ფიღიქი იქიქიქი აქიქიქი

30 *ღირ და რაიქი ქისი ამყარქიქი. იღ-*
რანსიღიქი კნქიქიქიქი ასთიღაბ, და
სერქიქი ფასაქიქი ქიფიქი და იქსთა-
ფიქი ხეღიქი ასთიანაქი. სიფიქიქი ქიქი
ქიქი ფარაქიქი ქი ქიფიღიქიქი სი ზი-
 35 *ფა. ღასანსიღი თაჲ ზიმა ქი კნიღ-*
ქიქიქი ღამაქი კნიღიქი ქიქიქი სიქი ზა

იყო ახული ვარდანიხი სომეხთა
 სხაჲმეტისაჲ, მამიკონიანისი, ასულის
 წული წმიდისა საჰაკ პართევისა და
 სომეხთა მამათმთავრისაჲ ასულისაგან
 მის საჰაკანუშისა, მამა-ღელდათაგან
 ხახელით ვარდენი და სიყვარუ-
 ლით მერმე ხასელი [მიხი] მუშანიკ,
 კეთილ-მსახური და მომ. ში ღმრთი-
 ხაჲ სიყრმითგან თვხით. და უგუ-
 ნურისა და უჯეროჲსა ქიქევისათვს.
 ქმრისა თ'ისა, ეგვიდრეგინ მორწმუნე-
 თა ღოვგვის ყოფიდა ღმრთისა, რაჲ-
 თამგა მოვიდა გონიერებასა. და
 იურვოდა და იშიშვოდა, რაჲამს წა-
 რემართა კარად სამეფოდ, [ვითარმედ]
 ნუ უკუე უფარ ყოს ქრისტე.

რომელიცა ყო უშჯულომან: უგა-
 რის ყოფითა კემშარტისა ღმრთი-
 ხაჲთა თაყუანის' სეგმედა ცემგ-
 ზლსა. და აღუარა. ეშმაქსა [და]
 ცოლსა ითხოვედა სპარსსა, მეფი-
 სა მისგან. და იგი ერჩადა მას [და]
 მისცა ცოლად ღელდაჲ ცოლისა თვისი-

11. და იჯმნა მეფისაგან სპარსთაჲსა პიტიახშმან. და, ვითარცა მოიწია იგი საზღვართა ქართლისათა, ქუეყანასა მას ჰერეთისასა, ზოახვა ყო, რაჲთა აუწყოს და წინა მიეგებნენ მას აზნაურნი და მისნი ძენი და მსახურნი მისნი, რაჲთა მათ გამო ვითარცა ერთგული სოფლად შევიდეს. და წარმოჰმართა სადიასპანოჲთა ცხენითა მონაჲ თვისი, ვითარმცა 5 მოვიდა დაბასა, რომელსა სახელი ჰქვან სურტაე.

და ვითარცა მოიწია და შევიდა წინაშე შუშანიკისა დედოფლისა ჩუენისა, კითხვაჲ ჰქუა. ხოლო სანატრელმან შუშანიკ ვითარცა წინა-
|აჲსწარმეტყუელმან ჰქუა: «უკუეთუ სულითა ცხოველ არს იგი, ცოცხალმცა ხართ იგიცა და შენცა. უკუეთუ სულითა მომკულდარ ხართ, 10 მოკითხვაჲ ეგე შენი შენდავე მოიქეცინა». ხოლო კაცმან მან ვერ იკადრა სიტყუად მისა. ხოლო წმიდაჲ შუშანიკ აფუცებდა და ჰკითხვიდა დამტკიცებულად. ხოლო კაცმან უთხრა მართალი და ჰქუა, ვითარმედ: «ვარსქენ უფარ ყო ჰეშმარიტი ღმერთი».

ვითარცა ესმა ნეტარსა შუშანიკს. დავარდა იგი ქუეყანასა ზედა 15 და თავსა დამართ სცემდა და ცრემლითა მწართა იტყოდა: «საწყალობელ იქმნა უბადრუკი ვარსქენ, რამეთუ უფარ ყო ჰეშმარიტი ღმერთი და აღიარა არტოშანი და შეერთო იგი უღმერთოთა».

¹ შდ. მათე 10.13.

*ქითათნაჯრ ს ყადაქინ ღქინს ს
ღორღქან ღარაძიყანისქ ს მიჟილ-
ქსანს ირქნა*

11. *სა აკაყქისი ამაყარეთილ-
ქსამრ ღათნაჯრ კაჯსარს ქარ, ს
კვქრ კათაღსაფიქი აყათგამაღორ'
თოქ ააღსაქსა ყდაყათხანს ქარცი
ორიყ ხეხაქ მასაქ ათაღქ თიქნიწი
თაჯრ ღიღქინს ზორა ს ყაღსაქსა
ყდაყათხანს: სს ზა ააქ, ქქ: 'მარ-
ღარს მიღქ ქვქ რიღაქ]. ს სრღინიხ-
ვიღსანქრ ყაქრს ქსათიღაბ ღქნ-
ღანსქ: სს კარათთიღს სიღსაქ ააქ.
ააქრს დი იღარაყაღ დღამარიოღ-
ქქინს ს სრქქრ სეყაყ ააერიღანსაყ
ზაღსანსაქ აყარსაქსაქსა ირქნაყნა:*

საჲ. ხოლო იგი უკადგებდა პირველი-
საცა ცოლისა და 'შვილთა მიქ-
ცევისა მოგუებისა მჯუღსა [ზედა].

და ესევეთართა უშჯულოებითა იქცა სოფლად თვისა და წარმოჰმართა წინაჲსწარ დიასპანი [ვიწნე] ხარებად მოსლვისა თვისისა. რომელი მღიწია [და] შევიდა წინაშე დე- 5 დოფლისა, მღვითსვაჲ მტქუა და ხარებაჲ მოსლვისა მისისაჲ. ხოლო მან მტქუა: «ჰეშმარიტად ცხოველ არსა ხუღითა?» და აფუცებდა კაცსა მას ღმერთსა ცხოველსა. ხოლო 10 იგი ცრემლორდა [და] ეტყოდა: «ჰმარმან შენმან უფარ ყო ჰეშმარიტებაჲ და თაყუანის სცა ატრუშანთა [და] დაემორჩილა სპარსთა მჯუღსა».

ქერს ღიღაღ რარსაყაღთ თიქქინს,

ვითარმცა ესმა კეთილ-მსახურსა 15

და აღდგა და დაუტევა ტაძარი თვის და ღმრთის მოშიშებით ეკ-
20 ლესიად შევიდა და თანა მიიყვანნა სამნი იგი ძენი მისნი და ერთი ასუ-
ლი და წარადგინნა იგინი წინაშე საკურთხეველსა და ესრეთ ილოცვიდა

ქსრქერ ღირბანსიას. *ს. ს. კაკი* დათ-
ნაყეს, *ს. ასაყერ* დაქრნ იღრავსაღ
ქსათობი. *ს. ხეღღ* დორქის ქარ-
ქანსერ:

- 20 *ხე ქათ* გაღღამ იღრიგ *ს. ხათა-*
ჯანსაგ კარიცხაღ სერქაქერ ქსქსღს-
ეჩნ, *ს. დორქის* ქერ ღნქ ქერ თა-
ნსერ, *ეჩ* ზქნ იღრქგ *ნიორ* სერგ *ს.*
ღოსაღ მქ. *ს. ანსქანსერ* ათაღქ იღრ-
25 *ღი* ახღანოქნ *ს. ასერ* იკიყეს.
აღქ მათობაბ ათნსაღსაღ არარქგ
ხერქნ *ს. სერქს*, *ს. ირ* ქ ნითა არა-
რახ გქენს. *ღოს* თანამანსეგრ თკ-
ყქაქ იღქნა აღათობსხან რანქს
30 *იღრნობსხან* მქახნქნ *ღი* ქ ღხან ბა-
რაკქგ ღრიგ არერანსქყაგ, *ღრიგ* მამრ
ქსნსაღრ ასაღანქნ. *ნიორ* *ს. ქსრა-*
თქნ ბნნღხამრ ღრიღ *ს. ლიღლიქ*, *ქსნსღ*
იღრქა ლოსი *ს. იღრქა* თობღნქხან. *ს.*
35 *მადრქ* ქ იღქხრიაქნ² *ს. კახათობ*
*ბნნღსნ*³ *იღ* ღნთ მარმნი *კახან*
ს. ქ ღნოღქ *კათაღ* ღან, *ს. თკეიღ-*
ქჩან ღთანსღ *ქ* ლოსაღრ ბნნღხ-
ნღ *იღ* ქ ჴრქათთ მქათობ, *ს. ქსნსღ*
40 *მქ* ხით მქი *ხიღქა*⁴ ღამარქ მქ-
თობს ჴრქათთი: *ხე* არღ⁵ *ს. იღ*
ქნ ღამარქმ ღთთა, *ღბნსხაღ* კათ-
ნ ამყარეთღ ღთ მარმნი, *მარ-*
ქანსიღ *ქ* მანსქანსიღ: *ხე* არღ⁶
45 *სქ* *ქ* მ, *მქ* არქანსი. *ღამარქა*
ღთთა მნაღ *ქ* ღამარქთ *ს. ქ* ქსრა-
თქნ ბნნღხანღ *ქ* ჴაკერ *ს. კიღრქ* *ს.*
ქ ლიღქნ *თობრ*, *ს. თნსაღ* კარღარობ-
ქჩან *ქ* ქსრა *გაღქყა* *ქ* იღ თანაღქ
50 *ღი* *ქ* თღობსხანღ. *ყანსა* ღთთა
ღამარქობსხამ *ქ* *ღათათ* იღრქი

მას დედოფალსა, დავარდა ქუეყა-
ნასა და ტიროდა მწარედ, და ჰგო-
დებდა ქმარსა მას უვარის მყოფელსა
ღმრთისასა და ვაებდა შვილთა.

და შემდგომად მრავალთა გოდე-
ბათა და სულთქუმათა აღდგა და
შევიდა გელესიად და თანა მიიყ-
ვანნა შვილნი თვისნი, რამეთუ
ჰყვანდეს სამნი ძენი და ერთი ასუ-
ლი. და დავარდა წე წა საკურთხე-
ველსა და ესრეთ იტყვიდა: აუფალო
ღმგრთო, ყოველი მკურთხელო, შე-
მოქმელო ცისა და ქუეყანისაო
და რომელნი მათ შინა არიან
ქმნულნი; შენ დაამტკიცე ესევითარი
წესი აზნაურებისაჲ სიტყვათა კურთხე-
ვისა მხოლოდ-შობილისა შენისაჲთა,
მონათა შენთა თანამზრახველთა მიერ,
ბეჭდითა მით ცხოვრების მომცემისა
ემბაზისაჲთა, ახლითა და მეორი-
თა შობითა, წყლითა და სულითა
ყოფად ძედ დღისა და განწმენად
ბნელითა და სენთანისა შობისაჲთა,
რო-
მელი კორციითა ქმრისა და ცოლისა-
გან წარმოვალს, და პოვნად მოხილ-
ვისა განათლებულისა მის შობისაჲთა,
რომელ ქრისტე იესუსად [არს], და-
ყოფად ერთ სამწყსო ერთისა
მწყემსიხა ქეშმარიტისა იესუ ქრის-
ტსხა. და აწ მე არა რად შემირაკ-
ხიან ესენი, შობილნი კორციითაჲთა
ცისა უღმრთოესა, მოკუდავნი მო-
კუდავისაგან. და აწ, უფალო ჩემო,
უკუეთუ ღირს გიჩანან ესენი დატევე-
ბად ქეშმარიტსა და ზეგარადმოსა
შობასა ამას, მამისა და ძისა და სუ-

და იტყოდა: «უფალო ღმერთო, შენნი მოკვებულნი არიან და შენ დაიკვენი ესენი, განათლებულნი წმიდისაგან ემზავისა მადლითა სულისა წმიდისაგან, ყოვად ერთ სამწყსო ერთისა მწყემსისა¹ უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტისაჲ.»

25

და ვითარცა მწუხრისა ეამი აღასრულეს, სახლაკი ერთი მცირე პოვა მახლობელად ეკლესიასა და შევიდა მუნ შინა სიმწარითა საესს და მიეყრდნა ყურესა ერთსა და მწარითა ცრემლითა ტიროდა.

¹ იოანე 10,16.

საქვითა მარტო, ღვათილქხამა
სათოლახაჯათილქხამა
ქსერქსა, ს იჯ აჯათსა
ჯარარაბა, აჯ
ჯარარქიჯ, ირ ხა
ორხასა ქა-
ქათხანა: მქ იქმასა
ქა იქრავიჯნ
ქს ამაქრავილქხამა
ირასა ქსა ს
ბნოლქა სმ ქ
ქქსა ქორათხანი
სა
არქ სქრ მქთსა
ქქრქთთსა ქხქ
ქანბნასანსა
ქსა ს ქათსა, ირ
სქრქ ხს ს
სათოლახ. ს ხს
აქათრასთ ხმ
ქარქარანსა
ქნქოლსა ს ქს
ქანსა ანოლანქ
ქნ სქრქ. ს იქ
სა-
სასარქსა ქამასა
ქრავიჯნსა ს
აქიქბ ანქიჯნსა
ქქსა: მქ იქლ ხს
სათოლახ ბქმარქსა
ს ქხქ ქასქსა
ქ ხქრქასა-
ქოლქქსა ს ქათ
ქ ქათხანასა
ქა-
ქათსანქქა:

რებად ტანჯავათა და მოსიკუდიდ სახელისა მაგის შენისა წმიდისათჳს. და არა ვეზიარო ნებათა უვარის მყოფელისა რამეთუ შენ ხარ ღმერთი ქეშმარტი. და შენდა შუენის თაყუანისცემამ და დიდებამ, ოქნი ოქნა.

საქ სს რავთამ აყოფათანს
ამნსათხანანს მათოლქსანქრ არ-
თასოლქ ხერანსქსა
ქაქათქ მქსაქ
ქხრქსა ქსქსა
ქქსა: სს ს
ქათსა-
რქსა აქათსა
ქსრქქსა. იქსათსორქ
სქსაქსაქსა
ამნსაქსა
სქასქსაქსა ქ-
სქქსა სსამ. ს
სქსა აბქსა
ქათსაქსა
ქანსა ქანსა
აქსორქსა: სს
სს ქარის-
ქსაქსა მათანქრ
ქსათიანსა
მქ ქიქრქსა,

ლისა წმიდისასა, აღზრდილნი სიმარ-
თლითა მკლავთა ზედა ჩემთა წინაშე
შენსა მეუფებასა, დაიკვენი ესენი ქეშ-
მარტივებითა სარწმუნოებასა წრფელსა
და საქმეთა კეთილთა [ზედა] სიწმი-
დითა და ღმრთის მსახურებითა,
დადგრომად ქუეყანასა [ზედა] და არა
მსახურებად ქმნულთა, არამედ შე-
მოქმედისა მაგის, რნი კურთხეულ ხარ
უქუნისამდე, რამეთუ მოემართების [და]
მოვალს უვარის მყოფელი იგი აღსავსს
უშჯულოებითა მონადირებად ჩემდა
და ნაშობთა ჩემთა ნაპარულთა წარ-
წყმედისასა. და აწ, უფალო იესუ
ქრისტე, შენ შეგვედრებ [თავსა] ჩემსა
და ამათ, რომელი ეგე ხარ უფალ და
ღმერთ, ხოლო მე მზად ვარ შეწყნა-
რებდა და ბილწისა მის თანამეცხედრისათა,
და შენდა შუენის თაყუანისცემამ და

55

60

65

70

და სხუათაცა მრავალთა ვედრებათა
ცრემლითა შესწირვიდა უფალსა ეკ-
ლესიასა მას შინა ნეტარი იგი გან-
თილითგან მწუხრამდე. და ვითარცა
მწუხრისა ეამი აღასრულეს მოწყე-
სენი მის ეკლესიისანი ყოველნი თა-
ნამგლოვარე ეკენეს და ეკრძალოდეს
თქუმათა სიტყვასა მისთჳს. ხოლო იგი
აღლდა და მევიდა ხანლხა ერთსა

75

80

III. ხოლო ეპისკოპოსი იგი სახლისაჲ მის პიტიაზშისაჲ, რომელსა სახელი ერქუა აფოც, არა მუნ იყო, არამედ კაცისა ვისამე წმიდისა ვანად მისრულ იყო კითხვად რაჲსმე სიტყვსა. და მეცა, ხუცესი დედოფლისა შუშანიკისი, თანა ვპყვანი ეპისკოპოსსა მას. და მუის მოიწია ჩუენდა დიაკონი შინაჲთ და გვთხრა ჩუენ ესე ყოველი: მოსლვაჲ პიტიაზშისაჲ და საქმენი დედოფლისანი. ხოლო ჩუენ აღვივსენით მწუხარებითა და დიდითა ტირილითა ვტიროდეთ განმწარებულნი ცოდვითა ჩუენთა წარმოჩინებისათჳს.

ხოლო მე ვიჯემენ აღრე და მივიწიე დაბასა მას, რომელსაცა იყო ნეტარი შუშანიკ. და, ვითარცა ვიხილე იგი განმწარებული, მეცა ვტიროდე მის თანავე. და ვარქუ ნეტარსა შუშანიკს: აღუაწლსა დიდსა შესლვად ხარ, დედოფლო, ეკრძალე სარწმუნოებასა ქრისტესსა, ნუ უკუე მტერმან ვითარცა სრვლმან სამოვარი პოოს¹ შენ თანაჲ. ხოლო წმიდამან შუშანიკ მრქუა მე: ძხუცეს, და მეცა დიდსა ლუაწლსა გან-

¹ II ტიმ. 2,17.

ორ ზრ მსრბ კხცხცხცხს. ს კაერ კა-
 დიქს აო მათობ ჯაქოქ ს იერა-
 ლოქ დეჩქსრს ამხნაქს, ს ქაანო-
 85 მხნტნჯანანაქსათ ქსაქ ს იქ ქსჯ
 ნაუაქხაქ. ს იქ იქ ქქქქრ ნამარ-
 ღაქქქ ს კანს ქსჯ ქაიხქ ქ მსრბა-
 ლორაქს:

III. ხს ხაქსაქიკიკიან იქ ყათათ-
 ზქრ ანდ ქ ქამიან კაქამქქქ მქიიგ
 თანს რეხქქსრს. რაქგ იქრან ხრქგ
 თქქნიქს ნამარღაქსაქ ს აქიქქქ
 5 იქსა ქლანს ანანარქრს ქლანსაქქქს.
 დქ აქს ხრქგ თქლ ზქრ ს სრქგ დქ-
 ზქრ დქ ანსქხერაქიქრ ზქრ ს ანანს-
 დქათი სლ სასქ ვხერანსქქს. მქქქსა
 10 დსათობ ს ნოქქს კლათიქ დქდქ
 მქქქქარხა, იქ თაქ სრქკაქამთობ-
 ქქქს თარაქიკლსიქგ ს კსანსა აქ-
 ნიქქქ იქ მაქჩაქ სრს აქრთქქქ¹ სქრქ²
 ანსამარ დანსბნდ აქიქქსა ქ ჭრქს-
 თიი მარანსქიქოქ იქრარქდ მარათს³,
 15 იქოქ კლას ს რანსქქსანსაჲ. ს მქს-
 ქაროქქსამარ დანსქაქორა ქიიქიქ, ს

მცირება მახლობელად გკლგხიასა
 და ილოცვიდა ღმრთისა მიმართ ტი-
 რილითა და გოდებითა ყოველსა ლა-
 მესა, და სიმწარისაგან განუსუენებელ
 იქმნა და არა რაჲსა გემოჲ იხილა და
 ვერცა ვინ კელ-იწიფა მახლობელთაგან
 კადრებად და თქუმაღ რაჲსმე სიტყვსა.

ხოლო ეპისკოპოსი იგი სახლი-
 ხაჲ მის პიტიაზშისაჲ აფოც მას
 ეამსა არა მუნ იყო, გარნა კარისა
 ხუციკსი დედოფლისაჲ მის კაღნიერ
 იქმნა [და] ნუგეშინის სცემდა მოუგო-
 ნებელთა მათ ძვრთათჳს, რამეთუ სამი
 დღე და სამი ლამე უქმელ და განუ-
 სუენებელ იყო იგი. და პრქუა ნე-
 ტარსა მას: მმოიკსენე ღმერთი და მი-
 სითვე სასოვებითა თავსა შენსა ნუგე-
 შინის ეც, რომელი სცემს სულგრძე-
 ლებას განწირულთა და ცხოვრებასა
 მათ, რომელნი განლელულ არიან გუ-
 ლითა, აწ თავით თჳსით თავსა შენსა
 ნუგეშინის ეც ქრისტესითა, მოიღუაწე
 ლუაწლი იგი კეთილი, რომლითა

¹ ფსალ. 33,19. ² I ტიმ. 6,12.

შზადებულ ვარა». და მე ვარქუ მას: «ვეგრეთ არს, მკნე იყავ, მოთმინე 5
და სულგრძელა». ხოლო მან მრქუა მე: «ჩემდა მარტოაჲსა არიან კირნი
ესე». ხოლო მე ვარქუ მას: «კირი შენი კირი ჩუენი არს და სიხარული შე-
ნი სიხარული ჩუენი არს. ჩუენი არა ხოლო თუ დედოფალი ოდენ
იყავ, არამედ ჩუენ ყოველთა ვითარცა შეილთა გუხედევდა».

და ვარქუ მე სანატრელსა მას ხუაშიადად-რე: «ვითარ გეგულებინ, 20
მითხარ მე, რაჲთა უწყოდი და აღეწერო შრომაჲ შენი». ხოლო მან
მრქუა მე: «რაჲსა მკითხავ ამას!» და მე მიუგე და ვარქუ მას: «მტკი-
ცელ სდგაა?» და მან მრქუა მე: «ნუ იყოფინ ჩემდა, თუმცა ვეზიარე
საქმეთა და ცოდეთა ვარსკენისთა». მე მიუგე და ვარქუ მას: «მწარე
გონებთა აქუს მას, გუეშასა და ტანჯვასა დიდსა შეგაგდოს შენ». ხოლო 25

1 იოანე 18,21.

*კლათუნ მხრბსნაჲს ათ საათობ, ირ
ღაროჲს ზე კამსნაჲს, ქსელს იო
ილსა ღიჲს ზამათონს, ირ ღნათს-
ღარ ზიჲთაჲს ქსან ღი». ხე. აკილქ
რანსჲს რაჲმჲს ჭაჲსაჲს მსა-
ქარსჲს იღსანსქს*
და სხვთა მრავლითა სიტყვთა განამტკიცებდა [და] ნუგეშინის სცემდა ნე-
ტარსა მას.

*სანთისთის ზე მხრბაღორაჲს ზა-
მორბასისაჲს ღნჲს ზა, აიჲსჲს იღსა-
სისქს ათნიჲს ღსრასიღარ. ზ ზორა
ილსიღარ ხეჲს. სასკა ჭნჲს ზაჲს-
ღარ ღსრასიღარ ზე რაჲსქს ზე კარ-
ღსაჲს ღიღანაჲს ღთსიღარ ზე იღ-
ღარს ამსნაჲს კაიღსი ზე ზე საღ-
მთსრეღსქს ზე ზე ღსრასიღარს
სათობაჲს ღიღი ანჲსღარსქს; ზ
ხე მღრღსაჲს აღარს ზე სთიღსაჲს
თარასიღარსაჲს საჲს იღიღარ ჭნჲს ღა-
ღარსაჲს კლათუნ საათობიჲს ზე ღა-
თარსაჲს ღათობითა აჲსიღარს თა-
სქს იღსრასიღარს საათობიჲს*

*ხე მათიღსაჲს ღანანაჲს ღიღარს
საჲს თსიღსქს. «ღსნჲს სიღარ ზე მათ
ღე ღსნჲს იღსაჲს ათსს [ღ] კარისაჲს
აჲსთსრადს ზე იღარაჲს ღი კიღარსიღ*

სცხოვრობ და ჰგიე, რა ნუგეშინის ცე-
მითა [და] წარმავლისა ამის დატევები-
თა და სასოებითა მიეხლო ღმერთსა,
რომელი შემძლებელ არს ყოვლისა, 20
დალაცათუ არავინ გივის ერთსული,
რომელმან გულითად იურვოს შენთვისა.

მეგრითვან მახლობელნიცა იგი კად- 25
ნიერ იქმნეს მის თანა და ევედრნეს
ნეტარსა მას მიღებად ჰამადი. და
მან ყურად ილო და მცირედ რაჲმე
გემოჲ იხილა ჰამადისაჲს და სასუმელი-
საჲს. აღდგა და ჰამადობდა ღმერთსა 30
და ღამს ყოველი ღოცვასა, ფსალმუ-
ნებასა და კითხვასა შინა საღმრთოსა
წერილთასა გარდავლეს. და აღძრული
გული იგი, შეძრწუნებული და წარ-
წირული, მერმე მცირედ რაჲმე განიმტ- 35
კიცა სასოებითა ღმრთისაჲსთა. აღა-
სრულებდეს ცისკრისა ჟამსა და აკურთ-
ხედეს ღმერთსა.

და მოუკდა კარისა ხუცესი იგი და
ჰრქუა დედოფალსა მას: «რაჲ დიდიღე 40
გონებასა და რაჲ გეგულების კმნად
აღდგინებულთა შენ ზედა ბრძოლათა

მიეს მე პავლს შოციქულისაგან: თარა დამონებულ არს ძმა გინა დაჲ, არამედ განუყენენ¹ ა. და მე ვთქუ: «ეგრეთ არს».

¹ შდ. 1 კორინ. 7,15.

ძინ ღირთიანს ქ დისნს¹. ირ მსხალ ირ იჯ ჭიოცილი მასან სნჯ მსქმაროლქსან მსრპალირთე ჯირთე ქირქრქი ირძქე კაიოქქე მსრძსიქე ვითაჲს სსალა მქ მსქმარსიქე ანბნ ჯამ ი² ირქანს ქ ქთანყა. აკქ ქ ქირაჲს აკიოე ვათანქმანს ხხბოლქსანს ქანჲს. იქ ქ ქანთიონს ს ხანბარქ, ირ ქანაჲს ვლიბონს ვათანქე აკათანქიოე. იქ მარქიქ ასაჲქე: *ლ³ყქ⁴, თქე, ღაყერ ქ ხხიასთანს* ს ანთის აირარქე ვაჲქანს *ქო ქ* *ღქე* *სიქიქსანს* ს *თაქსილთანს* ს *ქთანღალირ ქამანსაქსა*⁵. *ღქ იჯ აკქ ილქე ქეგ მსქმაროლქქანს* *ქანე ქსათობოქ* *იქ ქირაქაგოქე,* *იქ მსრპალირქე,* *იქ სირქქე,* *იქ ბარაქე,* *იქ აჲქანსაქე,* *იქ ენთანსქე,* *იქ თორქე,* *იქ აქანღოქსოქე,* *იქ ხხილოქე,* *იქ მითალირქე,* *ს იქ იქ ქირქალირთეჲს* *კირქანს ღალათ.* *ნათოლ სუქიბეგალ ამსნაქს* *ქოჲს ქამ* *ქ მარქქანს* *ს ქირქქს.* *ქანე აქნს* *ქალაქე* *ქსათობოქ* *ამსნაქსიქ ირ ვერქსეგ ვქს.* *ს თანეგ* *ქნბ ქსან ირ-აქს* *აჲქანოქ,* *ღქ ქოიღესალ ქსაქ* *ს ჯორიბე* *ღიღოქს* *აროქ,* *სთაგესალ* *ღაღორსიქე* *ქანაქათქ⁶.* *ს თანეგ* *ვოროლქქანს* *ღიღონს* *ქ ქსქანს* *ქანამიოგს,* *ს მსქაქიქ ქიქე* *ქნჯ ქ მერქქსალ* *ქოიქოლქსინს,* *ირაქს* *ქნგ* *ღქთქ* *ქირიქ* *ქმასთოლქსამრს* *ს მარღასიროლქსამრს.* *ს ხს აქათრასთ ხმ თაქ* *ღანბნ* *ქამ* *ქანთიქ* *ს ღაყანაგ* *ს ამსნაქს* *ქოთიანაგ,* *თრიქ* *სნგქ.* *ღქს* *ამაქარქიანს* *ს ილრაგოქს.*

სა და ღმრთისა უვარის მყოფელისაჲ? რომელსა სიტყუასა ძალ უც მიზბრობაჲ ესოდენტო ამათ ჳირთა უბადრუკებისა და ძვრისათაჲ? რომელსა ჳამბავსა სიკუდილისასა, — რომელი ესრეთ წარსწყმედს სულსა და კორცსა გე⁷ ჳენისას შინა? რომელსა მკუდარსა, რომელი არა უტევებდეს ნაწილსა რასმე ნუგეშინისცემისასა მახლობელთა თვსთა ქუეყანისასა? რომლითა განვადლო გლოვაჲ და მცირედ რაჲმე⁸ ნუგეშინის ცემულ იქმნეს სული ჩემი? ო, რაოდენ არს საბრქე, რა სხუათა ზედა უალრესობაჲ სულთქუმისაჲ ვცნა! ვინ არს ბრძენი და მეცნიერი, რომელმან გულის ხმა ყოს ჳოე⁹ ნაჲ ქსნისაჲ ამთ შემთხუევადათაჲ, ვინ, კაცნო, მითხარო! რაჲსა უფალო დასდევ შორს და უგულუბელს ჳეჲგ მკევალი შენი ეჲმსა ოდენ ჳირისასა და განწირვისა და ძვრისასა? რა¹⁰ მეთუ არა სადაჲთ არს ნუგეშინის ცემაჲ, გარნა ღმრთისაგან. არცა ზედამდგომელნი, არცა მოყუანნი, არცა საყუარელნი, არცა მონანი, არცა მკევალი, არცა სახლუელნი, არცა უც¹¹ ხონი, არცა მწირნი, არცა შორიელნი, არცა მახლობელნი და არცა ვინ ქუეყნიერთაგანნი. წარწყმდა სარწმუნოებაჲ, წარიკუეთა [და] დაილია ყოველი სასოებაჲ ჩემი კაცთა და ქუე¹⁰⁰ ყანისაგან, გარნა მოველი ღმერთსა ყოვლისა მჳერობელსა, რომელმან შემხვიოს მე და მომცნეს მე ფრთენი, ვითარცა ტრედისანი, რაჲთა განფენილთა ფრთეთა მიერ და მადლითა¹⁰⁵

¹ მათე 10,28. ² ფსალ. 9,21. ³ ფსალ. 54,7-8.

განდგომილ არს შენგან. და მე გეტყვ შენ: ნუ რას ფიცხელსა სიტ- 10
უჟასა ეტყვ მას, რამეთუ დედათა ბუნებაჲ იწრო არსჲ.

და ხეალოსა დღე ვითარ აღდგა პიტიახში, გვწოდა ჩუენ ხუცესთა
და მივედით. და სიხარულით შეგვმთხვნა და გურქუა ჩუენ: «აწ ნუ რას
მერიდებით მე და ნუცალა გძაგ». და ჩუენ მიუგეთ და ვარქუთ: «წარ-
სწყმიდე თავი შენი და ჩუენცა წარგუწყმიდენ». მაშინლა იწყო სიტყუად 15
და თქუა: «რახსა ეელ-იფიფა ჩემ ზედა კოლმან ჩემმან ესევეითარისა საქ-
მელ? აწ მივედით და არქუთ, ვითარმედ «შენ ჩემი ხატი დაამკუ, და სა-
გებელსა ჩემსა ნაცარი გარდაასხ, და შენი ადგილი დაგიტევებიეს, და
სხუად წარსრულ ხარა. .

ხოლო წმიდამან შუშანიკ თქუა: «არა თუ მე აღმემართა ხატი. 20
იგი და მემცა დაეამკუ. ხოლო მამამან შენმან აღჰმართა სამარტკლენი
და ეკლესიანი აღაშენნა, და შენ მამისა შენისა საქმენი განჰრყუნენ
და სხუად გარდაქციენ კეთილნი მისნი; მამამან შენმან წმიდანი შემოი-
ხუნა სახიდ თჳსა, ხოლო შენ დეენი შემოიხუნენ; მან ღმერთი ცათაჲ და
ქუეყანისაჲ აღიარა და ჰრწმენა, ხოლო შენ ღმერთი ქეშმარიტი უფარ 25
ჰყავ და ცეცხლსა თაყუანის ეც. და ვითარცა შენ შემოქმედი შენი უფარ
ჰყავ, ეგრეცა მე შენ შეურაცხ გყავ. და თუ მრავალი ტანჯვაჲ მოაწიო

*სა აკელქე რანხქე რაფიფე ასა-
ღერ იფორ იფორ ფზნიონფა იფილქ-
ნიქ ზღიქ და ელქერხნილქჩან აანზ
ამიარჯუთქ, ირ ეჩისლქ ფაქე კარო-
ფანხქ აკათსრაფი ენფფემ ნემარ-
თოლქჩან, და რხიქ იფიფაქქსა და ირ-
ილქ ლირათსან ექინქ იმფფე ი-
რაფილქსამქ და აქოლქსამქ, ელს-
თერა და ეფათსრა ესთ აკარსკაკან
იქინსან, სა ამქჩქარქერ ეჩინქ
კლათქნ მასთიბიქ, ემთალ ახლქ
იქერ ქ საფინიხრფილქსანს აკათქი,
ქქ; ამქ ლამქიქ იქჩქქარხქ ანანქ ქამ,
ქჩქსეჩქ ელსათოლქ და ილქას ხელქ; სა
აკაქსა ეაქსქერქლქ ეჩინქ, ანქთა-
მისა ფორთოლქჩანსა ფიქსარქსაფ
კლერქოლქჩანქ ელსათოლქ საყას-
თან აანქერ ეამსნანქ;
მწუხარებაჲ იგი მხიარულმებალ [და] ღმერთსა ჰვედრებაჲ ყოველსა.*

და სხვათა შრაველითა სიტყვთა ჰგო- 135
დებდა საწყალობელად ნაშობთა მუც-
ლისა თჳსისათა და მძვნეარებასა კა-
ციისა მის უშჯულომასასა, რომელი
მოემართებოდა [და] მოვიდოდა აღ-
დგინებად ბრძოლისა წინაშე ქეშმარი-
ტებისა, და დარწმუნად მახისა და მონა- 140
ღირებად მთხრებლსამას შინა წარწყმე-
ლისასა ცოდვათსა—უფარის ყოფითა
და არაწმიდებითა—წულთა და ასულ-
თა სპარსთა შჯულისაგებრ. და ნუგე-
შინის სცემდა თავსა თჳსსა სასოებითა 145
მით ღმერთისაგათა და გულის ხმის
ჰყოფდა, რომელი იგი თსალმენსა შინა
ითხრობის: «წარეწირა ნუგეშინის ცე-
მა სულსა ჩემსა, მოვიცენე ღმერთი
და ვიხარე. და ესრეთ განაძლიერა 150
თავი თჳსი [და] მუნთქუესევე შეცვალა

ჩემ ზედა, მე არა ვეზიარო საქმეთა შენთაჲ. ხოლო ჩუენ ესე ყოველი მიუთხაროთ პიტიახშსა. ხოლო მან განიწყო გული და იბრდლუენდა
30 მისთვის.

V. მერმე მიავლინა ჯოჯიკი, ძმაჲ თვისი, და ცოლი ჯოჯიკისი, ძმის ცოლი თვისი, და ეპისკოპოსი სახლისა თვისისაჲ და ჰრქუა მათ: შესრეთ არქუთ: აღდევ და მოვედ აღდგილსა თვისსა და ნუ ეგვევითარი გონებაჲ გიპყრის! უკუეთუ არა, თრევით მოგითრიოჲ.

5 და ვითარ მიიწინეს და შევიდეს წინაშე დედოფლისა და მრავალსა დასაჯერებელსა სიტყუასა ეტყოდეს მას, მაშინ წმიდამან შუშანიკ ჰრქუა მათ: აკაცნო ბრძენნო, თქუენ კეთილად იტყვოთ, გარნა ნუ დაგიჯერებოგეს, თუმცა მე მისა ცოლადლა ვიყავ. მეგონაჲ მე, ვითარმედ იგი ჩემდა მოვაქციო და ლმერთი ქეშმარიტი აღიაროს, და აწ მე მიძულეობთ ამას
10 ყოფად! ნუ იყოფინ ესე ჩემდა! და შენ, ჯოჯიკი, არღარა ჩემი მახლი

IV. მახანძამ ვაქი რეხაქანს ილრაგხალ კაქსარინს Ἰრაგე ἰ თიონს ἰლრ. ἰ ლიჯხაგ ეხაქსილიყიანს ἰლრ ἰ ვქანანაჲს, ἰსიანქ ἰლრ ἰ ნოთა ა-
5 ოხრასანოჲ ἰ აყარელს ἰსოთთანაქი ათაღლქ დანს ვაოთაქინს იონს ἰ რარქიჲ. «შქ ἰსორქიჲ, ἰ აქ ἰლრქიჲ ἰსქამქ თხრილქხნქსა» ასქი, ἰლ კქქი აყათდამათ ἰს ἰსქინს, ἰოანს ἰქილ-
10 რიგ კამაგუნს ἰ ἰაღანს ἰ კამაგუნორს, ἰ ἰქაქსქ ἰ ἰქათა აქსარქა ათაღლქ დანს ვაოთაქინს:

ბად ღიღებასა [შა] სოფლისასა უფროსს პირველთასა.
V. ἰლ ἰოღა ხქსალ ἰ ხერაქი რეხაქანს ἰლრ ἰ ნოთა, ἰრილ ἰ ანთონს ἰქ ἰიქსქ. ἰ კარათათიას ხქსალ ἰ-
5 დანს ἰგხანს ἰსქ ἰ აბქინს ἰსქ ἰ ვაყათ-
დამათ ἰლრაგორქს: ἰლ ἰსთ რაღილ ἰოღრიგ ἰ ἰაოთაქანსაგ, ἰლ ἰლრხმს ἰსქ ἰს ἰსქ ἰსქილიყიანს ἰ ἰიქსქ ἰ ἰსაგხანს ἰ რეხაქანს:

70 ἰსქ ἰსქინს ἰსქ ἰგხაქსილიყიანს ἰსოთაღორს ἰსქ ἰსქ. ἰლ ἰოღ ვაქი ἰრამაქანს ἰქათანს ἰლრ ἰ ἰონს ἰსქ

მაშინ მოვიდა პიტიახში იგი უფარის მყოფელი სოფელსა მას ქართლისასა, სახლსა თვისსა. და მოუწოდა ეპისკოპოსსა მას თვისსა და ზუცვსთა მათ, ეტყოდა მათ ვედრებითა და ნიქი აღუთქუა უფროსს პირველთასა კეთილად. «ნუ ეკრძალვით და ნუცა ერიდებით ჩემსა უფლებასა», ეტყოდა; და შესთუალნა მცნებანი დედოფლისა მის მიმართ მოქცევად თვისთა მათ ნებათაგან და დამორჩილებად ნებათა მისთა და შეე-

და იგინი მიიწინეს და ძმაჲ [ცა] მის პიტიახშისაჲ მათ თანა, რომელსა სახელი ერქუა ჯოჯიკი. და ცრემლოლდეს ყოველნი [და] ჰრცხუენოდა თქუმად მცნებათა უფარის მყოფელისათა. შემდგომად მრავალთა გოდებათა და სულთქუმათა იწყეს საღამე სიტყუად ეპისკოპოსმან მან და ჯოჯიკი თქუმულთა მათ პიტიახშისათა.

ხოლო დედოფალმან მან ჰრქუა ეპისკოპოსსა მას მკსინეპირითა კმითა: «და შენცა მავას პბრძანება, შეერთე-

ხარ, და არცაღა მე შენი ძმის ცოლი, არცა ცოლი შენი დაჲ ჩემი არს, რომელნი მის კერძო და მისთა საქმეთა ზიარ ხართჲ. ჰრქუა მას ჯოჯიკი: აუწყვი მე, აწ მოაველინნეს მსახურნი და თრევით წარგიყვანოს შენჲ. ხოლო წმიდამან შუშანიკი ჰრქუა: აუკუეთუ შემკრას და მითრიოს, მიხარის, რამეთუ მით სახითა იყოს განჩინებაჲ ჩემი მისგანჲ. 15

და ვითარცა ესმა ესე მისგან, ცრემლოოდეს ყოველნი. და ჯოჯიკი აღდგა და ცრემლით გარე განვიდა. ხოლო წმიდამან შუშანიკი ჰრქუა ეპისკოპოსსა: ჯვითარ მეტყუ მე დაჯერებად ჩემდა, რამეთუ მან ღმერთი უვიარ ყო?!. ხოლო ჯოჯიკი ევედრებოდა და ეტყოდა: დედა ჩუენი ხარ

ასრუთს ს ილრთიყს ელათობა; ს აკაქახხანაჲ ქრისთს მსელქრ ქრისთს მათათარ. ალანქ ხმოქ მრიათობისანს, ირ მქსმქარქს ხნბ იქ ჯათას მანხქ დნსნდობისანს ამასარუთს ირ მსლქ მარქათქს დის ხ ღირათისანს მქსნ. ამ დნდობისქს დნორკანს ირ მხოქ ირსაჲ დღირისთს ნოქსოჲ ირქსა დნსნ. დსაჲ ეს იქ მარქამქსათობისანს ათაქსორქს დისლქსნბ კარქარობისანს; სორ ათაქსლქსანს მარათობს, ირ დმარქარქსლქსანს დანს ქრესიოქსანს. სქსქ მქსმქს ზოგჲ ს მსქსნეაროქს. ასქს სქს, ს ხ მქსმქს ამ მხრქსნაქქს¹. დქს ირ მხრქსნაქს ხ აქობსქს² ამ მარქამქსნს. ს ირ მხრქსნაქს ხ სქს³ ამ ნოქს⁴. ს ირ ნოქს სოხანს ს⁵ ანქს აოქათობისანს ს⁶ ხ მქსაჲ: სქს, ასქს, დნქსლქს დქს. ს ხ სქს მქს მსათობს. ს დოქს ხქსქსქს ხნბ კოქსათხრს ს ხ დქსათხრს, ასქს სქს იამხნაქსლქს⁷; სქს ირქსნთს დსაჲ ალქსათის ილქსმქს სქსქსქს ს ქსრქსაჲოქსქს მქს, მქსოქსაჲს დქს ხ სქსანს⁸ ირ ქრქსქსოქს ს დქს ხ დქსიქს კაქსათისქს, ს ხ ნოქსოქსქსნს ილრთიოქსქს, ირსაჲსქსოქს ხ სასათსაქს ქსლქს

ბად [ჩემდა] კაცისა მის უშჯულოასა და უვიარის მყოფელისა ღმერთისაასა, და ესევითართა ხარა მსწავლელ, ვითარცა გონება-მატუორი? ვაჲ ჩემდა უბადოასა, რომელ ნუგეშინის მცემელი ჩემდა არა იპოვა. ცანთ მზაკრობაჲ უშჯულოასა მის, რომელ სახითა მიტყუებებს მე მთხრებლსა მას წარწყმედისას! ნუ იწყნარებთ მისთასა, რომელი კელად ნადირობს წარწყმედასა სულთასა, ვითარცა თვთ იგი. ხოლო მე არა ვსტებთ სიბრძნითა, [რომელსა] წინამძღურად ჩემდა მივის სი- 25 მართლს. ისმინე მოქიქულისა სწავლაჲ იგი, რომელი წინასწარმეტყუელისა სიტყუასა მას მოგუჲსენებს: გამოვედით შორის მათსა და გამოვეშორენით, იტყვს უფალი, და არაწმიდასა 30 ნუ შეეხებთ, რამეთუ რომელი შეეყოს მეძავსა, ერთ-კორც არს, ხოლო რ⁹ შეეყოს უფალსა, ერთ-სულ არს, ხოლო სადა სული უფლისაჲ არს, მუნ აზნაურებაჲ არს ცოლვათაგან. და მე, იტყვს, შეგიწყნარნე თქუენ და ვიყო მე თქუენდა ღმერთ და თქუენ იყენით ჩემდა ძეგბ და ასულეგბ, იტყვს უფალი ყოვლისა მპყრობელი. ხოლო ვინაჲთგან ესე ხარებაჲ გვპყრიეს ს- 40

¹ II კორ. 6,17; შდ. ერეგშია 51,45; 3,17. ² I კორ. 6,18-19. ³ შდ. რამ. 8,35.

ესაია 52,11. ⁴ I კორ. 6,16-17. ⁵ II კორ

20 შენ¹, ნუ წარსწყმედ სახლსა ამას სადედოფლოსა». ჰრქუა მას წმიდამან შუშანიკ: «უწყი, ვითარმედ დაჲ ვარ და ერთგან განზრდილნი, ხოლო მაგას ვერ ვპყოფ, ვითარმცა მოსისხლეობაჲ იქმნა, და თქუენ ყოველნი თანამღებ იქმენით».

და ვითარცა ფრიად აურეებდეს მას, აღღგა წმიდაჲ და ნეტარი
25 შუშანიკ და თანა წარიტანა ევანგელს თვისი და ტირილით ესრეთ იტ-

¹ შექმე. 24,60.

კამანს; ხე ჰნბ ქციქ ამსნაჯნ სერ-
რილქხამრ ს არდარილქხამრ ილა-
თხე დსათოლახ ღსრჯანს, ს დამს-
ნაჯნ ჯარჯარანს ს დქთანდჲ ენ-
45 დოანხე დორ აბხციე ჳ ჳ ქსრეჲ ჳმ
ილრეგსაქნ ქსათოლბიჲ ს ქჯნამქნ
არდარილქხანს:

და სიმართლითა მსახურებაჲ ღმრთისა
ვენებათა შეწყვნარებაჲ, რომელ მოწვევანად არს ჩემ ზედა უვარის მყოფელისაგან
50 ღმრთისა და მტერისაგან სიმართლისაჲსა».

საღ ხოქსიყოიან. «სათგსაქდჲ ჳ
ქნს რაროდ ხნ. რაჲე დეჲი დქთა-
აბხე, ჳღ დოღჳ ქათაღჳ რარკილ-
ქქინ ს ჳ ნაქანბ ქოღქციქ ს ქა-
55 რიღსანჳ ჳარ ჳ ქსრეჲ ჳარქ ქსრა-
ღაგოღაჲ ს ქოღოქრეღი. აქ ქარილ-
ეხაღ ხსღსგსა, დჳ ქოღჲ მქ ქქანსქ-
ექ რარკილქქინ ანბოქსქსნ»: სოქნ-
აქს ს ხეღჲარ რეგქსქს აოღჯქრ. ს
60 ამანსეღინ ათიღხაღ ს ქოქ ჳქა-
ქანბხაღ დერანსქს, ჲაღანქრ ჳა-
მაღ ჲოგა, ს ასქრ. «სრარქეღ დღამა
ბღრ: სღ სს დქთხმ დჳ ჳარჯარანს
აბხციე ჳ ჳ ქსრეჲ ჳმ, აქ დოღ
65 დნაღჳღ ქსრეღანსქორ თსღქს ს
დქს მქანს ქოღოღეღ. ს ჳმ მქ-
ანს, დჳ თქრ ხმ დნე ჳს ჳ ქორ ქოღ-
იანგსაქნ სმ. ს თქრ ჳ ჳმ იღნაღან
70 ჳნბ ჳარნს»:

ყუარელნო და ზედამდგომელნო ჩემ-
ნო, ვინ განმწვალოს მე მისგან,
რომელი იგი მქსნელ არს ჩემი ცეცხ-
ლისაგან საუკუნოჲსა და ზიარებისა-
გან უვარის მყოფელისა მის, მონადი-
რებულისა ეშმაკისაგან თვისა ნებასა?
და ჩემდა იყავნ ყოველითა სიწმიდითა
ცხოველისაჲ და ყოველთა ძვრთა და

ჰრქუა ებისკოპოსმან: «თქუმულნი
ეგე შენნი კეთილ არიან, ვარნა ესე
[ვამს] გულის ხმის ყოფად, ვითარმედ
ნუ უქუე უმეტეს რისხვად და შურად
აღიძრას და აღადგინოს ძვრი ძვრსა
ზედა, ზედამდგომელთა და ერთა,
არამედ აღდგე [და] მოვედ, რაჲთა
მცირედ რაჲმე დაშრტეს მრისხანებაჲ
უშუჯლოჲსაჲ მის». ეგრეთვე ძმაჲცა
მის პიტიაზმისაჲ ევედრებოდა. და
ყოველთა აიძულეს და ფრიად აწყინეს
ნეტარსა მას; დაემორჩილა ნებათა
მათთა და ჰრქუა: «ვეჲა ნებაჲ თქუე-
ნი. მეცა უწყი, ვნებანი მოწვევანად
არიან ჩემ ზედა, არამედ თქუენ წარ-
ვედით თითოეულსა აღგიღსა და მე
მხოლოჲ მიტევეთ. არცა ვარ მარტო,
რამეთუ უფალი ჩემი ჩემ თანა არს;
რომლისა მოსაგ ვარ, და უფალი არს
მწე ჩემდა და მე ება შემეშინოს, რაჲ
მიყოს მე ბოროტმან!».

¹ ფს აღმ. 55,11; შდ. ფს. 111,6; ებრ. 13,6.

ყოდა: «უფალო ღმერთო, შენ უწყი, ვითარმედ მე გულითად სიკუ-
დილდ მივაღაჲ».

ესე თქუა და წარვიდა მათ თანა და თანა წარიტანნა ევანგელს
თვისი და წმიდანნი იგი წიგნნი მოწამეთანი. და რაჟამს შევიდა იგი ტა-
ძარსა მას, არა დაჯდა იგი თვისსა მას გალიაქსა, არამედ სენაქსა შინა 30
მტირესა. და აღიპყრნა კელნი თვისნი ზეცად წმიდამან შუშანიკ და თქუა:

ნს კაროცესაჲ ხერქაჲრ ეღსთ ნო-
ვსა. ს მისაჲ კაჲყარანსს¹ იჲ ხა-
ლანტერ სერქალ ჰ სსნსასჲ ჰლრ. აჲ
ჰ თსსკან მქოლ არღსიქერ ეღსტნ, ს
კოჲრ კაჲციქ¹ თო თტერ კსათოლბ ს
თსტერ. «სტერ კსათოლბ ჰო. სს ჰ ჰსჲ
ჰმ კოლსაჲსაჲ¹ იღერძოლსა ჰნბ იღერ-
ძნსა, ირ იღსსასსჲ სს ანოიჲსაჲსა-
ნსაჲ ს თაჲრასკოლსიქე ქსათასოლ-
ქსან. ანკოლსიქე კოჲს ს სჲლსიქე
მქსქსაროლქსან, ჰოთოლსიქე რსრქ-
ლსანტ, სსღსიქე სიქოქსანტ, ჲრღსიქე
ჰრასოლსანტ, ს ჰრასოლსარ. ჲსასანჲსაჲ
აოთოქოლქსან ს თერძოლსიქე თლრ-
ქოლქსან. ჲაჲლბსიქე თსიქი, რსღსიქე
იღჲსოლსიქე, ქსოანტსიქე ანოიღეროლ-
ქსან, თოღსათოჲს მსბოქსან, თოთა-
ჲსიქე თოლრტ, აჲქსათსიქე ჲანჲქსათ,
ჲარღჲარსიქე ჲოღსოლსიქე, კაჲსიქე
არღასიქე, სსასიქე სსლანანტოთ,
იღრეჲ ჲაჲრ, ანსოღჲსაჲ თოღ, ჰ ჰსჲ
კოლსაჲსიქე აჲლანტნ ს მსბ კოჲს
სოლ ჰნბ ჲოღოლქსან ს თოლქსოლ-
ქსან, ანოღოლქსან ჰ რსრღსანსაჲ
სრძოთოლქსანს თლრეოიღჰს ჰ ქსრჲ
ჰმ კაჲღჲმანს ჲარღს. ჲი ᲁსსეჲსაჲ
სრძოლქსანსაჲ ს ანსარასოლქსანსაჲ, ს
ნჲმარღსო ჲასათოქ, ირ ჰ ჲაჲრ ს
კოღჲს ს ჰ თოლრ ჲოღჰს. ᲁს ჲოლ
ჰნტნსიქე ᲁქსთს თტერ ჰმ, ᲁს ჰ მან-
კოლქსანს ჰმამტ ᲁმსღჲ ჰმ ათსიქე ს
ანსარღჲსიქე, ს ჲოღჰსაჲ კო ᲁსრეჲსიქე

და აღღა და წარვიდა მათ თა-
ნა და, შე-რა-ვიდა იგი ტაძარსა
მას, არა ერღდა შესლვად სენაქსა
თვისსა, არამედ სახლასა ერთსა შეა-
ყენა თაჲი თვისი და ილოცვიდა უჲ-
ლისა ღმერთისა მიმართ და იტყუდა: 75.
«უფალო ღმერთო ჲემო, შენ გესაჲ,
შემიწყალე მე, შემიწყალე, რომელ
ეგე შემეწე ხარ უმწეოთა, წარწო-
რულთა იმედი, უგინცოთა გინცი და 80
მგლოვარეთა ნუგემინის ცემა, აღ-
შფოთებულთა შუება, შექირვებულთა
ლხენა, ჲღვეულთა სამართალი და
მართლისა მოქმედი, სნეულთა სიმრ-
თელე და მწუხარეთა მზიარულემა, 85
ღვეულთა ალაგი, შემუსრვილთა გან-
მამრთელეებელი, ურვეულთა ფარ-
თოება, ალქატთა სიმლიდრე, და-
გლანბაკებულთა მიმცემელი, დამაშუ-
რალთა განსუენება, ვნებულთა გან- 90
მაძლიერებელი, კრულთა განმტევე-
ბელი, მენავეთა ნავთსადგური, ᲁბოლ-
თა მამა, უთესლოთა თესლი, შენდა
მომართ მოსაეთა შესავედრებელი და
ფრიადი სასოჲ. მომეც მე ძალი და 95
მომთინებაჲ, განკრძალვაჲ უვარის მყო-
ფელისა მის გულისწყრომასა, [რ¹ლსა
მოაწეეს] ჲემ ჲ¹ ბოროტისა მოქ-
მედებითა, რაჲთა დაცულ ვიქმნე სი-
წმიდითა და უბიწოებითა და კეშმა- 100
რიტითა სარწმუნოებითა, რ¹ლ მა-
მისა და ძისა და წმიდისა სულისა

¹ ფსალმ. 7,1.

«უფალო ღმერთო, არცა მღვდელთაგანი ეინ იპოვა მოწყალს, არცა ერისა კაცი ვინ გამაჩნდა შორის ერსა ამას, არამედ ყოველთა მე სიკუდილდ მიმითულეს მტერსა ღმრთისასა ვარსკენსა».

VI. და შემდგომად ორისა დღისა მოვიდა შველი იგი ტაძრად და ჰრქუა მსახურთა თვისთა: «დღეს მე და ჯოჯიკ და ცოლმან მისმან ერთად

მჩხესა, მარჯასერ თერ, ვხათაქან
 დი ონარანს ხამ, ირივ ხა ვარამ სმ,
 105 ირე სირხეგენ ვდხე ზამარხოჯ სა-
 თილახბი, ხ ზიგა რარხისთილქხამრ
 იფხნა ხნბ ხ ყათიხრადქი ირ თ-
 იაქი ლაქ ხნბ. ხ იჯ იდ ზ ხამ იჯ-
 ზაკლან, იჯ ზაქრ ხ იჯ ხეღაქრ, ხ იჯ
 110 აქი იდ ხ მირბალირავ, ირ ენთა-
 ზხნარ ხ ესთ ლამავ ზიფასფ ღასან
 ხამ. მქი ეთ თერ სათილახ ხამ, ზაქრ
 ხ იღეღიქ, იქ მირიღერ ვაყახსინ დი
 ხ ხნსამივ დივ ხ კიეირმილქხინქ.
 115 აქი თიღრ ხნბ ვიღილქხინ ლათარელ
 ვენქრავა ხამ ზხეილქხამრ, ზამანთი-
 ლქხამრ ზარენ ხამივ. ვი ხ ზიგა
 მასხინ ხ ზანყათსიანს ძარიანვირე
 ვთაქვი. ხ ზარე ხ ვდხე ხამ კილას-
 120 ვხალ, ირ ვთიღერ ზიქიქიქამქ ვირქს-
 ვერ ხ ვინილქხინქ მადალირინ ხ
 კამილქ არარერ ირსაკაქიღერ. ხ
 ვი ვანარქანსა აყრხევი ხ ვინილ-
 125 ქხინქ იღრავიღერ, ვი დი ზ კაქიქილ-
 ქხინქ ხ დს კაქიქხევი. ხ ზხე
 ვიარე აქამ ხ კაქიქხინსა. ამქნა
 თისა მის და სირცხვლეულ ჰყავ გმირი
 მძლავრებისაგან უვარის მყოფელისა მის, რამეთუ შენი არს ძლევად და შე-
 ნითა ესძლო. და შენდა დიდებდა ბწ
 130 ხ ლათარესალ ვაფიქსან მხაქრ
 ანღენ ხ თინლანს ვირქი ალიღრ
 ანქირაკიღერ ხ ანღამყიქ. ხ ზიფსიღ
 ლნარაკიღელ აიღესალ ქინქ, ანღა-
 ვარ საღამინღიღილქხამრ ხ აფიქქ
 135 ხ თილქ ხ ხ ვიქხერქი

VI. ხ ლქერიღიღამ ალიღრს ქერს
 ენქერქი მთინ, ათაღხავ ვიღეღაქრ

[არს], რამეთუ შენ თვთ უწყვი, უფალო
 ჩემო, ვითარმედ სიყრბით ჩემით ცოდ-
 ვაჲ ჩემი მოვიძულე და შეურაცხ ვყავ
 და შჯული შენი შევიყუარე. მოიკსენენ,
 კაცთმოყუარეო უფალო, მონანი შენნი,
 მამანი ჩემნი, რომელთა თესლი ვარ
 მე, [და] რომელთა შევიყუარეს ქემ-
 მარიტი ღმერთი; და მათითა მეოხე-
 ბითა შემეწვი მე წყობასა ამას შინა,
 რომელი მელის მე და არავინ არს
 შემეწვი ჩემი, არცა მამაჲ, არცა ძმაჲ
 და არცა ვინმე სხუაჲ მახლობელთა-
 განი, რომელმან გულითად და ნებსით
 იზრუნოს ჩემთვის. შენ ხოლო უფალო,
 ღმერთო ჩემო, მამაო და წინამძღუა-
 რო, ნუ განავდებ მკეველსა შენსა სა-
 ფარველთა შენთა და მოწყალეები-
 საგან, არამედ მომეც მე ძალი აღ-
 სრულებად სრბაჲ ესე ჩემი შექირე-
 ბითა [და] მიმგავებითა მამათა მათ
 ჩემთასა, რაჲთა მათისა ნაწილისაცა და
 განსუენებისა მკვლარ ვიქმნე. და აწ
 ვესავ შენ, რომელმან წმიდაჲ
 ჰრიფსიმე იკსენ მძლავრებისაგან მე-
 იგი. მეცა უღირსი ესე განმარინე
 და მარადის, ამქნა».

და აღასრულა ლოცვაჲ იგი [და]
 დაშთა მუნეე სახლაკსა მას სამ დღე
 უქმელი და უსუმელი. და სულიერითა
 საზრდოჲთა მით აღსავსე იყოფეო-
 და, — დაუცხრომელთა ფსალმუნები-
 თა და ლოცვითა დღე და ღამე.

და მესამესა დღესა ვითარცა სერად
 მივიდეს, წარავლინა ძმაჲ იგი თვისი ჯო-

პური ეკამოთ, ხოლო სხუასა ნუ ვის უფლიედ ჩუენ თანა შემოსლვადჲ. და რაჲამს შემწუხრდა, მოუწოდეს ცოლსა ჯოჯიკისსა და ინებეს ერთად პურისა ქამაჲ, რაათამცა მოიყვანეს წმინდაჲ შუშანიკცა. და ვითარცა მოიწია ეამი პურისაჲ, შევიდეს ჯოჯიკ და ცოლი მისი წინაშე წმიდისა შუშანიკისა, რაათამცა მასცა აქამეს პური, რამეთუ ყოველნი იგი დღენი უზმასა გარდაველნეს. და ვითარცა მეტად აიძულეს და ძლით წარიყვანეს ტაძრად. ხოლო გემოჲ არა რაჲასაჲ იხილა. ხოლო ცოლმან ჯოჯიკისმან მიართუა ღვნოჲ ქიქითა და აიძულებდა მას, რაათამცა იგი 10 ხოლო შესუა. პრქუა მას წმიდამან შუშანიკ რისხვით: «ღედეს ყუფილ არს აქამომდე, თუმცა მამათა და დედათა ერთად ეკამა პური?». და განყარა კელი და ქიქაჲ იგი პირსა შეაღეწა და ღვნოჲ იგი დაითხია. /

ქარ ეღიშქინს და ეღიშნო მორჩნს ღიჲს ეღიშქრის ეთიქქინს. და სჲ იჲ ნაღას-
ნჯრ. და ესთ რაგოღარ აგაჯანაგჲ და
იღიგასქანს რანსიქერქაქარ ქალიქ და
არათაიღქხამარი სჲ იღიშქარ აღასთა-
რონს მიქ ეთიგქრქ, ირ ჲერ ნახსნიჲ
ზორა აქრიჲს შარახკაჲ, ვირ ეღი
ქარ იღიშქრ, და ნიქლად აგაჯქერ ეღას-
თიღასჲ ქ ბახიღი. და იჲ ხქსერ და იჲ
არერ ქ ეღიღასქანს ეღიღასქანს აქნი-
გქრ, აქ ეღიღი ხქსერ არათაიღიგჲ ქ
ქქარათახკა ქიითაიგქსერ გარხანს
ღასთიღი, და ქ იღიღი ეღიღასქანს,
ორ ქ ჲერათიგჲ მისიღს, მიქქარქრქ
სჲ ეღიღასქანს ეღიღასქანს ქ თიქს ქარ
ნის ეღიღასქანს იღი. და აღღა და წარვიღა

სჲ. ეღიღასქანს ათაღიგჲ არათაიღიგჲ
ეღიღასქანს ეღიღასქანს. და ქქრს ეღიღას-
ხიღს ეღიღასქანს და ეღიღასქანს ქქრ-
ღასქანს ქქრს თიქს, ათაღიგჲ ეღიღასქანს
და ეღიღასქანს ეღიღასქანს. ხქსერ სჲ იჲ
ეღიღასქანს ეღიღასქანს ეღიღასქანს
ეღიღასქანს ეღიღასქანს ეღიღასქანს
ეღიღასქანს ეღიღასქანს ეღიღასქანს. და
სჲ აგაჯქერ ქ ბახიღი. «სქერ მქ-
იღს იღიღასქანს ქანს».

ჯიქ და ცოლი მისი რა მოუწოდონ სერ-
სა დედოფალსა მას, და იგი არა ერ-
ჩდა. და შემდგომად მრავალთა ვედრე- 5
ბათა და ლიქნისა სიტყუათა წარვიღა
ტირილითა და მწუხარებითა. და აქუნ-
და ევენგელს ერთი მკირე, რომელი
იყო წინაპრისა მისისა წმიდისა საძა-
კისი, რომელი თანა ეყურა და მით 10
ევედრებოდა იღუმალ ღმერთსა. და
არცა გეჲოჲ იხილა. და არცა სუა
საეშმაკოჲსა მის სერისაგან, არამედ
მღუმარე იყო ცრემლითა ქსენებითა
აღნათქუემთა მათ კეთილთა ღმრთი- 15
სათა, და სულიერისა შუებისაგან,
რომელ იღეს ქარსტე ქარს, ნუგეში-
თჲსა ადგილსა.

და პიტიაზში იგი უფროსს გულწყე-
ბული აღიმღურა რისხვითა. და ვი- 20
თარცა დაესრულა სერი იგი და წარ-
ვიდეს ქქრნი თითოეულსა ადგილსა,
წარავლინა ეულად და მოუწოდა მას.
ხოლო მან არა ინება მისლუაჲ. მაშინ
აღღა და წარვიღა თჲთ განმეკეცებუ- 25
ლი, და მთითრეგდა მას მონებითა
ადგილსა მას. და იგი ღაღადებ-
და და იტყოდა: «უფალო იესუ, შე-
მეწიე მე».

მაშინ იწყო უჯგროსა გინებად ვარსკენ და ფერკითა თვისითა დას-
 15 თრგუნვიდა მას; და აღილო ასტამი, და უხეთქნა მას თავსა, და ჩაჰფლა.
 და თუალი ერთი დაუბუშტა; და მჯილითა სცემდა პირსა მისსა უწყა-
 ლოდ და თმითა მიმოითრევედა; ვითარცა მკეცი მძვნეარს ყოიდა და
 იზახდა ვითარცა ცოფი. მაშინ შეუელად აღდგა ჯოჯიკი, ძმა მისი, და
 იბრძოდეს, ვიდრემდის გუემა იგიცა, და კუბასტიცა თავსა მისსა მო-
 20 ხეთქა და კირით, ვითარცა კრავი მგელსა, გამოულო კელთა მისთა. და
 ვითარცა მკუდარი იდეა წმიდაა შეშანიკ ქუეყანასა ზედა. და აგინებდა
 ვარსკენ თესლ-ტომსა მისსა და სახლისა მოაკრებელად სახელ-სდებდა
 მას. და უბრძანა შეკრვა მისი და ბორკილთა შესხმა ფერკთა მისთა.

და ვითარცა მცირედ და-რე-სცხრა გულის წყრომისაგან, მოვიდა
 25 სპარსი იგი და მკურნალებდ ევედრებოდა მას, რაათამცა საკრველთა
 მათგან განეტევა წმიდაა შეშანიკ. და ვითარ ფრიად ევედრებოდა, ბრძა-
 ნა განტევება მისი და სენაკსა ერთსა შეყენებდა და კრძალულად და-
 ცუდა მისი ერთითა მსახურითა და რაათა სხუა არა ვინ შევიდეს ხილ-
 ვად მისა, — არცა მამაკაცი, არცა დედაკაცი.

30 *ს. ლ. ნაიკანსკი გნა რე.ფ. სასათქი
 კიქ, ხ. ი. ი. კარტი ჯქილეანსკი
 ვერსილქიანს აიზნ: მკინძამ თიქ
 სიქ სიქორი რეხქსინ. ხ. სქსაქ იქ
 კარტი ვაბილეანსკი ვარსილქიან*
 35 *სიქორი. აქი ხ. გნა არამარანსი
 ნაიკებქი ქი თიქი ქი. ხ. ანაჯიი ხ.
 ანიორი ვაროლანსი სასილყილ-
 ვანსკი, მქსქი იქ მნაქ ქი ნამ თი-
 ვქი იქ ქი რეაბხზნი აიზსიქი: ს. ლ. ნა*
 40 *კარტი ქიქი ვქილსაქ. ხ. იქ ქიქი
 ჯაქი ქი ვარეაი სქანსიქი. ხ. ნა-
 მარსილ გნა მქილსაქ. ხ. სქსი ვაქ-
 რანსაქი ნაქსათქი ვქსათლანს ხ.
 ვარანსი. ხ. ქიქი ვაქსამ ნაქსათ-*
 45 *სიქი ქიქი ვქსათსილქი ქიქი, სიქ
 ნამანს ანქსი ვარქსი ვქსანსიქი
 ქი თიქი ქი, ვქი ნამარსილქი გნა
 მქილსაქი*

და სცემდა მას კუერთხითა სასტი-
 კად ფრიად, და არა ვის ეძლო და-
 შრეტა რისხვისა მის კაცისა. მაშინ
 ეუწყა ძმა მას პიტიაზისასა [და]
 მოვიდა და ვერა უძლო დაცხრომა.
 რისხვისა ძმისა მის, არამედ იგიცა
 შეურაცხყოფითა დენა ადგოლა
 თვისსა. და ურიდად და უწყალოდ
 გუემათა განათიქებდა, ვიდრე არა.
 დაშთა მას ზედა ადგილი მრთელი
 კუერთხითა ცემისაგან. და იღვა იგი
 ვითარცა მკუდარი და არა იყო კმა
 სიტყვსა ნეტარისა. და მიითუ-
 ლეს იგი მკუდრად. და თავად გან-
 ძვებული აგინებდა ღმერთსა და მა-
 მათა მისთასა. და შემდგომად მრავალ-
 თა მათ გუემათა, ვითარ მოაკლდა და
 დაუძლორდა, ბრძანა მუნეგი მითრევა
 ნეტარისა მის, სახიდ თვისა, რამეთუ
 მიიჩნია იგი მკუდრად.

VII. და ვითარცა ცისკარ ოდენ იყო, იკითხა და თქუა მსახურისა: მიმართ მისისა, ვითარმედ: «წყლულეებისა მისგან ვითარ არს?» ხოლო მან პრქუა მას: «ვერ განსარინებელ არს იგი». მაშინ თვთ შევიდა და იხილა იგი და დაუკვრდა დიდძალი იგი სიმსივნე მისი. და ამცნო მსახურისა მას და პრქუა: «ნუმცა ვინ შევალს ხილვად მისა». და თვთ ნაღი- 5 რობად წარვიდა.

ხოლო მე აღვდგე და მივედ და ვარქუ მცველსა მას: «მე ხოლო მართლა შემიტევე და ვიხილო წყლულეობაჲ იგი მისი». ხოლო მან მრქუა მე: «ნუ უკუე ცნას და მომკლას მე». და მე ვარქუ მას: «უბადრუკო, არა მისი განზრდილი ხარა? და თუცა მოგკლას შენ მისთვის, რაჲ არს?» 10 მაშინ შემიტევა მე ფარულად. და ვითარ შევედ შინა, ვიხილე ხატი მისი დაბძარული და განსივებული და აღუტევე კმა და ვტიროდე. ხოლო წმიდამან შუშანიკ მრქუა მე: «ნუ სტირ ჩემთვის, რამეთუ დასაბამ

VII. *ნ. ენგლოთისი კარიღისაჲ
ხრქაჲ თხასნქ ეღრანსქს. ჩრ-
ქს სთხა სქტ ქსნჯანს ქ, აყრა-
ყანსა ღარღხაჲ ღრამანს თოლსაჲ აქ
ქოილ ვიღ მთანსა აოლსა კარანგ
აქაჲ ქ კანანს, ექ ნოქს ჯარჯა-
ჯონსიღ მხიეჲს ნ. სქრასილერ თაჲ
ფარსი ზაჲ ს ჯორ ღრამანქსი. ნ. ხ-
რანსქსი ღკაჲ ეთანჯხაჲ ს ეინა-
ნაჲ ღთხანს, ირ ეანს ანოლანს
ნორსა არძანს სქს ჯარჯარანს სქს,
ს ქ ღაღორღოქსნს იღრავიღქს ქღრ-
ქხვალ, ირქაჲ ს ქსნს ეანსაჲ, ს
ქოსაჲ აქაიღქს აქაჲს ხეღიეჲ
ორ ქ ეანს მათიღიჲ კათარხვალ
ნ. სქსნს ეღხაჲს ქ ღორბ აქსარ-
აქს ღარღხვალ.*

*ნ. აყა ფაჲ ღრან ღრანსაჲ
ს აღაჯერ ეყანაყანანს, ექ სთხვტ
ეღრანსქს თქქსნს ნ. ეთ ეაღიღ
აღაჯანსაჲ თხასნქერ ენა. ს ზა იჯ
ქარქერ კანჯნს ქ საათქქ კაჲთ-
მანს ქს კამსნაჲს მარმსიქს ს კა-
რსნსნს ირ მათხაჲ ღერ ენიქსა ნ.
თხასნაჲ ღრანსაჲს ქაჲ ღანსა-*

და ვითარცა ცისკარ ოდენ იყო, აღდგა და წარვიდა ხილვად ნეტარისა მის. ვითარცა იხილა [იგი], ვითარმედ [ყოცხალ არს, მცველნი განაწესნა [და] 5 ბრძანა არა ვისა შეტეგებოა შესლვად მისა მამაჲცა გინა დედაჲცა თვან, რაჲთა მითვე ვნებთა მოკუდეს; და საზრდოდ ქართლისა პურისა და წყლისა მიცემაჲ ბრძანა. და ნეტარი იგი იღვა შეჭირვებული და ჰმადლობდა 10 უფალსა, რომელი სახელისა მისისათვის ღირს იქმნა ვნებათა ტვრთვად და ზიარებისაგან უვარის მყოფელისა მის იქსნა, ვითარცა თვთ სუროდა. და სასოვებდა ამათ ესრეთ ქმნულთა, რომე- 15 ლი საღიდებელად ღმრთისა აღესრულა. და თავად პიტიახში იგი საქმესა მის სოფლისასა განეწესა.

და მერმე მოვიდა კარისა იგი ხუცესი და ვევეღრებოდა მცველთა მათ, 20 რაჲთა იხილოს ნეტარი იგი დედოფალი. და შემდგომად მრავალთა ვედრებათა იხილა იგი. და მას არა ეძლო დგომად სასტიკისა სიმსივნისაგან ყოელისა სხეულისა და სისხლისაგან, 25 რომელი ვარემოდებულ აქუნდა. და

სიხარულისა იქმნა ჩემდა ლაშქს ესეჲ. და მე ვარქუე წმიდასა შუშანიკს: 15 «მობრძანე და მოგბანო სისხლი ეგე პირსა შენსა და ნაცარი, რომელი თუალთა შენთა შთაცუეულ არს, და საღებუნი და წამალი დაგდევრაბათა, ჰე, ლამე თუ განიკურნო!» ხოლო წმიდამან შუშანიკ მრქუა მე: «ხუცეს, მაგას ნუ იტყვ, რამეთუ სისხლი ესე განმწმედელი არს ცოდვთა ჩემთაჲ».

20 ხოლო მე მცირედ ვაიძულე მიღებად ქამადი, რომელი მოეძღუნა სამოელ ეპისკოპოსსა და იოვანეს, რამეთუ ფარულად იღუწიდეს და ნუგეშინის სცემდეს. მაშინ მრქუა მე წმიდამან შუშანიკ: «ხუცეს, ვერძალ-მიც გემოახ ხილვად, რამეთუ ყბანი და ზოგნი კბილნი შთამუსრ-

აქს. ს ა ა ს რ ს რ ა ნ ს ლ ქ ა რ ს ს ს. «*შქ*
ლარ ქ ქლრაქ ჯამ, ჟსაოანე ჯარჯა-
რანაე. ზანდიქს ს ზახათანაე
იქ არეარანაი ათაქს მათობი
 30 *ამანსაქს მარე. ს იქ ზიორე ქრქქს*
ქანს ს მსილი ყიე ათანე იორ-
მარქთან, ირე ქოსანს ს ზა. სს აქ-
ათა ჯარჯარანობი სრენეაქ ქ აქიბ
ანსიქილიე აონს ამარეაქს. ს არე
 35 *სს იორას სო რნე ჯარჯარანს, ირ*
ხნას სნბ. ჟს აქათა ჯარჯარანობა
ზანდიქსეაქე ქარქს მათანობ-
ქხანს ზარეანს ქილე სრ ქ მრქსათი
მქათა. ს სს ქანს აქარ ამანსაქს
 40 *ფირიქსანს ზათილექს ს ზათილექე*
ზამ ზანსაყაქ

ამისა ყოვლისათვის მადლობაჲ შევსწირე და შევსწირო მას მარადისა.

ს. ჯარანსაქს არეაქრ ელრანხ-
 45 *ქს ათნილ ქსრილირ. ს ზა მქაქს*
ქს ქამქრ, აქი იქ ქარქრ ქ სასთიქ
ზარობიონს. ს აყას ზაქილ სასკად
ქს ზაჯახსაქ ს ქათ ათორე ქს
ყაქრ ქ ქალქქსანს ქიორ მქ. ს ქაქრ
ქაქიქს ანეაქარ ფიქს ს ფქქსრ,
 50 *ორ არექსიანს ქსანს ანა. ს ზაჯა-*
ქქრ სასკად მქ ს იარქს ზაქს ს ქ
ქიქს:

ვითარცა იხილა ხუცესმან მან, ტი-
 როდა მწარედ. და ჰრქუა ნეტარმან-
 მან დედოფალმან: «ნუ სტირ ჩემ-
 თვს, რამეთუ თვნიერ ვნებთა და
 ყუედრებთა არა განმართლდე-
 ბის წინაშე ღმრთისა ყოველი კაცი,
 და არცა მადლი მაცხოვრისა დაავ-
 დებს და უტევებს ვისმე მოწყალები-
 სა თვნიერ, რომელი ესვიან მას.
 ამითა ტანჯვითა განვიწმიდე არა-
 წმიდისა სარეკლისაგან ქმრისა უშ-
 ჯულოვსა. და აწ მე მხიარულ ვარ-
 ტანჯვათავს, რომელი მეწია მე, რაა-
 თა ამით ტანჯვითა მივემთხო კე-
 თილსა სამკვდროსა მამათა ჩემთასა,
 რომელ ქრისტე იესუ [არს]. და მე

და ხუცესი იგი ევედრებოდა ნე-
 ტარსა მას მიღებად ქამადისა, და
 მას დალაცათუ ენება, არამედ არა-
 ძალ ედვა სასტიკთა მით გუემათავან.
 და მერმე ძლით მგირედ რაამე გე-
 მოვ იხილა. და შემდგომად რავდენ-
 თამე დღეთა შეიქმნა უმჯობეს მცი-
 რედ და ილოცვიდა დაუცხრომელად.
 დღე და ლამე, სადა იგი შეაყენეს, და
 გემოახ იხილა მცირედ ქრთილისა პუ-
 რისა და წყლისაჲ.

ვილ არიანა. მაშინ მივიღე მტირედ ღვინო და პური დავალბე და მტირედ გემოა იხილა.

25

და მე ვისწრაფდი გამოსლევად. მაშინ მრკჷუა მე წმიდამან შუშანიკ: «ხუცეს, მიუძღუნაო სამკაული ესე მისი? ნუ უკუე ითხოვდეს, რამეთუ

ღნო ქამანასკან ღნო აკნითიქ
 ნასანქერ ხრქილქ ილასტე. ღ ვირქი
 ზორა თანქინ ქამორა ილქე ან-
 ვილგანსიოქ ღნო ზორ ელთ. ს მქ ქ
 მანსკანსიქ დხთაოქტ ქინქერ. ს მხბ
 აოლქ ქინქერ ვღსქსქინ ს აუქარჩინ.
 ზასქ სკონსიქ თიქსქინს ქერს ქტერ
 დორანაკერ ეღსთონქ ს ასტერ. «ქტყტთ
 ს ღსთ მარწნიოქ მინაო, აქ ღსთ ნოყ-
 თოქ აყრესიალ ქორიქაქტ ზორ ქორიოქ
 ილერესიოქ, ს არქ ოსთოლქოქ ქათოქ
 ქამნსაკნქო: ზასქ მაროქყანს ს ზა-
 ჭარორქინ, ორგოქ ვაკინ აო ვღსაკუნ
 მქსქქარსქ ვნა ქასან მანსკანს ს
 კოლბანსქ ეოსკან. ს ზა კექერ აო
 თიქსქინს, ვქ ქარილგხალ სერქქეტქ
 ქანსთქს კაკარანანს ხექსიოქო-
 მინ ორ მით ღერ ქსქქეხქინს, ს ქთან
 მქოლ ქაკექე აკანაკანსოქნ ზან-
 ვერქ, მქინს მაროქყანს ს ზასა-
 რარღს ვარღვქინ ქილერგანსქილქ თხ-
 ვქო ს ზა ქანკოლქხამერ ქათარქერ
 ვღრამანსან აონს ამაკერკოქი ს ზო-
 რა სერქსოქ ანოქ ვანბნს სკონსაო-
 რასკან ვღსთიქ ს სკარვალორილ-
 ქხამერ ზანოქსანვოღსანქერ; ათოლქ
 ვანს ვალასქ ქოქარილქხამერ აკ-
 ნოქ ს ავოქქილქ, თღნილქხამერ ს
 აკრთასთოლქ. ს ამინსაკნ ქოსთორ
 სკარვოქ ზანოქსანსაკერ. მქინს ვარ-
 მანსაკლ ამონსიოქნუ ღნო ზანოქს
 ზანსათასილქხანს სკონსიქ სქნქსი
 ოქსი აკნსაკნ ვანსკორიქხალ ღერ ა-
 თოლსაქარილქხამერ, ორ ოქ სქსქ
 მხილქერ ვნა ქ დღნილქხანს. ქასან
 ვქ ამინსაკნ ჭარქ ვორქოქ ქარ-

მათ ეამთა ოღენ მოიწია შიში სა-
 დაათმე და შვილნი მისნი წაროყენნეს
 ციხესა სადამე. მიჰყვანდეს რაჲ წილ 55
 მტკურისა მდინარისა, ერთი იგი
 ყრმთაგანი მდინარესა შთაჲარდა და
 დიდი გლოვაჲ ეწია პიტიახშსა მას
 და სოფელსა. ხოლო ნეტარსა მას
 დედოფალსა, ვითარცა ესმა, ჰმად- 60
 ლობდა ლმერთსა და იტყუოდა: «და-
 ლადათუ კორცითა მოკუდა, ვარნა
 სულთა ვანერა საბრკესა მამისა მისისა
 უვარის მყოფელისასა. და აწ ლმერ- 65
 თსა დიდებოჲ ყოველსა შინა. ხოლო
 მარზვანი იგი და აზნაურნი დიდ-დიდ-
 ნი ქართლისანი მოვიდეს პიტიახშისა
 თა ნუგეშინის ცემად მისა ყრმისა მის-
 თს და დაქსნად გლოვისა მისისა. და 70
 მან წარავლინა დედოფლისა მის მი-
 მართ, რაჲთა აღდგეს და მოვიდეს
 საპყრობილით ტაძრად ეპისკოპოსისა,
 რომელი იყო მახლობელად ეკლესიისა
 მის, და დადგეს სახლსა ერთსა მცვე- 75
 ლებიტურთ, ვიდრე მარზვანი და აზ-
 ნაურნი იგი დიდ-დიდნი მიიქცნენ
 თსთა ადგილთა. და მან სიხარულით
 აღასრულა ბრძანებოჲ იგი ქმრისა უშ-
 ჯულომასა. და იგი წარვიდა მუნ [და] 80
 თავსა თვსსა მოწესისა სამოსითა და
 ვანკარგებითა აჩუენებდა, უფრომსლა
 გულს მოდგინებითა, მარხვითა და
 ლოკვითა, მღვძარებითა და ცრემლი- 85
 თთა და ყოვლითა ვანათლებულითა წე-
 სითა იხილევბოდა, ვიდრე ვანცუფრება-
 მდე ყოველთა ხილვითა ნეტარისა დე-
 დაკაციისა მის ახოვნებისათა, რამეთუ
 ესრეთ იყო ვანძლიერებულ ლმრთის

მრქუა: «უწესს პიტიახში». და მე დამიკვრდა, თუ «რაჰსამე მიწეს ამს ქაშსა?». და მივისწრაფე და მიველ. და მან მრქუა მე: «უწყია, ხუცეს, მე ბრძოლად წაბვალ ჰონთა ზელა. და ჩემი სამკაული მას არა დაუტეო, ოდეს იგი არა ჩემი ცოლი არს,—იპოოს ვინმე, რომელმან განკეთოს 35 იგი. მიველ და მომართუ იგი ყოველივე, რაჰცა რაჰ არს». ხოლო მე მიველ და უთხარ წმიდასა შუშანიკს. ხოლო მან განიხარა ფრიად და მადლი მისცა ღმერთსა და ყოველივე მომიძღუნა და მივართუ პიტიახშსა. და მან მიიღო ჩემგან, აღიხილა და იპოვა ყოველი გეტულად. და კჳლად თქუა: «მერმეცა იპოოს ვინმე, რომელმან ესე შეიშკოსა. 40

ყყათილასკან ნანყრდჳს ქღრ სთ თანხღ არ რღხაჯან, ჲ ყათოასქას ნჳს იანჯღ, ჰჭ. აღწნჯ რადქნ ჲაჲ ნასათოაყსიღწნ ღნჯ ანწალათქნ. ჲ აღწნჯ ნაყირფიღწქსს ჯღსიღ წნჯ ჰასადარქ. ჲ აღწნჯ მქსიღორღწქსს ჲ თანდარქ მსთიღიღ წნჯ ყიღნსქი მრჯ სთ ჰ ჰნღნ ჰარჯარანაყე აღრღსეჲაჲ, ყირ აბსღრ ჰ იღრჲაჲ ჰმ ჰ ჳღრწაღვიღწქსს, ჲ კაღწაღწნ მქსიღორღწქსს ჲსა ჰრქათოთიღ ენბაჲყიყაჲ. აღ იღ ყიღად, იღ ყათოთი, იღ მბღწქსს ჲ იღ ჰნჯ ᰈ მარღქაჲნიყე ჰრჯ, ყაღქღწქსს ჲ ნჯაღწქსს, ჲ ჲარქეღწნ ირღსღ Გღს ჰ სღრღწა ჰრქათოთიღ, აჲ ჰარჯარანბღ ყიღხეყაჲე კაღწაღრწღ ჲ მბბქ ᰒაყადღორქს მსრღ ჲაღეღე, ჲ ანთიღ ჯღსიღწლ აღეყაჲე. ჳღრღი ყიღეღ ჰნჯ Გღწოთიღწს აყოღწ ღწაღწიღწმ ჳღრღბღ ჲ მარღწაღრღწქსსაღრ თხაღწ მსრღი ჲ ყირღქღწ მქსიღსაღ ჰრქათოთიღ, მრჯე აყაყღს ჲაღეღე მწაღეღე ნანყრღწ Გღწაღწწქსსაღრ ᰒ ჰღრღრღრღეღ არღწარღწქსს ჲ იღ წათაჲე კაღწიღ ᰒანთიღე, Გღრ ჰნჯ ჲამქაღ არა. ᰒს ყათოთაჲ ᰒმ მწიღანხღ იღან ანღწანწა ჰრქათოთიღ აღრღწქსსაღრ, ჳან ᰒე ანეანხღ Გაღწანღიღწქსსაღრ აღრღრ ჲარეღ ᰒამიღე, სიწმიღით, ვიღრე Გარღანღღღ მჯეღღსა მას მამათა ჩემთასა».

¹ II კორ. 6,15-14. ² ფსალმ. 1,1.

არამედ სამკაულნი იგი და საპატრიოჲ სამოსელი თჳსი მიუძღუნა პიტიახშსა 125 მას და შესთულა, ვითარმედ «რაჰ ნაწილი უც მორწმუნესა ურწმუნოსათანა და რაჰ ზიარებდა არს ნათლისა და ბნელისა, და რაჰ შეერთებდა არს ტაძრისა ღმერთისაჰსა როსკიჰსა თანა? 130 აწ მე ვნებათა ამით მიერ განვიწმიდე, რომელნი მორწინენ ჩემ ზელა, შენისათანამჯღღრბისაგან და წინანდელისა მის შეერთებისაგან. მე ქრისტესა შევეწირე, რამეთუ არცა დიდებამან, 135 არცა პატრიმან, არცა სიმდიღრემან და არცა რაჰმე კაცობრიეთა საქმეთა—ფუფუნებამან და სიტკბობებამან—შეუძღონ განშორებდა ჩემი სიყუარულისაგან ქრისტესისა, არამედ ტანჯეითა 140 ვიცეღლო სოფლისაგან და დიდისა მეუფისა მახლობელად დავდგე და მიერ ნათლთთა აღვივსო, როზლისა მცირესა რასმე აღთქუმასა აქავე შევიწუნარებ მადლითა და კაცთმოყუარებითა 145 უფლისა ჩუენისა და მაცხოვრისა იესუ ქრისტესითა. აწ ესრეთ ვეგო [და] დავშეთ კრძალუღებითურთ ზრახვასა ზა სიმართლისასა და არა დავჯღღსაყდართა უშჯეღლოთა. რაჰცა ვნებავს, ყავე, მე განმზადებულ ვარ მოსიყუდიღ სახელისა მის ქრისტესთჳს 150

VIII. და ვითარცა მოიწინეს დიდნი იგი მარხვანი, მივიდა ნეტარი იგი შუშანიკ მახლობელად წმიდასა ეკლესიასა და იძია მცირს სენაკი და მუნ დაეყუდა. და იყო სენაკსა მას მცირს სარკუმელი და დაყო იგი. და იყო იგი ბნელსა მას შინა მარხვით და ლოკვით და ტირილით.

5 და ჰრქუა ვინმე პიტიახშსა საკუთარმან მისმან, ვითარმედ: „ამათ წმიდათა მარხვათა ნუ რას ეტყუ მას.“

და ვითარ მოიწია აღვსებისა ორშაბათი და მოვიდა პიტიახში ბრძოლისა მისგან ჰონთაჲსა, ეშმაკი თხრიდა გულსა მისსა. და აღდგა, და მივიდა ეკლესიად და ეტყოდა ეპისკოპოსსა მას აფუცას: „გამომეც 10 ცოლი ჩემი. რად განმაშორებ ჩემგან?“. და იწყო გინებად და გამობად ლმრთისა სასტიკად. ხოლო ხუცესმან ერთმან ჰრქუა მას: „უფალო, რაჲსა ევრე იქმ და იტყუ ევრეთ ბოროტსა და ავინებ ეპისკოპოსსა და წმიდასა შუშანიკს რისხვით ეტყუ?“. ხოლო მან უხეთქნა კუერთხითა ხუცესსა მას ზურგსა და მან ვერლარა იკადრა სიტყუად.

VIII. ხ. ს. თარსაღ დღარასაჲს და დღარუანს, აკათმხეჩნს ზამა დორ ქნუ, სასაყ ხრანხეჩნს, ისე ანორენ დღეს- 5 აჯანს ათაღელ დარღილქინს ჯარძხაყ და საყანჯარ ჯარჯარანს ანგოღეს- ზნელ დნუ ხრანხეჩ აოქასქინს ზრქათოთი. და ათ ვასამანს იუ ზნერქ. აქ ქაროღხელ ქნუნს ხრქარქ, და დომანსა ქ ბათაკქენ დნუ ქარ ათხელ 10 ხრქარქ, დათანქ დნა დქ ქარქ კარქი ქსეღხეღქენ, და იუ ზნერქ. აქ მათხელ ზარქანქ დნა რიღ სასათქ, და დონ ზარქანქ დნერაყ ზორა და დარქქ ქ დორა ქსეღხეღ- 15 ლქი: ხ. ს. იუ იუ ქქქქქქ დონ ზარქანქ და ქქქქქ ქ დაკქქქ დორქქქ ზრქათოთი რაყ მქ იმს ქ დანანაქქენ ასქ. „ღქ აქქქქ ზარქან- ზნს ანოღორმარარ: ხ. ს. ზა ქ ქქ- 20 რაქ ზორაქ დვასოღს დოღქქ“ და ზარქანქ დდანანაქს სასათქ ქქქ, და მანსაქს ქოღიქსაღქ დქქქ დარქქაღ ქქქს ათ ზასარაღ არღ და ქანაქქ. და ზა დქქქქ ქამნხანხანს ქ ზა-

და მიართუეს კურკერი იგი და სამკაული [და] მიუთხრეს მას, რაჲცა რაჲ თქუა ნეტარმან მან. ხოლო უშუგულომან მან პიტიახშმან უფროასი რისხვაჲ აღძრა და ექადოდა ტან- 5 ჯვითა შემთხუევასა ნეტარსა მას მკე- ვალსა ქრისტესსა. და გულის წყრო- მისა გამო არა შეუნდო, არამედ აღდგა თავად [და] წარვიდა და ვი- ეთნიმე მონათავანნი თანა წარვიყვანნა. და მივიდა [და] პოვა იგი, რამეთუ ილოკვიდა ეკლესიასა მას შინა და არა უტვეა, არამედ შევიდა [და] სცა მას კუერთხითა სასტიკად. და უპყრა კელი თმათა მისთა და გამოითრევედა გარეთ ეკლესიისა მის. და ვერ ვინ კელ-იწიფა შემბად და განყრად მგლი- 10 სავან მის კრავისა მის ქრისტესისა. ხოლო ზუფესმან ერთმან მრქუა: „რაჲსა ევრე სცემ უწყალოდ?“. და მან მას ზედა გულის წყრომაჲ იგი დისთხია და სცა ზუფესსა მას სას- ტიკად ფრიად. და ყოველმან კრებულ- მან აღიმალა კმაჲ, [და] ტიროდეს

და ეგრეთ წმიდაა შუშანიკ თრევეთ მოცთრია თაკათა შიგან და 15.
 ეკალთა ზედა ეკლესიით ვიდრე ტაძრადმდე; ვითარცა მკუდარი მიეთრია.
 და ადგილადგილად ქუე ძეძვ დაეფინა. და თვთ ფერკნი დაიდგნის ძე-
 ძუსა მას ზედა, და კუბასტნი შუშანიკისნი და კორსნი წულილ-წული-
 ლად დაეძმარნეს ძეძუსა მას. და ეგრეთ მოიყვანეს იგი ტაძრად. და
 უბრძანა შეკრუა მისი და ცემაჲ, ბოროტებდა და იტყოდა: აჰა ეგერა, 20.
 არა გერგო შენ ეკლესიაჲ შენი და არცა ზურგნი ეგე შენნი ქრისტი-
 ანენი, და უფალი იგი მათიჲ. და ვითარცა სცეს კუერთხითა სამას ოდენ,
 არა რაჲ აღმოკდა პირსა მისსა ეაგებაჲ, არცა კუნესაჲ. მაშინლა ჰრქუა
 წმიდამან შუშანიკ ურჩულოსა ვარსქენს: აუბადლო, შენლა თავი თვისი
 არა შეიწყალე და განსდევ ღმრთისაგან, შენ მემცა შემწყალეა?ჲ. 25.

და ვითარცა იხილა ღიღძალი იგი სისხლი, რომელ დამოსდიოდა
 ჩხვლთა მათ კორცთა მისთა, მაშინ უბრძანა დადებად ჯაკვ ქელსა მისსა.
 და უბრძანა სენაკაჰანსა ერთსა, რაჲთა წარიყვანონ წმიდაა შუშანიკ ცი-
 ხედ, და საპრობილესა ბნელსა შეაყენონ იგი და მოკუდეს.

IX. დიაკონი ვინმე ერთი მის ეპისკოპოსისაჲ დგა წმიდისა შუშა-
 ნიკის თანა მას ჟამსა, რომელსა გამოჰყვანდა იგი ტაძრით, და უნდა.

*რილახა, ირყაჲ გაგან ჯარსი სი-
 ღნისი*
 თარცა მკეცმან ბოროტმან და ველურმან.

ზოგად მაშინცა და დედანიცა. ხ~ 25.
 მან მიჰმართა ყოველთა გუემად, ეი-

*ხს ვერანხქნ ქარჯერ ღნე სრ-
 კქრნ, ღნე ქილე და ღნე სილე, ღნე ღარ
 და ღნე მრძი. და აყაჲ ღრამაქერ კა-
 ყარაჲსი თანსი. და აყათაჲ აყა-
 თაჲ ქრსერ ამხნაჲს მარქმან ზორა.
 ვსერ ვძხსილ ხერქრნ, და არქანსი ზი-
 აქერ სი ზამანს, და ვხერქრნ არხამერ
 ვნდისი ვიღვანსერ თხიოყანსი*

და ნეტარი იგი მოითრია ქუეყა-
 ნასა შიგან, ეკალთა და ძემქუთა წა,
 ქვათა და ქაკუთა. და მერმე უბრძანა 30.
 ტაძრად წარუყვანებდა და წულილ-
 წულილად დაეძმარნეს [მას] კორ-
 ცნი მისნი, რ~ იყო ქუეყანაჲ იგი ძეძ-
 ვიან, და ხისხლი დაამოსდიოდა მას
 და ქუეყანაჲ იგი სისხლითა დასხმულ 35.
 იხილვოდა მხილველთაგან.

IX. ხს ნასხალ კაყარანსი ანი-
 რსი ღარძხალ სი ღაროლხანსი კანა-
 ხსერ და თოლხელ განს ვაოაქრსი, სილ
 ხრანსილსი აგაქრსი რჩხათთისი იჲ
 ხსილ რარქარქერ, აჲს ხილ ვქრსილსი
 თოლხილსი და ძილქალქლხანსი, და ღარქ
 ძილხილსი. და იჲ ხსილ ვქრსილსი
 ვქრსილსი და იჲ ვქრსილსი დასილსი, სი და სი

და ვითარცა მიიწია ტაძრად უშ-
 ჯულოჲ იგი, კულად გუემასა განამ-
 რავლებდა უფროსლა პირველთა-
 სა. ხოლო ნეტარი იგი მკეველი
 ქრისტესნი არა რას ღიღძობდა, 5
 არამედ მისცა თავი თვისი ღმრთისა
 და მოთმინებასა, და დგა ღიღძოთა
 ძალითა და არად მიიჩნია თრევაჲ იგი.

რამათმცა ჰრქუა, თუ «მტკიცედ დეგ!» და თუალი ჰკიდა პიტიახშმან, სხუაჲ ვერლა რაჲ სკალდა სიტყუად, ესთენ ოდენ ჰრქუა: «მტკი...» და

5 დაღუშნა ხოლო და სივლტოლად იწყო სწრაფით. მაშინ წარმოიყვანეს და მოჰყვანდა წმიდაჲ შუშანიკ უკამური და თმა-გარდატევებული ვითარცა ერთი ვინმე შეურაცხთაგანი. და ვერვინ იკადრა თავსა მისსა დაბურვად, რამეთუ პიტიახში იგი მკედრ შეუდგა უკუანა კუალსა მისსა და აგინებდა მას მრავლითა გინებითა.

10 და მივიდოდა წმიდისა მის თანა ამბოხი მრავალი დედებისა და მამებისაჲ, სიმრავლც ურიცხვ, რამეთუ უკუანა შეუდგეს, კმა აღმადლა და ტიროდეს, და იკადეს ლაწუთა მათთა და საწყალობელად დასთხევედეს ცრემლთა მათთა წმიდისა შუშანიკისთვის. ხოლო წმიდამან შუშანიკ უკმოჰხედნა ერსა მას და ჰრქუა მათ: «ნუ სტიროთ, ძმანო ჩემნო და

15 დანო ჩემნო და შვილნო ჩემნო, არამედ ლოცუასა მომიკსენეთ. და ჯმნულმცა ვარ მე თქუენგან ამიერითგან, რამეთუ არლარა მიხილოთ ცოცხალი გამოსრულორ ციხით». და ვითარცა იხილა პიტიახშმან ამბოხი იგი და ტირილი მამათაჲ და დედათაჲ, მოხუცებულთა და ყრმათაჲ, მკედრ მიმოდანდევინ და მეოტ ჰყოფნ მათ ყოველთა. და ვითარცა

20 მიიწინეს კილსა მას ციხისასა, ჰრქუა პიტიახშმან წმიდასა შუშანიკს: «შენდა ეგდენ ყოფად არს ფერკითა შენითა სლვაჲ, რამეთუ ცოცხალი არლარა გამოსლვად ხარ, გარნა ჟუ ოთხთა გამოვიღონ».

და ვითარცა შევიდეს ციხედ, პოვეს სახლაკი ერთი ჩრდილოთ კერძო, მკირც და ბნელი, და მუნ შეაყენეს წმიდაჲ იგი. და ჯაქვ იგი,

ღანანგებდეს ირ ყანბამანს და დღელ-
10 ლიქს ზერ ქ დარჯანაგან ქ რაგ ვერ-
ბიერ ქ ნამანტ. და ნა ძხერქ დელ-
ლიქს და ყათათათონს დღესათიქს
ყათათყარქერ დანბანს, და დიანსაქერ
დღესათობიქ ვასანს ანგქენს ანგხელიქ,
15 ხა სამყარქეთს იქ სამაქქერ და იქ
იღიქქერ ნამა. აქ ქაღაქმანტ ჯარქს
ქარიღესაქ ქერს დანგხელათ საათქქ
იღიქქერ დანქქქერ ქარბქერ დღესათორ
ქარს და დერქობქქს ხერანსელიქს, და
20 საქქერ. «ღიქსსუგქ დღქ ქერქათათს და
ხქხქხქქს და აღიქქქ დი და რადქ დი,
ქერ ქათაგხსაქ ხსა» ხა თაქქერ ქაყქქ
ღითს და დანს ხერანსელიქს ხერქაქქ

არცა კუერთხითა გუემაჲ. ვერცა სა-
მოსელი იგი, რომელი გუამსა და თავ-
სა აქუნდა, თრევათაგან გარე მიეღო.
და იგი შიშულითა თავითა და და-
პატრულითა სამოსლითა იფარვიდა
თავსა თვსსა და ჰმადლობდა ღმერთსა
მათთვის, რაოდენნი შეემთხვევენს მას. და
უშჯულოსა მას არა ჰრცხუენოდა და
არცა სწყალობდა მას, არამედ ბორო-
ტისა მის ზრუნითა აღმდგარი, ვი-
თარცა ღუარი სასტიკი, ჰგონებდა რა
წარერლუნა [და] წარეკუეთა განა-
თლებული ქცევაჲ და სიწმიდს ნეტა-
რისა მის, და ეტყოდა: «შეგეწიოს შენ
ქრისტე და ეკლესიაჲ იგი და ლოც-

რომელ ვეღა ქედსა მისსა, ზედა ეგრეთვე ვეღა, და დაჰბეკდა ურჩულ[ო]- 25
 მან ვარსკენ ბეკლითა თვისითა. ხოლო წმიდამან შუშანიკ თქუა: ამე ამას
 მზიარულ ვარ, რაათა აჟა ვიტანჯო და მუნ განვისუენოა. ხოლო პი-
 ტიახშმან ჰრქუა მას: აჰე, ჰე, განისუენე! ა.

მაშინ დაადგინნა მცველნი მას ზედა და აშენო მათ, რაათა სიყმი-
 ლითა მოკლან იგი, და ესრეთ ეტყოდა მათ: გვეტყვ თქუენ, უკუეთუ 30
 ვინმე შევიდეს მისა მამაკაცი გინა ღედაკაცი, იხილენით თაენი თქუენ-
 ნი, და ცოლნი და შვილნი, და სახლნი თქუენნი, უბრალომცა ვარ,
 რაა გიყო თქუენა.

*კთაყანოჲ ს თანსჲ ქ რანთა ს არ-
 ლანსჲ ეუქსაჲ ს აყარანოყნ:*
 ელნი ნეტარსა მას რკინისა ბორკილითა და წარიყვანა ხაჰყრემბილესა
 და დახდგა ჯაჰვ ქედსა მისსა.

*სა ზრამიასთაჲ ქარსჲ ვსეთ სერ-
 ლაქსჲ ღნჲ ირის, ს ეუქსაჲს ღნჲ
 აჲს კთაჲს, ს სჲრქჲ ეუქსაჲს ს
 ექსაჲსანს:*

*სა აყანათანს ლარქერ მსბაღ
 არს ს ეღიღიღქსაჲს აყანს, ს მჲ
 ეღ ამინსსჲს ქიოღლ თო ნა. ს სს-
 რაქორ ზორა ვარქ რაჲ ს ქსჲ ვორ
 ზრამაქერ, სს სასქ. ასქჲ იორაქ
 ქერ იორს ზანოქსაქსაჲს ჯორჯარა-
 ნაჲჲ დათნ სთთანოჲ, ირიღ სთთსა
 ეღსჲ მქანსჲ ს მანა: შათათსანს
 ხო სერანსსჲს ს სასქ. ამღრაქ ს
 ღნჲ აჲს ჯარჯარანო ეორ აბსერ ს
 ქსრაქ სმ ს სთომ ეყასათსაქსან
 სსოქსსანსჲს კთაყანოჲჲ სთიღ
 ქსან სქიოქს ზქსთთთს. ექ არქა-
 ნათსქსაჲსჲს ქათანოქსსანს აორქ
 ზორქს სთიჲ, ეორ სსქსანსაჲს ეთთს
 ს ექსთთსაჲ, თორაჲსჲსჲს ექსთთს-
 ბი ს სქსანსჲს არქაროქსსანს. ექ
 იორქანს ქასქიოს ეთანოქსანს სნაჲ ა-
 თასქიოს სნაჲ ეღრაქსთსქსანს ირ
 თქ არიყანს, ექ ათქათსაჲს სსოქს-
 სქსანსჲს ექსბოქსანს ათასქიოს*

ვაჲ შენი და მამისა შენისაჲ, რომელ-
 სა ესაჲ შენა. და შეუქრნა ფერქნი და 25
 და წარიყვანა ხაჰყრემბილესა

და უბრძანა დასობაჲ მანათა რკი-
 ნისათაჲ კედლესა და ჯაჰვთა მას ზე-
 და მიკრვაჲ. და დაჰმეკჲდა ჯაჰვ იგი 30
 და ბორკილი.

და მცველნი დაადგინნა რა და-
 იცვან ღიღითა შიშითა და კრძალვითა
 და არა ვინ უტეონ ყოვლადე მის თა- 35
 ნა. და საზრდოდ მისა ქრთილისა პური
 და ოდენ წყალი ბრძანა. და ჰრქუა:
 აჲ მზიარულ იყავ, რამეთუ შეემ-
 თხვე ვენებათა მიგათ და მწარეთა
 ტანჯვათა, რომლითა გტანჯავ შენ
 სიკუდლოდმდისა. მიუგო ნეტარმან 40
 მან და ჰრქუა: მზიარულ ვარ ტან-
 ჯვათა მათთჲს, რომელი მოაწიე ჩემ
 ზედა და აღვაენებ დაკლებასა ამას
 შევირგებათასა ბორკილითა ჩემითა 45
 სიყუარულიათჲს ქრისტესა, რაათა
 ღირს ვიყო სამკვდრებელსა წმიდათა
 მათ მამათა ჩემთასა, რომელი ჰყუედრი
 მათ და ღმერთსა, უცხოჲ ქმნილი ეგე
 ღმრთისაგან და მტერი სიმაართისაჲ,
 რამეთუ რაოდენ შემძინებ ტანჯვათა, 50
 მმატებ მე მზიარულებასა, რომელი
 არა წარვალს, რამეთუ საწუთოჲთა.

X. მაშინ გამოვიდა ციხით. და მესამესა კვრიაკესა მოუწოდა მცველსა ერთსა, ჰკითხა მას და ჰრქუა: «აქამომდე ცოცხალა არსა საწყალობელი იგი?» ხოლო მან ჰრქუა: «უფალო, სიკუდილდ კერძო უფრო საგანებელ არს ვიდრე სიცოცხლით, რამეთუ შიმშილითა უფროა. 5 როას ხოლო მოკუდების, რამეთუ არა რას მიიღებს საზრდელსა». ხოლო მან ჰრქუა: «ნუ რა რაა გგლიან, უტე,—მოკუდეს».

*ქხან ფილიანს ათორასთხაგ ზნა¹,
 55 ირ იჯ სასანსი კახითხან². ლ დილ
 ნსკაცხის ქლქძა არჯარაღათის სა-
 თილბიო კალირს აკეხილქხანს*
 მართლმსაჯულისა ღმრთისაგან დღესა
 ხს ამაყარქუთნ იჯ ზნჯ აყათას-
 60 ქანსი თინჯრ, აქი ღარმანსაქი ცნჯ
 ძილქალილქხანს ლ ცნჯ ზამეროლ-
 ქხანს ხრანხელიქს. ლ ქიღსაქ ღნა.
 ნიქქნს კაყანსიღჳნ ანსაქი კაქსარ-
 ზნს რღსაქხანს

X. ხს კხთ სრქგ სალირე ღაქრ
 ღრან ღანანსანს, ლ თაქრ ზნჯს აყა-
 ზაყანსაგნს, ლ მათანჯრ ათ ხრანხქი
 თიქქინს, ლ თხსანჯრ ღნა კაყა-
 5 ნსიღჳნ ქი იღრახილქხანამრ ლ დიღარ-
 ქილქხანამრ კანსაღაღარ სათქმისერ-
 ღილქხანს, ლ ზამრიღრქრ ღქსაყანს
 სრანხელიქს, ლ სრანჯრ ღნა, ირ
 ღაქსაქქისი ზამეროლქხანს ქანს ა-
 10 ნილანსს სათილბიო ქრქრ, თანჯანს
 ლ კაყანსა ცნჯიღინხელიქ, ლ სასქ. ან-
 რინხქქნს ხს დილ ქი კანსაქა³. არღარს
 ქი ღარქი არიასთიოქ ღარქი ჯაღასიქი
 ვიღესხაქ. კაქამანსაქი ხრანხიგნს ღხქ
 15 ზაღასთაგხსაქღ არღარაყანს ᦑანსილ-
 აქი კოსთიღჳნ სათილბიო ქანსხერ ღამ-
 აყარქუთნ, ლ ᦑანსიღს ლ ᦑიღქი ძა-
 იანსღესერ დსათ ზამანოლქხანს სღრ-
 რიქს ჯიქიქსიქსქი, ცნჯ ზამქნს ლ დილ
 20 აყასიქიგხის კამანსხვიღს თსანსნს
 ლ ქი ქიღქქნს მიღამქ ქმქსიღსაქ ღიქსა-

ამით კირითა სიმდიდრჳმ გარდამეტე-
 ბულისა მის დიდებისაა განმეზზადა მე,
 რომელი არა შეირაყეს უკუნისანდღე,
 და შენ შეიწყნარო შურის გებაჲ
 მას მოხილვისასა.

და ურჩულომან მან არა რაა მიუ-
 გო, არამედ დაუკვრდა მოთმინებაჲ
 და დათმენაჲ ნეტარისაჲ მის. და
 დაუტევეა იგი მითვე ბორკილითა
 [და] წარვიდა მიერ სოფლით პიტიახ-
 ში იგი.

და შემდგომად სამისა დღისა მო-
 ვიდა კარისა იგი ხუცესი და მისცა
 საფასჳმ მცველთა მათ, და შევიდა წი-
 ნაშე ნეტარისა მის დედოფლისა და
 იბილა იგი ბორკილითა მით, აღსავსჳმ
 სიხარულითა და შუეებითა დაუცხრო-
 მელსა ფსალმუნებასა, და ჰამბორს
 უყო ბორკილთა ნეტარისათა და ჰნატ-
 რიდა მას, რომელმან ესევეითარი
 მოთმინებაჲ სახელისათჳს ღმრთისა
 იტვრთა [და] ტანჯუვაჲ და ბორკილი
 შეიწყნარა, და ჰრქუა: «ნეტარ ხარ
 შენ დედათა შორის, ქვეშარიტად კე-
 თილისა ძირისა კეთილი მორჩი გა-
 მოსწინდი; ამიერითგან გნატრიდენ შენ
 მორწმუნენი ნანდვლვე სიტყვთა, რა-
 მეთუ სასოებითა მით ღმრთისაჲთა
 სძლიე ურჩულოსა მას, და სახელი და
 სული დაიმკვდრე მსგავსად წმიდისა
 მის პრიფსიმჳსა, [და] მასთანავე შენცა
 გვრგვნოსან იქმნე ყოველთა მათ

¹ შდ. II კორ. 4,17. ² შდ. ფსალმ. 124,1. ³ შდ. ლუკა, 1,42.

ხოლო მე მრავლითა ვედრებითა ვარქუ მცველსა მას და უქადე ქურქერი ერთი სამისოჲ. და ძნიაღ თავს იღვა შეტევებაჲ ჩემი და მრქუა მე: *«რაჯამს დაღამდეს, მოვედ შენ ხოლო მარტოჲ».* და ვითარ შემოყვანა მცველმან მან, და ვიხილე ტარიგი იგი ქრისტესი შუენიერად ვითარცა სძალი შემეკული საკრველთა მათგან¹, და მე, ვითარ ვერ დამითმო გულმან, ვტიროდე ფრიად. ხოლო წმიდამან შუშანიკ მრქუა მე:

¹ გამოცხ. იოან. 21,2.

ათიჯ: მას ღერანსქი თიქიქინ. ესა ჯამ არძანსი ყაასიყაჲ ხ სერანო-ქხანეჲ აეროჲ, որ იჯ მირძსყაღ კაიე რამყარქუთ, აიჯ აეროქმამარ ღაყსაღ ხ ქლანს აეროქმანს ენეგ-ქჩამამაროსაღ კაიქსიყაჲ ჯარქინ, ხ აერეაღოჲ ხ ქინქერ იოღერ არესამე ქერიქ იოღერ ენქიქიოქინ ღანქოღბა: ისქ ხა ენახსაღ ენეგ ათინ რამ-ყარქუთი ხ ბნაჲ იოქიქი ხ ქიოღოსოთ . ხ კაიქსიქანოქქინ ხ ძნინ ათინ ძანსთიქ. ქქიქიქინ ხ ჯნორჩსეაღ ალად-ღანს ქიქოთქინ ბნოქიქი, ხ ხა არ-ღეროქმამარ იხიოქიქი ხ კოღასოვაჲ¹ მსათიღბოჲ მხრძაღორო ათინს ქერა-თოღ ხ იღამამე თისათინ. როქე იჯ ხეღინ არძანსი, ექი ასრქინ ძანსთიქ სნი ჩაიე ქინ ექინჯ ხ, որ ქ ძნინ ჯარ-ჯარანაჲ ხ ხეღამქი ქაყანაჲ აერეხეჲ ქ მხრძაღოროქინს უღერა-გიოქინ. ხ კაიე კაიე ხეღ ამინსეიღინ, ხქქ ქ ძნოთ ქმ ღერძანსიქ ქ თოსნჯანაჲ ხ ქ ქაყანაჲ ხ ქანს-თიქ ხ აიქიე უნეღიქხანეჲ, იოქიქი ქოთქერ ექი იღერეხეღინ ქსათიღბოჲ. ხღ არეგ ხ იჯ ანქიეჲ ქინქამქი ქღა-თახნესაღინ, აიჯ ექქიქიღინს ქამ ს-თოღ ხ ღაროღაბა, ხ ეღნოსოთ ქამ კაიქოთსაღ, ხ ეღნოს [ღ] ეღყარანოთეჲ ქამ ქ ქაყანაჲ ხეღამქინ, ხ ეღრესაჲ ქამ იჯ ეღარბოღეჲ. კამბქიქი. ექი თქერ ჯამ იღინასაღინ, .ხ ხა იჯ ხეღესაჲ.

უფლისა და მაცხავრისაგან ჩუენისა იესუ ქრისტესაჲ. ჰრქუა ნეტარმან მან დედოფალმან: *«მე არა ღირს ვარ გვრვენთა და ნეტარებათა მის წმიდისასა, რომელი არა მიეახლა კაცსა ურჩულოსა, არამედ სიწმიდითა ეგო და სიწმიდისათჲს წინა ეწყო [და] სძლია ბოროტსა მას, და უწმიდესცა იყოფეოღა წმიდითა სისხლითა თვისითა, წმიდათა მათ მოყუასთა თანა. ხოლო მე მკვდრ ვიყავე კაცისა მის ურჩულოსა თანა და ეშვენ შვილიწი წარსაწმედელად და განსარეუენელად ქმრისაგან მის ბილწისა, დაღაცათუ მიემადლა [მათ] ემბაზი ზეგარდამოჯასა მშობელისაჲ; და მე სინართლითა აღვხარდენ და მოსად ვიყავე ღმრთისა, რამცა მახლობელ იყენეს უფლისა, წურთითა და სწავლითა; გარნა არა იყენეს ღირს, რამეთუ თესლ არიან ბილწისა. ხოლო ჩემდა ესე რაჲ არს, რომელი ტანჯვითა და რკინისა ბორკილისაგან განეწმიდე, მიახლებისაგან უვარის მყოფელისა მის; და ესე ცხად იქმნა ყოველთათჲს, ვითარმედ კელთა ჩემთა იყო განრინებაჲ ტანჯვითა და ბორკილთაგან, და საპყრობილეთა და სხუათა იწროებათაგან, რომლითა მტანჯვიდა მე უვარის მყოფელი იგი ღმრთისა. და აწ მე არა ვარ უსასოო მოსავეთა შორის, არამედ ზურგი ჩემი მივეც გულმად და*

«კეთილისა ამისთვის სტირა, ხუცეს?»). ხოლო მკველმან მან მრქუა მე: «ესელა თუმცა მეცნა, არამცა შემოგიტყვე შენ». ხოლო მე ვიწყე სი-
15 ტყუოდ და განმტკიცებად მისა, რავდენი ღმერთმან მომცა მე სიტყუოდ.
და ვიჯმენ მისგან და წარვედ სწრაფით ვანად ჩემდა.

ხოლო პიტიახში ჩორად წარემართა. და ჯოჯიკ ძმა მისი არა და-
ხულა, ოდეს საქმც ესე იქმნა წმიდისა შუშანიკის ზედა. და ვითარ მო-
იწია ჯოჯიკ, უკუნა სდევდა პიტიახშსა. და მიეწია მას საზღვართა ჰე-
20 რეთისათა და ევედრებოდა მას ფრიად, რათამცა ბრძანა საკრველთა
მათგან განტყევბა მისი. და ვითარ ფრიად აწყინა, ბრძანა განტყევბა
საკრველთაგან ოდენ. და ვითარ მოვიდა ჯოჯიკ, აღჰკადა ჯაჰკ იგი

45 *ღწუჯ არაიყე ქნბ მარტო, სრტ
აკაყღა ქიქსიყაყე ნანიჭირბ 'ღღილ-
ღოქხაძე და ღაყარსაღ ღაროღენ
და ღიონიღ, ირჯაღი ღ ღიან ღ მარმ-
ნი ღ ქიმი. ღი ქსერსა ნანიჭიყეყაყე
აღრიღენ ღაყიღენ, და მარტე ღარღან
60 ღიანღენაი: 'საღ ნა ღიქ ოღარსა
ხეღაღ ღნღ ოღარე ოქსიღენ ნამღბ-
ღიქსიღენ, ღი ქანა ოღარ ღაღანაღი
და ღი ბაბიღი ოღ �ღი ოღი არღანხ-
ღიღ ღიყაღანაღენ.*

65 ფრიად მხიარულ იქმნა წმიდისა დედოფლისა მის მოთმინებითა [და] მიიქცა
ვანად თვსა და ფარულად დლითი დღე ჰმსახურებდა ბორკილთა მათ.

70 *ხე რღხაღენ ნიღანაღი ღი ღიღ-
მანა ბიღარე, და ხეღარე რღხაღენ ოღ
ღი ღი საღანაღენაი კიღთამ სერღიღიღ
75 ღარღარანღენ და ღიყაღანღენ ᦒღენღარე
ღაყარსაღენ სერღიღენ ᦒიღარსაღენ. და
ღიანაღი ღიქ ᦒარამღი. და ხეღხაღი ა-
ღარღენ ღიანაღი ᦒღარაღანაღენ, და ᦒა-
ღიამ ᦒიღარე ᦒნენაღენ, და ნაღღი
80 ᦒაბღი ღი ნიღარე ᦒიღარეღენ ᦒაღიღ-
ბიღი მარღენ ᦒიღარაღენ ღიანაღი ღი
ღარანაღენ. აჰი ქანა ᦒიღარე სერ-
ღიღენ ᦒარარღაღი ᦒიღარანაღი მარღენ
ღიღ მარღარენ ᦒარაღი*

ლაწუნი ჩემნი ცემად და კელნი და
ქედი ჩემი ბორკილსა რკინისასა, და
პირი ჩემი არა მივაქციო სირცხული-
საგან, რამეთუ უფალი არს მწე ჩემდა
და მე არა შემეშინოს, რაჲ იგი მიყოს
კაცმან. აწ ესრეთ ვიცვალო კრძალ-
ვითა და სრულითა მით წესითა და
შეუღლითა, რავდენ არს სული გუამსა
ჩემსა, რაჲთა შე-ხოლოთუ-ვემთხვო.
წმიდათა მათ დანთა და შევიდღ სარ-
თულთა მათ ნათლისათაჲ. ხოლო იგი

ხოლო პიტიახში იგი წარემართა
მხარეთა მათ ქორისათა და ძმა პი-
ტიანშისაჲ არა იყო საზღვართა მათ,
ოდღეს მეორე გუემაჲ იგი და ბორ-
კილნი იგი სასტრიკნი მოიწინეს წმი-
დისა შუშანიკის ზედა. და ვითარ
ესმა შეწუხნა ფრიად, წარვიდა [და]
გვეღრებოდა საკრველთა მათგან
განტყევბასა. და მრავალნი დღენი
წარკედეს და ძლით დააჯერა მოძულე
იგი ღმრთისაჲ ᦒდენ ჯაჰუთა აღკდად
ქედისაგან მის[ისა], ხოლო ფერკეთავს.
ფუცა არა დაკნად ვიდრე აღსა-
ხრულამდღე მისა.

¹ ფსალმ. 55,11; აგროთეე 111,6; ებრ. 13,6.

ქედსა მისსა; ხოლო ბორკილთაჲ არა თავს იღვა წმიდამან შუშანიკ ვიდრე აღსასრულამდე მითურთ.

რამეთუ ექუსი წელი ციხესა მას შინა აღასრულა და წესიერებითა 25 საღმრთოჲთა ყუაოდა: მარხვითა, მარადის მღვძარებითა, ზედგომითა, თაყუანის ცემითა უწყინოდ და კითხვითა წიგნთაჲთა მოუწყინებულად. განაბრწყინა და განაშუენა ყოველი იგი ციხე სულიერითა მით ქნარითა.

XI. და მიერთვან განითქუა ყოველსა ქართლსა საქმს მისი. და მოვიდოდეს მამანი და დედანი აღნათქუემთა შეწირვად და, რაჲ ვის

ნღ აკაყაჲ ნოქიჲს კაყაჲნიდღ და
ათოაყაჲნიდღ, სილიქ და ჭარაღიქ, და
ნსვიღმსამჲ იქსე ამ [ქ] განსოქს
კათარქერ. და იქსე ამს იჯ დარქერ
ქ ანვიღმსნქ კიონსქეს, კირი ხან-
ღისანაჲრ და ნქსქერ აყანიდღ და ავი-
მქიდღ, თღნიღმსამჲ და აერთა-
სოღადღ, ანვიღარ იაღნიღრვიღ-
მსამჲ ივთაჲ და ივერსქ, ხაროა-
მხაღ ანმამჲ და დანი კაყაჲნიდღ.
ყარქ ხაგხღ და იქსე ვიქიღ კათაგხაღ.
და ქ აყანი სერიჲ ყასიქს იჯა-
ყამს იჯ იხჯ ნაკახხაღ, რაჲჲ ქ
კარამიღ და ქ კიარსქქს ნაკახქერ
ქ მარმსიჲ და კარსნქ კხნარარქს.
და თაკაღ იხჯ რანქარ ნაკახქერ;
კვხა ეზიარის კორნხა და ხისხლხა
ცხოველმყოფელისასა და მცირეჲ
რაჲმე მსნადი მიიღის*.

XI. ნღ ქ რამჲღ ათადქნიღმხან
ნორჲ იაკქს თხანხღ რადიღმჲ,
არღ და კანსიღ, ილთათორღ და
აკარარსკანქ, და კხს ქ ნმანქ
იქსარჲ აკარქვიღმსხან და არღა-
რიღმსხან; ნღ ნა კორქორქ ივა-
ღიღამ მრვიღ დაკარარჲ და ირ იხჯ
კაკარარქს და, და ხრქაღ იხსთ ანანგ
კხნანგ; ნღ რადიღ თარაკიონხსიჲ
ქ მხონ ავიმქიჲ ნორჲ აონქერ თქერ
აკვიღიღმქს. ანორღხანგ ირქიჲ,
იქარარარგ რქვიღმქს, აქითა-

* შდრ. ეს აბზაცი ი XIV, 6-15.

და ესრეთ მითვე ბორკილთა და 80.
ურვითა, სიყმილთა, წყურბლთა
და იწროებითა ; ქუხი წელი საყრო-
ბილესა მას შინა აღასრულა. და
ექუს წელ არა დასცხრა ზღულისა მის
განკრძალვისაჲგან, რომელსა შინა 85
მხნდა და იღუწიდა მარხვითა და
ლოკვითა, მღვძარებითა და ცრემლი-
თა [და] დაუცხრომელითა ფხალმუნე-
ბითა დღე და ღამე, გუემული თა-
ვად და მწარითჲსაკრველითა, ქრთი- 90
ლისა პურითა და მარტოჲთა წყლითა
კმაყოფილი. და მარხვითა შინა
წმიდისა აღვხებოსათა შვდეულთა
[შინა] არა რაჲსა გემოჲ იხლის,
გარნა შაბათსა და დღეჲსა კვრთა. 95

და ჰამბავსა სიმენისა მისისასა მოვი-
დოდღეს ხილვად მრავალნი მამანი და
დედანი, აღმთქუმელნი და მსოფლიო-
ნი, სმენად მისგან ქცევათა უბიწო-
ებისათა და სიმარტოლისათა. და იგი 5
ასწავებდა მრავალთა დატყუებად სოფ-
ლისა ამის და რაჲცა რაჲ სოფელ-
სა ამის შინა არს, და შედგომად წა-
რუვალისა მის ცხორებისა. და მრავ-
ალთა უღონოთა ლოცვითა მისითა 10
მოხდა უფალმან მოხედვად: უმვი-
ლოთა) მვილი, ემშაკეულთა გურ-

უკმადა, მიემადლებოდა წმიდითა ლოცვითა ნეტარისა შუშანიკისითა, რომელსა მოსცემდა მას კაცთ-მოყუარე ლმერთი: უშვილოთა შვილი, სნე-
ულთა კურნებაჲ, ბრმათა თულთა აღქმისგაჲ.

იყო ვინმე დედაკაცი ერთი სპარსი მოგვ, რომელსა განბორებისა საღმობაჲ აქუნდა. და მოვიდა იგი წმიდისა შუშანიკისა. ხოლო იგი ასწავებდა მას, რადათმცა დაუტევე მოგობაჲ იგი და იქმნა იგი ქრისტი-

ძსთაჲ ი აქსაჲს იასიჲ ააიილ-
ქჩან, ს ამნსაჲს იქსაჲსიჲ მქს-
ქაროლქჩან. ს ჩარაჲსაჲსიჲ დსთ
15 ჩლომ ანბჩს კსათობიჲ ქსანაიჲს
ყარაჲს რარსაჲს გნორჩჩე ხრანს-
ქჩს სილრე აყოქჩან ქლოქი ს
ამნსაჲს იჲ ირ ყაჲს ათ ზა, ქილ-
20 ქხამარ დაინაჲსი ს ილრაქილქხამარ.
ს ჭათალორ ქჩსქი ზიქლ ანიონ
სხანი სსათობიჲ, ილ. ს ქსიქ ქ-
ჩსქი ზამრალ სრეიჲს

25 ჭანს ირიჲ ს ქჩს მქს ყარაქჩ
ქ ძიღაჲს ანიონსი, რირთ, ირიჲ
ჯჩე ჩსჯ ააიილქჩან დასაჲს ქ
რქჩაჲს ყარაქჩ. ს დაჲსი ქ ზამ-
რალ სრეიჲს ს ათაჲსი ანქანსქი
30 სილრე თქჩნიჲს ვჩარ დაქტასან, ს
ზაჲსქი რქჩილქჩან. ჩსქ ხერანსქი
ათქი. ესქ ზალათას კსათობ
ნამარჩთ ს ქიილს იორჩსა ყარ-
სქაჲს, ქსაჲსმ აყოქჩან ქ სხანიჲს
35 ს ათესა ვრქჩილქჩან. ს ბანსქეს
დმბ ვიოლქჩან სსათობიჲ ქსიჲს,
სსაქ ქჩსან ყარაქჩ. ზალათამ
კსათობ ვრქსათიჲსქ: ს ზრა-
მასქაჲს მქრთხქ ვჩან. ს ათქამასი
40 სრეხეალ ქ რირითობხჩს. ს თაჲსი
ჭათლ სსათობიჲ, ს ირჩსქი ვსა-
თობლ, ს ქსათობლსქი დამჩსა-
სილრე ვსრეიოლქჩანს, ს ქ რაჲს
ქაჲსი ქ ყარაქჩაჲს ირჩსაჲს, ს
45 რჩსათხანაჲსი სსათობიჲ, ირიჲ ვრქ-

ნებაჲ, ხნეულთა და პირად-პირადთა
საღმობათა სიმრთელს, და ყლთა შე-
ქირებულთა ნუგეშინის ცემაჲ. და
კაცად-კაცადსა თავისა თვისსაებრ
წყალობათაგან ლმრთისათა ნიქთა
ეეთილთა მიჰმადლებდა ნეტარი იგი
წმიდითა ლოცვითა თვისთა. და
ყოველი, რომელი მოვიდოდა მისდა,
სისავსითა და მხიარულებითა მიიქ-
ცეოდა; და ილიდებოდა მის მიერ სა-
ხელი უფლისა ლმრთისაჲ, სადაცა
განთქუმოდა ჰამბავი მის წმიდისაჲ.

რომლისათჲს აცედაკაციჲ ერთი
სბარხი მოგვ სახელოვანი, განბორე-
ბული, რომელსა არა ეპოვა სიმრ-
თელს მკურნალთა მათ სპარსთაგან,
ძღვიდაჲ ჰამბავსა მის წმიდისასა და
დაუგო წმიდასა მას დედოფალსა
თვისი იგი შექირებდა და ითხოვდა
კურნებასა. ხოლო ნეტარი იგი ეტ-
ყოდა: *«უკუეთუ გრწმენეს ლმერთი
ქემმარითი და დაუტეო შჯული
სპარსთაჲ, ეითხოვ ლოცვითა უფლი-
საგან და მოილო კურნებაჲ, და სცნა
ძალი დიდი ლმრთისა ჩემისაჲ»*. ჰრქუა
დედაკაციმან მან სპარსმან: *«მრწამს
ლმერთი ქრისტიანეთაჲ»*. და შრძანა
ნათლის ცემაჲ მისი; და მუნთქუსევ-
განწმიდნა განბორებინაგან და აღი-
დებდა ლმერთსა, და აკურთხებდა
ლმერთსა, და აღიარებდა ყოვლად
წმიდასა სამებასა. ვანუღდა სპარს-
თა. მას შჯულსა და შეერთო ლმერთ-

ანე. ხოლო დედაკაცმან მან თავს იღვა აღრე-აღრე. და იგი ასწავებდა დე-
დაკაცსა მას და ეტყოდა, ვითარმედ ზმევედ იერუსალმშდ და განსწმინდნე 10
განზორებისა შავისგან შენისაჲ. და მან გულს მოდგინედ შერიწყნარა და
წარემართა გზასა მას სახელოთა ლმრთისა ჩუენისა იესუ ქრისტესითა და
განიკურნა იგი სალმობისა მისგან. და ვითარ გარე მოიქცა იგი სიხა-
რულითა დიდითა და მოიწია მუნვე, მოვიდა იგი წმიდისა შუშანიკისა
შდლლისა გარდაკადად და წარვიდა სახიდ თჳსა სიხარულით განმართელე- 15
ბული.

XII. ხოლო წმიდამან შუშანიკ ნაცეალად ქიქნაუხტისა საქმისა დი-
დითა გულს მოდგინებითა კელთა აღიხუნა და ვითინი და მკორედთა
დღეთა შემდგომად ასერგასინნი იგი ფსალმუნნი და ისწავლნა, რომლითა
იგი დღს და ღამს ზესქნელისა მის მეუფისა მიმართ სათნოსა მას გა-
ლობასა შესწირვიდა ცრემლით.

და უთხრეს ნეტარსა შუშანიკს, ვითარმედ ზმევილნი იგი შენნი
შიაქცინა მოგობასაჲ. მაშინ იწყო თაყუანის ცეშად ლმრთისა მიმართ
ტირილითა დიდითა და თავსა თჳსსა ქუე დაშართ სცემდა. სულთ-ით-
ქუნა და თქუა: ზგმადლობ შენ, უფალო ლმერთო ჩემო, რამეთუ იყე-
ნეს-ვე არა ჩემნი, არამედ შენნი მოცემულნი იყენეს. ვითარცა გნებავს, 10
იყავნ ნებაჲ შენი, უფალო, და მე დამიციე საქმეთაგან მტერისათაჲ.

ლიცქინ ხეჩით სე ყათმქინ სტან-
ჯსქისა აკა დნო ამნნაკნ სერქირნ.
ს ქნდნ ხსკ ჯქინს ყათმქერ მივიღუნ
ს მივიყხთავუნ ს მსბამხბთავუნ შარ-
აქე ჳტანჯსქისან, ვორ არარ მს-
ათლახ ჯ მსონ სერანსქ თქსნოწი
ბასა მას, რომელი ყო ლმერთმან ნეტარისა მის დედოფლისა მიერ.

XII. სე ჯიხაჲ ვაკა ამინაკნ
დრესქინს ვაკერანაკი სე კით ჯი-
რქე თამავ ვანაკი ჯ ჩხოლორ
ნანსაკარქინ, ს ვაკი იორ თქსქინს
ქერ. ს ქავიქარაკქ მხბამხბ რა-
ქოლახიქ ს თანჯნახიქ სიქერ
დითორნ. ვარქანაკი, ს თანჯნას
ს ჩაროლახი ქ ქერაკი ყანსაკანსავუნ
აინქერ. ასქერ' დი' ყათოლქირიქი
ყათოლქირეხი ჰხე ვევიქ ქსნქს მქ
ვიქ ქივიქ ათ. ნათი: შათოღვანქერ

სა, რომლისა მიერ პივა კურნებაჲ.
და უთხრობდეს საკვრველებასა ამას
ყოველსა მას ქუეყანასა; და თავადი
დედაკაციცა იგი მიუთხრობდა მოგუ-
თა მათ და მოგუთამთავართა და დიდ- 20
დითა მათ სპარსთასა საკვრველ-
ე.

და ვითარცა ესმა ესე ყოველი პი-
ტიახშსა მას, განრისხნა. და შემდგო-
მად ოთხისა წლისა მოიქცა შორიე-
ლითა გზითგან და მივიდა, სადა დე-
დოფალი იგი იყოფოდა; და მეუე- 5
სეულად დიდ-დიდითა წუემითა და
ტანჯვითა აპირებდა ვიქნისა მას.
განრისხნა და ტანჯნა და გუემნა
მცველნი იგი და პრქუა: ზარა მცენ-
ბითა გამცენა თქუენ კრძალულად ყო- 10
ფაჲ [და] არა ვისა შეტეეებაჲ მას

და მე მივედ და ვიხილე წმიდაჲ შუშანიკ დამწრშალი და დაბუ-
 შებული ტირილითა. და რამეთუ მოედღუნა წმიდასა მას ეპისკოპოსსა.
 საზრდელი* და ვითარ ფრიად ვაიძულე, მკირედ ოდენ გემოჲ იხილა.
 15 და ვჰმადლობდით ღმერთსა. და ვიდრე მუნ ჴამადმდე მოვიდიან შეილნი
 იგი მისნი ხილვად დედისა თვისისა; ხოლო რაემს შიჰქცინეს და უფარ
 ყვეს ღმერთი, ვერღარა იკადრეს ხილვად მისა, არამედ სახელიცა მათი
 სძაგდა სმენად.

XIII. და მერმე მოციქულნი მოავლინნა პიტიახშმან და ჰრქუა:
 ანუ ნებაჲ ჩემი ყავ და მოვედ ტაძრად; უკუეთუ არა მოხვიდე შინა,
 ჩორდ წარგცე, შენ ანუ კარად კარაულითაჲ. ხოლო წმიდამან შუშანიკ
 მიჰრქუა ესრეთ: აუბადოო და უგულისკმოო, ხოლო მე თუ კარად ანუ
 5 ჩორდ წარმცე, ვინ უწყის, თუ მუნ კეთილსა რასმე შევემთხვო და ბო-
 როტსა ამას ვანვერეჲ. და გულსა ეტყოდა პიტიახში იგი სიტყუათა-
 მათვს, ვითარ იგი ჰრქუა მას, ვითარმედ ავინ უწყის, თუ კეთილსა
 რასმე მივემთხვო, ვითარმედ ანუ უკუე მთავართაგანსა ვისმე ეკო-
 10 შანიკ ბრაროტთა მათ გუემათა და თმენათათვს იტყოდა, რაათამცა-
 სათნო ეყო ღმერთსა.

| * აქ წყდება A ხელნაწერი.

և ზიგა ვარს მანოლ. և ყბრანსქის
 თოაახლ სს ზრამაქერ ზსღის ქ ლა-
 ყანს რანათის;

15

XIII. ს. კსთ აკერ. ამინსაქსი იქ
 ლარავ ლამავ ქარეგ ზათანსლ ა-
 ზორენ გღსაქსნ. ყირ ლარბქერ. კაქ
 5 რნარა მათანქერ. აყა ვათანქერ ლქს,
 მქ ლაქარე, և ზიქლა ჴანსაქერ ლი-
 ბანსლ გზა ქ ვსღებქლ კრინსენს. ს. ლ
 ლქსნს კანპს ათნიქერ. և თარქ მქ
 მაროხლ. ენე ზამ კანსაქსი ვქლას-
 ლან ვნიორქ. გ ვღსაქსნ, և იქ ქსჯ
 10 ლარავ ათნიქ. აქ თოაახლ თსსა-
 ნქერ გზა ქ რანგქს მსათობიქ ლა-
 მავნი. ს. ლ კაქამ სს კამიქ և ბქ-
 ბოღსქ ზათათავსლევს ქრსქერ; և იქ
 15 ვაღარქერ ქ ზანსქერ ჰორერეგენ; ქქ-
 ლქს և ბრყქი მსღსნაქ ქსჯ კა-

თანაჲ. მიავო მათცა გუემაჲ სასო-
 კულინს, ხ~ ნეტარისა მის უფროხსცა.
 ბრძანა შექირეებაჲ. ბოკილთა შ~
 საპყრობილისათა.

ხოლო შემდგომად ამით ყოველთა
 ვერა ძალ ეღვა ნებათა თვსთა მიწვენაჲ.
 ურჩულოსა მას. პიტიახშსა, რომელ-
 თა განიზრახვიდა. სხუასა ლონესა-
 მიჰმართა. მერმე პოვა დედაკაცი ერ-
 თი გრძნეული და მით რულუნებ-
 და მისსა დაქსნასა შუენიერისა
 შგულისაგან. ხ~ დედაკაცმან მან
 თავს იღვა; და წელიწადსა ერთსა
 ჰბრძაღდა მას. ესევეითართა, საეშმა-
 კოათა გონებითა პიტიახში. იგი და
 ვერა რაჲ ძალ ეღვა ქმნად, არამედ უფ-
 როხს იხილვებოდა იგი ღმერთისა ნე-
 ბათა გამოჩინებანსა. და ამასაცა შინა-
 სირცხველულ და საგრცხველ იქმნა.

ხოლო პიტიახშმან გამოარჩია ძუძუეს-მტპ მისი საკუთარი, რაათა პოიყვანოს იგი ტაძრად. და ვითარცა ჰრქუა კაცმან მან: «ისმინე ჩემი და ჩამოვედ ტაძრად, და ნუ აოკრებ სახლსა მას თქუენსა», ჰრქუა მას წმიდამან შუშანიკ: «არქუ მას უღმრთოსა, ვითარმედ აშენ მომკალ და 15 მარქუ მე: 'კოცხალითა ფერკითა არა გამოხვიდე შენ მაგიერ ციხით». ხოლო აწ, უკუეთუ შემძლებელ ხარ მკუდარსა აღდგინებად, პირველად დედაა შენი აღადგინე, რომელი ურდს დამარხულ არს, გარნა თუ მისა ვერ შემძლებელ ხარ აღდგინებად, ვეოცა ჩემდა შემძლებელ ხარ გან- 20 ყვანებად, გარნა თრევით გამითრიოა». და ვითარცა მიუთხრეს პიტიახშსა 20 სიტყუაჲ იგი და მან თქუა: «ნანდვლვე ვთქუ ეგე!».

და მეორესა დღესა შემო-ვინმე-ვიდა და ჰრქუა წმიდასა შუშანიკს: «კეთილად მიუგე მას სიტყუაჲ იგი, რამეთუ მაგით სახით ეგულეზობდა 25 შეტყუილი შენი და მას სხუაჲ ზრახვება გულსა მოეკადა სიმბოროტისაჲ შენთვისა. წმიდამან შუშანიკ ჰრქუა მას: «და შენ ღმერთი ძილსა შინა 25 ნუ გგონიეს!», რომელმან განუმზადნის სიტყუანი პირსა კაცისასა, რამეთუ იტყვს თვთ უფალი: «მე მიუგო სიტყუაჲ თქუენ წილ²».

¹ შდ. ფსალმ. 120,4. ² შდ. ლუკა 12,12.

შიორ. აყარაჲქ ქ რაგ ღანაჲკრ კა-
 რაჲქინიჲნი; სა .ა ვორღქინ სა ილ-
 რაგოღანანქ, .ა ქ ძინი მიღაქსოაგნ
 ნანაღანღხეიღანანქ .ა ჳიორიღა
 ანანქ არღაქინ ჳარაქე, ყი ათა-
 .აქ ათათიღ .ღნქაქე ქ ჳამანქ: ნღ
 .აქათანჯანან .ა ღქაყანან თიქნიჲ
 ქ ძინი ჳაღათარმადე არღაქინ ბა-
 ნიღანანქ, .ა ქღ .აღათორქარღანაჲ
 ქ, ირ .ღნღღქმადეაღ არღაქე არ-
 ჳაქინ ჳარაქე, .ა ქანან აქორ ირქ-
 ნადე ჳათინ .ა თანჯღმ ღნა მქნჯ
 ქ მან. ღქ იღ ჳაღანსიყა აყათსღ
 ჳათათაბა არღაქი, ირჲქნ ღნაჲკრ
 ქარ აქარანანან:

თჳს ვტანჯავ და ვგუემ მას სიკუდილმდე, რამეთუ არა დავემორჩილა მსახუ-
 რებასა ღმერთთა მეფისასა, ვითარცა მამაჲ მისი სოფლისა მათკრე-
 ბელია.

მორწმუნეთა მათ შორ]. არა დასცხრა
 ამათა ზრახვათაგან, დაღაცათუ ვი-
 თარცა მანქანაჲ რაჲმე მტკიცისა
 ზღუდისაგან გარე მიიქცეოდა ახო-
 ნისა მისგან. ეგრეთვე შვილიცა იგი 20
 აიძულნა უფარის ყოფად და მოგუბეტ-
 თა მათ მიერ დაიმორჩილნა და მად-
 ლსა მიჲგებდა მეფესა მას სპარსთასა,
 რაათა უმეტსი პატრივი მოიღოს მის-
 გან. და ტანჯვისა და საკრველთა 25
 მათ[თჳს] დედოფლისათა სარწმუნოთა
 მიერ [კაცთა] მეფესა მას აუწყებდა,
 ვითარმედ დასული ვარდანიისი არს,
 რომელი წინააღუდგა მეფეთა მეფე-
 სა მას სპარსთასა და ამისა სახისა- 30

XIV. და ვითარცა აღივსებოდა მეექუსე იგი წელი საპურობილესა მას შინა, ჯექმა დამაშურალობითა შრომათა მათ შინა სიმენისა მისი-
საათა სენი სნეულებიხაა მოიწია მის ზედა, რომელსა იგი წინააღმარ
ულაღადებდი და ვეტყოდი, ვითარმედ «ნუ ჯექმა, რამეთუ დაუმძიმებ
5 კორცთა მაგათ ზედა, რამეთუ ვერ დაგიტომონ და მერმე ვერლარას შემ-
ძლებელ იყო ყოფად რაახსმე საქმედ კეთილსა ევოდენითა მაგით ფი-
ხლად მარხვითა და მარადის ზედგომითა და ღამე ყოველ დაშურომითა,
ფსალმუნებითა და ვალობითა». და არცაღა მკირედ სადა სცა კორცთა
მისთა განსუენებაჲ, და შეიქმნა და დადნა ვითარცა აელი.

10 ხოლო დიდთა მათ მარხვითა აღვსებისათა ერვასისთა მათ დღეთა,
ექუსთა წელთა შინა არცა დღისი, არცა ღამს არა დაჯღის ქუე, არცა
დიდიძინის, არცა საქმელი რაჲ მიიღის, გარნა დღესა ხოლო კვრიაქესა-
ეზიარის კორცსა და სისხლსა ქრისტის ღმრთისა ჩუენისსა; და მკირედ-
ოდენ წუენი მხალისა შექმნული—იგიცა მკირედ—მიიღის, ხოლო პური-
15 სა გემოჲ არა იხილის, ღიდრე აღვსებადმდე.

და მიერ დღითგან, ვინაჲთგან პურობილ ყვეს იგი ცხესა მას ში-
ნა, სასთაულოსა ზედა თავი არა მიდვის, გარნა აღიზი ერთი დაიდვის-
სასთუნალ. და ქუესაგებელად იყო გირჯაკი ერთი ძუელი და კაცთა.

XIV. ჩაყე ვქნე სს აყარო ჳ
ღზორაკან ქიქსი ჳჯარარარკილ-
ქჩნანს, ირ კამსნაქჩი კასარხაე
ღმნყა. ვქ ვქსე ამს ქტყტო. ს რა-
5 ჳომ ჳანსაე, იჯ ჩნე კარაე კაქქჩი
აო ქ ჳჩნოე ანტჩნ. ს ისბაჩორ-
ნორე, ვქ ქტყტო ირტყა ვაქქა ბო-
ქო. ვქქმალ ჳოტერ ვქსე თამი, ს
კთოტერ ატყატყა—ქორბო.ქჩსამრე ს
10 ჳხვო.ქჩსამრე ვსოლერნ' ჳაროლ-
ბოქე, რანთიქ, სოქოქ, ბარალ.ოქ, კა-
ქარაქქა. სასკაქს ათაქჩნ.ოქს იჯ
ჩნე ქსასხსაქ კაქჩამ ამჩნსაქს, აქ
ათალს სს ჳღნერ ქსანს ანოლან
15 თხსანს მსათობოქი ნლ ჳერ ჳონჯერბ
ზორა ქ. მსრქოე ჳოლბ. ს ქ ქსრქო
ყარხვით ანსთიქვაფქი, ს რარბქქ
ქიქერქქ მარჯხსაქ ქ ანარა, ს აგო-
ბანოე ქიქერქქ, ს რიქითან სს. ს

ხოლო რაახსალა კამს მისთა ბოროტ-
გონიერებათა კსენებაჲ, რომელმან
ყოველსა შინა აღასრულა ცოდვაჲ?
რამეთუ ექუს წელ, დაღაცათუ მრ-
ვალსა დაშურა, ვერა რაჲ უძლო ძლე-
ვად შურისგებისათვს თავისა ბჳნისა,
და დიდზრახვაჲ, დაღაცათუ ვითარცა-
ღელევაჲ. ზღვსაჲ კლდესა სცემდა.
ექუს წელ, და სტანჯვიდა პირად-პი-
რადითა განსაცდელითა და იწროე-
ბითა წმიდასა მას გუემითა, საპურო-
ბილითა, სიყმილითა, წყურილითა,
გრძნეულებითა, გარნა მკნესა მას არა
რაჲ ევნო ამისა ყოველისაგან, არამედ
უფროასლან ილუწიდა სახელისათვს უფ-
ლისა ღმრთისაჲსა. და გემოხა მას ში-
ნაგან ძამაჲ და გარეგან ძალეგარტი
ანტიოქიხსაჲ და, სახსთაული მკირ-
საღენისაჲ [უგნ] ხახთუნლითა.

თუალსა—სასთაული ერთი ხალენისა უცნ სასთუნლით კერძო. და თა-
 კუნანის საცემელად კილიკი ერთი მცირე ქუე წარუგდებოდ, და გრწყი- 20
 ლი და ტილი მოუგონებელი ადგილსა მას დასხმულ იყო. (ქამსა ზაფ-
 ხულისასა ცეცხლებერ შემწული იგი მკურვალეებაჲ მზისაჲ, ქარნი ხორ-
 შაქნი და წყალნი მავნებელნი, რომლისა მკვდარნიცა მის ადგილისანი
 სავსენი სენითა, წყლითა განსივებულნი და განყითლებულნი, დაწერ-
 ტილნი და დამქნარნი და დამლიერებულნი, ჩარადოვანნი, პირ-მსივანნი 25
 და დღე-მოკლედ ცხორებულნი; და მოხუცებული არა ვინ არს მათ
 ქუეყანათა.) და ესეთსა მას ციხესა შინა ექუს წელ პურობილ იყო და
 მძიმეთა მათ საკრეულთა შინა აღიდებდა ღმერთსა.

XV. და ვითარცა მეშვდე წელი დადგებოდა, მოიწია წმიდასა და
 სამგზის სანატრელისა შუშანიკის ზედა წყლულეებაჲცა კორცთა მისთაჲ
 და დაუცხრომელად შრომათა მათ გამო დაუსივდეს ფერკნი მისნი და
 თხრამლი აღმოსდიოდა ადგილ-ადგილდ. და წყლულეებანი დიდ-დიდნი 5
 იყვნეს და მატლიცა დასხმულ იყო წყლულთა მათ, რომელ იგი აღი-
 ლო კელითა თვისითა და მიზუნებდა მე და მჰადლობდა ღმერთსა. და
 თქუა: «ხუცეს, ნუ მძიმე გიჩნ ესე, რამეთუ მუნ იგი მატლი უდიდეს
 არს და არა მოკულების¹». და მე, ვითარცა ვიხილე მატლი იგი, მოუ-

¹ შდ. მარტ. 9.43.

ღმერთსა ზედა წყლულეებაჲცა კორცთა მისთაჲ და დაუცხრომელად შრომათა მათ გამო დაუსივდეს ფერკნი მისნი და თხრამლი აღმოსდიოდა ადგილ-ადგილდ. და წყლულეებანი დიდ-დიდნი იყვნეს და მატლიცა დასხმულ იყო წყლულთა მათ, რომელ იგი აღილო კელითა თვისითა და მიზუნებდა მე და მჰადლობდა ღმერთსა. და თქუა: «ხუცეს, ნუ მძიმე გიჩნ ესე, რამეთუ მუნ იგი მატლი უდიდეს არს და არა მოკულების¹». და მე, ვითარცა ვიხილე მატლი იგი, მოუ-

და ლოცვათა წიგნი მცირე; უკამურ 20
 იყო და საზრდოდ პური ქრთილისაჲ და
 სასუმელად წყალი [აქუნდა]. და უფროჲს
 მრავალთა იგი არს, რომელ თვნიერ
 საქმელისა იყოფოდა და ყოვლითა,
 კეთილსა შჯულისა წმიდათა მათ მა- 25
 მათ თვისთასა სრული სრულთა თანა,
 შეურაცხ ჰყოფდა ძვრთა ყლთა, რომ-
 ლითა მბრძოლდეს მას. და ზეგარდა-
 მათა მათ ხილვათა მრავალ გზის
 და ვითარცა მეშვდე წელი დად- 30
 გებოდა გუეშათა მისთაჲ და საკრ-
 ველთაჲ და საპურობილისაჲ მის,
 დასწულდა ნეტარი იგი მოუგო-
 ნებელთა მათ ტანჯვათა და ფიცხელ- 5
 თა მოლუაწებათაგან, რომელი დაით-
 მინა წმიდამან მკველმან ქრისტესმან
 ურჩულთაჲს მისგან.

XV. ხა ქითანხე ხაქსნიორიჲ ა-
 მქნ ჩარიდაბივნე ნორა, ხა ჯაყა-
 ნაგენ ხა განსიქნ, ჩქანაჲანაჲკი ხ-
 რანხიქნ კანჩნარქნ ჯარჯაკანაგენ
 ხა ქი საათიქი ზღნოქსანგენ, ვორ
 ჯიხნაგ სილერი აჲქსიქინს ჯქი კან-
 რქინჯი.

და ვითარცა მეშვდე წელი დად-
 გებოდა გუეშათა მისთაჲ და საკრ-
 ველთაჲ და საპურობილისაჲ მის,
 დასწულდა ნეტარი იგი მოუგო-
 ნებელთა მათ ტანჯვათა და ფიცხელ- 5
 თა მოლუაწებათაგან, რომელი დაით-
 მინა წმიდამან მკველმან ქრისტესმან
 ურჩულთაჲს მისგან.

გონებელად დიდად მწუხარე ვიყავ და ვტიროდე ფრიად. მრქუა მე რისხ-
 10 ვით: ახუცეს, რად მწუხარე ხარ? ვიღრე უკუდავთა მათ მატლთა შექ-
 მასა, უმჯობეს იყავნ ამით მოკუდავთა შექმნა აქავე ამას ცხორებასა». და
 მე მიუგე და ვარქუ: «ძაძისა სამოსელი მტირედლა შეგვერაცხა საგუე-
 მელად? და აწ მატლთა მაგათთვს მხიარულ ხარ!». და მან მრქუა მე ქე-
 ნებით: «ნუ ვის თანა იტყვ ძაძისა სამოსლისათვს ცხორებასა ჩემსა, რა-
 15 მეთუ—ადრე ყოფად არს დატევებაჲ უბადრუქთა ამით კორცთა ჩემთაჲ». რამეთუ შინაგან ძაძაჲ ემოსა და არა ვინ იცოდა ჩემსა გარეშე, ხოლო
 გარეგან კაცთა თუალსა ანტიოქიისა პალეკარტი ემოსა.

— XVI. და ვითარცა ესმა ჯოჯიკს, ვითარმედ მიახლებულ არხ ნე-
 ტარი დედოფალი წმიდაჲ შუშანიკ სიკუდილდ, წარვიდა და თანა წა-
 რიყვანნა ცოლი და შვილნი და მონა-მკეველნი მისნი. და მივიდა ტი-
 ხედ ხილვად სანატრელისა შუშანიკ მარტვლისა. და ვითარცა მიიწია,
 5 მძლავრ შე-ხოლო-ვიდა და თაყუანის სცა პატიოსანსა ჯუარსა და მოი-
 კითხა წმიდაჲ შუშანიკ. თანა დაუჯდა და ჰკითხვიდა საღმობათა მამ-
 თვს. ხოლო წმიდამან მან ჰრქუა: «კეთილ ვარ, ვითარ ღმერთსა უნებს,
 არამედ ყოველთა წარსავალსა მას გზასა მეცა წარვალ!».

ხოლო ჯოჯიკ მსწრაფლ აღდგა ზე, პირველთა მათ უწესოთა საქ-
 10 მეთა აღუარებდა და ვევედრებოდა წმიდასა შუშანიკს და ეტყოდა: «სძა-
 ლო და მკეველო ქრისტსო, ითხოვე ღმრთისაგან, რაათა მომტივენეს
 მე მრავალნი შეკოდებანი ჩემნი». ხოლო წმიდამან შუშანიკ ჰრქუა მას:
 «თუ შენ სხუად სახედ ყრმებრ არა რაჲ ჰქმენ, ღმერთმან მოგიტევენს
 შენ». და ჯოჯიკ ჰრქუა: «მაგის სახისათვს მოვედ მე შენდა, რაათა,
 15 რომელი იგი არა რაჲმე სათნო იყოს ღმრთისა, არა ვქმენ». წმიდამან
 შუშანიკ ჰრქუა: «უკუეთუ ეგე ვგრეთ ჰყო შენ, უკუდავ მექმნე მე მა-
 გით სიტყვთა და ღმერთმან შესძინენ დღეთა ცხორებისა შენისათა».

და მერმე, ვითარ შეატყუა ჯოჯიკ, ვითარმედ მას დღესა განვალს
 წმიდაჲ იგი კორცთა ამათგან, ჰრქუა: «მაკურთხე მე და ცოლი ჩემი,

1 ოდ. იესუ ნავესი 23.14; III მგფ. 2.2.

XVI. ხ. ვაქრ ხეღაქრ ეღხუქს
 ღიქსი ღ ხეღეყაღქრ თიღრ ზუა-
 ხსნი, ირ თააქს თქსნიწი. ღ ანსკა-
 ხნერ. თააქს თიღრ თიღასნიონ ზიქს-
 5 თთიხ რანღსრძ კნსა. ქიღიქ. ვქ
 ირნსსეღსნი ქსიასნსნი. სიათთიქანსერ

და მოვიდა ძმაჲ იგი პიტიახშისაჲ
 ჯოჯიკ და თაყუანის ხეჲ წმიდასა
 მას ნიშსა, რომელი წინაშე მის ღე-
 დოფლისა [იყო]; და დაეარდა წინაშე
 წმიდისა მის მკეველისა ქრისტსისა
 ცოლითა თვისითურთ, რაათა იკურთ-

მკვეალი შენი, და შეილნი ჩემნი და მონა-მკვეალნი ჩემნი, და, თუ 20 რაამე შეგკოდეთ ვითარცა კაცთა საწუთროსათა და სოფლის მოყუარეთა, მოგკტევენ და ნუ მოიკსენებ მედგრობათა ჩემთა». ხოლო წინადამან მუშანიკ ჰრქუა ჯოჯიკს და ცოლსა მისსა: «ჰყავთ წარმდებად საქმს ესე ჩემი, რამეთუ არა ვინ იპოვა კაცთაგანი, რომელსამცა აქუნდა წყალობა და ტკივილი ჩემთვის, რომელმანმცა შეაჯერა უღმრთოსა 25 მას საწუთროსა მეუღლესა». ხოლო მათ ჰრქუეს: «ჩუენ თვნიერ შენსა ფრიად დავშუერიოთ, გარნა არა იყო სმენაჲ, არცა სიტყუაჲ». მაშინ ჰრქუა წმიდამან მუშანიკ: «განვისაჯნეთ მე და ვარსკენ პიტიახში მუნ, სადა იგი არა არს თუალღებაჲ, წინაშე მსაჯულისა მის მსაჯულთაჲსა და მეუფისა მის მეუფეთაჲსა. სადა არა არს რჩევაჲ მამაკაცისა და დედაკაცი- 30 საჲ, სადა მე და მან სწორი სიტყუაჲ ვთქუათ წინაშე უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა; მიაგოს მას უფალმან¹, ვითარ მან უყამოდ ნაყოფნი ჩემნი მოისთულნა და სანთელი ჩემი დაშრიტა და ყუავილი ჩემი დააკნო, შუენიერებაჲ სიკეთისა ჩემისაჲ დააბნელა და დიდებაჲ ჩემი დაამდაბლა. და ღმერთმან საჯოს მის შორის და ჩემ შორის. ხოლო მე აწ 35 ამას ვჰმადლობ ღმერთსა, რამეთუ ტანჯვითა მისითა მე ლხინებაჲ ვპოო, და გუემათა და თრევათა მისთათს მე განსუენებასა მივემთხვო, და უგულისკმოვებისა და უწყალოვებისა მისისათს მე წყალობასა მოველი იესუ ქრისტეს მიერ უფლისა ჩემისაჲ.

ხოლო ივინი ამას ყოველსა სიტყუასა მისსა ზედა ტიროდეს მუა- 40 რედ და ჰრქუეს: «მოგკტევენ ბრალნი ჩუენნი და გუაჟურთხენ, წმიდაო მოწამეო და მარტვლო სანატრელო ქრისტეს ღმრთისაო». ხოლო

¹ გალატ. 3,28. ² მდ. II ტიშ. 4,14.

*სი დახეჲსი ჩუენი რაჲდამ იერიოჲ და არ-
თათიოჲ. სი სანდერჲ იქითიოქსი
სი სმანსჲ; ნა სარ იათიგანსჲ¹ აქ-
რესჲ ვარჯარიოქსი, სი ათხჲ ვანსი-
რალიოქსი; და ვამნსანჲ ვიერბა
რარსა, იერ ენდოქსი მხეგანჲ; კათარ-
ჩხეხა, იერ ენდოქსი სი მათიოქი,
იერ სი ათიოქ არჯარიოქსი. სი ენ-
სიკაცხი ვიერნიოქსი კსათიოქი სი
ათაწიერივანჲ ხსიციხიოქი. სი აქჲ მქ
სი მსიციხეხი კსი რარხიერიოქსი. სი
ქსი მქ ჯარ სი სი სი სი სი სი სი*

ხენ მისგან. აღუარებდა ცოდვითა თვსთა მრავლითა ვოდებითა და ცრემლითა და ითხოვდა მიტევენებასა მისგან. და ასწავებდა იგი, რაათა შეი- 10 ყუარონ სიმართლმ და მოიძულონ ზესამართლობაჲ; და ყოველი საქმს კეთილი, რომელი წინააღმდეგომ ცოდვითა არს, აღასრულე, რომელი შესაწყენარებელ არს ღმრთისა, რომელ 15 არს ნაყოფი სიმართლისაჲ. და შეიწყნარო კურთხევაჲ ღმრთისაჲ და წინამძღუდართა ეკლესიისათაჲ, და ნუცაღა.

წმიდამან შუშანიკ კრქუა: «ღმერთმან მიგიტევენინ, რომელ რაჲ იგო
 35 ჰყავთ». მაშინლა აკუროთხნა ჯოჯიკ და კოლი და შეილნი მისნი და
 45 მონა-მკეველნი მისნი და ყოველი ეზოჲ და პალატი მისი. და ამცნებდა
 სლევად გზათა ღმრთისათა და ეტყოდა, ვითარმედ: «ესე ყოველი ცხო-
 რებაჲ ვითარცა ყუაველი ველოთაჲ წარჰვეალ არს² და დაუდგრომელ,
 და ვინ სთესა—მოიმკო³ და ვინ განაბნია გლახაკათაჲს—შეიკრიბა, და
 რომელმან წარიწყმიდოს თავი თჳსი, მან პოოს იგი⁴, რომელმან აღიდა-
 50 იგი». და უჯმენა და გამოგზავნენა იგინი მშკდობით.

XVII. მერმე, შემდგომად ჯოჯიკისა, მოიწია თავი იგი ეპისკო-
 პოსთაჲ სამოელ და იოვანე ეპისკოპოსი, მისივე მოყუასი, რომელ იგი
 იყენეს განმამტკიცებელ და დიდად დამაშურალ, სახლეთუღითურთ
 თანაყოფით იყენეს მონა, და მონაწილე იყენეს და თანაზიარ შრომათა
 5 მისთა; მადლობით წარჰგზავნიდეს ნავთსადგურისა მის მიმართ ქრისტე-
 სისა. მსგავსად მისვე სახისა აზნაურნი დიდ-დიდნი და ზეპურნი დედანი,
 აზნაურნი და უზნონი სოფლისა ქართლისანი მოვიდეს. ეგრეთვე, რო-
 მელნი იგი გულს-მოადგინებით მონაწილე ყოფილ იყენეს შრომათა მათ.
 მისთა სანატრელობით, ვითარცა ახოვანსა მკენესა მიჰვედრიდეს ქრისტესა..

¹ შდ. ფსალმ. 102.15. ² შდ. გალატ. 6,8. ³ მათე 10,39.

აქ. გადიამ. ირეირასკან რანხად
 20 ჰრათხერ ვნაჲ და ირინჯი. ხა კო-
 ჟარქტერ ვნაჲ და სხეტი ჰყო-
 ბელითა სიტყვათაჲ წურთიდა მას და აკუროთხევედა. და წარმოგზავნა იგი
 ადგილსა თჳსსა.

XVII. ჳაქრ და გიოსი ხელისყოფი-
 საგნს შამილქ, და მოქანს ხელისყო-
 ფიო ზანტერბ დაჩანსაქსად და სარ-
 კლადი, ირე ზინ დაქარქიტქ
 5 და კვირეჲ ნსილქხანს ხრანსქი
 თქნიწჳ. ვი კილქარქხსგნს ვთიქ-
 რენ და მხბ აქსათილქხანსგნს აა
 ზადაჩანსაქსათს ჳრქსათი. სიქაქსა
 და ზაქარარქ და აგათე და თქი-
 10 ზაქე, და აქი სხელიქ აქსარქინ
 ჳრავ, ვი ზადირეხსგნს კილქარქ-
 ძანს და ირინილქხანს ხრანსქიქს
 სილქანსანი
 წარგზავნასა და კუროთხევასა ნეტარისა

სკოლებ შემდგომად ქველის-მოქმე-
 დებისა, რაჲთა არლა გვეოს შენ ძკროჲ..
 და სხვთა მრავლითა დასაჯერე-
 ბითა

მოიწია თავიცა იგი ეპისკოპოს-
 თაჲ სამოელ და იოვანე ეპისკო-
 პოსი ხუცესთა თა და დიაკონთა,
 რომელ იგი იყენეს განმამტკიცებ-
 5 ელ და თანაზიარ ჳირთა ნეტარი-
 სა მის დედოფლისათა, რაჲთა წარ-
 გზავნენ წმიდაჲ იგი დიდათა მათ
 შრომათაგან ნავთსადგურისა მის
 მიმართ ქრისტესისა. ეგრეთვე,
 დიდ-დიდნი აზნაურნიცა და აზ-
 ნაურნი და დედოფლნი და სხუ-
 ნიცა ზეპურნი ზოფლიბა მის ქარ-
 თლიზანი, რაჲთა მონაწილე იყენენ
 მის შუშანიკისა.

და თხოვასა ერთსა ითხოვდეს მისგან ყოველნი იგი ეპისკოპოსნი 10
და აზნაურნი ერთბამად, რაჲთა ბორკილი იგი ფერკთაჲ ბრძანოს სა-
ცრად და ნაკურთხევეად ყოველთათვის, რომლისათვისცა პრჭუა წმიდამან
შუშანიკ, ვითარმედ ამე რაჲ ვარ, არა ღირსი ესე? ხოლო ღმრთის-მო-
ყუარებისა თქუენისათვის ხუცესმან აღავსენ წადილი თქუენი მაგის სა-
ხისათვის. ხოლო მე რაჲმე რაჲ შემძლებელ ვარ, არამედ ყოვლად-საე- 15-
სემან ქრისტემან აღავსენინ თქუენ ყოვლითა კეთილითა, რომელნი ესე
ჩემთვის მოშუერიოთ და ეზიარენით ვნებათა ამით ჩემთა და ქირთა და
ტანჯვათა. ხოლო მე, საყუარელნო, აჰა ესერა წინაგანმზადებულსა მას
გზასა წარვალ საუკუნესა. ქირისა ამის წილ ჩემისა ქრისტემან მომზად-
ლოს მე სიხარული, სატანჯველთა ამით წილ განსუენებაჲ, გუემათა 20-
ამით ჩემთა და თრევათა და შეურაცხებათა—მივემთხვა მე ღიდებასა და
პატივისა ცათა შინა დაუსრულებელსა». და იგინი ჯმნულნი, ცრემლითა
სავსენი, ძლევისა მისთვის ღიდებასა ღმრთისა მიმართ «შესწირვიდეს და
გამოვიდეს ციხით და წარვიდეს.

XVIII. და მოიწია დღე იგი წოდებისა მისისაჲ. და მოუწოდა ეპის-
კოპოსსა მისისა სახლისასა აფოცს და მადლოსა მისცემდა მისა მიმართ
მოწლოებისა მისისათვის ვითარცა მამასა და მამა-მძებესა. შემევედრა მე,

*სა ჯინჯრქინ ამნსსკსან ვერკა-
ქი ღაყანსან ქ ნქსარც, არ ქ ქი-
ჯათაქ სერიქი; სა ზა ასქრ. ახა
იქ ხმ აქქმ არქანქ. რაქვ ქასან
ასათლახირიქსან მსრიქ ხქქქ
მღ ირქაქსა ს ქამქქა; სა ირნხაგ
ქამსნხისან, ესთ ქრეგანქერ
არქანსა, ირიქსან, ს აქქრ სრ-
ხსქქს. აქამსაქინ რქრითთი ქ
რასაქვ. ვქსქ ამნსაქსა სოქსორ ირ-
ნოქსამქრ ს ქასქსქოქსამქრ;*

XVIII. ზა ს ქასან ხაქსიქოქსი
თანს ვერიქქინ ქასოქსანქრ
ქასან ღაყათაქოქსან ირქაქსა, სორ
ს ღაქსაქქი. ს ასქრ ოქსქ ოქსქსა
ქ თხიქოქს, იასთქ ვასაქქინსა ქარქს-
ქქინ. «სქქ ქქსი, ასქ, არქანქ
ღაქქ აინქი»;

და ითხოვდეს ყოველნი რკინი- 15-
სა მას ბორკილსა ნეშტად მოსაკე-
ნებელად წმიდისა მის. და მან პრჭუა:
«მე არა ვარ ღირს მაგისა, ხოლო
ღმრთის-მოყუარებისა თქუენი-
სათვის გეყავნ თქუენ ვითარცა გენ- 20-
ბავს». და აქურთხნა ყოველნი თი-
თოველისა ღირსებისაებრ და პრჭუა
ნეტარმან მან: «ყოვლად სავსემან
ქრისტემან აღავსენინ თქუენ ყო-
ვლითა სულიერითა კურთხევითა და 25
შუენიერებითა».

ვეგრეცა ეპისკოპოსისათვის მის სახ-
ლისაჲსა მადლოსა მიხეგმდა, მოწლო-
ებისათვის, ვითარცა მამასა და მამა-
მამძებესა; და ეტყოდა დადებად
თავისა თვისისა ადგილსა მას, ვინაჲ-
ცა პირველ გამოითრიებ; «უკუეთუ
ღირს ვარ, იტყვს, მაგისა ყოფად».

კაცი ცოდვილი და გლახაკი ესე. და შეჰვედრებდა ნეშტთა მათ ძულთა 5
 თა მისთასა და უბრძანებდა დასხმად აღვილსა მას, ვინაჲცა იგი პირველად
 გამოითრიეს, და ეტყუოდა: «უკუეთუ ღირს რაჲმე ვარ უკუანაჲსქნელი
 ესე მეთაერთმეტე მოქმედი ვენაეისაჲ¹, იყვენით ყოველნი კურთხეულ
 უკუნისამდე ჟამთაჲ».

და ჰმადლობდა ღმერთსა და თქუა: «კურთხეულ არს უფალი 10
 ღმერთი ჩემი, რამეთუ მშვიდობით მას ზედა დაეწვე და დავიძინე». და
 შეჰვედრა სული თვისი უფალსა ყოველთა შემწყნარებელსა:

¹ შდ. მათე 20,6. ² ფსალმ. 4,9.

ნუ აკაყუას ნრძაძრსაქ კამნისხ-
 გიანუგ ხ ირნისაქ კამნისხისან ჰ
 10 ზრქათთი, კილიქქინ კაქქილქისან
 ამნისაძირე სერიოქილქისან ჰ რარ-
 ღილსა ქსრ ათაქდერ ხანქერბ ამის-
 ნაქნ ძიგიქსიქდერ¹ ზათანსქ ხერქ-
 15 ნალიქინ ირილ ვანსკაქერ ხერანს-
 ქინ, ხქანსქ ნხილქისამქ, კსრქერქ,
 სუ კაყესქ კაგიქს ათიქნ კათილ-
 ზიქ ხ თარაქხსაქ დღხილ ქსერ ასქ.
 ზოინანსამ დღქს თქერ კათილბ, ირ
 არქმანქ არარქრ, დანარქმანთ-
 20 ქქისან ჰმ² კათარქს ნხილქისამქ
 დერქსაყ ხამ არქ³ დნსაქ დიოქქ
 ჰმ, ირ დნქილსიქდერ სს ზიგილ, ხ ა-
 რარქქ ამნისაქნ თარაქმთი, ხ
 დქქქქ ხ კხგილქქ. არქმანალიქსო
 25 დეს დნქ სქრქქის დი ზათანსქ ხან-
 ყათხანს ჰ სქირანსიქ კაქსთნსიქ
 დიქრ აქთარათხაქ ხს სქრქქსაყ
 დიქ. იათიქ მხრქსაქ სნ ვსაქდ ხ
 თრთილქქინსაქ ხ სხილქქინსაქ ხ ზ-
 30 მნისაქნ, ირ სქნქ დსთ აქსარქიქ
 რსქმანსაქ ხ ს დქიქერ ნსილქქისანს
 ხ დქსაქანს ხ დქნსთიქ ქასან ა-
 ნილანს დი დნსაქსაქ ჰ ხანქიქ დხდ-
 დნსაქ ხ დქს. არქიქნ ზათილქმანსქნ
 35 არქმანთიქსაქ, ზარქნს სქნიქ სქრქ-
 ქსაყ დიქ, ირქ ქსარქმანსქარ ქორ-
 ყქ აქაქსიქსიქ დქხი, ზქმარქთიქ სს

და ესრეთ იჯმნა ყლთაგან და
 აკურთხნა ყლნი ქრისტის მიმართ,
 მადლობასა ძლევისასა ყოველად წმიდა-
 სა სამებასა აღუვლენდა ყოველთა მით
 კრებულთურთ—მიწვენად ზეციერი-
 სა, რომლისადა სწადოდა ნეტარსა
 მას, განსლვად შევიკრებითა ქუეყა-
 ნით. და ილოცვიდა წმიდაჲ იგი
 ღმერთისა და აღიბყრნა კელი თვისნი
 [და] თქუა: «გმადლობ შენ უფალო
 ღმერთო, რლმან ღირს ყავ უღირ-
 სებაჲ ესე ჩემი, რა აღვასრულო პირი-
 თა სრბაჲ ჩემი. აწ შეიწყნარე სული
 ჩემი, რომელი ეგე შემწყნარებელ ხარ
 სულთა და შემოქმედ ყოველთა
 კმნულთა და მკსნელ დნ მაცხოვარ,
 ღირს მყავ მე საყუარელთა შენთა,
 თანა მიწვენად განსლენებასა კარავთა
 მავათ საუკუნეთასა, რომელ განგიმ-
 ზადებთ მყოყუსათა შენთათს, ვინაჲცა
 განშორებულ არიან სალმობანი და
 მწუხარებანი და ოხრვანი და ყოველი-
 ვე, რომელი სოფლისა ამის ნაყოფი-
 საებრ არს; და მცირე იწროებაჲ და
 ბორკილი და საპყრობილქ ესე სა-
 ხელისა შენისათს შევიწყნარე სათ-
 ნოდ შენდა. შემიწყნარე მეცა, წმი-
 დათა მათ მისაგებელსა ღირს მყავ,
 მამათა მათ ჩემთა, საყუარელთა შენ-
 თა, რლთა თითოეულსა წესსა

XIX. და მაშინლა მსწრაფლ მოილო სანატრელმან მან ეპისკოპოს-
 მან იოვანე შესაგრაგნელად სულარი წმიდაჲ წმიდათა მათ და პატრიო-
 სანთა ნაწილთა მისთაჲ და ეგრეთ სხუათა მათ აღვიღეთ გუამი იგი
 ფრიად დამაშურალი და დაქმული მატლთა, და განებანეთ იგი მატლი-
 სა მისგან მიწოვანისა და თხრამლისაგან, და შეეკმოსეთ მჩურითა მით. 5
 და მაშინლა ეპისკოპოსთა მათ ორთავე, იოვანე და აფოც, ვითარცა
 კართა მენეთა დაუღლიელთა ზესენელისა მის ფასისათა, ყოვლით კრე-
 ბულითურთ ფსალმუნითა სულიერითა და კეროვნითა აღნთებულითა
 და საკუმეველითა სულნელითა აღვიხუენით პატრიოსანნი ძუალნი და გა-
 მოვიხუენით წმიდასა მას ეკლესიასა. და დავკრძალენით წმიდანი იგი და 10
 დიდებულნი და პატრეცემულნი ნაწილნი წმიდისა შუშანიკისნი განმზა-
 დებულსა მას ადგილსა. და მას ღამესა ანგელოზთა სახედ ღამს იგი
 განვათიეთ და დავითის ქნართა მით ყოვლად ძლიერსა ღმერთსა და
 ძესა მისსა უფალსა ჩუენსა იესუ ქრისტესა ვადიდებდით, რომელი ყო-

*თილად. ს ძიხანქ[ამ] ქასან ქია-
 თალერქ[ი]ქი უ თილერ, ანთლანდ
 დი სლ არდ სს ვქრუ სს რხრქენმ
 ქ ზანარ ვქმ ზსილქქლანს. აქ ქ
 ზიორ მარქასქრილქლანს დი კილ-
 საყესლ, ქ ჰსილ დი თლანდმ ვნიქ
 ქამ, სლ ვაკი ასავსლ სერიქს ა-
 ლანდსყ ვნიქქს ქ ჰსილ მათილქ
 ამქსილქი სლ ამქსსვილს კარ-
 თისილს ხელსლ ქაკქს, ს მსბლ სრ-
 ქქლქლ თაკქს ორწილქქლს თხან
 მათილქი მქრიქ*

XIX. სლ სკაქსილიონს ს ამბ-
 ზაკს ძიგიქილქლს ამქიქილქლ ვმარ-
 ქქს სრანხილქს ს ქლავსლ ქ
 ჰსილ აქარქილქლ ლანანს, ს ქლქიქ
 ანთქლქლ ს ქსილქლ. ვაქლასან რხ-
 რსლ, ს აქლასლ თილერ ლთაღ
 ზანდქრძ ასაქმთილქლ ს ორწილ-
 ქლმქრძ ს სრქიქლ ზიღხილქრძ ს ზიორ-
 ზიქ ს მთმსიქსილქლ ქლქსილქლ ხქს
 ქ აქთრასთსლ თხლქლქს, ორქლს
 აქსთიქქრსყ ზიფა თილერ აქა-

გმსახურეს შენ, ქეშპარიტსა მაგას
 ღმერთსა; ვკუდები [მე] დიდებისათვს
 წმიდისა სახელისა მაგის შენისა. და აწ 40
 მე რაჲსა მივითულიდე, ჩემსა შეჭირ-
 ვებასა, ოდეს მადლსა კაცთმოყუა-
 რებისა შენისასა ვესავ [და] კელთა
 შენტა შევედრებ სულსა ჩემსაჲ. და
 ვითარცა ესე თქუა წმიდამან მან, 45
 შევედრა სული კელთა შინა ღმრთი-
 სა ყოვლისა მპყრობელისათა. და ყო-
 ველნი ცრემლოოდეს და ტიროდეს
 და შიშითა დიდითა აქურთხევდეს
 უფალსა ღმერთსა ჩუენსა. 5

და ეპისკოპოსმან მან და ყო-
 ველმან კრებულმან აღიღეს გუამი
 ნეტარისაჲ მის და განმანეს კელითა
 პატრიოსანთა დედთათაჲ და ზეთითა
 სულნელითა და საკუმეველითა, 5
 მოიღეს საკმარი და შეგრაგნეს წმი-
 დითა მჩურითა. ფსალმუნითა და
 ქურთხევითა, და გალობითა ხულიგ-
 რითა და მადლობითა, და სანთლე-
 ბითა აღნთებულითა დაჰკრძალეს 10
 განმზადებულსა მას ადგილსა, ვი-

15 ლითა ყოველთა მიმართ შემძლებელ არს¹ და განამენის მამანიცა და დედანიცა და თვისთა მათ თვისი იგი ძლიერებისა ძლევად მიჰმადლის ყოველთა, რომელნი ეძიებენ მას ერთითა გულითა.

XX. და არს დასაბამი ტანჯვათა მათ წმიდისა შუშანიკისთაა თთუესა აპნისისასა, მერვესა თთვასასა და დღესა ოთხშაბათსა. და მეორედ გუემა მისი შემდგომად აღესებისა ზატისა, დღესა ორშაბათსა. და კუალად ტანჯვად ვარდობისა თთუესა ათცხრამეტსა. და აღსრულებაა მისი თთუესა ოკდონბერსა ათჩვდმეტსა, საესენებელსა წმიდათა მათ და სანატრელთა მოწამეთა კოზმან და დამიანისთა. და დღე ხუთშაბათი იყო, რომელსა განვაწესეთ საესენებელი წმიდისა შუშანიკისი სადიდებელად და

¹ შდ. 1 კორ. 12.6.

*სქინს ჳრქსათიჲი ხლ დღეჲსრს ამს-
ნაჲს ირინოქსინს ლ ქარაქანო-
ქსინს მათოღესანქსინს თხათს მს-
15 თოღიჲ მქინჲს ქ ქამ ჳაჲიქს:*

XX. ხლ საყა აყათარად მათოღეს-
ანქსინს, ლ თონს მსბ ჳათარქსინს. დორ
ნანყათხანს სრქიჲს ნოღანსკანს. ქ
თასანს ლ ხოქსნ ჳაღიჲს ამსიჲი ხლ
5 ანამანსხეჲს ამ კამქ ჳათარ-
ქსლ დქიქსათსკ სრქიჲს რადამარქს
ძოღიქრქიქლ ქ ქარას ლ ქ დიქს-
ქსინს ამსნასოღერ ნერირქიქსინს
ხლ რქიქსინს ოჯ სასკას სანსქ-
10 თქრ რარქსათოქსინსამქ სოღერ თქს-
ნიჲს:

სკა ჳ ნანსქსა ნარათსკიქსინს
სრქიჲს ნოღანსკანს, ირ ქ ჳაქრ ლ
ქირქს ლ ქ სოღერ ჳიქსინს აქსაქს
15 რნბაქსაჲ, ლ აქსაქსა ჳრქსათიჲი
მსრბ ქინსაჲ, ლ აქსაქსა ჳიქსინს
სრქიჲს ოქსინს ლ რნსაქსინს დთხაჲ,
ჳათარქსინს ქ ქარას ამსნასოღერ
ნერირქიქსინს. ლ ანსქათამ ქარ-
20 სოღერ აყასკანს აყასკინსაღერ
ამსნაჲს სოღერს. ქ ჳრქსათიჲი მქ-
სათა. ქ თქრ მსრ, ირთამ ქსაქს ჳ

თარცა ამცნო მათ წმიდამან მკეველ-
მან ქრისტესმან. და ლამს ყოველი
კურთხევისა და დიდებისა შესწირვი-
დეს უფალსა ლმერთსა სამხრისა ე-
მადმდის.

და მერმე წირვად შეწირეს
და დღესასწაული დიდი აღასრულეს,
დღეს აღსრულებისა წმიდისა შუშანი-
კისა, ათჩვდმეტსა სთულისა თთვასასა.
და დააწესეს წლითი წლად რა აღა-
სრულონ საესენებელი წმიდისა
მის სიმრავლითა ერისაათა სადიდ-
ებლად და საქებულად ყოველად წმი-
დისა სამებისა. და კურნებასა ვარა
მკირედსა ჰყოფდა უფალი მეოხებითა
წმიდისა მის დედოფლისაათა.

ესე არს წარმოჩინება სიმენისა
წმიდისა მის შუშანიკისი, რომელი მა-
მასა და ძესა და წმიდასა სულსა ეს-
რეთ შეეწირა და ესრეთ ქრისტეს
მახლობელ იქმნა, და ესრეთ სულისა
მის წმიდისა სავანს და საყოფელი
იპოვა [და] აღესრულა სადიდებულად
ყოველად წმიდისა სამებისა; და დაუქ-
ნობელითა გვრგვნითა დიდებისაათა
შეიმკო ყოველთა წმიდათა თანა,
ქრისტე იესუსდა, უფლისა ჩუენი-

საქებელად ღმრთისა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა, რომლისა შუენის დიდებაჲ უკუნითი უკუნისამდე, აჰჲ.

*ჟაიღ, ზქსანოიჭქინ ს აყათიღ,
 ზანოქერბ ზაიქრ ს ამსნაიოიერ ზიო-
 აიღ, აქამ ს მქუთ ს კააქოსანა
 კოაქონსჩე, ამღს:*

სადა, რომელსა შუენის დიდებაჲ, კელწიჟებაჲ და პატივი მამითურთ და ყოვლად წმიდითა სულითურთ, აჰ და შარადის და უკუნითი უკუნისამდე, აჰჲ.

წამებამ წმიდისა შუშანიკისი, ასულისა წმიდისა ვარდანისი, რომელი იყო ასულის წული წმიდისა საპაკისი. ესე წმიდა შუშანიკ იწამა ქართლს ქმრისაგან თვისისა, რომელი იყო ანთიპატროსი და წინამძღუარი ქართლისა. *

**ქსანთისის სიწმინდის ხიზანისაჲ, იოხი ქირსი დასაქმებაჲ
'განსაჲ ხირსი, განსაჲსაქმებაჲ ქრისტიანთაჲსი'**

1. წმიდანი და ნეტარნი ვინმე. (და) პირველი ნახარათა შორის (და) ზედამსტოვარნი ქუეყანისა სომხითისანი (სამღვდლოათა წესითა²), მიზენნი განათლებისა (ზუენისანი, რომელნი) შვილიერებით (სათნოათა ცხოვრებითა) მიიწინეს ვიდრე წმიდისა საპაკისამდე, (რომელი იყო) ძმადიდისა ნერსისი, ძისა ათენაგენისი, ძისა (ნეტარისა) ოსიკისი, ძისა (დიდისა) ორთანისი, ძისა წმიდისა გრიგოლისი. ესე ყოვლითა სათნოებითა მსგავს მამათა თვსთა იყო და ლოცვითა უფროა სლა წარმატებულ. რამეთუ ჰყვანდეს მის თანა სპოდიონისი სა მეოცდაათნი, კაცნი მოლუაწენი (და მმარხველნი), მოსილნი ხალენითა,

სიღრმე იმანდ სრსელიქ¹, ანოქსიქი ხაქარარათენ ქირაქი-
10 თიქდ აქსარქი ჰაიკი, იოსალოქსსანი ათათნოქდ, ირქსბნიქსამდ, ქქსაქ (გმბზ) სიღრნი შანაქ*, ირქს მბბქს სსრსსაქ, ირქსი აქსანაგსნი, ირქსი შიასქსანი, ირქსი 15 სიქქსანი, ირქსი სარქსი 'იქსი-იქსი' შა ათადქსნიქსამდ ამანაქს ჰაქსენ ზამანსაქ ს აქიქსი იასამდ თიქსიქსი, რანქსი 20 ასაყაქს აქსიქსი ქაქსიანი არს ღრისალოქსი, რიქსიქსი ქანრაქსიქსიქსი, ირქსი ქარქსი ზამქსიქსი. (იოქსიქსი ქანრაქსიქსი აქსი- 25 თიანი) ს აქსანიანი ზანსაყაქსიქსი-თარქსი, ირქსი ქსანი, ირქსი ქანსა-

* აქამდის შდ. შ. ხორენელის III წიგნის მე-51 თავს (1909 წ. გამოც. გვ. 322, 3-5).

² დაშლით ნაჩვენებია არათანხვდლომი ადგილები.

³ ფრანგილებში ჩასხულია დედნის ან თარგმანის ურთიერთთან მიმართებით ადგილის შემოწმებები სიტყვებით.

(ჯორჯ-მოსილ), უკამურნი, რომელნი მარადის მის თანა იქცეოდეს და აღასრულებდეს სამარადისოსა კანონ-სა, ვითარცა რომელნი ჰყოფენ უდაბ-
 30 ნოს, (და) წმიდაჲ საპაქ წარებატებო-
 და (მარადის). ამის თანა დასრულდა
 წული-შვილიერებაჲ (ნეტართაჲ მათ
 მამათა) მისთაჲ. (ამას) ერთი (ხოლო)
 ასული ესუა, რომელსა უწოდა საპა-
 35 კანუშ, რომელი მიეცა ცოლად ჰამა-
 ზასპისდა მამკუენთა (უფლისა). ამის-
 გან (იშვა) წმიდაჲ ვარდან, ხოლო
 ვარდანისგან წმიდაჲ შუშანიკ, რო-
 მელი მისცეს ცოლად ანთუპატროსსა
 40 ქართველთა წინამძღუარსა, რომელი
 შიშითა კაცთაჲთა გინა თუ ნეფსით
 (თვისით) ასულისა თვისისათვის შევარდა
 მოგუებდასა (და აღიარა) ზრადმტენი
 შუგული, რომელსა არა დაემორჩილა
 45 წმიდაჲ შუშანიკ, (რამეთუ) ამხილებნ
 მას და წინა უყოფდა ლმერთსა და
 სარჩელსა სიმართლისასა ბოროტის
 მოქმედთათვის. ხოლო იგი უფროს-
 ლა აღეგზნებოდა გულის წყრობითა
 50 მხილებისა მისისათვის და უშუგულო-
 სა საწოლისათვის. მრავალი ტანჯვაჲ
 მოაწია ნეტარისა შუშანიკის ზედა.
 გუემითა, საპყრობილითა, შიმშილითა
 და წყურილითა და ფერად-ფერადი-
 55 თა სატანჯველითა აკირვებდა მას
 ექუს წელ უღმრთოჲ იგი და განშო-
 რებული ლმრთისაგან დაყოველისა-
 გან სასოებისა (ქრისტიანეთაჲსა). ხო-
 ლო ნეტარმან შუშანიკ ყოველი-
 60 ვე თავს იდგა მოთმინებითა და მად-
 ლობითა, რომელსა ვერ მისწუდე-
 ბის ენაჲ მითბრობად, რომელნი
 დაითმინნა (ნეტარმან მან დედაკაც-
 მან სიმკნით) ქმრისაგან თვისისა.

55 *კრძაჲ კაანტნი ჯლამქ (ქიანს სინოლარს თხიანს)*

ყათან* (სერაჲსქინ) თიერნ შა-
 ნაკ, სა თიანქიერი სე ჯი თა (ზა-
 ინსა) ჯაჲჲაროლჲს სიქ იოსთერაჲ
 ზიორა. (რაჲჲ) იანქერ ჲიოსთერ მქ
 შარსიანთჲჲ ჲიქსგხსა, ირ თილალ
 კამონანოქქინ ჲამაჲყაჲყაჲ შა-
 მქსინქქე**; სე ჲი ჲიანს სილერნ
 ჲარჲჲან, ს ჲი ჲარჲჲანაჲ თილერნ
 შილჲანსქ, ირ თილალ ჲქინ სინქი-
 ყათიქაჲ ჲიჲაჲ ᲀარჲჲიერჲი ირ
 კაჲჲაჲ მარჲჲან ხერქსქ, მანსა-
 ჲანჲ ქქ ჲი ჲამაჲჲ, ქიანს ᲀიოსთერ
 ჲილერჲ სინოლ ᲀნჲ ᲀრჲაჲაჲთასქან
 ᲀრქინჲ ᲀიოქსქინს; ირილ ᲀჲ ჲა-
 ჲანსაჲ ჲერანსქლქინ შილჲანსქანს
 კანქქიანსქერ ᲀნა ს ᲀოლქქ არქა-
 5-
 ნსქერ ᲀსთილქიჲ არქარ ᲀათას-
 თანს ირ ჲი ᲀქერაჲ აქანსქქქ
 ირ ᲀქანსაჲქსქინს ᲀიოქსქინს
 (ირილ ᲀჲ ჲალანსაჲ), აქქ ᲀოლალქ
 ᲀიერქქქერ ჲი ᲀარქილქქინს კაჲჲაჲ
 კანქქქიანსქქინს ს ᲀანსაღალ-
 ნილქქინს ᲀანსქიქინს (სე) ᲀა-
 ᲀლმ ჲარქარანსქერ ᲀსქქქერ ᲀქი-
 10-
 ნსქინს შილჲანსქქ ᲀანსქილქ. ს ᲀა-
 რილმქქ, თიქსქ ს ჲარქილქ ს
 ᲀიქქ ᲀიქქ ᲀთანსქანსქერ (სე ᲀთი-
 15-
 თანსქ) ᲀამა ᲀქსე ᲀსქქქერ ᲀნა, ირილ
 (ᲀთილსაჲ ᲀქქინსქინს) ᲀამქქქქინს
 ს ᲀოლქქერაჲსაჲ ᲀსთილქიჲ ს
 კამსქანს (სქინსქილქქინსქ) კილქინს
 (ᲀქსაჲ, ირ ᲀქსქქ კილქსქილქსაჲ
 20-
 ᲀქქინს), სე ᲀნა ᲀარქილმ ᲀამ-
 რქილქქინსქ ᲀნქილქქერ ჲი ᲀიანს
 ᲀსთილქიჲ, ᲀიოქ ᲀჲ ᲀ-
 25-
 ᲀქქინს ᲀათამქ (ᲀქქინსქლქინს
 შილჲანსქანს) ᲀთარქაჲჲ ᲀამ ᲀამ-
 30-
 თიჲ ᲀამ ᲀქქინსქილქ ᲀამ ᲀილქქ
 ᲀამ ᲀქქინსქ ᲀარქარანსქ); ᲀიოქ

* შუ. მ. მ. ს. ბორენელის III წიგნის მე-49 თავს (ტფ. გამოც. გვ. 32ბ, 6—12).

** შუ. მ. მ. ბორენელის (ტფ. გამოც., გვ. 322, 5—7).

II. ხოლო რაევას მოიწვია უამრავი აღმასრულებლისა (მისისაჲ) მიადგინა და მოუწოდა მდღელთ-მოდღელარსა სამუელს და იოვანეს, რომელნი განაძღვრებდეს (და ნუგეშინის სცემდეს) მას კირთა შინა მისთა) და დიდად დამაშურალ იყვნეს მისთვის. სახელეულითურთ მათით. (ხოლო) იგინი მოვიდეს და კურთხევითა (და მადლობითა) წარგზავნიდეს მას ნაეთსაყუდლისა (ყოველთაჲსა) ქრისტესა, რომელი განუსუენებს დამაშურალთა (სახელისა მისისათვის). (და) მათთანა მოვიდოდეს მთავარნი და დედოფალნი, აზნაურნი და უაზნონი ქუყუანისა ქართლისანი, რაჲთა ნაწილი მიიღონ ნეტარებასა მისსა თანა, ვითარცა მენესა, და წარჩინებულსა ქრისტესმცემისა. და (ყოველნი) ადიდებდეს ღმერთსა და თხოვდეს მისგან ყოველნი (ვედრებით) ეპისკოპოსნი და მთავარნი; რაჲთა საკრებელი ფერკთა მისთანი მოეცნენ მათ საკურნებელად, რომელიცა აუწყეს დედოფალსა. (ხოლო მან) მიუგო (და ჰრქუა მათ), ვითარმედ ამე არა ღირს ვარ მავის ყოვლისა, არამედ ღმრთის მოყუარებისა თქუენისათვის გყყავნ, ვითარცა ინებეთ. ანუ ვითარადღესა შევპრაკებენ კირნი ესე, რომელ მოიწინეს ჩემ ზედას არამედ რომელი სსო არს ყოველთა და უფალი (იესუ) ქრისტე შეგვწყენარენ ჩუენ ყოველნი (ერთობით) (თქუენ და დავამტკიცებინ) და მიგანიძენ სასიცდელი შრომათა (თქუენთაჲ).¹

III. და ბრძანა დასხმად ნაწილნი კორცთა თვისთანი პირველსავე მას აღდგინა, ვინაჲ იგი თრევით განიყვანეს, «(მიერ აღდგილით), უკუეთუ გეგრიხს. და იჯმნა ყოველთაგან ცრემლითა და მადლითა ღმრთითა»

ჩასკ ჯერს ხნას ჭამ კათორ-მან და ხანკათორს (და ანკათორს) ჩ ქრითთს თი ირ ანდკაყესაჲს (ერ), ათაჯერ და კოჯერ ეკლესაორ ხაქსიკათოსაჲს ელამინდეს და მინდეს ნაზნ (ნიერის ენკერს) ირ კაჲს-ქერქუნ და მხბაქათასაჲს ნაზნდერ და ნათანიორს (ხალ ჭხნ. ირქ ხსილქ და (მასხალირისა) ორინოქსთორ კოღერქქტხნ თი ნალოჩანექსთის 10 ქრითთს, ირ ხანეიღესანს ეკლესათხალსა ღმრთ ხმჩხნ ოქსინაქსი ნაქარარქ და (სსილქ) თქისაქა, აქათქ და ანაქათქ აქარაქქხნ უქრე, ნიქსაქტა მასხალირისაქ 15 ხრანიოქსთორქ, ირქს ექაქ (ნაიოთსაქ) და ჩოთთიქსნი ექრითთსი (ალანდქტხ) და ქათათორქტხ ელსთოლსაჲს ნე ქანდერ ქანქ საღს ამანსიკიოხე ხაქსიკათოსაჲს და 20 რაქარაქსი ექ ექათანს ითქხნ კორქსოქსი ნი ათესნი. ირ თქის-ნიქსი ბანიოქსაქ აქათათანსი ათნეს, ქქ (ესი ანარქსანი ხი აქქ ამანსაქსი, რაქკ ესთ ასთოლბასი- 25 რიქსანი ბერ ხიქსი ირქსა და კამქ, და სი ექსი ქისნი ჩ ხამარქქსი ნხიოქსანი ირ ქქსიქსი აქსი ირ თქის და კიქსი ქ ქრითთს (სსთიოლბ) ენკაქსი ექსი, და ექსი ექათანსი ირინსაქსი და სათოლსაქსი, აქარქსა (რარხაქ) ესთ (ქარაქან-ქქ) ქათათორქსი

სასუფეველსა მისსა და) გაკურთხენინ სს აღდგინეს (და) ეკლესიაჲს (და) აქათორქსნი ნაღესანი ქანდესი ირქსი ექათანსი, (ასქ, აქქ ამანსაქსი) სს რაქარქსაქ კამანსიკიოხე ართათოლქქსი და ირქსანი 5

¹ ნუსხაზია: მსცემდეს. ² ნუსხაზია: შევპრაკებენ.

სადათა განძლიერებული იტყუდა: «დიდებოა შენდა, სამებოა წმიდაო, რომელი იდიდები ყოველთაგან დაბადებულთა ხილულთა და უხილავთა, შემიწყნარე მე მოყუარეთა შენთა თანა, რამათა მივეწყიფო მე მამათა ჩემთა თანა წმიდათა, რომელთა შეგიყუარეს შენ და სათნო გაცვენეს წინაშე უფლებისა შენისა, რომელთაჲ პატროსან არს სიკუდილი მათი წინაშე შენსა¹. (უფალო ჩემო) ქრისტე და შესავედრებელო (ჩემო), რომელმან მომეც მე ძალი ყოველთა შინა კირთა ჩემთა და ვნებათა დათმენად სახელისა შენისათჳს და დაჰმარხე მტკიცედ სასოებაჲ ჩემი შენდამი, და აწ მომეც მე ნაწილი მოყუარეთა შენთა თანა წარუვალსა შენსა სასუფეველსა, რამეთუ შენი არს უფლებოა და კელმწიფებოა უკუნიითი უკუნისამდე². და ყოველთა თქუეს ამინი. და განუტევა სული კეთილითა აღსარებითა და ყოველნივე ადიდებულს ღმერთსა, რომელმან მისცა³ მას ესევითარი მოთმინებოა.

ზხქინ თორნ ზიღანქ *ღარქ სითთქიტანოქსამრ შითოქი, ირ სთ ყაქიქსქ ნამრქრილქინ ჰრანხელიქნ;*

IV. და ადრე-ადრე მოიღეს ტილოა წმიდაჲ და განბანეს გუამი წმიდისაჲ მის მატლთაგან და ჟუჳლათა, რომელნი და ეთმინეს საპყრობილესა შინა.

და ეპისკოპოსთა ორთავე აღიღეს გუამი წმიდისაჲ მის და წარიყვანეს (სიმრავლითა) ერისაჲთა და მღლელთა და დიაკონთაჲთა, (საკუმეველითა და) ფსალმუნითა, ვალობითა სულიერითა, სანთლებითა და სულნელთა საკუმეველთაჲთა წმიდასა ეკლესიასა, და დაჰკრძალეს. და ნეტარნი იგი მღლელთ-მოძღუარნი სამოელ და

ჯაყქ ი. ქსანს შასოქიქ იათიღიქ იათიღიქარნქ რაჲთიქ ფილქ დსქ (შათისაჲ, ქიადრ ჰქ თონსა) თორქ სეროქიქსქინ, ირ ირწინაჲ სთმანაჲთა იარაბთიქ ქერსქიყიქ სიანსქისაქსქიქ. გზქალ გლი (ღარქრილოქსამრ ღი) გზქ ქათარონქჲ ანთღან ჰი (სეროქ სქ სონიუქ ქაქსაქსქიქ), ვქ ზათათიქსქიქ სთ ზარქნ ქანიუ სეროქიქორქ სქრსქიქნი ყდსქ ს ზანდქ სქსქთქრილქსანს გოძ, იროქ ქათილქსქლქ სქ მანჲ ქაქსაქიქ ათაქქ (სათიღიქსქინ) გოძ¹, მქქსათი (ქიქს) ს თაქსქნი, ირ ღორთჳსქიქ ვქს ქამანაქნი სქსქლქსათქ სქ ჯარქარნიი ზამრქრქ ქათნი ანთღანჲ ღი ს ზათათიქნი ყანსქიქიქ ვქიქანი ირ ს დსქ, ათიქ სქმამანი (ს რაძქნი) გზქ სქრქიქნი ღი ქანანჲ (ს ქანქაქსაქნი) სქსაქიქ, ვქ გიქ სქსქლქსქინ ს ქქსაქსქლქსქინ (ს ქიადრ) ქაქსაქსაქნი ქაქსქიქსქიქიქ², სქ ასაქსქლქ ამანსქიქიქნი ღამქსქნი, აქსაქსაქიქ ვიქსქნი (სერაქსითთქიტანოქსამრ (ს მქქსათი), შათიქი, ირ სთ ყაქიქსქიქ ზამრქრილქინ

სქ (ანჲქნი) ქათქიქისქინ ქსქინქთათაღარქიქ სქ ქლასქიქ ღმარქსქ სეროქნი ქორქანსქნი სქ ქქარაქსქიქნი, ღირ იანქქიქქიქ ქანთიქნი (სქ ქარქარანაქნი); სქ სქქსქიქიქასქიქნი სქსქიქიქნი ათსაქ ღმარქსქიქსქიქიქნი³ (ყათიქლქ სქსქსქიქიქ) ჰქრქნი სქ სთლქ სქსქსქსქნი ზანსქრქ (სთლქ). ღანანაქიქლქ სქ ასქსქლქსაქსქიქ სქ თიქიქიქლქ, ასქსქიქლქ სქ სქსქიქლქსქიქ, ამანქსქიქლქ (ქლასქიქლქ) სქ ანთღანთიქ სქსქიქლქ სქ ამანქიქსქნი (სქ ღათარათიქლქ ზანქიქსაქ

¹ შდ. ფსალმ. 115, 15. ² შდ. ფსალმ. 144, 13. ³ ნუხზაშვი: მიმცა...

როგანე ყოველითა მით კრებულთა *ქათაღორაყელა*ს, სს სრანსქი ს-
ადიდებდეს ღმერთსა და (განათიეს) *აქსელიყოთონჳს შაონილქ* & *მაქი*- 15
ლაშე იგი (უძილაღ).

ზან აამზაქნ ძეგვიდგიქნ ვყი-
ვსენ ამზნაქნ ზანდერქვ რაყამიქსამარნ *ოქნსქნ* *ღსათილაღ*. (ზრეჯთასკა-
ქან *ორნოღსხამი* & *დაღსან* *საყმონსრაყიქსამი*, & *აკაყქა* *დონო-*
ქსამი *ქათაღორქ*ნ *ვამზნაყაღქნ* *სათილაღ*, *ვქ* *თაქ* *აკაღქიქსან*
ახიოყაყ *ჩიოყ* & *ამიქსაქი* *არარსაქ* *დასათაყართქ* *ყღნეჟქისაჟარღი* & 20
ყამაყარჯთსაყ);

V. და დაწესეს საკსენებელი მისი
წლითი წლად ღიღებთა და სიმრავ-
ლითა ჳრისადათა საღიღებელად მ-
მისა და ძისა და- წმიღისა
სულისა (აწ და მარადის და უქუ-
ნითი უკუნისამღე აშენ).

(სს კათარსეჟაღ სრანსქინ სორენ
ზოჯანსქი, *ორ* *ორ* *სოსან* & *სქნ*,
ქაყიყ *ამათი* *ყიქიქსამი* *ქ* *ყი-*
ქიქსან *კიღყარქსაქ* *ქ* *წ* & *მქათა*
თქ *მჩი*); სს *ორქნაღრსყქნ* *ღორ* 5
ქიჯათასქი *ზორა* *თონაქიმრსიქ*;

ქაყამარქი *ძეგვიდგიქ* *ამ* *კამქ*, *ქათაღორქიქ* *ღამ* *მზნათი* *რქ*
ჟხ *რ* *ორ* *ღი* *ქ* *ს* *ნ*;

ღ ა მ ა ო ე ბ ა

ღისამანა: ხე იქნაქიხი თაოაყა-
 ნოჲ ქათანოღერ გნა დამა 2. დათორნ
 35 ჳაროღიჩი. ჳანოღი აჲს ჲრ ათაჳქინ
 ანონ ნორა: 2ი ნოღანისქი ქი ფე-
 დოლანაგენ ჲრ ხეღაქ ანონ ნორა:
 ხე ქათ 2. ამაგ თაოაყანოგენ
 ქსტინხეღოღ ამინ ჲანოღილ ქი ჳრქი-
 თოი ან ორ ძიღოქსაქ ჳაღოღ ჳა-
 40 ჲანაჳქი სეჳქსიღოღილსეჳქი სეჳ-
 ბაღ აყათოღიღ დათ იარქანსაგენ
 ჳაღსეგინ დათორნ ჳაროღიჩი ნოღ-
 ჳანს ქი ჳათა ჳრქითოიქი ოსათბო
 მხეოი:

2

ჩხტხმდგრქი 1. ლ. ლ. ჳაღიღი 1.

შაკამ ალოღ კათარხეოღ ქი ჳაჳქი
 აოღაქინს 4. ქი ნოღანისქი ქი ოსინ
 5 4. ქი ჳათათიღანოღსხანს:

ოს ჲრ ᲁოღარ სეღიქი ჳაროღა-
 ნაჳქი - მითინ სეღიქი ოსანოღაჳქი,
 ჳაჳიქი - ოხბაგ ჲაჳიარაჳქი. სე
 თოღაქი ხეღი ქი სინოღსხანს ოსაღსეგინ
 10 ოღეგენ სეღიქი. ორ ჳაღოღოღერ ქი
 ოხბაქსეგინ ხეღი სეღიქი კათარქანს
 სეღიქი ოსაროღანსეგინ, ოსაღსეგინ, აჳი
 ნოღანაჳქი, ოსინ ᲁანოღანსაოღი სე-
 15 ოღაქინ ოსაროღიქი ოსაროღი ᲁ-
 თოღაქი ᲁსეღიქინ ნოღანს ᲁოღარ-
 ᲁოღსეგინ ᲁამა ოსეგინ ᲁოღაქილსეგინ
 მხეღი ქი ᲁანოღი სეგინ ᲁოღაქინს ᲁან-
 ᲁეგინ ᲁოღაქინს ᲁანოღი ᲁოღაქინს
 20 ᲁანოღი ᲁოღაქილსეგინ აჳი ᲁანოღი
 ᲁანს ᲁოღიქი 4. ქი

დაითმენდა ყოველსა ამას ქრისტეს სიყუარულისათჳს.

ხე კალოღ მითიღ ᲁაროღაგენსაჳქი ᲁ-
 ᲁაღსეგინსაჳქი ᲁნოღ ᲁათათოღსეგინ ᲁ-
 25 ᲁაგენ ნორა. ხნარ გნა ᲁანოღი.
 ᲁოღაქი ღისამან ᲁეღბხაღ ᲁოღიქი ქი

ძმასა თჳსსა და წარიყევანა [და] დააგ-
 ლო იგი მწყუღარი. და ესევეთართა
 შეჳირვებითა წელსა ექუსსა სტანჯ-
 ვიდა მას, წმინდასა ვარღუბის, რამე-
 თუ ესე იყო პირველ სახელი მისი,
 რამეთუ შუშანიკ სიყუარულით სახელ-
 სღვეს მას. და შემდგომად ექუსთა
 წელთა პირვებათა, მეშჳდესა მას
 წელსა განისუენა ქრისტესდა, რომ-
 ლისა თანა შეჳირბეს მრავალნი მღუ-
 დელნი და ეპისკოპოსნი, და დიდითა
 პატრივითა ლირსებისამებრ დაჳმარხეს
 წმიდაჲ იგი ვარღუბი, შუშან, სადიღე-
 ბელად ქრისტეს ლმრთისა ჩუენისა.

დეკემბერსა 1. ლ. და სოფელსა 1. ხა

დღესა ამას აღესრულა სომხეთს-
 მკეველი ქრისტესი შუშანიკ აღსა-
 რებისათჳს ქრისტესა.

ესე იყო ასული წმიდისა მის ვარ-
 დანისი, ასულის წულისა წმიდისა
 მის საჳკისი, დიდისა სომხეთისა მ-
 მათმთავრისაჲ. და მიეცა ცოლად ვაზ-
 გენს ქართლისა პიტიახშსა, რომელი
 მეფობდა მცხეთას. შემდგომად აღ-
 სრულებისა წმიდათა ვარდანანთასა-
 ვაზგენ, ქმარზან მან შუშანისმან,
 თნევისათჳს მეფისა მის სპართასა,
 უვარ ყო ქრისტე, და აიძულებდა
 წმიდასა მას შუშანს უვარის ყოფად.
 ექუს წელ მომყმარი და შიშველი
 სამყრობილესა და ბორკილთა შინა
 ტანჯა, ვიდრემდის ყოველი სხეული
 მისი აღიესო საღმრთობითა და წულუ-
 ლებითა. ხოლო იგი დიდითა ლუწითა

და დღესა ერთსა განრისხნა ფრიად
 ვაზგენ სიმტკიცისათჳს გონებათა-
 მისთასა. სეჳ მას ლახტითა, რომ-
 ლისაგან მწყუღარ განერა სა-

ღმინ ღიშკაქ თაფქერ ხეროი, ზაგორ-
ღესგა ს რ ჭორრეგოჲს. ნ რარქ
ქოსთოქანოღქსამ რ აღანღესაგ ფრ-
ღქს. ნ ქაღესგა აჰათოიქ კაჯ-
ქარჩინ ლრაგო

დამე ჯოჯიკისა მიერ, მაზლისა თვსრ-
სა; ეზიარა წმიდასა საიდუმლოსა
და კეთილითა აღსაარებითა შეჰვედრა
სული, და დაეფლა პატივითა სოფელ-
სა მას ქართლისასა.

3

3

იკამაქანოიჭიხ სირიოზ
ნიხანსკანს.

ნამეგა ნვირისა
შუშანიკისი

სიღერნ შიღანხიღ ფიღსორ ჳერ
ქარღანსაგ ჟაღრაქარჩინ ჳაქიოი ნღ
თიღაღ კამიღანოღქსინ რეღეღქსინ
ღრაგე ლაღღესაგ. ირ ჟნაგე ქ ჴარ-
სიღსა ნ ჴორაგაღ ჟქ ა. ნ ხღსაღ
ჯარღარქერ ფიღერნ შიღანხიღ იღრა-
ნაღ ჟქ ათ სიღ. შიღანხიღ სინარ-
ფქერ ჟნაღ ქანს იღრაგეღქსანს ნ იღ
ზაღორღესაღ რნე ჳნაო. იღ ჳღრა-
ღიოღ ნ იღ ამიღსინოღქსამ რ. ნ ჳა
რაღღამ ჟანჭღ. ნ ჳაროღბიოღქ
ნ ანთოღაღოღქსამ რ ჳარღარქერ ჟნა
ამა რაღღამა. ნ იაროღჩინს ირღნაღქ
ქნაღ. ნ ჳა ფიღოღქსამ რ თარღაღ
ზანღესაღ ქ ჴ ა ნ ქაღესგაღ. ნ
რაღღამ რქოღოღქსინ. რ ქსინ ქ ჳღ-
ქარაგნ მქსღს გაქასაღ რ ჳღინ
სორჩინ რარჩქასაღოღქსამ რ

წმიდაე ესე შუშანიკ ასული იყო
ვარდანისი, მკედართ-მთავრისა მის 5
სომეხთაჲსაჲ. და მიეცა ცოლად პი-
ტიანშსა მას ქართლისასა ვაზგენს,
რომელი წარვიდა სპარსეთს და უვარ-
ყო ქრისტტ. და მოვიდა [და] ტან-
ჯვიდა წმიდასა მას შუშანიკს უვარის 10
ყოფად ქრისტსა. ხოლო შუშანიკ
აგინებდა მას უვარის ყოფისათვის და
არა ეზიარა მას არცა საზარღელითა
და არცა მეულღეობითა. და მან
მრავლითა გუემითა და ცემითა და 15
სიმშილითა ტანჯა იგი წელნი მრავ-
ალნი. და სხეულე იგი მატლ-საესე
ექმნა, ხ მან მადღობითა დაითმინა
[და] განისუენა ქრისტსდა და დაე-
ფლა. და მრავალნი კურნებანი იყოფ- 20
ვიან ნეშტთაგან მათ დღენღელად
დღელღმდის მისითა მეოხებითა.

4

მრეღქ ს რ ნ შაროქ ს.

არეგა: კ ბ; და მარტობა ლ-სა.

შაკამ აღორ თონ ჳ [ნიღანსაგ]
ს რ ქაჯქსინ

დღესა ამას დღესასწაული არს
[ნინოჲს] წინა ჳუარისაჲ.

სიღერნ შიღანს ფიღსორ სრეიჲს
ქარღანსაგ, ირ ჳერ ჳინ ლაღღესაგ
ღრაგე ქეღანსინ. ირ ჟნაგე თი არ-
ღანს ჴაროღქსა ნ იღრაგაღ ჟქ ათ
ქანს ირეი იღ მქარანსგაღ რნე
ზნა სიღერნ შიღანს ლარღანოღქსინ.

წმიდაე შუშან, ასული წმიდისა
ვარდანისი, იყო ცოლი ვაზგენისი,
ქართლისა მის მთავრისაჲ, რომელი
წარვიდა მეფისა მის სპარსთაჲსა მი-
მართ და უვარყო ქს; ამისთვის
არა შეერთნა მას თანა წმიდაე იგი 10

ჭიანჭი აქი ღერ თიანჭიანი თინანი ზი-
 რა, აქი ზილუანიჩქი ქი გვილანაყ ღერ
 ათათყილარ სე კიუ ზალანსი ზორა
 15 ენგ იორაგვი თანი ჩარ, რადის
 ქილითი ღი სხილქილანი ზათოქე ზიანი
 აქიჩი ჩარ, რანთა ხ ღილანთა. ამი
 20 დ. მინე ვე ქი ზიჯი ღითორეგაღი ხ
 ყასაღე არძიანარეგაღი ქი ზიქ
 25 ზანი კორაყილქიანი ათი ჩარე ღი-
 ზანე გილარე ჩანე ზინთაქი ქილე
 ათაქილარე ვეღი ქი რინე ღილანი
 ჩარ, ქი შორინე სე ხილსაღი ათი ზა
 არეღაქი მქი ანიღეღიანი თინანი ქი ზი-
 30 ვორიღი ქიანთე. ირ ღი ათაღეღილენ
 შიქი, სე ათორენ ზილუანი იღიანსა-
 ზილქილამე თათერენ ჩარე ქი ზილქი
 სო ვეჩანე ქიანღეღიანი არეღაქი თი-
 35 ზენე ქი ათორე ათაქილარენ ქი ზიღი-
 რიღი ქიანთე. ხ ღერ ანიღეღიანი აქი კა-
 ჯაღეღიანი არეღიანი შორიქიანი, ათ-
 ყიღიანი ზილუანიანი.
 მოციქულთა ლაზარეს სავანესა. და
 მის საპაქისი, პაპისა მის შუშანისი.

35 სე ზა ათარე გილარე ჩანე ხ
 აქი რადისი ზიანი ჩიანჭილარე სოყასე
 ათორე სიღიღეღიანი შიქიქიქიანი, ხ
 კილქი ანიღესაღი სეღი ხანი შიქი
 40 ღილარე. ხ აქი იღი ღილარე ორე ქი
 ვიქიქიანს, ხ ქი ქიღიქიანსე ნანი-
 ათორენი. აქი ანიღე სიღე ხ ღიღი-
 რანე ამი ღი. ქი ქიორე მქი ქიქიანს
 შიქიქიანი, მინეღი რიღი. ორე ქი
 45 ათილ ვადენ შიანქიანსე. ქიქი
 ქიღი კანიღანი სე ორე ღი მანიღი
 მქი ორე ღიანიქი, სე ორე არეღიანი
 ქიღიანთა, შიქიღიანი თინანი, ორე
 50 რასიანი ღიღიღიანი, ორე ღი ხ ორე-
 თანი სე კილარე ათი ზა არეღაქიანი
 ანიღეღიანი, ხ ორე ორე ზიანი ქიანს

შუშან ვარდანსი, რამეთუ ესე იყო
 პირველ სანელი მისი, ხოლო შუშანიკი
 სიყუარულიანთა ვეწოდა. და არა
 დადებორჩილა იგი უვარის მყოფელსა
 მას ქმარისა თვისსა. მრავალი ურეა
 და შექირებდა მიაგო მას ქმარმან
 მისმან, --საპერეზილს და ბორკილი
 ექუს წელ, ვიდრემდის [იგი] მასე
 აღესრულა და იქმნა ღირს გვრგვინთა
 ქრისტესგან ღმრთისა. და თავადი
 წმიდა იგი შუშან უვარის მყოფო-
 ბასა ქმარისა თვისისასა ეძებდა,
 რამეცა წარგზავნა ჯუარე იგი ქარ-
 თლისა წინამძღურისა ნინოესი თვისსა
 მას სამკვდროსა სოფელსა ტარონს. და
 მოვიდა მისდა ბერი ერთი, რომელსა
 ერქუა ანდრეა, ლაზარეს სავა-
 ნეთაგან, რომელ არს სამოციქულო
 მუშს. და წმიდამან მან შუშან შეწვე-
 ნითა მავლისა თვისისა ჯოჯიკი-
 სითა მისცა ჯუარე იგი ბერსა მას
 ანდრეას წარლებად წმიდასა მას სა-
 იყო ანდრეა მოწამეთაგანი წმიდისა

და მან მოილო წმიდა იგი ჯუარე
 და სხუეა მრავალი ნიში ჯუარათა და
 სამსახურებელი წმიდათა მათ ეკლე-
 სიათა მცხეთისათა. და წარემართა,
 მოვიდა და მოაღწია სოფელსა სპერს.
 და მერმე ვერა ეძლო წარსლვა
 შფოთისაგან და აღძრვისა გზისა მის,
 არამედ მუნ დაადგრა და იყოფვოდა
 წელ შვიდ მღვმესა ერთსა მთისა მის
 სპერისასა, ვიდრემდის ესმა კეთილი
 აღსასრული იგი შუშანისი. და მერმე
 მოუქდა გულსა მამიკონენათა ნა-
 თესავთაგან ვითარმედ ვინ არს ცოც-
 ხალ? და პოვა ძმ ერთი მამიკი-
 სი, ძმისა მის წმიდისა ვარდანისი,
 რომელსა ერქუა გრიგოლ. ამას ეპერა
 ცინს იგი კაპუტ და წყალი ერასხი-
 სა, კალხევიანი, კარი და მასიანი. და

ჯამჯინი ჩასდ ადარინ მანნილინი ზრქ-
 ვორ ათხალ ვორის ჩარ რაჟ არანუ,
 ზრქს ზრქე ზადარაჟ ქათნი ვორაჟნი
 მონაჟ, ირ ზქნი ლ ზარნიჟ ჟაჟაჟნი,
 მქაჟილავიქი. ირ ლ ზარნიჟნი მქ
 ჟანვიქისალ ლქსანნი ზრქიჟი ზ ნო-
 ვიანი, აჟი ათხადარარ კარბასილ
 არნი ლნი მითი ჟორიჟნი შაჟიჟ
 ათთხადარანიჟ თანნი ჟნიჟარ ზორნი
 ლრქი ვქმანიქილჟი სრქი: ს. აჟნი-
 აქს ათხალ ვორანიჟნი ათთხადარანიჟნი
 ვარბად. ზ ათხიქი ლრი ს. ქათნი ლ-
 მანვილ ვორაჟნი მონაჟი ზათნი ლ
 ჟიჟიჟი ქანანიჟი: ს. ლქაქთ რაჟილჟი
 ზქნი ვორნიჟნი მონაჟი, ჟაჟნი ზრქიჟი
 იჟ ვანვიქისალ, აჟი არქარარ მორ-
 თხალ ლ ჟრავილანი ლ ზიჟანიჟ ლი-
 თორსაჟ. ლ ჟაჟიჟნი ჟიქითთიქანი
 არარ ლ ვორაჟარნი მქიჟიჟიჟი ჟი-
 რასილ არარ: ს. ზაი კიჟიჟი ათ-
 ხალ ათჟიჟი ვქაჟნი ზრქიჟიჟი ათხი
 ლარაჟილქილნი ლ ჟიჟარათიქი ვლი-
 რილქილნი ზორი ვორილქილნიჟი სორი
 ლარნი. ვი ჟათჟი ლორაჟიანი ლ ვი-
 რაჟნი მონაჟი. ლ ლნიჟნი ლიქი
 მქიჟიჟი, ლქილანი მონაჟი: ლიქი
 რარბ-
 აქი ლ ჟაჟი მანნილინი ზრქიჟი
 არარ ლნი ზიჟანი ლარაჟილქილნი
 ლ ვიჟი-
 რასილანი ლარბასილ ათათხაჟი.
 აჟი ვლირილქილნი ლ ქანი ათხი
 იჟ ლანი კანნი: ათხი ჟანი ათანიჟ
 ლარნი. მქიჟი ვი ვორაჟარნი მქი-
 ჟიჟი ლრამანილ ლარნი ლიქი
 სიქილ რაჟილნი ლნიჟარბ ათხილ
 ათანიჟი სრქი ლარნი. ლ ათქამანი
 ილსალრბჟანი ლარბასილ აქი ზი-
 რაი: ს. ჟარბად ათიჟიჟანი ლ
 ათნი ს. ლ. ჟათალრიქილნი ვქა
 ლ ჟამნიჟიჟი სორი ლარნი ლარანი
 ლიქი: ს. სიქიჟი ზიჟანი სორი
 ლარნი ლ რიქილნი ლარნი ლ
 ლარანი: ს. აჟი ათარანი ლ ქანანიჟ

მიჰმართა მას ბერმან მან ანდრეა.
 და ამცნო მის ჯუარისათჳს, ხოლო
 უფალმან მან, ყრმამან გრიგოლ, აღიყ- 55
 ვანა ძალი თჳსი მკენთა კაცთაჲ ვი-
 თარ სამ ათას ოდენ ძალთათჳს მათ
 იონთასა, რომელნი იუენეს კარნუს
 ქალაქსა შინა, თეოდოსიპოლისს, რომელ
 არს არხრუმი. არა შეუშინა მთა- 60
 ვარსა მას გრიგოლს მათგან, არამედ
 ლომისებურ წარემართა, განვლო შესა-
 ვალი კვესნაჲ მის ტაოხსი მიზეხითა,
 ე' დ ეგულუბის წარხუშაჲ ნეშტთა მამისა
 თჳსისაჲთაჲ, წმიდისა ჰმთაქისთაჲ. 65
 და ესრეთ აღილო საუნჯე იგი ლბრთ-
 სამიერი [და] მოიქცა ადგილსა თჳსსა.
 და მერმე ეუწყა სპათა მათ იონ-
 თასა, მოიწინეს მკირესა ვანანდს.
 დაღაცათუ მრავალი იყო ძალი იონ- 70
 თაჲ, მკენსა მას გრიგოლს არა შეე-
 შინა, არამედ მამაკებრ ეუყო და
 მრავალნი მათგანნი მოწყვდნა, ხოლო
 სხუანი იულტოდეს; და მკედარათ-მთა- 75
 ვარი იგი თეოდოროსი შეჰყრა. ხ' იგი
 ეხუეწებოდა და ევედრებოდა მკენსა
 გრიგოლს, რ' ა მოილოს მშვდობაჲ
 და განაბნოს სიბრძე მისი ძლიერე-
 ბითა ჯუარისა მის წმიდისაჲთა, რა- 80
 მეთუ მრავალნი დაბრმეს სპათაგან
 იონთასა, და თავადი თეოდოროსიკა
 მთავარი იგი იონთაჲ. ხოლო კეთი-
 ლის მოუყარულმან და მკენმან გრი-
 გოლ უყო მათ მშვდობაჲ და განუ- 85
 ტეენა და განათავისუფლნა ტყუენი,
 ხოლო სიბრმისა ნათლად მოღებაჲ
 არა თავს იღვა თჳნიერ კეისრისა,
 ვიდრემდის მკედარათ-მთავარი იგი
 თეოდოროსი ბრძანებითა მის კეის- 90
 რისა ლეონისითა არა მოვიდა მრავ-
 ლითა ქლუნითა და არა დაეარდა
 წინაშე წმიდისა მის ჯუარისა. და
 მუნქუესვე განათლდეს დაბნელებულნი
 თუალნი მისნი. და მოიქცა განმრთე-

95 **ს** და ვინაჲს, იგი ხეივანი ვითრე ქაჯნი,
 ღიჯნისა მათი ქაჯნი, სე ქათ ძა-
 მანსადაც სხლად ითხოვიან მხ თა-
 ნიკ, ს თხინად იქაჯობათიქნი
 100 **თ** სიგნი ს ვქანთრქნი ღაჯიგ აჯ-
 ღარნი, ენი ირ მათხანსად იქილ-
 რაგოს ს სკადა ღაქნი ს ახრნი
 ვქანთრქანი, სე ნახი ვქმბ ქანგნი
 ვქანთრქანი, ირ ქი ღე იხლად ს არ-
 105 **ბ** აქნი ს აჯ რაჯნი ვარქნი. ს
 აჯა ვქმბ ღაქნიქნი ს ქაჯრ-
 ღაჯანი, ირ ათი ღქნიქნი. ს აჯ
 რაჯნი თნი, სე სხლად ს ქა-
 110 **ნ** აჯნი ითხოვიან სქი. ს ვილ-
 ღანი ქაჯნი იჯ ღარნიგნი ვაქი-
 თანიქნი სნი ს ნინანი, სიქ ქათ ა-
 ღარნი აჯ ინი, სიქანი ანილ-
 115 **ქ** აქნილნი ვარქნი ნახათ-
 ღანიგნი იქი ს ვაქნილნი. ს ხ-
 რნი მხ მათნი ანილნი ხე [ქ]
 რანი, ს აჯანიჯრ ღარნიჯრ
 თანიქნი ინი, ს აჯანილნი ხე
 120 **ი** ღარნიანი იქნი. იქნი ვანი-
 ღნილნი იქნიგნი იქნიგნი სიქნი
 მათნი ს ვაქნილნი. ს ა-
 რნი აჯ მათნიჯრ ღარნი ღარ-
 125 **ქ** ნილნი სიქნი სიქნი სიქნი
 ღარნი. ენი სიქნი სიქნი სიქნი
 ვაქნილნი სიქნი სიქნი სიქნი
 130 **ა** მანი, აჯ ირ ქათნი ქათნი
 აჯ ნახათანიგნი ამანიანი.
 ქანი ანიკი ს ანიკი სიქნი
 135 **ქ** აქნილნი სიქნი. ს აჯ ანილნი
 ანილნი სიქნი სიქნი სიქნი

ღებული სახიდ თვისა [და] ადიდებდა
 ქრისტესა და ყოვლად ძლიერსა და
 საკვრველ-მოქმედსა წმიდასა მას
 ჯუარსა. და დაშთა წმიდა იგი ჯუა-
 რი ცხესა მას კაპუტისასა მრავალთა
 დღეთა. და მერმე წარიღეს ვანანდს,
 და ადგილსა მას, სადა იგი დადევს
 წმიდაა ჯუარი, უწოდეს ჯუარისა
 საენს. და შემდგომად დღეთა [რაო-
 დენთამე] მოვიდა ოსტიკანი ერთი
 ტაქიკი და იხილა ბრწყინვალეობა იგი
 წმიდისა მის ჯუარისა და სხუთა
 მათ წმიდათა მოწესეთა და მონა-
 ზონთა სოფლისა სომხეთისათა, შე-
 შურდა [და] დაუშობდა, და იწყო
 რლუევიდა და მოკრებდა საენათა
 მათ, პირველ დიდისა მის მონასტრი-
 სა ბაგუანისა, რომელი სავსე იყო
 ოქროთა და ვეცხლითა და სხუთა
 მრავლითა სამკაულითა, და მერმე დი-
 დისა კათოლიკისი ვალარშაბატს, რომ-
 მელსა ეწოდებინ ეგვიპტინ, და სხუ-
 თა მრავალთა ადგილთა; და მოვიდა
 ვანანდს, საენასა მას წმიდისა მის
 ჯუარისასა, ყოვლად ბოროტი იგი ოს-
 ტიკანი სდი; და ჯუარისა მის ძლიე-
 რებითა ვერ შეუძლეს წარტყუნება
 საფასეთა მისთა. ხოლო შემდგომად
 დღეთა [რაოდენთამე] სხუა ვინმე
 ამირაა, რომელსა ერქუბ სლუმან, მო-
 ვიდა კარს და ორნი კაცნი მთავარ-
 თაგანი მის ქალაქისანი აწამა ცეც-
 ხლითა; და ეპისკოპოსი და ხუცესი
 ერთი, რომელსა ერქუა მატთე,
 შეაყენა საპრობილესა და უთქმიდა
 ძვრ-ძვრად ვნებასა და მოკლესა,
 უკუეთუ არა უვარ ყონ ქრისტს, რომ-
 ლისაგან შეეშინა [მათ] და უარ ყვეს
 ქრისტს არა-ხუცესმან მან მატთე
 და არა-ეპისკოპოსმან მან. და ყვეს
 სხუადა უდიდესი ბოროტი, ვიღრე
 უვარის ყოფა ქრისტესი, რამეთუ

ნაფიქსი სლ' ათაფიქსი ხ ძიქ ა-
 რანფ დაფთაფიქსი. ხ რხიქნ დაფიქსი
 ლაჯიქ კქსიქ ხ ლაქიქიქიქსი ლა-
 კიქ. ხ ძ~ ხ ხ~ აძიქ. ხ კიქი-
 სიქსი აძიქ თქიქიქსი თანქიქ აძი-
 რაქსი შანოქსი. ირფიქსი ნირაქი
 სლ' არფ ვიქსიქ ხ ვიქსი ირ-
 ჯიქ ხ შხიქიქსი ძ~ ხ ჯ~ სიქ. ხ
 ხ ჯაფიქსი ხ ხ ჯანანოქ ხ [ხ]
 ირფიქსი მარჯიქსი ჯანანოქ ხ ჯ~
 აძიქ. ხ ჯიქ ჯარს დაფაქსი ძ~ ხ ჯ~
 აძიქ ხ კიქსიქიქსი ხ შხიქიქსიქ
 ძიქსიქ ხ დაქსი კქსიქ ხ ძ~ ხ ჯ~
 აძიქ სლ' ძხ~ აძიქ კქსიქ ხიქსიქ
 ხ კიქიქსი ნსიქიქსი, ირ ზიქსიქსი.
 ირ ხ ზიქსიქსი კიქსიქსი დაფა-
 ფიქსი მნიქი სლ' იქ იქ ვიქსიქსი
 ჯიქსი ხიქსი აძიქსიქსი ქსიქსი
 ჯიქსი. ირფიქსი აქსიქსი ხ ხიქსიქსი
 აქსიქსი ხ აქსიქსი ქსიქსიქსი, ა-
 ძიქსი.

რისაჲ მცხეთას :რ: ღ :ოე: (175) წელ, და კაპუტსა და ვანანდს და წმიდასა
 მას ჯუარისა საეანესა :დრ: ღ :ნთ: (459) წელ, და ქალაქსა კარს :რ: ღ :ად:
 (164) წელ. და გამოსლეთგან მცხეთით მოსლვადმდე ანისს :ზრ: ღ :ევ: (796) 160
 წელ, და :რმბ: (142) წელ ანისს იყო მოისართა ნათესავადმდის, რომელ
 [არინ] თათარნი, სადაცა მიეფარა ქალაქისა მის ანისის აღებასა. და არა
 ვინ უწყის, თუ რაჲ ეყო ყოვლად ძლიერსა მას ძელსა ქრისტესსა, რო-
 მელსა პატივი და თაყუანის ცემაჲ და ღირებოა უკუნისამდე, ამჴნ.

მიჰყევს კელი წმიდასა მას ჯუარსა
 უფლისსა, შთაგდეს ფერკთა ქუეშე
 ცხენთა და ჯორთასა დღე :ლ: (30).
 ხოლო წმიდაჲ იგი ჯუარი ყოვლად 140
 ძლიერი, რომელმან მრავალნი საკრ-
 ველებანი უჩუენნა სფის და ამირასა
 მამადს, ამიერითგან საყუედრე-
 ბელ იქმნა ყოველთა, უსასოჲსა
 და შეუნანებელისა ეპისკოპოსისა მის 145
 და ნუცისათვს. ესე ყოველი ბოროტი
 იხილა და ესმა უფალსა ბარსელს,
 ანისისა კათოლიკოსსა, და ივლოვდეს-
 უნუგეზოდ, ტიროდეს საწყალობელად
 და მწარედ. და წარგზავნეს მკენი 150
 კაცთაგანნი ფარულად და მოართუეს
 წმიდაჲ იგი ჯუარი ანისს კათალი-
 კოსსა სომეხთასა :რ: და მგ: (143)
 წელსა და ოცდამეთესა წელსა უფ-
 ლებანსა ტაქიკთა ამირასა მის მა- 155
 ნუქსისა, მისა შორისსა. და აწ საც-
 ნაურ არს ყოფაჲ წმიდისა მის ჯუა-
 რისაჲ მცხეთას :რ: ღ :ოე: (175) წელ, და კაპუტსა და ვანანდს და წმიდასა
 მას ჯუარისა საეანესა :დრ: ღ :ნთ: (459) წელ, და ქალაქსა კარს :რ: ღ :ად:
 (164) წელ. და გამოსლეთგან მცხეთით მოსლვადმდე ანისს :ზრ: ღ :ევ: (796) 160
 წელ, და :რმბ: (142) წელ ანისს იყო მოისართა ნათესავადმდის, რომელ
 [არინ] თათარნი, სადაცა მიეფარა ქალაქისა მის ანისის აღებასა. და არა
 ვინ უწყის, თუ რაჲ ეყო ყოვლად ძლიერსა მას ძელსა ქრისტესსა, რო-
 მელსა პატივი და თაყუანის ცემაჲ და ღირებოა უკუნისამდე, ამჴნ.

5

[ოქტომბრისა 0~სა]

ამასჲმ დღესა წმიდისა მოწამისა შუშანიქ დედოფლისა.

ესე იყო ასული ვარდან სომეხთ[ა] სპასეტისა და ცოლი ვაქსენ პიტიახ-
 შისა[ა]. და იყო სანახებსა ქართლისასა, სოფელსა ცურტევს. და განუტევა ქვა-
 რი თვისი ამის მიზეზისათვის, რამეთუ ქმარსა მისსა უარ ეყო ქრისტე და და- 5
 ეტყრა სარწმუნოებოა მოჰამადისი. ხ~ ქმარმან მისმან მართლისა სარწმუ-
 ნოებისათვის და თავისა თვისისა განტეევებისათვის შეიპყრა, მრავლითა სატან-
 ჯველითა ტანჯა და უკუანახსენელ შებოროკილა და ციხესა შესვა. და მუნ სა-
 პყრობილესა შინა აღესრულა. და იქმნებიან ვიდრე დღენდელად დღელმდე
 კურნებანი მრავალნი მის მიერ.

10

1 დედანშია: მოჰამადისი (უგველად ანაქრონიზშია).

თხითა: შუშანიკისი: გ'შ'წ.

წამებისა გვრგვნითა შეიმკუე მეუღლისა შენისაგან, დედოფალო შუშანიკ,
 და წარმავალისა დედოფლობისა წილ მოიგე სუფევა[ა] წარუვალი,
 15 და აწ კადნიერად მდგომარე ხარ წინაშე სიძისა შენისა უკუდავი[ის]ა ქრისტსა.
 მეოხ გუეყავ მაქებელთა შენთა, სანატრელო.

ობაკობ: შუშანიკ: კმაი დ.

დღეს მოხარულ არს ერი ქართველთა[ა]
 კსენებისა შენისათვის, დედოფალო წმიდაო შუშანიკ,
 20 და ლუაწლთა შენთა სიმრავლისა მაქებელნი
 ვითხოვთ ქრისტსგან მეოხებითა. შენითა სოფლისა მშვიდობასა
 და სულთა ჩვენთა დიდსა წყალობასა.

ვანანტეზი

A .	. საქართველო. მუხ. A ფონდის ხელნაწ. № 95.
B . .	" " № 130.
C .	" " № 170.
D .	" " № 176.
E	H № 2077.
F . .	" " № 1672.
G .	S № 3637.
H .	H № 1370.

-
- A . ენზიმიკონის მუხ. ხელნაწ. № 941.
- B . ვენეტოკის გამოცემა *შოქ. ნაკლ. IX.*

I. 2 ოკლონბერსა ი^წ აგვისტოს კა-ი. 3 წამება abs. F; წმიდისა+მოწამისა BCDEFH; წმიდისა+დიდისა მოწამისა G; შუშანიკ BCDEFH; დედოფლისა+მამაო გუაკურთხენ F. 4 დამტკიცებულად მტკიცედ F; გითხრა მიგითხრა G. 5 შუშანიკისა GH. 6 იყო abs. BCEFH; [მრ III] abs. A, მიერ H, მ^რ DEG; სპარსთა abs. F; სამეფოდ BCDEFG. 7 ვასქენ H; პიტიაშნი A, პატიანში H; არშუბასი H; რამეთუ abs E. 8 იყო abs. D; ნაშობი და ნაშობი BCDEFH. 9 მისა მისსა DG, მისდა H; იყო+იგი D; სპასპეტისა G, სპატპეტისა H; რომლისათვისცა BCDEFH. 10 მივწერ H, მივწერე EG; მივწერ BCDF; სახელი BCEFH; ვარდანი BCDEFH. 11 ესთქუ G; სიყრმით F. 12 ქრისისა BCDFG; მისისაასა თვისისაჲ BDEF; თვისისა CGH; მარადის abs. BCDEFH; გულს A. გულსა DGH. 13 ლოცვსა G. 14 ღმერთმან abs. BCDEFH; იქმნადა H; გონიერებასა+ზედა H. 16 უბადრუკისა+ვასქენისი BD, ვასქენისა EH; ვარსქენისი abs. BCDEFH. 17 სანატრელი abs. CEH. 18 ანუ და BCDEFH. 19 შიში+და BCEFH. 21 რამეთუ abs. BCDEFH; წარდგა მივიდა იგი და წარდგა CDEFH; იგი abs. CEH; სპარსთა BCDEFG; პატივის BH. 22 მიღებისათვის FG; 23 მის მისსა H. 24 რამეთუ რათა BCDEFH. 25 განადღოს BCDEFH; საწყალი BCDEFH. 26 მეუფესა B; ესრეთ ეტყოდა, ვითარმედ abs. BCDEFH. 27 ბუნებით BCDEFH; შეიღნი+არნ F; არიან BCDEGH; ესრევე ვითარცა ესე მე შენსავე მავას მსახურებასა BCDEFH. 28 შენსა შჯულსა ვა ესე მე abs. BCDEFH; რომელი BCDEFH; რამეთუ G. 29 შუშანიკისი BCDEFH. 30 მისა მისსა F, მისდა H; მეფისა abs. G.

II. I და იჯნა abs. G; და იჯნა მეფისაგან სპარსთაასა მისგან სპარსთასა E; მეფისაგან მეფისა მისგან G; პიტიაშმან A; ვითარცა abs. H; თა E. 2 იგი abs. H; მას მე C. 3 აუწყოს უწოდოს BCDEFH; მისნი ძენი ძენი BCEFH. 4 მსახურნი მისნი მსახურნი თვისნი BCDEFH; ერთგული გული A, გული B; გლი D; შემოვიდეს BCDEFH. 5 და abs. CDFH; წარმოემართა CF, წარემართა H; თვისი abs. BCDEFH; ვითარმუცა ვა A; ვითარმუცა მოვიდა და ვითარცა მოიწია BCDEFH. 6 ერქვა BDEFH, ერქვა CH; ცურთაუთ BCDEFH. 7 მოიწია და abs. BCDEFH; წინაშე+წმიდისა BCDEFH.

8 ჩუენსაჲ ჩემისა CH; კითხვაჲ და კითხვა A, მოკითხვა H; წინარმეტყუელ-
მან A. 9 ჰრქუაჲ თჳკა E. 10 ცოცხალმცაჲ ცხოველმცა F; მომკვლარ A.
11 ეგე + ეგე F; მიიქეცინ BCEH; ვერა H. 12 მისა abs. BCDEFH; წმი-
დაჲ abs. H; ჰკითხვიდა + მას BCDEH. 13 კაცმან + მან BCDFH; ვითარ-
მედ abs. F. 18 ატროშინე BCDEFGH. 20 მოიყუანა G; მისნი abs. BCDEFGH.
21 და წარადგინაჲ წარადგინა F, წარუდგინა EGH, წარუდგინა BCD; და
ესრეთ ილოკვიდა abs. BCDEFGH. 22 და იტყოდა + ესრეთ BCDEFGH.
23 წმიდისა ემბაზისაგან BCDEFGH. 24 ერთ BCEFG; სამწყსოდ H; უფა-
ლი F, ოჲ E. 26 სახლი CEFH. 27 ეკლესიისა CEFH, ეკლესიისა H; და
შევიდა მუნ შინაჲ მუნ შევიდა BCDEFH; მუნ შინა abs. G. 28 და მიეყრდნა
მიეყრდნა BCDEFGH.

III. 1 ერქვა A. 2 აფოცჲ აფუტ A, აფოცარ F. 3 რაჲსმე სიტყუა abs. BCDEFGH;
მეც H; დედოფლისა + მის CDEH. 4 შუშანიკისი თანა ეყუენდი ეპისკოპოსსა
მასჲ მის თანავე ვიყავ ვანსა (შინა F) მას BCDEGH. 5 ჩუენდა abs. CDEFGH;
გვთხრაჲ უთხრა BCDEFGH; ჩუენ abs. BCDEFGH; ჰიტიაზშისაჲ ჰიტიაზშისა
მის BCDEFGH. 6 ხოლო ჩუენ აღვიგენით მწუხარებითა დაჲ ხოლო ჩუენ E,
და ჩუენ BCDGH. 7 ვიტირეთ F; ვსტიროდით H; განწყარებულთა E. 8 ჩუენ-
თა abs. BCDEFGH. 9 ხოლო და CDEFH; ადრეჲ ადრე ადრე BC; მოვი-
წიე BCDFH; რომელსა C. 10 იგი იგი ფრიად BCDEFGH; ვტიროდი CEFH;
ვსტიროდი H, ვსტიროდე F. 11 თანავეჲ თანა BCEGH; ვარქვ A; ნეტარსა +
მას CEFH; შუშანიკსა H. 12 შესღვად ხარჲ შეზულ BD; დედოფალთ + ჩემო
BCDEGH; სარწმუნოებასა + მას BCDEFGH. 13 მტერმან + მემეტეს BCDEFGH.
15 მას abs. BCDEFGH; ვერეთჲ ჰე ეგე ვერეთ H, ეგე ვერეთ BCDEFG,
ვერეთ A; მოითმინე FGH. 16 სულგრძელ + იქმენ H; მრქვა A; ჰირნი abs. H.
17 ხოლო და BCDEFH; შენი შენ H. 18 ჩუენი არს abs. H. 19 გუბედვედ A
გუბედვედ BCDEFH. 20 ვარქვ A; ხუაშიადად - რეჲ ხუაშიადად რაჲ EFGH,
ხუაშიად რაჲ B, ხუაშიადად რაჲ - C, ხუაშიად რაჲ D. 21 ხოლო მანჲ და
BCDEFGH. 22 მე abs. H; რაჲსა GHჲ რასა ABCDEF; მკითხავ + მე H; მას
abs. BCEFGH; ვარქვ A; მტკიცეთ სდგან B. 23 მრქვა A; თუმცაჲ რათამცა G;
ვეზიარე + მე D. 24 ვარქვენისთა A; ვარქვ A; მას abs. E. 25 შუგავდებს FH.
26 არს ჩემდაჲ იყავნ BCDEFGH; სიკვდილი A; სიკუდილი + ჩემი BDEFGH.
28 მე abs. BCDEFGH; ჰავლე H; მოციქულისგან BG; ძმაჲ + იგი BCDGH;
და AEG. 29 არამედ იგი BCDEFGH, abs. G; განეყენინ A, განეყენენ EGH;
მე abs. BCDEFGH.

IV. 1 ვიყუენი D. 2 წინაშე abs. CEFH. 4 ვარდაიქცივა G; ზრახ-
ვით CEFH, ზრახვთ BD. 5 ვარქვენისთა A, ვარქვენის თანა BCDEFGH;
ზაკვით A; იტყოდა + იგი G; მონადირეებაჲ მოხსენება GH, მოკსენება BCDEF.
6 მისჲ შუშანიკისა CEFH, შუშანიკისი BDE; მან abs. BCEFGH; ზაკვითი A,
ზაკვთ BCDEFGH; იგი abs. BEGH; მისიჲ თვისი BCDEFGH. 8 ვარქვენ A;
უთხრაჲ მიუთხრა BCDEFGH. 9 და ჰრქუა abs. BCDEFGH; ვითარჲ ვერ GH.

10 შენგანი შენდა BCDEH. 11 ეტყვნ BCDEFG; იწრო გულიწრო CDEFGH. 12 დღა A, მიგვწოდა G. 13 სიხარულით სიყვარულით BCDG; გურქუა თქუა BCDEFG, მსოქეა H; ჩუენ abs. BCDEFGH; რასი რად BCDEFGH. 14 და ჩუენი ჩუენ BCDF; და ვარქუთ abs. H; ვარქუთ A; წარიწყმიდე BD. 15 წარავწყმიდენ A. 16 ეკელიწიფა H. 17 არქუთ ჩემიცა BCDEFH; ხატი ტახტი H; დამეკვ A. 18 და შენი შენ BCDEFG; შინა H; ში H. 20 არაა თუ არა თუ BCDEFG, უკეთუმეა H; ხატი ტახტი H. 21 იგი და იგი H; დავაეკვ A დამეკუა H; ხოლო არამედ H; შენმან abs. BDEFGH. 23 გარდაიქციენ E; შემოიხვნა A. 24 სახელ CEFHG; თესსა F; შემოიხვენ A; ღმერთი + შემოქმედი BCDEFGH; უვარ ჰყავი შეურაცხ ჰყავ BCDEFGH. 27 ვერცეა ვერეთვე G; გყავი გყოფ BCDEFGH; და თუ დაღათუ BCDEFG. 28 ხოლო ჩუენი და ჩუენი CDEFG, და ჩუენ BH; მიუთხრა G; განაწყრო G; იბრღლუენვიდა F; იბრღლუენდა DGH.

V. 1 გოჯიკისა H. 2 ძმის ცოლი თსი abs. H; თსი მისი BDEFG; თსისაჲ მისისა BCDEFGH. 3 არქუთ A; აღდეგ და აღდეგ BCDEFGH; ადგილსა თსისა ადგილისაგან თსისა C, ადგილსა თსა D; ვერე ვითარი CDEFH. 4 მოვითრიო მოვითრიოთ აქა უწყალოდ BCDEFH, მოვითრიოთ აქა უწყალოდ G. 5 ვითარი ვითარცა BCDEFG; და შევიდეს შევიდეს BCDEFGH; შევიდეს + დაბასა მას და შევიდეს BCEFGH; და მრავალსა მრავალსა E. 6 მანინა BCDEFGH. 7 დაგიჯერებდეს H. 8 მე მისა მისდა BCDEFGH; ცოლად BCDEFGH; ვიყავი ვიქმენ და BCDEFG; მიქმენ და H; სეგონა მე ვითარმედ მე ვგონებდ ნუ უკლე H. 9 მოაქციოთ BCDFGH; მოაქციო H; და აწ მე abs. CFG; აწ abs. H; და აწ abs. BDE; ამის H. 11 ძმისა G. 12 ჰრქუა თქა BDFG; მას, abs. BDEFGH; ჰრქუა მას abs. C. 13 წარავიყვანოს შენი წარავიყვანოს BCDEGH. 14 ჰრქუა abs. CFG, თქუა E; შემკრას + მე DFH; მათრიოს H; მათრიოს + მე BCEG; მიხარის + მე F. 15 სახით BDH. 16 ცრემლოდეს BCEFGH, ცრემლოდეს D. 17 გამოვიდა BCDEFGH. 18 მე შენ BCDEF; მე abs. H; ჩემდა ჩემ მისდა BCDF, მისდა H, ჩემი მისდა G. 19 ხოლო და BCDEFGH; და ეტყოდა abs. BCDEFGH. 20 შენ abs. BCDEFGH; სადღოფლოსა სამეფოსა BCDEF, სამეფოსა GH. 21 უწყი abs. BD; უწყი ვითარმედ abs. CEFHG; ერთგანი ერთად BCEFG, ერთათ H; აღზრდილნი BCEFGH; ხოლო გარნა H. 22 ვერა G; ვითარმეცა ვითარმედ BCDEFG, კვა ლად H; მოსისხლეობაჲ სისხლი BCDEFGH; იქმნეს BCDEFGH. 23 იქმნეთ EG, იქმნეთ BCDH. 24 აურევდეს მას აიძულეს BCDEFGH; წმიდაა და abs. BCDEFGH. 25 წარიტანა წარიყვანა F; ევანგელსი სახარება H; ესრეთ A. 26 უწყი იცი BCDEFG; გულითა სიუდიდ BCDEFGH; სიკვილიდ A. 27 მივალ + და BCDEFG; მივალ + მე H. 28 და თანა წარიტანა ევანგელსი თსი abs. H; წარიტანა A. 29 თსი abs. BCDEFG; წიგნნი ნაწილნი BCDEFGH; მოწამეთანი + წარიხვნა H; ტაძართა მათ BCDEFGH. 30 იგი abs. BCDEGH. 31 და abs. BCDEFGH; თსინი + წმიდანი CE; ზეცად abs. BCDEFGH; წმიდანი FGH. 32 მღღელთაგან G; იპოვა A; არცა და არცა BCDEFGH.

33 ერისა| ერისაგანნი CF, ერისაგანი BDGH; ერისა კაცი| ერისაგანი E; ამას| მას G; ყოველთა abs. BCDFG; არამედ ყლთა abs. H; სიკვდილდ A. 34 მი-
მითვალბე H; ლეთისა F; ვარზქენს A.

VI. 2 მსახურთა თვსთა: ძღღს abs. BCDEFGH. 3 ხოლო| და BCEFGH;
ნუ ვის| ნურვის F; უფლიელ| უტევებთ BCEFGH; ჩნ თანა abs. BCDEFH.
4 ერთად| ფარულად BCDEFGH. 5 პურის H. 6 შევიდა F. 7 მასმცა C.
8 იგი abs. H; უზმობით BCDEFH, უზმოებით G; გარდაღღს BD; მეტად|
ჯეკა BCDEFGH; აიძულებღს BCDEFGH; და abs. BCDEFGH. 9 წარყვა-
ნებად GH, წარყვანება BCDEF; ხოლო abs. H. 10 ჯოჯიკის კოლმან
BCDEFGH. 11 შეასვა CFH, შეასუა BD, შესვა G. 12 აქამღე BCDE.
13 ღვნოა იგი| ღვნო BCDEFGH. 14 გინება CF, გინება EH; ვარზქენ A;
სორგუციდა F. 15 ასტამა H; მას abs. BCDEFG. 16 დაუბუშტა| დაუშრტა
CD, დაუშრტა H; და მჯილითა| მჯილითა BCDEFGH; უწყალოდ abs.
BCDEFGH. 17 თმითა+უწყალოდ BCDEFGH; მოითრედა BEGH; მიმოი-
თრედა abs. CD. 19 იბრძოდღს+და ეტყოდა CEF, და ეტყოდღს H; ჰგუშმო
CEFG, ჰგეშმო H, ჰგუშე BD; იგიცა abs E; და კუბასტიცა| კუბასტიცა BD;
კუბასტიცა abs. A; მისსა| მისისა H. 20 ჰიროთა G; გამოუღღს BCDEFGH;
და ვითარცა| ვითარცა H. 21 გკვდარი; შვშნიკ A. 22 ვარზქენ A| abs.
BCDEFGH; სახლეულისა BCDEFGH. 23 ბოაკილისა CF, ბოაკილისა EGH;
ფერკთა მისთა abs. BCDEFGH. 24 დასცხრა CEFH. 25 და abs. BCDEFGH.
26 განუტევოს H. 27 მისი abs. BCDEFGH; და სენაკსა| და ბრძანა სენაკ-
სა BD; შეყვანება| შეყენება FGH; დაკრძალულად BD; დაცვად CEFH,
დაიცვად BD. 28 მისი იგი BCDEFGH; ერთითა მსახურითა| ერთისა ხოლო
მსახურისა თანა CEG, ერთისა მსახურისა თანა FH; და abs. CEH; რაათა
abs. B; სხვაა A; შევიდოდღს CEFH, შევიდის D. 29 მისსა GH; გინა მამა-
კაცი; გინა... (არცა| გინა) BCDEFG, ანუ თუ ღედაკაცი H; ღედაკატაგანი BD-

VII. 1 ვითარცა ცისკარ ოღღს იყო| ვითარ (ვითარცა CEG) მოიწია ეამი
ცისკრისა DFH; ჰკითხა H; თქუა| ჰრქუა BCEFG; მსახურსა BCDEFGH. 2 მი-
მართ მისისა ვითარმედ| მისსა BCDEFGH; ხოლო მან abs. BCDEFGH. 3 მას+
ვითარმედ BCDEFGH; არს იგი| არს CGH; იხილა იგი| იხილა E. 4 დიდძალი
იგი abs. BCDEFGH. 5 და ჰრქუა, abs. BCDEFGH; ვინ| ნუ ვინ EG; შე-
ვალს ხილვად| იხილავს BCDEFGH; მისა abs. BCDEFGH; თვთ| იგი BCDEFGH;
ნადირობას BCDEG. 7 ვარკვ A; წყლული BCDEFGH; მისი abs. BCDEFGH;
მრქუა A. 9 მე abs. BCDFGH; მას+ჰ BDFG, მას+ჰი CH. 10 ვაზრდილი
BEG; ხარაა D; ხარა+შენ E; თუმცა BCDEFGH. 12 და აღუტევე abs-
BCDEFH. და ეტიროდღე| განმერა ტირილით BCDEFGH. 13 მრქუა A; მე abs-
CEGH. 14 სახარულის BCDEF; ვარკვ A; შუშანიკ abs. H. 15 მიბძანო H.
16 თულასა, შესა BCDEFGH; შთაცუეულ| შთახეულ F; მთხეულ B, შთა-
ხუტულ CDEGH; დაგადვა H. 17 ჰე ღამე თუ abs. CEFH; თუ abs. BD;
მრქუა A. 18 სე| ეგე CDFG; განწმედილ B, განსაწმენდელ D. 20 მიღებად

abs. BCDEFGH. 21 სამოცელს BCDEFGH; იღწიდეს A. 22 მრქვა A; წმიდა-
 მან შუშანიკ abs. BCDEFGH. 23 გემოსა H; შემუსრვილ CEFGH, შთა-
 ნუსრულ BD. 24 მოვილე BCDEGH; მტირელი H. 26 სწრაფით გამოვედ
 BCDEFGH; მაშინ abs. BCDEFGH; მოუძლუანო BCDEFGH; მისი abs. CEFGH;
 რამეთუ abs. BD. 28 არლარა FH; არად BD; ხოლო და BCDEFGH; რას
 რაას D. 30 ჩუენლა| ჩუენ რაა CEFGH; განეზრახვილით CEGH. 31 მანდ H;
 არსა| არის EG; ვარქვ A; გნებავს GH, გინებსა D. 32 მრქუა| თქუა BCDEFH;
 მიკვრდა BCDEFGH; რაასა H. 33 და მივისწრაფე| და მე მივისწრაფე FH, და
 მე ვისწრაფე BCDG; მრქუა მე| მრქუა CDEFGH. 34 ჰიონთა G; და + მე
 BCDEFGH. 35 ვინმე, რომელმან| ვინ BDEFG, იგი ვინ H. 36 მომართვ A|
 მომართუ მე BCDEFG, იგი ყოველივე| იგი აქა ყოველივე BCDEFGH; ხო-
 ლო| და BCDEFGH. 37 მოვედ CFG; წმიდასა შუშანიკს abs. BCDEFGH;
 ხოლო| და BCDEFGH. 38 მომიძღვნა C; მივართვ A| მივართუ იგი BCDEFG.
 39 განიხილა H, აღიხილნა F; პოვა BCEFGH; ყოველი ყოველივე H, ყოველი
 იგი C 40 კულად abs. BCDEFGH; იპოს BCDEFGH:

VIII. დიდნი იგი| დიდნი H; მოვიდა H; ნეტარი იგი| ნეტარი CDEFGH.
 2 წმიდასა abs. BCDEFGH; ეკელესიისა CH. 3 მუნ+შინა BCDEFGH; და
 იყო| იყო BCDEFGH; სენაკსა მას BCDEFGH; სარკმელი A; და დაყო იგი|
 და იგიცა დაყო BCDEFGH; დაყო დაქუა GH. 4 იყო იგი| იყო BCDEFGH;
 მას+მას C; მარხვთა CEFGH; ლოკითა CEFGH; ტირილითა CEFGH. 5 და
 abs. BCDEFGH; მისმან, ვითარმედ abs. BCDEFGH; ამათ| ამა G. 6 ნუ რას|
 ნურარას EFGH. 7 ჰიტიახშვან D. 8 ჰონთასა CDEF, ჰონთასა H, იონთასა G; მისსა|
 ვასქენისსა BCEFG, ვასქენისასა DH; და აღდგა| აღდგა BCDEFH. 9 მოვიდა CEF;
 აფუტას A| აფუტეს BCDEFG, abs. H; გამომეტ+მე CEFGH. 11 ხოლო|
 და BCEFG; რაასა| რად BCDEFGH. 12 იქმ| ჰამ BCDE, ჰამ G; ვგრეთ abs.
 BCDEFGH. 13 წმიდა BEG; ხოლო მან A| და BCDEFG; უხეთქა BCDFGH.
 14 ხუცესსა მას abs. BCDEFGH; და მან| და ხუცესმან მან BCDEFG, და ხუ-
 ცესმან H. 15 ვგრე BCDEFG; წმიდამან D; მიითრია H, მიეთრია BCDEFG;
 შიგან| შინა BCDEFGH. 16 ზედა A|+და BCDEG; მიითრია H. 17 ადგილ-
 ადგილ H, ადგილიდ ადგილად DG, ადგილად-ადგილად BCE; და თვთ ფერკნი
 დაიდგინს ძებუსა მას ზედა abs. H. 18 ძეძუსა A; წვლილ-წვლილად A| წული-
 ლად BDFGH, წულილ წულილად E. 19 ძეძუსა A; იგი abs. BCDEFGH. 20 ცე-
 მას H; ზოროტებდა| ეციხობდა CEFGH, ხისტროდა BD; ეტყოდა CEFGH.
 21 არა+რას FH, რაას BCDEG; შენი და abs. BCDEFGH; ეგე| იგი BCDEFGH.
 22 ქრისტეანენი BCDEG; უფალი| ღმერთი BDEFGH; კუერთხითა + მით
 BCDEFG. 23 მისსა abs. H; მაშინ CDEFGH; ურჩულოსა ვარზქენს A| abs.
 BCDEFGH; უბადრუკო CDEFGH. 25 განსდგიე hDEF; შენ abs. BCDEGH.
 26 რომელი BCDEFGH. 28 სენაკანსა BCDEFGH; წარიყვანოს BCDEFGH.
 29 და abs. F; ზნელსა abs. F; შეაყენოს BCDEFGH; მოკვდეს A| მოკვდენ+
 მუნ შინა EFG, მოკვედეს მას შინა H, მოკედეს მუნ შინა BD.

IX. 1 დიაკონი და დიაკონი BCDEFGH; ვინმე abs. BCEFGH; ებისკოპოსისაჲ] ეკლესიისა BCDEFGH; წმიდისა] წინაშე CEFGH; წმიდა შუშანიკს B. 2 რომელსა abs. BCDEFGH; გამოლაპყვანდა BCDEGH. 3 თუ] თუმცა D; და abs. BCDEFGH. 4 სიტყვად A; ესე ოდენ H; მტკი... abs. CEFH. 5 ღმრთა EG; ხოლო abs. H; იწყო] იქცა BCDEFGH; სწრაფით abs. G. 6 და მოპყვანდა abs. H; წმიდაა abs. C, ნეტარი BDEFGH. 7 თმა-განტევებული CH, თმა-გატევებული BDG. 8 დაბურვა F; რამეთუ] და BCDEFGH; მკედარ] მკედარი CEFG, აკედარებული H, მკედარ BD. 9 და abs. CDEFGH. 10 მივიდა CEFGH; მამებისა და დედებისა BCDEFGH. 12 ტიროდეს და + იცემდეს მკერდსა და BD; იკადეს] იცემდეს მკერდსა და იბძაროდეს F, იცემდეს მკერდსა და იბძარვიდეს CEGH; იკადეს+და BD; დაწვთა A; მათთა abs. H. 13 წმიდაა D. 14 უკუ მოიხედა H; მათ abs. BCDEFGH; ძმანო ჩემნო] ძმანო BCDEFGH. 15 დანო ჩემნო] დანო H; შეიღნო ჩემნო] შეიღნო G. 16 ჯწნილცა EH, ჯწნულცა CG; ვარ შე] ვარ BCEFGH; თქუენგან+მე BCDEFGH; რამეთუ abs. BCEFGH. 17 პიტიახშმან + მან BCDEFGH. 18 მამათი და დედათი H. 19 მკედარ BD, მკედართა CEFG, მკედართა მიერ H; მეოტ] მეოხ D; ჰყოვენ G; მათ abs. H. 20 ციხისსა D: 21 ეგდენ] ესე H; შენითა abs. BCDEGH; შესღვა BCDEFG; შესღვა H; რამეთუ] ხოლო BCDEFG. 22 გამოვიღონ+შენ BCDEFGH. 23 ციხედ abs. G; ჩრდილოთ BCDEFGH. 24 წმიდაა იგი abs. BCDEFGH. 25 ეღვა abs. BCFG; ეგრეთვე abs. BCDEFGH; ეღვა + მას BCDEFGH; და დაპბეკლა] დაპბეკლა BCDEFGH; ბეკლა H; ურჩულ[ო]მან კარსქენ abs. BCDEFGH. 27 ხოლო abs. BCDEFGH. 28 მას abs. H; ჰე ჰე] კიხეებით ჰჰ CEFGH; განისუენ+მაშა BCDEFGH. 29 მამინ] და BCDEFGH; დაადგინა GH; მის ზედა BCG; რაათა abs. C; სიყმილით G. 30 და ესრეთ ეტყოდა მათ abs. BCDEFGH. 31 ვინმე შევიდეს] შე-ვინმე-ვიდეს BCDE FH ვიდეს G; მისსა GH; მისა+თანუ BCDEFGH; განიხილენით BCDEFGH. 32 უბრალოცა G; ვარ+მე BCDEGH.

X. 1 მაშინლა] და მაშინლა BCDEFGH. 2 ცოცხალ არს G; არსა] არის BCDEF. 3 სიკვდილად A, სიკუდილად BDGH. 4 უფროს D, უფროსა H; რამეთუ] ხოლო იგი BCDEFGH. 5 ხოლო abs. H; რას] რაჲსა B, რაჲს CG; მოიღბს BCDEFG. 6 ჰრქუა+მას D; რა abs. BH; გლიან BCDEFG, გელმინ H; უტე abs. BCDEFGH. 7 ვარქვ A. 8 ჰურქელი BCDEFGH; შეტეობა F, შეტეობაჲ BDG; მრქუ B. 9 დაღამნეს BCDEG; შენ ხოლო მარტო] მარტო ხოლო BCDEFG, ხოლო მარტო H; შემოყვანა+მე CDFGH. 10 იგი abs. CDFGH. 11 შემკულნი D. 12 გულმან+ჩემმან BCDEFGH; ესტიროდი H; მრქვა A. 3 სტირ F, სტირაა H. 14 ესელა თუმცა A] ესალამცა G, ესე ლამცა BDEH, ესელამცა თუმცა CF; შემომეტევი F, შემომიტევე BCDEGH, ხოლო მე A] და BCDEFGH. 15 რაოდენ H; რავდენ CDF, რაჲდენ G; სიტყუად abs. BCDEFGH. 16 მისგან abs. BCDEFGH; ჩემდა] თვსად BCDEFGH. 17 ხოლო] და BCDEFGH; ჩორდ] შორს BCEFGH, შორად D; დახვდა A. 18 ესე abs. GH; შუშანიკისა H; ვითარ მოიწია გოჯი] abs. BCDEFGH.

19 მიეწია მას] ეწია BCDEGH, ეწია მას F; ჰერათისათა BCF. 20 ვედრა BCDEFGH; მას abs. BCDEFGH. 21 განტევებად H; მისი abs. BCDEFGH; ვითარ abs. H; აწყინა] აიძულა F, იწყინა H; აწყინა+და შემდეგ H. 22 საკრეველთა BCDEFH, საკრეველით G. 24 ვიდრემდე H; აღსასრულადმდე BCDEFGH; მითურთით BCDEFG. 25 ექვსი A; რამეთუ abs. BCDEFGH; ექვსი+იგი BCDEFGH. 26 მარადის მღვდარებითა+ლოცვითა და ვედრებითა და BCEFGH, +და ლოცვითა და ვედრებითა D; ზედგომით H. 27 თაყუანის ცემითა+და ცრემლითა BCDEFGH; უწყინოთა H; წიგნთათა BCDEFGH; მოუწყენელად G.

XI. 2 რაჲ] რაჲცა H. 3 ლოცვითა H. 4 მას abs. BCDEFGH; ღმერთი უფალი D; ოკვილითა A. 5 თვალთა A. 6 განბურებისა BCDF, განბრუებისა EG, განუშორებელი H. 7 აქვდა A; იგი წმიდისა] ნეტარისა F, სანატრელისა BCDEGH; ხოლო იგი abs. BCDEFGH. 8 მას abs. F; იქმნას H; იქმნა იგი] იქმნა BCGH. 9 მან abs. BCFGH; თავს იღვა abs. EG; ადრე-ადრე ადრე EFGH. 10 დედაკაცსა abs. H; განსწმიდნე+იგინი D. 11 განბურებისა BCDF, განბრუებისა EG, განშურებისა H; მაგის შენისაგან BCDEFGH. 12 ღმრთისა] უფლისა BCDEFGH. 13 მოიქცა იგი] მოიქცა BCDEFGH. 15 მადლისა გარდაკვდალ] მადლი შეწირა CFG, და მადლი შეწირა E, და მადლი შესწირა H, და მადლი გარდაიკადა BD; თვსა C; სიხარულითა BDGH.

XII. კიჲნაუხტისა] სასწაულთა CEF.GH; საქმითა G. 2 აღიზნა A; მცირეთა BCDE. 3 შემდგომად abs. BCDEFGH; ფსალმუნი BDH; დაისწავნა BCDEFGH; რომლითა იგი] რომელთა BCDEF, რათა G; რომლითა იგი abs. H. 4 მეუფისა] მეფისაჲ; მიმართ abs. CEF.GH; სათნოსა abs. H. 5 შესწირავნ BCDEFGH; ცრემლითა H. 7 მოაქცინა B; მოგუებასა BD; იწყუ+ტირილით F; ცემად+და ტირილად H, +ტირილით BCE. 8 ტირილითა დიდითა abs. BCDEFH; ტირილითა დიდითა] ტირილით G; დამართ] დაღმართ H; სცემდა+და BCDEF.G; სლო-ითქვნა A; სულთ ითქუა F. 9 ღმერთო abs. BDEFH. 10 იყენეს abs. BCDEFGH. 11 უფალო] ღმერთო H; საქმეთაგან] საფრკეთაგან EF, საფრხეთაგან GH, საბრკეთაგან C. 12 დამწრშალი] დამაშურალი BCDEF.GH; და დაბუშებული] დაბუშებული H, და დაბუშებული D. 13 რამეთუ abs. BCDEFGH; მოუძღვანე H, მოეძღვნა C; ეპისკოპოსსაგან H. 14 გემო BCDEF.GH. 15 ვმადლობლით BCDEFGH; მუნ ეამადმდე] ეამად ეამადმდე D. 16 უვარ ყოფდესცა BD. 17 მისსა GH.

XIII. 1 მოავლინა DF. 3 ჩორად H, შორად D. 4 მიპრქუა] პრქუა H; უბადრეუკო DH; ხოლო abs. H. 5 ჩორად H, შორად D, რაჲსამე GH; შეემთხვიეოთ H. 8 რასმე] რაჲსათვსმე BF, რაჲსამე CDGH, რაჲსა E. 9 მიავლინნა მისსა G. 12 ძუძუს-ტე BD, ძუძუს-მტე E. 13 პრქუა] მსთქუა H. 15 არქუთ H; უღთოსა E, უღვთოსსა F, უღვთოსა+კუალად CH. 16 მარქუ მე abs. F. ცოცხლითა EF. 17 ხოლო+შენ H; მკედრისა G, მკედრისა H. 18 მისსა GH.

20 გამითრიოთ F. 21 ნამდვლევ G. 23 მიუგო EG; სახით სზლი F; გულს H. 24 მოეკადა] მოუკა F. 25 და abs. H. 26 გონისაა H; განუზადის D. 27 მიუგე სიტყვა H.

XIV. 2 სიმზნითა H. 3 სენი სნეულებისა] სუნი სურნელებისა G. 4 ვიტყოლი EF. 5 მაგათ ზედა] შენთა H; დაგიომან G; ვერარა C. 6 რაასამე BDFGH; კეთილისა H. 7 დაშურომითა abs. H. 9 მისთა] თვსთა H. 10 შალესებისათა H; ერგასისა G. 12 რა] რაა F; ხოლო] შინა F. 13 სისხლსა+იესო H; ქრისტესსა H; ჩუშნისსა B. 14 წუშნაკი BD; მხლისა FH. 16 ვინადგან G, ვინათგან BCDEF, ვინადგან H. 17 სასთულსა G; აღიზაკი BD. 18 სასთუნად H, სასთუნალი G; ქუესაგებელად+მისა H. 19 სასთულაკი BD; სასთულნით C; თაყუანის ცემელად F. 20 წარუგებიდ H. 22 იგი abs. GH. 23 რომელსა H. 25 დამქნარნი] დამზრშალნი BD; დამღირებულნი C, დამღერებულნი H; და დამღირებულნი, ჩარადოვანნი, პირ-მსივანნი abs. EG. 27 ესეთსა მას] ესეეთარსა H.

XV. 1 მოიწია abs. EG; 2 წყლულება CDF. 3 უცხრომელად H. 4 თხრამალი D; გარდმოსდიოდა F; ადგილად ადგილად BD, ადგილ-ადგილად FGH; დიდ-დიდნი] დიდნი BCEGH. 5 წყლულებათა H; რომელი H. 7 გიხნს FH, ესე abs. H; მუნ] მუნი BCDF. 8 მოკუდების] მოაკლდების EF. 9 ესტიროლი H, ვტიროლი CEG; ფრიად+კუალად BD. 10 რად] რაად G; შექმისა BF. 11 უმჯობე B, უმჯობე D. 12 მცირელი G; შეგვრაცხა CEFGH. 13 მოხარულ G; მრქუ H. 16 იცოდა] უწყოდა H. 17 თუალისა G; ანტიოქისა BDH.

XVI. მახლობელ BCFG. 2 წმიდაა abs. H; სიკუდილ BDEFH; წარიყვანა BCDEF. 3 მონა-მკეველნი] მონა და მკეველნი CEFGH. 4 მოიწია G. 5 მძლავ H. 6 დაჯდა F; კითხვიდა H; სლომზოთა F. 7 წმიდამან abs. H; მან abs. EG; კეთილად H; ღმერთსა] უფალსა H. 8 წარმაველსა H. 9 ზე] ზედა D. 10 და ევედრებოდა abs. H. 11 ქრისტესსა H. 13 ღმერთმან] უფალმან G; მოგიტევოს H. 15 რამე D; ღმერთო F; წმიდამან] ხოლო წმიდამან H. 16 კყო] იყოს H, იყო BCDEFG; მექმნე] მექმენ BCDEFGH; მე abs. F. 18 ვითარმელ] კუალად H. 20 ჩემნი] შენნი F. 21 საწუთოსათა BCDEG, საწუთოსათა FH. 22 ჩემთა] ჩუენთა BCF. 23 ჯოჯის BF. 24 ჩემი] ჩუენი BD. 25 წყალობა] წყლულება G. 26 საწუთოსა DFH. 29 თუალთ-ლება H. 30 მეუფისა] მეფისა CF; მეუფეთასა] მეფეთასა CFG. 31 უფლისა] ღრთისა BD. 32 იესო H; მიუგოს H; მას] მან BCDE; უფალმან] ღმერთმან G. 33 მოსთულნა B, მოისულნა F; ჩემი C; და abs. DF. 34 შეუნიერება] და შეუნიერება BCGH. 35 ჩემსა და მის შორის H. 36 ტანჯვით მისით H. 37 და გუემათა] დღუმთა E. 38 უწყალობისა E. 40 ყოველსა] ეამსა CDF, ეამსა ზედა B; ზედა abs. BD; მწარედ] მცირედ BCF. 42 ქრისტესსა D. 43 მოგიტევნეს H, მოგიტევნენ DF; რომელიცა H; რაა abs. H. 44 აკურთხა CFH. 45 მონა და მკეველნი H; მისნა

abs. CEFH. 46 ვითარმედ abs. H. 48 მოიძკოს BCFG; განაზნოს H; შეიკრი-
ბოს CFGH. 49 პოოს იგი პოვოს H; უჯმნა CDFGH. 50 წარმოგზაუნა FH.

XVII. 1 მერე G. 4 თანაყოფით იყვნეს| თანაყოფით H. 5 წარგზაუნეს F;
მის| მისისა H. 6 აზნაური BCDF; და ზეპური| სეფე-ქალნი CEFH. 7 და
უაზნონი abs. H; სოფელსა H; მოვიდოდენ H. 9 მევედრებელსა ქრისტესსა H.
11 ბორკილი D. 13 დვთის-მსახურებისა F. 15 რამე რაჲ არა რაჲსამე რაჲ H;
რამე რაჲ abs. H; რამე abs. G. 18 მე abs. H; მას-ჩემსა D. 19 ქირსა
EF; მომადლოს BDH. 21 და თრევათა abs. H; შეურაცხებათა-წილ H.
21 მე abs. H. 22 ჯმნილი EFG, ჯმნიდა H. 23 ღმერთსა D.

XVIII. 1 მისსა G. 2 აფოტს BDEG; მალლობასა H; მისა| მისსა H.
3 მოწლებისა BCDEF, მოწილებისა H, მოცილებისა G; შემევედრა H, შემ-
ვედრა EG. 5 ვინათა BCDEFG; იგი abs. H. 6 რამე B. 9 მალლობით F.

XIX. 1 მსწრაფელ| ადრე-ადრე BD. 2 სუდარი| მზუარი BD. 3 სხუათა-
მათ| სახითა მით G. 4 მატლითა EF, იგი abs. EG. 5 მიწუნისა BD; მზური-
თა| სამოსლითა H. 6 ორათვე abs. F; აფოტ| აფუტ BD, ფოტ EG. 7 უღლე-
ულთა G. 8 კეროვანითა D. 9 პატოსანი DH. 10 წმიდისა მის H; წმიდისა
abs. H. 11 შუშანიკისანი F. 13 დავითის| ვითარ H; ღმერთსა-მამასა H.
14 მისა B; ჩუნსა abs. H; იესო H. 15 განამქნის| განაქუძუნის BD. 16 იგი
abs. C. 16 მოჰმადლოს B.

XX. 1 და| დიდ CFGH; შუშანიკისათა BCDEFGH. 2 ანისსა BCEF,
აპრილსა H, აპრილისსა D; და დღესა| დღესა H. 3 მისა EG; შემდგომად abs.
FG; დღესა ორშაბათსა abs. EG. 4 ვარდობის H. 6 დამიანეთა BCEF, დამ-
ანეთა G; ხუთშაბათ BF; რომელსა-შინა H. 7 შუშანიკისა CFH; და საქებე-
ლად abs. DF. 8 და სულისა| სულისა H; რომლისა| რომელსა H. 9 უქუნით F;
ამინ BCDEFGH.

I. 1 *წიკანსკანს A. 2 ბიიის სრეიქს შანაკაქ, ჟითერ სრეიქს ჭარ-
ღანსაქ A. 3 ხრამქ A. 1-5 ჭკიკოქჩინ სრეიქს წიკანსკანს. ირ კათარქ-
გალ ქ ჭკირს კანქს ხრამქ კანქჩკაათორქ ჭრავ ათაწიორქ. ირ ჭრ დოსორს
სრეიქს ჭარღანსაქ კ ბიიის შანაკანსიკაქ. ჟითერ სრეიქს შანაკაქ ჟარ-
ქჩქ ჭკიკოგ ჟარაყსიქ B. 6 ჟარაქგ ქაგაღორიქჩხანს B. 7 იმს აკჩარ-
ჩქს ჭრავ, ირქ აწიონს abs. B. 8 ჭასაგქს A. 9 ირ ქ დიონ არღონს ხრ-
ქჩაქ B. 11 გერქსთონქჩინ A, გერქსთონქჩინ B; კ abs. A. 12 ქ
კამაყ კ abs. A. 13 კ ქ| კ იქ A. 13-17 ხღ კჩინ... შანაკანსიკაქ| ჭრ
ამან თიხსაქ ოქჩინსორ ამიონსიქჩინ სრეიქს ჭარღანსაქ ჭკიკოგ საყარ-
ყსიქ კ შამიქიონქჩქ ბიიქს სრეიქს შანაკანსიკაქ ჟარქჩქ კ ჭკიკოგ ჭარღანსაქ
ჟითერ შანაკანსიკაქ A. 19 ბნიოგ A. 19-21 წიკანსკანს... კასთილიქ|*

Շուշանիկ յետոյ յորջորջանօք անուանեցաւ Սա էր բարեպաշտօն և երկիւղած Ա՛յ A. 23 առն A. 24 զհաւատացեալսն B. 28 զուղէ abs. B. 32 երկրպագէր B; ուխտագիր եղեալ] ուխտէր ընդ B. 33 իւր A; յիւր abs. B. 34—37 եւ նորա... կիին] եւ հաւատայր նմա և տայր զկնոջ իւրոյ մայրն նմա ի կնութեան. և յանձն արնէր՝ զկիինն առաջին B. 38 մուսկան A.

II. 1 աշպխի abs. B; անպարշտութեամբ] ամբարտաւանութեամբ և պարզօք A. 2 և] ի յիշխանութիւն A. 3 պատգամաւորս A; պատգամաւոր տալ աւետիս զգալստեան իւրոյ] յաշխարհ իւր զգալուստ իւր և զդառնալն B. 5 Որոյ] և B; մտեալ] ոմն B; տիկնոջն—Շուշանկանն B. 6 տալ AB; զողջոյն B; նորա և զանտիս զայտեանն] զստնէն իւրմէ B. 8 և abs. B. 10 յարտասուս եղեալ տէ] ասէր արաստօք B. 11 զճմարտութիւնն] զքրիստոնէութիւնն A. 12 Ատորշունաց A. 13 հաւանեալ պարսկական օրինաց] և եղև ընդ պարսկական օրինօքն B. 15 իբրև լուաւ լարեպաշտ] և B. 16 և լայր] լայր B. 17 աւաղէր] եղուկ B; զուրացեալ B. 18 յԱստուծոյ—ասէր B; եղուկ] աւաղ B. 22 զորդիսն իւր] զորդիսն A. 23 նորա երեք որդիք B. 24 և անկանէր] անկանէր A. 25 ասէր սյսպէս] ասէր A. 26 ամենակալ abs. A; արարող B. 28 աշպխի B. 29 բանիւ օրհնութեան միածնի քո՝ միածնիւք քո Որդուդք, օրհնութեամբ բանիւք քո B. 31 զրոշմեալս. 32 աւագանին] աւետարանաւն B. 34 ինեւ որդիս տուրնջեան] որդիս լուսոյ և որդիս տունջեան ինեւ և անուանել B. 35 և յախտաւոր] ախտաւոր A. 36 առնէ A, յառն B. 38 ի] և A. 40 միոյ հովուի ճշմարտի Յիսուսի Քրիստոսի] և մի հովուի ճշմարտիւ A. 41 ոչ ինչ] իմ ինչ ոչ B. 42 ծնեալս A, զծնեալսս B. 44 մանկանացուէ—և ոչ ասէլ ինձ B; և արդ abs. B. 45 Տէր իմ] Տէր B; արժանի A. 46 ի ճշմարտ և ի abs. A. 47 ծննդեանդ] ծննդեանն որ A. 48 ի սուրբ Հոգիդ A; և սնեալ յարգարութիւն ի վերայ բազկաց իմոց առաջի քոյոյ տէրութեանդ abs. A. 53 և աստուածպաշտութեամբ abs. A; կալ] կեալ B. 56 յաւիտեան A, յաւիտեանս—ամէն B; ուրացողն] ուրացեալն և B. 57 անպարշտութեամբ] ամբարտաւանութեամբ A. 58 վիհ A. 60 զսոսա] զորդիս իմ B; տէր A. 62 շարչարանս ընդունել] շարչարել B. 63 անուան A; և ոչ հաւասարել կամաց ուրացողին և պիղծ անկողնակցին abs. A. 67 յաւիտեանից] ամէն B. 73 այլ ևս abs. B. 76 ի կատարել պաշտօն երեկոյին] կատարեցին զպաշտօն երեկորին B. 77 ուխտ B. 78 ամենեքին] և ամենեքին B; սղակից A. 79 նմա abs. B; և ակն ածէին խօսել բան վասն այնորիկ abs. A. 81 տուն] տնիկ B. 83 և ողբալով abs. A. 84 և ի դառնութենէն անհանպիստ լեալ և ոչ ինչ ճաշակեալ] անհանգիստ, ամենեինն ոչ ինչ ճաշակեալ ի դառնութենէ անձին իւրոյ B. 86 ոք abs. B; համարձակիլ և բան ինչ խօսել] համարձակ խօսել բան. B.

III. 1 անք abs. B. 2 Ափոյ A, Ափոյ abs. B. 3 ի տանն B; երեց զբան B. 5 զնա] զտիկինն B; վտանգիցն] վշտակին A. 6 զի այն երեք տիւ էր և իրեք զիշեր զի անկերակուր էր և անհանգիստ abs. B. 8 և ասէ] ասէր B.

9 նովին] նորին A; յուսով A. 12 Արդ abs. B. 13 դանձն A. 14 մարտնչի-
լով զբարեւորք] և մարտիր զբարեւորք B. 15 որով] որ A; և մխթարութեամբ
abs. A. 16 թողով A. 17 յուսով A. 19 և ոչ ունիս զօք] ոչ զօք ունիս B;
որ] եթէ B. 20 վասն քո abs. A. 21 քաջակերէր և B. 22 զերանելին] զիս B.
25 Այնուհետև abs. B. 26 ընդ նա abs. A; աղաչէին զերանելին abs. B.
27 նորա abs. B. 28 ճաշակեալ B. 29 կերակուր և ըմպելի abs. A. 32 յըն-
թերցումն B. 33 աստուածային abs. B. 34 և փոքր ինչ B. 35 ապա փոքր
ինչ abs. B. 36 կատարեալ] ի կատարել B. 37 զառաւօտին B; տային] և
տային A. 39 դրան քահանային A. 41 [ի] յարուցեալ] զարուցեալ A, որ
յարուցեալ B. պատերազմ B. 42 յուրացող զընչէին] յուրացողէն B. 45 տի-
կինն] կինն B. 46 զիմ անձն B. 47 որզւոյ] ուստեբաց և դատեբաց B. 46 զառն
զամբարշտութիւնն A; արտասուօք B. 50 ձի] և ձի B. 51 աղբւրս B. 53 վի-
րաց abs. A. 54 և անբժշկելոյ] անհնարին A; կորստեան abs. B. 55 ամ-
պարշտի և abs. A. 57 այլ այլմէ A; երկմանց abs. A. 58 լեալ B; աստուած-
դիտութենէ] յանաստուածութիւն A. 60 փոխադրեալ B; ողբասցի B.
61 համբաւ. 62 լսի] այսպէս A; կորստեանս A. 63 յոյս] մասն B. 64 տար-
ցին B. 66 ունի A. 67 աղետից B; զթշուառութիւնս B; զվտանդս B. 69 մա-
հու B. 71 թողու; ինչ abs. B. 72 յերկրի abs. A. 73 գտուք B. 74 սակաւ
մի մխթարեացի] հանդարտեացէ A. 75 Ո՛ր abs. B; վտանդ A; այլս A. 76 զա-
ռաւելութիւն հեծութեան իմանալ abs. A. 77 է abs. B. 78 որ] և B; լու-
ծումն A. 79 պատահացելոյս B; մարդիկք A. 82 նկուլութեան A; տարակու-
սանաց A. 83 ժամանակի A. 84 զի] որ A; ուրեք լցէ] ուստեք է B. 85 վի-
րակացու, ոչ մերձաւոր A. 87 ոչ ընտանիք abs. B. 89 մօտաւորք] մերձա-
ւորք A. 90 երկրաւորացս] երկնայնոցս A; հաւատ abs. A. 91 իմ abs. B.
93 ամենակալէ A. 94 երկնացէ] փրկէ. 96 և շնորհօք Հոգւոյն սրբոյ] Հոգւոյն
սրբոյ շնորհօք B; հեռացեալ դադարեցից] հասանել և դադարել B. 97 տայ-
ցէ] ընդունել B. 9 ընդունել abs. B. 09 զսթափել A. 100 խոռվութենէս]
սրտնեղութենէս և ի վատութենէս B; և որպէս B. 101 և մարդասիրու-
թեամբ abs. A. 103 զանձն իմ] զանձնս. 105 ամպարիլոն abs. B. 108 սուրբ
abs. B. 109 զբզուցայց] զբզուցայց B. 110 ընդդիմակցաց A; զինին] զի-
նուորին A. 111 ճմարտութիւն A. 112 աւանդից B; Որդի A; ի հոգին
սուրբ] սուրբ Հոգին B. 115 զի հաստատուն և abs B; և անդրդուելի abs. A.
116 անդրդուելի-ի հաստատուն B; քնացից abs. B. 118 մխարանեցայց]
միաւորեցայց B; ոչ abs. B. 119 այլ] և B. 120 և կպատակ abs. A. 121 ե-
ղէց abs. B. 122 Ա՛յ abs. B; և ի գովեստ տեսան մերոյ և փրկչին Յիսուսի
Քրիստոսի abs. A. 124 մարդիք A. 136 առն A. 138 պատերազմն A. 144 ա-
ծէր B. 145 որ B. 146 թէ abs. B. 147 եւ այսպէս քաջակերեալ զինքն
abs. A. 149 փոխարկեալ A. 150 յուրախութիւնս-ի այնպէս քաջակերեալ
զինքն A.

IV. 2 Վրաց] իւր A. 3 իւր abs. A. 4 աղերսանօք] ողորջանօք B. 6 ա-
ռաւել] և առաւել B. 8 յիմ B; ասէր abs. A; եւ abs. A. 9 առ] և առ B.

V. 7 սկանն A; եպիսկոպոսին A. 10 Իսկ տիկինն] և նա B. 11 ձայնիւ] բանիւք B. 13 և այսպիսեացս] այդպիսեաց A. 14 իբրև] և B. 16 մխիթարիչ] յորդորիչ B. 18 ձեռաք A, ձեւք B. 20 ձեռք abs. B; զկորուստ հոգւոց որպէս զինքն] խաբէութեամբ. 21 խարսիմ A. 22 իմաստութեան A; առաջնորդ եղեալ] առաջնորդեալ B. 23 լուր], լուայ A. 25 բանն B; յիշեցուցանէ—ասէ A. 28 ի պոռնիկն—և յուրացողն A. 30 հոգի տեանն] հոգին A. 31 ի abs. B; 31—34 Եւ ես ասէ ընկալայց զձեզ... ամենակալ abs. B. 35 աւետիս ազատութիւն B. 37 ձ որոշացէ] որոշեցէք A; ի նմանէ—և միաւորեցայց ընդ Ք ի A. 38 փրկելոցն է] փրկէ A; ի հոռոյ յաւիտենից և ի abs. A. 39 որսացելոյն ի սատանայէ յիւր կաման abs. B. 40 յիւր] ի ն՛ր A. 44 վտանգ ընդունել և զչարչարանն B. 46 և թշնամին արդարութեան abs. B. 51 ասացեալքդ ի քէն բարուք են] ճշմարիտ են ասացեալքդ ի քէն B. 83 թէ գուցէ յառաւել բարկութիւն] հիթէ առաւել ի բարկութիւն A. 54 յուզի A. 55 վերայ չարի abs. A. 56 այլ] բայց B. 57 զի] թերևս B; շիջանի B. 58 աւորինին abs. A. 61 զերանելին abs. A; հաւանէր] և հաւանէր A. 62 ասէ A. 63 և abs. A. 64 այլ] և B. 65 զնասլիք B, յիւրաքանչիւր A. 67 իմ abs. A. 68 և] զի B. 69 ես abs. B; չի՛նչ] զի A. 70 չարն] մարդ A. 73 սենեակն A. 74 տուն A. 75 Աստուած abs. A. 76 ես abs. A. 77 ողորմեաց ինձ ողորմեաց A. 78 անօգնականից A. 79 և abs. A. 80 և abs. A. 83 իրաւունք և abs. A. 84 և abs. A. 87 աղքատաց] հալածելոց աղքատաց B. 89 կապելոց արձակիչ abs. A. 90 նաւելոց նաւահանգիստ abs. B. 91 անազգից A. 92 յուսացելոց ապաւնէ և մեծ յոյս] ապաւինելոց և յուսացելոց B. 95 սրտմտութ՛ք A. 96 զի պահեցայց] և պահեցից զիս B. 99 հոգին A; զի abs. A. 100 ինքն A. 101 իմէ abs. A; իմ abs. B. 103 մարդասէր տէր abs. B. 105 քեզ A. 108 ինձ abs. B; և] զի A. 110 ընտանարար A. 111 և ըստ կամաց abs. B. վասն իմ abs. A. 112 այլ դու տէր Աստուած իմ] Աստուած իմ և տէր A. 113 ուղիւ] ուղեղ A. 114 խնամոց] կամաց A. 115 այլ] և B. 116 նմանել B; 117 զի abs. B; նոցին A. 118 և abs. A; հանգստեան A. 119 դտայց] եղէց B; ևմք A. 120 Հոփսիսիմէ A, 121 ի թագաւորին բռնութենէն A; բռնութենէ] բարկութենէ B; և—զնա B. 122 զսկայագօրն abs. B. 123 զանարժանս] զանարժան ազախին քո B; ապրեցո] փրկեա B; բռնութենէ] բարկութենէ B. 125 քեւ abs. B. 126 այժմ և abs. A. 131 տանն A. 133 առլցեալ] առաւելեալ A. 134 և աղօթիւք abs. A.

VI. 1 յերրորդում] յերկրորդի A. 3 զՁօջիկն B; և զկին նորին abs. B. 7 Եւ abs. A; ունէր—և A. 8 որ նախնոյն իւրոյ էր B. 9 զոր abs. B. 10 ի ծածուկ զԱստուած աղաչէր B. 12 էարբ A; այնոցիկ abs. A. 13 ի յիշատակս] յիշատակաւ A. 14 խոստովանելոց A. 15 ի abs. B. 16 մխիթարէր abs. B. 19 առաւել abs. B; սրտմտեալ] տրտմեալ A. 20 ի բարկութիւն A; զրաւ եղև ընթրեացն և abs. B. 21 զնացին] անցին B; իւրաքանչիւր A. 23 և abs. B. 24 գալ] գնալ B; յայնժամ abs. B. 26 ի տեղին abs. A. 27 աղազակէր և abs. A. 32 զբարկութիւն առնն] զբարկութիւնն B. 33 եղև] առ-

նէին B; բղելին abs. B. 34 զբարկութիւն եղբօրն] զբարկութիւնն B. 36 տեղի իւր] բաց B. 39 բրածծ A; նա abs. A. 40 և ոչ լինէր ձայն ի բարբառ երանելոյն և համարեցաւ նա մեռեալ abs. B. 42 ինքն] բղեալին առաւել B; զայրացեալ B. 44 նորա] ս՛ր տիկնոջն A; և յետ բազում հարուածոցն abs. A. 45 պակասեցաւ] պարտեցաւ A. 46 անդէն abs. A. 47 տուն] տեղի B.

VII. 2 տեսնել] ի տեսնել՝ B. 3 թէ A. 4 հրաման տուեալ abs. B. 7 տալ abs. B. 8 նւ] իսկ A. 9 կայր վտանգեալ] ոչինչ զանդիտեալ B; և] այլ B. 10 զտեսնոնէ] զ[կատուծոյ B. 11 կրել] ընդունել B. 14 այսպէս abs. B; եղելոց A. 16 բղեալին ի գործ աշխարհին կարգեցաւ] գնայր ի գործ աշխարհին B. 19 Եւ այլա գայր] գայր ապա A. 20 տեսնիցէ B. 21 զբլանելի տիկինն] զերանելին B; և յետ բազում աղաչանաց տեսներ զնա abs. B. 23 յայտմանէ՝ B. 24 յամենայն abs. A. 25 մածկալն B. 26 տեսեալ քահանային abs. B; զառնապէս քահանայն B; և ասէր] ասէ A. 27 լայր A. 27 հանդիսի և չարչարանաց B. 28 և նախատանաց abs. B. 31 և թողոյ] թողու B. 32 որք] ոչք A; ևս] և B. 33 չարչարանօք A; ի abs. A. 34 անկողնոյ A; արդ abs. B. 36 չարչարանօքս հանդիպեցայց] հանդիսացայց A. 39 և գոհութիւն վասն այլր ամենայնի հատուցի Ա՛յ B. 41 նմա abs. A. 43 քահանայն abs. B. 44 թեպէտ և] թեպէտ A. 46 ապա հազիւ abs. B. 47 և յետ աւուրց ինչ գայր ի լուսութիւն փոքր մի abs. B. 49 ուր արդելեալ էին զնա ի տուէ և ի գիշերի A. 51 ի գարի] զարէ A. 53 Եւ ընդ ժամանակս A. 55 տանէր B; ուրեք abs. A; անցուցանել B. 56 և մի ի մանկանցն զետալէծ լինէր] և ի մանկանցն զաւ լինէր B. 59 իսկ] և B; երանելի տիկինն] տիկինն՝ A; իբրև լսէր abs. B. 60 զտեսնոնէ և ասէր] զԱտուծոյ ասելով B. 61 և abs. B. 62 յորոգայթից B. 63 արդ abs. B; Ատուծոյ] Քրիստոսի B; փառս A; 64 իսկ] և B; նախարարն B. 69 բանտէն] զնդանէն B; յապարանն եպիսկոպոսին՝ որ մօտ էր յեկեղեցին abs. A. 71 կայցէ B; կացցէ պահպանօքն հանդերձ] պահպանօք կացցէ A. 73 զարձցին] զնացցեն B; իւրաքանչիւր A. 75 զհրամանն B; առն ամպարչտի abs. B; նորա abs. A. 76 անդր abs. B. 77 և abs. B. 78 հանդիսանայր B. 83 ամենեցուն A; ընդ հանդէս նահատակութեան երանելի կնոջն] ընդ վարս սրբոյն A. 88 գործօք A. 90 պարկեշտ abs. B. 92 բարեսէր abs. B. 93 հնազանդ abs. B; հանդարտ abs. A. 96 տքնող abs. B; տենչող abs. A; արտասուող A. 100 անարժաթասէր abs. B. 101 այլ abs. A; աստուածասէր քահանայն A. 105 խորհել B; արժանապէս B. 107 անարատութեամբ կենցաղավարեալ յաշխարհի abs. B. 108 վարեալ B. 113 իբրև abs. B; զառնայ] ի զառնալ B. 114 իւրաքանչիւր A. 117 կամացն A. 118 աւելի] առաւել B. 119 և պատու abs. A. 122 ընդ առն ամպարչտի և] այլ ընդ B. 123 այլ] և B; զպարտս՝ A. 126 թէ abs. B; հաղորդութիւն քահանայն A. 129 միաւորութիւն է] միաբանութիւն B. 130 ընդ] և B. 131 արդ ևս] որ B. 131 չարչարանաց B. 132 զոր ածեր ի վերայ իմ abs. A. 133 բնակցութենէն] բարկութենէն B;

միաւորութեանց B. 134 նս] և A. 135 զի abs. B; ոչ մեծութիւնք, ոչ պատիւք B. 136 և ոչ ինչ] ոչ B; ի abs. A. 138 կարիցեն որոշել զիս ի սիրոյն Գրիստոսի abs. B. 139 այլ] ևս B. 140 յերկրէ [յաշխարհէ A. 141 լցայց B. 142 զոր B; փոքրն A; խոստումն] հստումն B. 143 շնորհօքն A; և մարդասիրութեամբ տեսուն մերոյ և փրկչին abs. A. 145 արդ abs. B. 146 հանդերձ abs. A. 148 և ոչ նստայց յաթոռ ժանտից abs. A. 149 կամիս] առնելոց նս B. 150 վասն անուանն Գրիստոսի սրբութեամբ abs. B. 152 սուրբ abs. B.

VIII. 2 զլարզանս և B; զոր ինչ ասաց կրանելին] զստացեալսն երանելոյն A. 3 իսկ] և B; անօրէն բոգեշխն] ամպարիշտն B. 4 բարկութիւն շարժեաց] ի բարկութիւն ձգէր B. 5 և abs. A; չարանցս A. 9 զոմանս] զբազուս B; առեալ] տանէր և A. 10 երթայր abs. B; զի կայր յաղօթս abs. B. 12 բրով A. 13 զհերաց նորա] զհերացն B. 18 զի՛ սյդպէս անողորմ չարչարես, ասէր B. 21 զքահանայն abs. B; յոյժ—զնս B. 22 ժողովուրդքն B. 23 լային abs. A. 24 յամենեսին A. 29 խոչ—և B. 30 և ընդ թուփ abs. B; և ապա abs. A. 33 հոսէր abs. B. 35 ցնդեալ abs. B.

IX. 1 անօրէն abs. B. 3 և abs. A; իսկ] և B. 4 երանելի] սուրբ A. 7 զքարշին] զչարչարանս A. 8 ոչ abs. A; նա և] զի B. 10 էր abs. B; ի քարչանացն ի բաց զերծոյր] ի բացին A. 11 նա abs. B; զլստով A. 13 զանձն] A. 14 զԱտուծոյ] զտեսունէ B; վասն] ի վերայ A. 16 նմա abs. B. 17 յարուցեալ] զայրացեալ A; իբրև զհնդդատ սաստիկ ողողել գերփել կարծէր զլուսաւոր վարս և զսրբութիւն երանելոյն և abs. A. 20 և եկեղեցին abs. B. 21 աղօթք—հարցն B; և հաւր քո abs. B. 22 յուսացեալսն A. 23 զտոս և զձեռս երանելոյն] զնայ A. 23 տանել] արկանել B; և արկանել շղթայս ի պարանոցն abs. A. 28 և վարել հրամայէր երկաթի ցից ընդ որմն B. 29 շղթայն A. 33 ահիւ և abs. A. 34 սո նա abs. B. 35 նորա abs. A; գարէ A; լոկ abs. B. 36 ուրախ լեր արդ A. 37 որում հանդիպիցար չարչարանաց] ի չարչարանսդ հանդիպեցար A. 38 կտտանաց] կապանացդ B. 39 մինչև A. 40 երանելին] տիկինն B. 41 այն abs. A. 42 և ընում զպակասութիւն նեղութեանցն կապանօք իմովք վասն սրբոյն Գրիստոսի abs. B; զպակասութիւն] զպականութիւն A. 45 ժառանգութեանց A. 47 վնասուծոյ A. 49 զտանջանս ինձ] ի տանջանս իմ A. 51 առժամեան B; նեղութեամբս A. 53 պատրաստեալ A, պատրաստէ B. 54 յախտեան abs. A. 55 արդարադատն] յարդար զստաստանացն B. 60 համարձակութիւն [համբերութիւն A. 61 երանելոյն] երանելի տիկնոջն B; զնա abs. A. 62 զնայր] և զնայր A; յաշխարհն B. 63 բոցեալին abs. B.

X. 2 և տայր] տայր A. 2 պահապանացս A. 3 երանելի տիկինն] երանելին A. 7 և համրուրէր զկապանս երանելոյն abs. A. 9 անուանն abs. B. 10 կրեաց B; տանջանս և կապանս ընդունելով abs. B. 11 ասէր B. 13 ի բարի] բարի B. 14 ցուցար B. 15 բանիւ abs. A; յուսով B. 19 Հոփիսիմեայ

B; դու abs. B. 20 սրակիս B. 21 և ի փրկչն յիխուսէ Բրիտտոս abs. B. 22 երանելի տիկինն) երանելին A; և ոչ և՛ արժանի երանութեանց և ոչ պատկառ և ուրախութեանց սրբոցն B. 24 մերձեցան ի յայր B; այր A. 25 այլ սրբութեամբ կացեալ և վասն սրբութեան ընդդիմամարտեալ յայժմ թեպէս չարին. և սրբուդոյն ևս լինէր սուրբ արեամբ իւրով սուրբ ընկերոքն հանդերձ abs. B. 32 առն ժանախի սուպարչախի B. 33 թեպէտ ի շնորհաց աւագանին ծնան վերստին B. 34 ծնողի abs. B; և ևս արդարութեամբ սնուցի abs. A. 35 և յուսայի Աստուած A. 37 ուսմամբ իմաստութեամբ B. 38 եղևն) ևն B; զի սերմն ժանախի են) սերմն ժանգի՛ր բոյս. բարի լինել B. 39 բայց մի ինչ է B. 41 սրբեցայց A. 43 թէ A. 43 իմ էր) մեր A. 44 և բանախի և այլոց նեղութեանց abs. B. 45 սրով B. 46 կասէին A, կտուէն B. 48 այլ) քանիք B; իմ abs. A. 50 և զձեռս [և] զպարանոցս իմ ի կայանս երկաթիս abs. B. 52 զարձուցի B; զի տէր է) և տէր իմ կելիցի B. 54 Արգ abs. B. 56 և abs. A. 57 որչափ է) մինչև իցէ A. 58 հանդիպեցայց) հազորդեցայց B. 59 դատուց A; և մտից յարկան լուսեղէնս abs. B. 60 իսկ նա) և B. 61 սուրբ abs. A; համբարութիւն A. 62 զառնայր քահանայն ի վասն իւր, և արբանակէր կապանացն ի ծածուկ օր ըստ օրէ B. 70 դժնգակը abs. A. 71 հասանէին սրբոյ Շուշանկանն A) հասանէր սրբոյն B. 74 աւուրք) ամիսք A. 75 զատկողոյն Աստուծոյ abs. B. 80 այնպէս B. 82 ամս B; ի՛նչ բանախն կատարէր. և զվեց ամն abs. A. 84 հանդիսանայր և abs. A. 87 անդադար սաղմոսերգութեամբ abs. A. 90 գարէ A; լոկ abs. B. 91 ի պահս) զպահս B; զարարթան abs. A. 93 և abs. A; ճաշակէր ի մարմնոյ և յարենէ կենարարին abs. A. 95 բանջար ճաշակէր) բանջարաճաշակ լինէր A.

XI. 2 բազում A. 4 և լսել լսին B. 6 նա abs. B. 7 զաշխարհ A. 8 է abs. B. 10 աղօթից abs. A; տէր abs. B. 11 այցելութիւն+Աստուած B. 13 ի պէսպէս ջաւոց abs. B. 14 և abs. A; վշտացելոց) վտանգելոց A. 16 յԱստուծոյ խնամոցն պարգևս բարեաց շնորհէր abs. A. 17 երանելին abs. B. 20 լիութեամբ դառնայր և ուրախութեամբ) լի ուրախութեամբ A. 22 Աստուծոյ abs. B; լսկի լինէր) լսէր A. 26 բորոտ+էր B; որոյ չէր ինչ առողջութիւն) և ոչ ինչ B. 27 դտեալ+էր բժշկութիւն B; ի բժշկացն պարսից) ի բժշկաց B. 30 սուրբ տիկնոջն abs. A; զիւր զաղտան abs. B. 31 իսկ) և B. 32 աւէ A; Աստուած A. 35 բժշկութիւն+յԱստուծոյ A. 36 իմոյ) մերոյ A. 38 յԱստուածն A; քրիստոնէից) B; հրամայէր A. 40 սրբեցաւ բորոտութիւնն B. 42 խոստովանէր+զԱստուած A. 44 պարսկական) Պարսից B. 45 ընտանեանայր) ընդելանայր B. 46 և պատմէին սքանչելիս այս ընդ ամենայն կրկիրն՝ abs. B. 46 սքանչելիքս A. 47 կրկիրն+գոր B. 48 կիրն abs. B; մոպուց՝ և մոպետաց B; և մեծամեծացն Պարսից զսքանչելիսն, զոր արար Աստուած ի ձեռն երանելի տիկնոջն abs. B.

XII. 1 զայս ամենայն) զամենայն A. 2 զղեաշխն B; զայրտնայր) զարմանայր. B. 4 և զայր abs. A. 5 էր abs. A; վաղվալակ) abs. A; հարուստ

ծովք և տանջանք նեղէր զսուրբն: բարկանայր և abs. A. 7 տանջանս և հարուածս ի վերայ abs. B. 9 առնէր abs. B; առէ A; պատուիրելով abs. B. 10 զգոյշ լինել մի՛ ոչ A. 11 Մատուցանէր և նոցա գան մահու abs. A. 13 հրամայէր abs. A; նեղէր A.

XIII. 1 յետ իբրև A; ոչ կարաց չկարաց A. 2 անօրէն բղևաշնն՝ ամպարիշտն B. 3 յայլ ի B. 4 ապա abs. B. 6 զնա abs. B. 9 ցնորմամբք A. 11 զնա abs. B. 12 յայնմ B; ամօթ A; և ծիծաղելի հաւատացելոցն abs. B. 13 լինէր լեալ B. 14 դազարէր՝ դառնայր B; խորհրդոյն B. 15 և abs. A; մենքենայ B; ինչ abs. B. 16 յառաքինոյն A. 17 և abs. B. 18 և ի ձեռն մոզպետացն հնազանդեցուցանէր abs. B. 19 և abs. A. 20 արքային թագաւորին B. 21 ի նմանէ՛ յարքայէն B. 21—23 Եւ զտանջանսն և զկապանսն տիկնոջն ի ձեռն հաւատարմատաց արքային abs. B. 25 արքայից արքային՝ արքային B, արքայի A. 26 Պարսից abs. A. 27 տանջամ զնա abs. A. 28 ի մահ՛) ցմահ B. 30 զաշխարհաւեր A.

XIV. 2 զնորայսն յիշել՝ ասել զնորայսն B; զչարարարոյութիւնսն՝ զչարիսն A. 4 զի զվեց ամն թէպէտ և բազում ջանաց՝ բայց A. 5 ինչ abs. A. 6 առ ի քինոյ անձին՝ վասն յուսոյն Քրիստոսի B. 6—15 և մեծախորհուրդ, զի թէպէտ որպէս զալիս ծովու զվիմաւ հոսէր զվեց ամս, և կտտէր պէսպէս վորձութեամբք և նեղութեամբք զսուրբն՝ հարուածովք, բանտիւ, սովով, ծարաւով, կախարդիւք. սակայն առաքելոցն ոչ ինչ շնասեալ յայնմ ամենայնէ, այլ առաւել ևս ճիշէր վասն անուան տեսուն Աստուծոյ abs. B. 16 ի մերկոյ A. 17 պարհոտք B; բարձիկ՛) բարձր A. 18 մաշկէ B. 20 դարբի հաց B. 21 մանաւանդ բազում անգամ այն էր, որ առանց կերակրոյ լինէր abs. B. 23 և ամենայնիւ ի բարի աւանդս սուրբ հարցն իւրոց կատարեալ ընդ կատարեալսն՝ և յամենայն բարի կարգս յառաջագէմ B. 25 արհամարհելով զվտանգս ամենայն, որ մարտեան ընդ նմա՝ Եւ վերին տեսութեանցն բազում անգամ հաղորդեալ, որ քաջալերէր զնա զօրոնալ ի մարտսն abs. B.

XV. 1 Եւթներորդի ամի A. 2 հարուածոցն B; նորա abs. B. 3 բանտից A. 4 չարչարանացն՝ տանջանսն B. 5 և ի՛) վասն B; սաստիկ abs. A; ևզնութեանն B. 6 սուրբ անգալսին Քրիստոսի abs. B; յանօրինէն abs. A.

XVI. 1 Եւ abs. A. 2 Ձոջիկն B. 6 օրհնեսցի ի նմանէ՛ A; խոստովանէր և զմեզս իւր՝ նայ խոստովան լինէր զմեզս իւր A. 7 բազում ողբով և արտասուօք abs. A. 8—18 և խնդրէր զթողութիւն ի նմանէ; Եւ նա ուսուցանէր սիրել զարդարութիւն, և ատել զանիրաւութիւն, «և զամենայն գործս բարիս, որ ընդդէմ մեզաց է. կատարեսցես. որ ընդունելի է Աստուծոյ. որ է պտուղ արդարութեան. և ընկալցիս զօրհնութիւն յԱստուծոյ և առաջնորդաց եկեղեցւոյ. և այլ մի ևս մեղիցես յետ բարեգործութեանն. զի մի՛ չար ևս ինչ

լինիցի քեզ abs. B. 18—20 և այլ բազում որդորական բանիւք խրատէր զնա և օրհնէր) և ընդունէր ի նմանէ խրատ բազում յորդորական բանիւք հեռանալ յառաջին շարեացն և ատել զչար, և սիրել զբարի և զարդարութիւն B. 21 զնա abs. A; տեղիս A.

XVII. 2 Յոռան A. 4 որ B. 5 նեղութեան abs. A; երանելի տիկնոջն) երանելոյն B. 6 յարկեացն B; զսուրբն) զնա B. 7 ի մեծի Ա; աշխատութենէն B; առ) ի B. 10 և այլ այլ և A. 11 յարկման B. 12 և abs. B; երանելոյն B. 12 նրանելոյն+Շուշանկանն A. 15 ամենքին A. 16 ի նըշխարս) նշխարս B; ի նշխարս+առնուլ A; առ abs. B. 17 և) իսկ B; սակ B. 18 վասն աստուածսիրութեան ձերոյ եղիցի ձեզ) կամք Աստուծոյ եղիցին, արարէք B. 20 օրհնէր A. 21 ըստ իւրաքսնչիւր արժանաւորութեանս abs. B. 22 երանելին abs. A. 23 ամենալին abs. A. 24 ձեզ A; ամենայն abs. B. 25 և վայելութեամբ abs. B.

XVIII. 1—4 նաև վասն կայսկոպոսի տանն գոհութիւն մատուցանէր՝ վասն հպատակութեան որպէս հօր և դայեկի) և գոհանայր զտանէ եպիսկոպոսին որպէս զդայեկէ կամ. գօթէ B. 4—7 և ասէր՝ զնկլ զինքն ի տեղառջն, ուստի զառաջինն քարչեցաւ. Եթէ; իցն, ասէ, արժանի զայդ առնելը) և այսպէս հրաժարեալ յամիննցունց և օրհնեալ զամենևանս ի Քրիստոս, աղաչէր զնալ յայնմ տեղառջ, ուստի զառաջինն քարչեցին, Եթէ; արժանի զայն առնել B. 5 ուստի) ուր A; քարչեցին A. 9 ի Քրիստոս abs. A. 13 ժողովրդօքն B; հասանել երկնաւորին որում ցանկայր երանելին. Ելանել նեղութեամբ յերկրէ abs. B. 16 Եւ կացեալ յազօթս սուրբն Աստուծոյ և տարածեալ զձեռս իւր ասէ) և ազօթէր գոհանալով այսպէս B. 18 Տէր Աստուած) Քրիստոս B. 19 արար A. 20—44 նեղութեամբ զընթացս իմ Արդ՝ ընկալ զհողի իմ, որ ընդունողք ես հողաց. և արարիչ ամենայն արարածոց. և փրկիչ և կեցուցիչ. արժանաւորեա զիս ընդ սիրելիս զո հասանել հանգստեան ի խորանոց յաւիտենից, զոր պատրաստեալ ես սիրելեաց զոց. ուստի մերժեալ եմ ցաւք և տրտմութիւնք և հեծութիւնք և անենայն, որ ինչ ըստ աշխարհի բերմանս է. և զփոքր նեղութիւնս և վհապանս և զբանտս (Եղեծ՝ ԾՅՈՎ: Բաճաւոր) վասն անուան զո ընկալայ ի հաճոյս քեզ, ընկալ և զիս. արրոցն հատուցմանցն արժանաւորեա հարցն իմոց սիրելեաց զոց. որք իւրաքանչիւր կարգի պաշտեցին զքեզ, ճշմարիտք Աստուած. և մտանիմ վասն փառաւորելոյ (Եղեծ՝ ԾՅՈՎ: մեռան վասն փառաւորել) և սուրբ անուանող զո Եւ արդ ևս զի՞նչ ևս բիրիցեմ ի համար զիմ նեղութիւնս. այլ ի շնորհ մարդասիրութեան զո յուսողեալ ի ձեռս զո աւանդեմ զհողի իմ) ի հաճոյս զոյոյ տերութեանդ. և այժմ պահեա զհաւատացեալս ընդ ամենագօր սշովդ քո. և զիմ շարչարանս ընկալ ի հաճոյս քեզ, բարեխօսութեամբ հարցն իմոց սիրողոց անուան զո, զի յամենայնի փառաւորեցի անուն զո սուրբ և ևս ի շնորհս զո աւանդեմ զհողի իմ B. 45 ձեռս) փառս B. 46 ամենակալի abs. B. 47 և abs. B; 48 տային) և տային B; տեան abs. B. 49 մւրոյ abs. B.

XIX. 1 ს| ქილ A. 2 ძივილიერე B. 3 სრანსლეთნ abs. B. 5 სნსიე A: ველთან რხრსალ & აყათსალ სორე ლთალოე abs. A. 7 სანსიერბ საყინსიე & სრნსლქსამრე & სრვილქ ზოგსლოე & სნორსე & სინსილქსე ლოვსილქ abs. B. 9 ლოვსილქ A; სვილქ რხრსალ ქრსლქნ A. 10 აყათრსათსალ abs. B. 7 სრსლქ| კორლ B. 11 სიყა სორე აყასლქნ სრქსათსი abs. B. 13 & ფა-
 აყარსლქსი abs. B. 14 სითსიყანსლქნ სლსან სსათსი| სსათსი| მა-
 თლქს B.

XX. 1 აყა abs. A. 3 სრვი სოლანსლანს A| სრვი B. 4 სქნ B; ს-
 რაყი A; & სანსლანსლქნ abs. B. 5 სსათრსლქ B. 6 ვლქათსი A; ვქლქა-
 თსლ სრვი რაყმადრქ სივილიერე სი ფათა & სივილქსლ სმსსათსორე.
 სრვიერქსლანს| სი ფათა სსათსი B. 9 & სი ვლქალ რქლქსლქს B. 10 სლქ|
 სსათსლ B; სორე სიქსლქს| სრვი სლსათსილქი A. 12 სანსლქ abs. A.
 13 სრვი A; სრ სი ლქი & სქრქ & სი სორე ლოქს აყსლქ სნსლქსლ| აყ-
 სლქ სსათსი სნსლქსლ B. 16 სსლქსორ ქრსლ B; აყსლქ abs. B. 17 სქს-
 ლან & რსლქარან რთსლ ქათარსლქსლ| სრქლ & სრსლქს B. 19 სრვიერქ-
 სლანს B; & სსლქათა სიათსი აყსლქსლ აყსლქსლ სრქ სმსსლქს სორქს-
 სი სრქსათსი სსლქს. სი სლქ მსრ, სრლქ ქსლქ & სლქ, სქსლანსლქსლ &
 აყათსლ სანსლქსლ სრქ & სმსსლქსლ სრქსლქ, აქსლ & სქლ & abs. B.

ვ ა რ ი ა ნ ე ტ ე ბ ი *

ამონ = ან ბ V 6.

არამელ = არ I 22. III 2, 19, 29.
 V 30, 33. IX 15. XII 10; ბ II
 27, 32.

ბანტევება = გნტევება VI 27.

გული = გლი IV 29.

გულის = გლის VI 24.

გულმან = გლმან X 12.

გულსა = გლსა VIII 8.

დედაკაცი = დედაქცი VI 29.

მევეითარი = მევერი V 3.

მისკობოსსა = მისკობსსა III 4.

ესეითარი = ესეერი IV 3. ბ III 31.

ესეითარისა = ესეერისა IV 16.

შიდრე = ვე III 26. IV 1. VIII 16:

X 4, 24. ბ I 15.

ვიდრემდის = ვდს VI 19.

ვითარ = ვრ I 17. III 20. IV 3, 9, 12.
 V 5, 18. VI 26. VII 2, 11.
 VIII 7. X 9, 11, 18, 21, 22.
 XI 13.

ვითარადმცა = ვრადმცა ბ II 30.

ვითარმე = ვრმე I 17.

ვითარმელ = ვდ I 26. II 13. IV 17.
 V 8, 21, 26. VII 2, 31. VIII 5.
 XI 10. XII 6; ბ II 26.

ვითარმცა = ვრმცა V 22.

ვითარცა = ვა I 11, 28. II 1, 4, 7.
 8, 15, 26. III 10, 13, 19.
 IV 26. V 16, 24. VI 5, 8, 17,
 20, 21, 24. VII 1. VIII 1, 16,
 22, 26. IX 7, 17, 19, 23.
 X 10. XII 10; ბ I 29. II 18, 29.

* ქარაგნები ტექსტში სწავლან განსნილია. აქ აღნუსხულია ის განსნილი შემოკლებები, რომლებიც გვევლება ქართულს ვრცელსა და მოკლეს (ბ) მარტილობის წიგნებში (გ. ი. უშუ-
 ლეს ხელნაწერებში) შეკლებების ამათუი საზიფ.

ზედა = ზა II 15. IV 16, 28. VI 21.
VII 34. VIII 16, 18. IX 25, 29.
X 18; ბ I 52, II 31.

ზედამსტოვარნი = ზამსტოვარნი ბ
I 11.

ზეცად = ზცად V 31.

თთუესა = თა 0,2; ბ 0,2.

თქუა = თქა IV 16, 20. V 28. 31.
VII 30, 40. IX 26. XII 9.

თქუას = თქას I 17.

თქუენ { = თქენ 0,4. V 7, 22. IX 30, 33.
          = თქენ ბ II 35.

თქუენდა = თქენდა I 10.

თქუენთაჲ = თქენთაჲ ბ II 35.

თქუენისათვის = თქენისათვის ბ II 28.

თქუენნი = თქენნი IX 31, 32.

თქუეს = თქეს ბ III 27.

თერუსაღმდ = თმდ XI 10.

თესუ = თვ II 24. XI 12; ბ II 33.

თარადის = მდს I 12. X 26; ბ I 27;
31. V 5.

თისგან = თისგ V 15.

თისისათვის = თისისათს ბ I 50.

თოწამეთანი = თოწმთნი V 29.

თამეთუ = თრ I 7, 21, 24. II 17. III 27.
IV 11. V 15; 18. VI 7. VII 13,
18, 21, 23, 27. IX 11, 16, 21.
X 4, 25. XII 9, 13; ბ I 23, 45.
III 25.

თაბათა = თა II 3, 4. III 21. VI 28.
VII 17. VIII 28. IX 27, 29;
ბ II 16, 22. III 12.

თაბათამცა = თამცა I 13, 26. VI 5,
7, 10, 25. IX 3. X 20. XI 8.

თაბამს = თეს I 21. V 29. VI 4.
X 9; ბ II 1.

თომელ = თლ I 28. VIII 26. IX 25;
ბ II 31.

თომელთა = თლთა ბ III 13.

თომელთაჲ = თლთაჲ ბ III 15.

თომელი = თნი I 26. VII 15, 20; ბ 0,3
I 16, 35, 38, 40. II 12, 32. III 9.

რომელიცა = რლიცა ბ II 24.

რომელმან = რნ VII 35, 40; ბ III
19, 30.

რომელნი { = რლნი ბ I 13, 26, 29.
              = რნი V 12; ჭ I 62.
              II 4. IV 3.

რომელსა = რლსა I 18. II 6. III 1.
IX 2. XI 3, 6; ბ I 34, 44, 61.

რომელსაცა = რლსაცა III 9.

რომლითა = რლითა XII 3.

რომლისათვის = რლისათვის I 9.

საქმეთაგან = საქმეთაგნ XII 11.

სულთ = სლთ XII 8.

სულიერითა = სლიერითა X 28.

სულითა = სლითა II 9, 10.

შენითი შეუნისამდე { = ოქნი ოქნი
                                  ბ III 26.
                                  = ოქნიითი
                                  ოქნებ V 5.

უფალი = ონი VIII 22; ბ II 33.

უფალო = ოო II 22. V 26, 32.
VIII 11. X 3. XII 9, 11; ბ
III 17.

უფლისა { = ორისა II 24.
              = ორლისა ბ I 36.

ფრიად = ფდ V 24. VI 26. X 12,
20, 21.

ფრისტე = ქს ბ III 18.

ქრისტეანეთაჲსა = ქენეთაჲსა ბ I 58.

ქრისტე = ქს ბ II 33.

ქრისტესა { = ქესა II 25.
              = ქესა ბ II 11.

ქრისტესგან = ქესგნ I 24.

ქრისტესთვის = ქესთვის I 20.

ქრისტესი = ქესი I 18. X 10.

ქრისტესითა = ქესითა XI 12.

ქრისტესსა = ქესსა III 12.

ქუეყანასა = ქენასა II 2, 15. VI 21.

ქუეყანისა = ქენისა ბ I 11. II 16.

ღმერთი = დნი II 14, 17. IV 24, 25.
V 9, 18. XI 4.

ღმერთმან = დნ I 14.

ღმერთო = ღო II 22. V 26, 32.
XII 9.

ღმერთსა { = ღა VII 38; ბ I 46. II 20.
= ღთსა ბ III 30. IV 16.

ღმრთის { = ღის II 19.
= ღთის ბ II 28.

ღმრთისა = ღთისა VIII 11. XI 12.
XII 7.

ღმრთისაგან { = ღთისაგან VIII 25.
= ღისაგან ბ I 57.

ღმრთისაჲ = ღა I 11.

ღმრთისაჲთა = ღაჲთა I 23; ბ III 6.

ღმრთისასა = ღთისასა V 34.

ჟოველთა = ჟლთა III 19. V 33. IX
19; ბ II 32. III 19, 27.

ჟოველთაგან = ჟლთაგან ბ III 5, 9.

ჟოველთავე = ჟთავე I 13.

ჟოველთაჲსა = ჟლთაჲსა ბ II 11.

ჟოველსა = ჟლსა XI 1.

ჟოველი = ჟი III 5. IV 28. VII 39.
X 28.

ჟოველივე = ჟივე VII 36, 38, ბ I 59.

ჟოველნი = ჟნი V 16, 22. VI 7;
ბ II 19, 21.

ჟოველნივე = ჟნივე ბ III 29.

ჟოველად = ჟლად I 17.

ჟოვლით = ჟლით I 24.

ჟოვლითა = ჟითა ბ I 20. IV 14.

ჟოვლისა = ჟლისა ბ II 27.

ჟოვლისაგან = ჟისაგან ბ I 57.

შენ = შნ II 22. IV 10, 24, 25, 26,
27. V 10, 20, 26. VIII 25.
X 9. XII 9.

შენდავე = შნდავე II 11.

შენთა = შნთა IV 28. VII 16.

შენი = ში II 11. III 17, 21. IV 9,
15, 18, 26. V 11. VIII 21.
XII 11.

შენითა = შითა IX 21.

შენისა = შისა IV 22. XI 11.

შენმან = შნმან IV 21, 23,

შენნი = შნნი II 22. VIII 21. XII
6, 10.

შენსა = შნსა I 28.

შორის = შს V 33. ბ I 10.

შუშანიკ { = შუშანკ IX 26.
= შუშნიკ VII 13. VIII
28. IX 6, 13.
= შუშნკ VIII 24.
= შშნკ VII 22.

შუშანიკს = შუშნიკს VII 14.

ჩემმან = ჩემშნ IV 16.

ჩუენ = ჩნ III 5, 19. IV 1, 12, 13,
14, 28. VI 3. ბ II 34.

ჩუენლა = ჩნლა III 5.

ჩუენთა = ჩნთა III 8.

ჩუენი = ჩნი III 17, 18. V 19.

ჩუენისა = ჩნისა II 8, 24. XI 12.

ჩუენისანი = ჩნისანი ბ I 13.

ჩუენლა = ჩნლა VII 30.

ჩუენცა = ჩნცა IV 15.

შინაშე = წე I 21. II 7, 21. IV 2,
V 5. VI 6; ბ III 15.

წმიდათა = წთა VIII 6; ბ III 13.

წმიდამარ = წნ III 14. IV 6, 20.
V 6, 14, 17, 20, 31. VI 11.
VII 13, 17, 22, 26. VIII 24.
IX 13, 26. X 12, 23. XII 1.

წმიდაჲ = წა II 12. V 24. VI 5, 26.
VIII 15, 28. IX 6, 24. XII 12;
ბ 0-4. I 30, 37, 38, 45. IV 2.

წმიდანი { = წლანი IV 23. V 29.
= წნი ბ I 9.

წმიდარ = წო ბ III 9.

წმიდასა { = წლასა VII 14, 37.
VIII 2, 13. IX 20. XII 13.
= წა ბ IV 11.

წმიდითა = წლითა XI 3.

წმიდისა = წლისა O-3, 4. III 2. VI 7.
IX 1, 10, 13. X 18. XI 7, 14.
ბ 0-3, 4.

წმიდისაგან = წლისაგან II 23.

წმიდისაჲთა = წ'დისაჲთა II 23.

წყრომისაგან = წყრომისაგ'ნ VI 24.

ზოლო = ზ' I 16, 25. II 8, 11, 12,
13. III 1, 6, 9, 13, 16, 17,
18, 21, 25. IV 4, 6, 20, 21,
24, 25, 28, 29. V 14, 17, 19,
21. VI 3, 9, 11. VII 2, 7, 8,
12, 17, 20, 28, 36, 37. VIII 11,

13. IX 5, 13, 26, 27. X 3, 5,
6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 23.
XI 7, 9. XII 1; ზ I 33, 37, 48.
II 1, 8, 25.

პრეჟა = პ'ჟა II 8, 9, 13. IV 9. V 2,
6, 12, 14, 17; 20. VI 2, 11.
VII 3, 5. VIII 5, 11, 23. IX 3,
14, 20, 28. X 2, 3, 6; ზ II 26.

შექსეკანი

შ ი მ ო ლ ქ ლ ი ზ ა ნ ი

არაჟ. — არამეული.

ასრ. — ასურული.

ბენეტ. — ბენეტიკი.

ებრ. — ებრაული.

ირან. — ირანული.

სპ.; სპრ. — სპარსული.

ფაღლ. — ფაბლაური.

ქართ. — ქართული.

ტვ. სპ. — ტველი სპარსული.

ფ. ი. — ესე იგი.

შდ. — შედარაჲ.

ქ. — ქალაქი.

სტრ. რთ. — სტრათონის რთონი.

| უცხო ენათა შესატყვისები უმთავრესად მოყვანილია *საქს-*
ტონის აკრძალვის რთონი-იდან, ერევანი, 1926—1932 წ. |.

ადრე-ადრე XI 9 საჩქაროდ, მყის, მაშინვე.

ავლი XIV 9 ფერფლი.

ავნაური [აღნილ(-აქანს) ← ააღნილ ← ააღნი] II 3 «თავისუფალი» (საბა) წოდებისა ან კლასისა, შდ. უაზნო).

ალიზი (აღილს) XIV 17 აგური; «გამოუწვავი აგური» (საბა).

ამბოზი (სპრ. ვიზიჩ; ააჟილს) IX 17 ბრბო, სიმრავლე.

ამენ. II ამცნ XX 9 (ებრ. אמֵן, აჰჟ, ააჟს) ნამდვილად, კეშმარიტად.

აპნისი XX 2 «იანვარი ქართულად» (საბა).

ძველი ქართული კალენდრით წლის შემკვეთი თვე.

აპთიპატროხი ბ O 5 (ἀπι-πατριωνος = ააჟილსაჟილს) «იპატის მონაცვლე» (საბა).

ბიზანტიური სახელისუფლო ტიტულია. არტოშანი (ფლ. ātur = ცეცხლი, ააჟილსაჟანს) II 18 სახლი საცეცხლო; ცეცხლის თაყვანის საცემლო.

იოანე ბატონიშვილის განმარტებით კი (ფარსენ იქმნა. არტოშანი, რომელ არს ცეცხლთაყვანის მცემელი) არტოშანი ცეცხლთაყვანის მცემელს თუ ცეცხლთაყვანის მცემლობას ნიშნავს.

ახერგახისი (ას-ქერგახისი) XII 3 ას-ორმოცდაათი.

ახტამი VI 15 «ცომის მოსაფხეკი» (საბა); «ქურქელი რაჟმე რკირისა ანუ რეალისა» (ანტონ I); «ცეცხლის სარევი მაშა რკინისა» (იოანე ბატონიშვილი).

უკანასკნელია ჩვენი ტექსტისათვის შესაფერისი. ამ დანიშნულებით ეს ბარისებური იარაღი ცეცხლის ასალეხ-დასალეხად დღესაც იხმარება რაჭაში. რაჭველებს თქმით, რომ ცეცხლისა და ნაცრისათვისაა ასტამი მარტილობის წიგნში ნახმარი, ამახ ისიც მოწმობს, რომ ცემის შემდეგ მალე მარტივლთან სანახავად მოსული ზუგესი სთხოვს მას: ამომალეხინე «ნაცარი, რომელი თულთა შენთა შთაცუვეულ არსაო» (ა VII 15-16). ამრიგად, ასტამი აქ ცეცხლის ასალეხი რკინის იარაღია. (ხოვერა).

აღვება VIII 7 აღდგომა (ქრისტესი).

აღსარება ბ III 29 აღიარება.

აჟ IV 13 ახლა.

აზოვანი (აჟილსაჟანს) XVII 9 «ტანად-დიდი და ძლიერი» (საბა); მხნე.

აჟა ეხერა XVII 18, აი!

ბრდღუნენ/ბრდღუნ: იბდღუნენ და IV 29 მრისხანებდა; «ბრდღუნენ ვა—ტოტით მიწის გლეჯია» (საბა).

ბუნებითი (ფლ. ბუნ, გონს) I 27 მკვიდრი, ნამდვილი; «საკუთარი» (ანტონ I); «მყოფობითი» (საბა).

ბ

გალიკი V 30 «გალია კაცთა საჯდომი» (საბა); «გალიკი — სადედოფლო სახლი საწოლი» (საბას ჩამმატებელი); «პორფირ გარდაგებული ადვილი, საწოლი» (ანტონ I); «პალატი სადედოფლო» (იოანე ბატონიშვილი).

გვგონია, რომ გალიკის ნაცვლად დედანში «გავალაკი» ან «გაფალაკი» (=ფშლ. *gāhvārak, *gāsvarak, gāvārak; გაზავალაკი) იქნებოდა, რაც დიდებულთა საჯდომს ან საწოლს ნიშნავს.

გამო II 4: «რამათ გამო... სოფლად შევიდეს» — რომ მათით შევიდეს ქვეყნად.

განხორება (←ბორ—բոր) XI 6 «კეთრის სნეულება» (საბა); «შედებაჲ კეთროვანებისა» (ანტონ I); «კეთრი» (იოანე ბატონიშვილი).

განხარინებელი VII 3 გადასარჩენი.

განჩინება V 15 განკითხვა.

გებული VII 39 მრთელი, უნაკულლო.

გირჯაკი XIV 18 «ნაბადი» (იოანე ბატონიშვილი); «ქვეშსაგები კმნილი მატყლით რაჲმე ანუ ნაბადი» (საბას ჩამმატებელი); «ნიეთი ფრიად უნდოჲ რაჲმე» (ანტონ I).

სომხურში ორი სიტყვაა, რომელიც ქართულს ჩამოგავს: *ჩიქა (მატყლის ტანსაცმელი ან ტოპრაკი) და *ჩაქ (ძველი გამოუსადეგარი სამოსელი ან მისი ნაწილი). პირველი ირანულრიდან მომდინარედ ითვლება, მეორე კი უცნობია. მათთან დამოკიდებული ჩანს ქართულიც: გირჯა (საბათი) ანუ გირჯაკი.

გლ: გგლიან X 6 «გვამისთ» (ანტონ I); «გენალეგებათ» (იოანე ბატონიშვილი); «გგლის — გეზრუნება, გრჯის» (საბა).

გლახაკი XVIII 4 არას-მქონე, უპოვარი.

გრწყილი XIV 20 რწყილი.

გუაში XIX 3 სხეული.

გუემა XX 2 «ტანჯვა გინა ცემა» (საბა, შდ. საგუემელრი).

გულიხ წყრომა VI 24 გულმოსულობა.

ღ

ღაბა II 6 სოფელი.

ღავითნა XII 2 ღავით ებრაელთა მეფის ფსალმუნთა წიგნი.

ღამართ II 16 «ქვეყანისაკენ» (საბა); ძირს, დაბლა.

ღამაშურალი XVII 3 დაღლილი, გარჯილი (შდ. დაშურომა).

ღამღიერებული XIV 25 დამუნია-ნებული.

ღამშრშალი XII 12 დამშრალი.

ღაშურომა XIV 7 «დაღალვა» (საბა).

ღაწერტილი XIV 24 დაჩხვლეტილი.

ღევი (ფშლ. dēv სპ. dēv, ძს) IV 24 ეშმაკი.

ქ

ქვანგელე (ἐπιγελειον) V 25 საბარება.

ქებაწი (ἐπιβασει) II 23, «საბანელი განსაწმენდელი» (საბა); სანათ-

ლაკი.

ქრგახისი XIV 10 ორმოცდაათი.

ქრი: «სიმრაველითა ერისაჲთაჲ IV:7 ხალხით.

3

ვანი (ქაზა-ჩიანულიდან) III 2 სა-
დგომი» (საბა).
ვარდობისა თთუც (ფლ.* vard, վարդ)
XX 4 «მაისია» (საბა).
ძველი ქართული კალენდრით წლის
მეცხრე თვე.
ვედრ: მიჰვედრიდეს XVII 9
მიაბარებდნენ; შეჰვედრა XVIII
11 შაბარა; შეჰვედრებდა
XVIII 4 მიაბარებდა.

ვითარ I 17 «როგორ» (საბა).
ვითარმე I 17 «როგორმე» (საბა).
ვითარმედ I 26 რომ; თუ.
ვითარცა I 11 «როგორცა» (საბა).
ვინათგან XIV 16
ვინა ბ III 3 } საიდანაც.
ვინაცა XVIII 5
ვნება XVII 17 ტანჯვა.

ზ

ზაკუფა IV 5 ბოროტი განზრახვა;
მოტყუება; აპირით სიუყარულსა
იჩემებდეს და გულითა ბოროტი
ღამიარხოს» (საბა).
ზატიკი (զատիկ) XX 3 აღდგომი
ქრისტეანეთა; დღესასწაული; აღ-
ვსებისა ზატიკი XX 3 აღდ-
გომის დღესასწაული.
ზედამსტოვარი: ბ I 11 ზედამხედველი.
ზეჰური (սեպուհ ← ჩიან-დან) XVII 6
სამთავრო ან სამეფო საგვარეულოს

ზვერთაგანი (სეფე, სეფე-წული):
ზესკნელი XII 4 ზეცისა, ზევითი.
ზიარ: თუმცა ვეზიარე III 23, ვე-
ზიარო IV 28 მოზიარე გავხდე,
შევეურთდე; ეზიარენით XVII
17 მონაწილე გახდით.
ზრადაშტენი ბ I 43 ზრადაშტისა.
ზრახ: განეზრახე ვედიოთ VII 30
ვამბობდით, ვლაპარაკობდით.
ზრახვა II 2 ბქობა; განზრახვა.

თ

თანამღები V 23 «მოვალე» (საბა).
თარგუნ: დასთარგუნვიდა VI 14
თელავდა.
თულ: მიმითულეს V 34
მიმცეს.
თულღება XVI 29 «პირის მოწო-
ნება» (საბა); პირფერობა, პირ-
მოთნეობა (შდ. ასსაითოქქის).

თვნიერ XVI 26 გარდა.
თუსი: თუსთა XIX 16 ნათესაეთა,
მისიანთა; თუსი—დედის ნათე-
საეთა (საბა).
თხრამლი XV 4 ჩირქი, ბაული; მწუწუკის
ზრქელი ბაული ნადენი» (საბა).

კ

კანონი (κανών) ბ I 28 წესი.
კარი: «კარად სამეფოდ» I 6 სა-
მეფო კარს.
[აქ სპარსეთის მეფის—პეროზის კარზეა
საუბარი ვ. ი. კ. კტეზიფონზე];
კარად XIII 3 კარს.
[კლავ კ. კტეზიფონი იგულისხმება].
კაფ: განკაფოს VII 35 დაცვი-
თოს, დახსნას.

კეროვანი XIX 8 (კერენ, კერეა)
«სხელი სანთელი» (საბა).
კერძო V 12 მხარე; «კერძოვე»
I 24 მხრით, მხრივ.
კილიკი XIV 20 «ფლასი ბალნისა»
(საბა); «ფიჩ ბალნისა» (ანტონ
I); «ფიჩ მატყლისაგან ქმნილი»
(იოანე ბატონიშვილი).
კრებული XIX 7 ხალხი.

კუბახტი VI 19 ლეჩაქი» (საბა).
კუერთხი VIII 13 «საგუემელი ჯოხი»
(საბა).

ლხინება XVI 36 «შუელა» (საბა).

მაგიერ XIII 16 მაგ.
მამა-მძუძე XVIII 3 «კაცი გამზრ-
დელი» (საბა).

მარტული XVI 4 (მარტუც, გენეტ.
მარტუციც) მოწამე.

მედგრობა XVI 22 ზარმაცობა, სი-
ცონილი.

მეოტი IX 19 ლტოლილი, გაქცე-
ული; «გარდანახუეწი» (საბა).

მიერ ამისგან, იქილამ» (საბა); ამიე-
რითგან XI 1 «იქილამ» (საბა).

მიც მისს ნ. დ.

მოგვ (ფლ. magu, სპ. mag ან mag,
მოგ) XI 6 «ფარსკულაეთ-მრიცხვე-
ლი გინა გრძნეული» (საბა); ზო-
როასტრის შჯულის მსახური. მო-
გობა || მოგუება XI 8 ზოროასტ-
რის შჯული ან აღსარება.

მოღვინე: გულს-მოღვინედ XI
11 გულის წადილით, სულით და
გულით; გულს-მოღვინებით
XVII 8 წადიერებით.

მოკითხვა II 11 მშვიდობის-მყოფობა.

ნავთსაყუდელი ბ II 10 ნავთსად-
გური.

ნახარაი (ნახარაი-ქირან.) ბ I 10
«ახნაური დიდ-დიდი».

ნეფხით ბ I 41 ნებით.

კკრიაკე (καρακρη) XIV 12 კვირა-
(დღე).

ღ

შ

შოუგონებელი XIV 21 წარმოუდ-
გნელი.

შოლუაწე ბ I 24 მოწესე, მონაზონი.
შოუუასი «ამზნავი» (საბა); XVII 2
კლერიკოსი, — მღვდელთ-მსახური.
[თავი, ე. ი. მთავარი ეპისკოპოსი, სამო-
ელი იყო, ხოლო იოანე—«მისივე მოუუასი»,
ე. ი. მთავარ-ეპისკოპოსთან ერთად მღვ-
დელთ-მსახურთა კორპორაციის წევრი].

შოწლიობა XVIII 3 გულშემატყიე-
რობა.

შტე: ძუძუ-ს-მტე XIII 12 სძის
მოზიარე (საბა).

შუნ II 27 იქ.

შლქარება X 26 «არამძინარე-ბა» (სა-
ბა), ფხიზლობა, სიფრთხილე.

შუის III 4 საჩქაროდ.

შწუხრი II 26 «შელამება» (საბა);
«შეწწუხრდა VI 4 შელამდა.

შკედრ IX 19 «ცხენით» (საბა).

შკევალი XVI 3 მონა ქალი.

შკენ III 15 «შემძლებელი» (საბა).

შკილი VI 16 «კელთ თითონი მომუ-
ქვილი» (საბა).

ნ

ნეშტი XVIII 4 «დანარჩომი» (საბა).

ნიქ: მიგანიქენ ბ II 35 მიგაგოს,
მოგცეს.

ნუ უკუე III 12 «ეგების» (საბა);
«ესაძლოა, ვაა თუ».

ო

ოდენ III 18 მხოლოდ; -ოდე: «სამას
ოდენ» VIII 22 სამასოდენ.

ოდეს VI 11 როდის; VII 35. რო-
დესაც, როცა.

3

პალატი (palatium, *παλατιον*) XVI 45 *ვერცელი და დიდი სახლი* (საბა), სასახლე.
 პალეგარტი (ფლ. *paragaud*, *ყარს-ყასა*) XV 17 *პოლირი* (საბა);

კვართი, გრძელი სამოსელი.
 პიტიაზში (ირან. *ჰეჩსაქს* ან *ჰეჩქს*, *πυθαξ*) I 7 *მთავარი*; კუთხის გამგებელი (ჩვეულებრივ განაპირასი).

ქ

ჟამი (ფლ. სპ. *zaman*, *ჟამ*) VI 6 *დრო*. «მწუხრისა ჟამია II 26 «სამწუხრო გლოცვა» (ან ტონ I).

ჟულა ბ IV 3 *წყულულის მონადენი* (საბა), ჩირქი, თხრამლი.

რ

რ: განვერე XIII 6 *გადავერე*.

ს

საგუმელი XV 12 *სატანჯველი*.
 საღიასპანო (—დიასპანი ფლ. *dēspān*, *ღსაყან*—მოციქული) II 5 *მოციქულის, სამოციქულო, საელჩო*.
 საზრდელი X 5 *საქმელი*.
 სათნო I 26 *მოსაწონი*; სათნობა ბ I 20, *სიკეთე, კეთილმსახურება*.
 საკუთარი VIII 5 *დიდებულის ამალის ან მახლობელთა წრის წევრთაგანი* (შდ. ივ. ჯავახიშვილი ქართ. სამარ. ისტ. I, 1 ტფ. 1928 წ. გვ. 196).
 სალბუნი VII 16 *«მალამო»* (საბა).
 სალმობა XI 7 *«სატკივარი»* (საბა); *მწვევე ტკივილი*.
 სამარტკლე (<მარტკლი, ნ.) IV 21 *«მოწამეთ სასაფლაო»* (საბა), *მოწამეთა სახელობის სამლოცველო ან საყდარი*.
 სარკუმელი VIII 3 *«სარკმელი; «სახლთ სასინათლო, გადასაჭურეტი»* (საბა.) «სარკუმელი» საკუმელი უნდა ჭოფილიყო ძველად, როგორც ეს ჩანს საბედწოდუნიდან (სარკუმელი <ბრკმევი, პროფ. ა. ზანიძის ეტიმოლოგიით, ნ. H. M a p p.

Исторические работы, т. III М.-Л. 1934 г. გვ. 224, შენიშ.).
 სარჩელი ბ I 47 *«მოსამართლესთან ჩივილი»* (საბა); *განკითხვა, სამართალი*.
 სახთაული XIV 17 *«ბამბის ბალიში»* (საბა).
 სახთუნალი XIV 18 *«თავსადები ფიციარი თუ რაც»* (საბა).
 სახო ბ II 32 *«იმედი; სასოება I 18 «იმედნეულობა»* (საბა).
 სახუფეველი ბ II 34 *«საიქიო ცხოვრება»*.
 საცო XVII 11 *«დასაცველი»* (საბა).
 სახლეული XVII 3 *«ოჯახისაგანი, შინაური»*.
 ხენაკაპანი (*ახნაქსაყან*) VIII 28 *«მესაწოლე»* (საბა), *ოთახის მცველი*.
 სენაკი (*ახნაყ*) V 30 *«მცირე სახლაკი»* (საბა); *ოთახი*.
 სივლტოლა IX 5 *«გაქცევა»*.
 სიმკნე XIV 2 *«ძალა და შეძლება»* (საბა, შდ. მკნე-ს).
 სიუმელი IX 29 *«შიმშილობა»* (საბა).

სოფელი II 4 ქვეყანა.

სპაჰმეტი (სპ. spāh — ფლ. spāh = «მხედრობა» + ფლ. * -pet II pat «მთავარი»: *საყაყაყი*) I 9 მხედართ-მთავარი.

ტარიგი (*თარისიან* < *თარის*; წელი, წლია) X 10 «კრავი» (საბა), ბატკანი.

უაზნა (*აყზ*) XVII 7 «უგვარდილო» (საბა); უთავისუფლო (შდ. აზნაური).

უბაღა VIII 24 უბედო, უბედური.

უბადრუკი I 16 უბედური.

უბრალა IX 32 უტოდველი, არას შემცოდე, უდანაშაულო.

უგულიხელო XIII 4 უგუნური, უგონო. უგულიხელობა XVI 38 უგუნურება.

ფერად-ფერადი ბ I 54 სხვადასხვა, ნაირნაირი.

ფხალმუნება XIV 8 ფხალმუნის (6.) თქმა.

ქაღ: უქადებდა I 28 კპირდებოდა; უქადე X 7 დაეკპირდი.

ქენება XV 13 «ხეყნა, ვედრება» (საბა).

ქნარი (ასრ. *kennara* არამ. *kinnārā*)

ღ: გამოგოდონ IX 22 გამოგოდონი; გამოუღო VI 20 წაართვა, გამოაცალა; მივიღე VII 24 მივიტანე.

ღაღად: ჟღაღადიბოი XIV 4

სპოდოხი (*σποδοχης, საყიდისა*) ბ I 23 მოწაფე, მოსწრაფე.

ზრსული III 13 «კორცთ მძოარი» (საბა), სირსელი.

სუღარი (*συδαριον, საღარი*) XIX 2 «მკუდართ სახვეველი» (საბა).

ჭ

ტაძარი (ძვ. სპ. *tac'ara*, სპ. *tajar, თაჯარ*) II 19 სახლი, სასახლე, ძალატი (ანტონ I):

ქ

უჭმა VI 8 უქმელი.

უქამოდ XVI 32 უდროოდ (შდ. ეამი).

ურგ: აურგებდეს V 24 აწუხებდნენ.

უფლება ბ III 26 სამფლობელო; მფლობელობა.

უკამური (<კამლი) IX 6 უფხესაკმლო, ფხეშიშველი.

ყ

ფხალმუნი (*ψαλμῆς*) XII 3 «საგალობელი» (საბა) დავით წინასწარმეტყველისა.

ქ

ქნარ) X 28 ჩანგია (საბა); სიმებიანი საკრავი.

ქუე VIII 17 ქვევით, ძირს, დაბლა.

ქუეყანა II 2 მიწა, მიწა-წყალი.

ღ

ღალაღი ხმით ვეუბნებოდი.

ღაწუ: IX 12 ლოყა.

ღუ(ა)წ: იღუწიღეს VII 21 ზრუნავდნენ.

ვაგ/უვ: დაყო VIII 3 დახშა, დახურა.
 ვენ: შეაყენეს IX 24 შეაგდეს,

ყ

ჩააგდეს, ჩასვეს.
 ყრმა VII 30 ახალგაზრდა.

შ

შესაგრაგნელი XIX 2 შესახვევი.
 შეტევა X 8 შეშვება.
 შეტყუვილი XIII 24 მოტყუება.
 შეწირვა XI 2 მირთმევა ძღვნად.

შიგან VIII 15 შიგ.
 შუერ: დაეშუერით XVI 27 ვი-
 შრომეთ; ვილონეთ, ვეცადეთ; მო-
 შუერით XVII 17 ვაისარჯეთ.

ჩ

ჩარადოვანი XIV 25 პირისახის სენით
 დაავადებული.
 ჩარადელნი სენია პირის სახეთ
 განმრყუნელი (საბა).
 ჩორ X 17 სახელწოდება დარუ-
 ბანდის კარისა (შდ. შორ ან შორ).

ჩა || ძირ, ძირა; ძირაჲ გილან).
 (უფრო დაწერილებით ნ. პროფ. ს. ყა-
 უხჩიშვილი Georgia ტ. II, გვ.
 100-101).
 ჩჩვლი VIII 27: თოთო, ლბილი; სა-
 თუთი.

ც

ცოფი (ცოჲ) VI 18 გიჲი, აგონება
 და ცნობა მოძარკული (საბა).
 ცხოველი II 9 ცოცხალი.

ცხრ: და-რე-ს-ცხრა VI 24 დაწ-
 ყნარდა.

ძ

ძაძა XV 16 ლაზლის შალი (საბა);
 სამელოვიარო ტანისამოსი.
 (ერცულაძე ნ. ივ. ჯაფარიშვილი, საქ.
 ეკონ. ისტ. II, გვ. 38).
 ძეძუ VIII 17 ეკლიანი მცენარე.
 ძნიალ X 8 ძნელად.
 ძუძუა-მტე XIII 12 ძსძის მოზი-
 რეა (საბა).

ძღუან: მიუძღუანოა VII 27
 გავუზავნო? მომიძღუანა VII
 38 გამომიგზავნა; მოეძღუანა
 VII 20 გამოეგზავნა.
 ძღუენი I 22 ავსავზავნი, გინა მი-
 სართმეველი (საბა), საჩუქარი.

წ

წარმდები XVI 23 დაუდევარი.
 წარწყმედა III 27 დაკარგვა (საბა).
 წეს: მიწესს VII 32 ამიძახისა
 (საბა); უწესს VII 32 აუხმობსა
 (საბა).
 წილ XIII 27 ნაცვლად.
 წირ: შესწირვიდა I 22 მიაართ-
 მევდა (ძღვნად).

წიფ: კელ-იწიფა IV 16 გაბედა,
 გაკადნიერდა.
 წყ: განიწყო გული IV 29 გა-
 გულისდა, განრისხდა.
 წყლულება VII 2 იარა, კრილობა.
 წყმელ/წყმილ: წარსწყმიდე IV 14
 დალუჲე (შდ. წარწყმედა).
 წყნარ: შეიწყნარა XI 11 მიიღო;
 შემეიწყნარებ III 11 მიმიღე.

კამადი VII 20 საკმელი.

კიკნაუხტი (დაწანაჲსაჲსი) XII 1 აბრეშუმით ქსოვა, ან აბრეშუმის ხელთსაქმარი.

იხმარება ეს სიტყვა ებრაელებთან (16,13): «და იქმნენ გარემოსანახელნი შენი ბინონისანი და ტრინაბრანი და კრელნი კიკნაუხტითა შეგასხენ» (მცხეთის ბიბლიითი, ნაბეჭდი ნაწილით, ნ. საქ. მუხეზუმის ხელნაწ. A № 51) ან და: «...და კრელნი კიკნაუხტითა შეგასხენ (ბაქარის ბიბლიითი). კიკნაუხტი საბას მიხედვით ა ბ რ ე შ უ მ ი ა. მაგრამ საბადეც მოუპოება ამ სიტყვას განმარტება. ეფრემ ასურის ნაშრომის (სიტყუაჲ მოლუაჭებითი სრულყოფისათჳს მონაზონისა, წიგნი მეორე) ერთი ადგილის განამარტავდა (შედიდარი ი ზ ი ი ლ ე ბ ნ კ ი კ ნ ა უ ხ ტ ი, ბ კ უ რ ი ვ ი მ ა რ ტ ე მ ა რ ტ ე მ ა) აშინე (საქ. მუხ. ხელნაწ. A № 1115, 177 v) მიწაწერ კო მ ე ნ ტ ა რ ი კ ო ვ ე ნ ტ ა ტ ო რ ი (ეჟარემ მცირე) ამითჳს: შედიდარი ახალ მოლოცნებულად დედულად სიტყულად, რ დედაკაცი არს მოულებელი კიკნაუხტისა, ბ კ ი კ ნ ა უ რ ი მ ა მ ა ს ა ე უ თ უ მ ი ს ა ბ რ ე შ უ მ ი ს ა ს ა ხ ე ლ ა დ მ ო ლ ო ე ბ ი ა. როგორ მიმართებაშია კიკნაუხტი კიკნაუხტთან, ძნელია თქმა. კიკნაუხტის შეცვლა კიკნაუხტად დაწერილობის ნიდაჯზე აო უნდა იყოს მომხდარი. კიკნაუხტისა-ს მომხური შესატყვისი დაწანაჲსაჲსი იჲრანისაჲსი. რ ა ა რ ა ნ ი თ (IV, 579) შედგინილი სიტყუა: დაწანაჲსაჲსი. ი ბ ი ხ ს (ირან. *vafila) ქსოვილსა ნიშნასო, ხოლო დაწანაჲსის ეტიმოლოგია უცნობიაო. დაწანაჲსაჲსი ეფრაღ-ვერადი ან ბრწყინვალედ ნაკეთები ნაქვირი ან ტახსაცხელიაო. თუ დაწანა, იგივე ქართული კიკნაა, მაშინ იგი აბრეშუმი იქნებოდა, ხოლო დაწანაჲსაჲსი აბრეშუმის ქსოვიტი. ერთი სიტყვით, კიკნაუხტი თუ კიკნაური ქსოვილის (ქოჟღნი-სა) მახლგრეული სიტყუა ებრაელებთან, ხოლო ჩვენს ტექსტში—საქმისაჲ. რა საქმეა ეს. ზოგად აღებულთი თუ კონკრეტულთი უკანასკნელი გვგონია, და აი ოაზომ. სომხურად და ქართულად დაცულ ერთერთ ძველში, რამელსაც შემათა ცხოვრება (ქართ. XI ს-ისა)—*ქარე ჯარაყ*

ეწოდება, ერთგან კიდევ ერთ ადგილს (6. საქ. მუხ. ხელნაწ. ენდი A 1105, ე. 335v, II 3; შდ. ისაპანში 1641 წ. გამოცემულ *ქარე ჯარაყ*-ს, გვ. კბ) იკითხება: «და ათასი მონა... და ხეხითა და კიკნაური თა მოსილი უღდეს წინაშე მისსა; ეს ბათაჲსი ნაჯარ ასტე ვისასე ს ისტე სილასა ჯაქსი ქასასილასარა». ქართ. კიკნაური-ს შესატყვისად სომხურში *დასხნილი*-ია (*დასხნილი*). *დასხნი* ოქროსა ნიშნავს, ხოლო *ნილი* (*ნილი*), რომლის ეტიმოლოგია უცნობია, ცალკე არ იხმარება; *დასხნი*-სთან ერთად იგი *დასხნი* უნდა ნიშნავდეს—ან *დასხნი* ძველად (ჩვენ რომ ვიტყუთ: ოქრომცდეს), ან და *დასხნი* ვიღაცა. ოქრომცდელად აბრეშუმის ნახელავი იგულისხმებოდა. ამას სომხური შემათა ცხოვრებისა ამ ადგილის სხვა ვარიანტი მოწმობს. აქ იკითხება: *ეს ნაჯარ ბათაჲსი... ს სტე ვისასე ჯაქსი ასასე სილასა* (*ქარე ჯარაყ, ქხნასილ 1855, II გვ. 302, 36*). აქ ოქრომცდელად—*დასხნილი*—კიკნაური (ე. ი. აბრეშუმის ნაქვირი)—*დასხნილი*—სიტყვის. ამნაირად ოქრომცდელად (*დასხნილი*) სინონიმად კიკნაური ანუ მისი ძველი საე კ ი კ ნ ა უ ხ ტ ი (*დასხნილი* ანუ *დაწანაჲსი*) ჩანს. აქივალად კიკნაუხტისა საქმისა იხე კ ი არ უნდა გავიგოთ, თითქოს აქ კიკნაუხტი საქმეა ეფრაღ-ვერადი თუ ნარინარი, ბრწყინვალე, საქმი იყოს, არამედ—კიკნაუხტისა საქმი — აბრეშუმ-ქსოვილისა თუ ოქრომცდელისა საქმი (საქმარი). ეს კი ხელთსაქმარი იყო ქალისა, როგორც ეფრემ მცირეც აღნიშნავს (დედაკაცი არს მომღებელი კიკნაურისა-ო). ამიტომაც იაკობი აღნიშნავს, რომ ნაცვლად ქალისათვის (ისიც დიდებულის ცოლისათვის) მიჩენილი ვარკვეული (ხელთსაქმარისა (რაც აქ აბრეშუმისა თუ ოქრომცდელისა საქმიანობა) მან დიდითა გულმოდგინებითი უკლუხად აღიხუდა დავითნი და მცირედთა დღეთა შემდგომად ასერგისინი იგი ფსალმუნის დაისწავლნა-ო

კურგერი X 8 იარალი, ნიეთი.

ბ

ზალენი XIV 19 ბ I 25 მატყლის მსხვილად ნაქსოვი; უნდო მაზარაა (საბა).

ზატო IV 17 საბე.

ზორშაკი (სორჯაკი) XIV 22 ჟეპარი შემწველია (საბა).

ზუ: აღიხუნა XII 2 აილო; შემოიხუნა IV 23 შემოილო, შემოიყვანა; გამოვიხუნეთ XIX 9 გამოვიღეთ, გამოვიტანეთ.

ზუაშიადი III 20 საიდუმლო, დაფარული.

ზუციხი III 3 მღვდელი.

კ

კად/კლ: აღკკადა X 22 აილო, აართვა; მოეკადა XIII 24 მოუვიდა; იღმოკდა VIII 23 ამოუვიდა.

კამ/კმ: უკმდა XI 3 უნდოდა, სკირდებოდა.

კაკ: იკაკდეს IX 12 იხოკდნენ, იკაწრაეკდნენ.

ჯ

ჯეკმა XIV 2 ნამეტნავი, მეტისმეტი; ძლიერ.

ჯერი ბ III 4 რივი, წესი.

ჯმნა: ეიჯმენ III 9 გავშორდი, გამოვეთხოვე; იჯმნა II 1 გაშორდა, გამოეთხოვა; უჯმნნა XVI 50 გამოისტუმრა.

სომხ. ქუახხი (ქუ) - თან კავშირის მქონე ჩანს.

ჯმნული IX 16 განშორებული.

ჯორჯი ბ I 26 ძაძა, უხეში სამოსელი.

ჯორჯის შესატყვისი ჯ. სომხურში ჯორჯი უნდა იყოს, რაც ტანსაცმელს ნიშნავს, რომლის შესატყვისია ქართ-ძონძა-ი.

ს ა მ ე ბ რ ე ბ ი

— აღნიშნავს სახელის მთლიან ფუძეს.

— - აღნიშნავს, სახელის იმ ფუძის ნაწილს, რომელიც უცვლელია ბრუნების დროს.

[ფორმა(ცვალე)ბად სიტყვათაგან სახელისათვის საწყისად აღებულია წრფელობითი ბრუნვა. ნანათესაობითარი ბრუნვილი სახელების საწყისი ცალკე არ გამოჯვიყვია, არამედ ისინიც პირველად საწყისთან არიან მოყვანილი.]

ზმნათათვის საწყისად სიტყვის ძირია აღებული. სახელზმნა, როგორც ჩვეულებრივი საწყისი ზმნათათვის, მოცემულია საძიებელში, მაგრამ მისგან წარმოებული სხვადასხვა ფორმები მანც ძირზეა მოყვანილი მათი კომპლექსის მთლიანობისათვის].

1. სიზვერთა სეპიიბელი

აგკსტოს:—სა ბ 0-2.
 აღგილი:—ი IV 18;—სა V 3 XIV 21 XVII 5
 XIX 12 ბ III 3; —ით ბ III 4; —დ—დ
 VIII 17 XV 4; —ისანი XIV 23.
 აღრე III 9 XV 15; ——XI 9 ბ IV 1.
 ავლი:—ი XIV 9.
 აზნაურ:—ნი II 3, XVII 7, 11 ბ II 15;
 —ნი (დიდ-დიდნი) XVII 6.
 ათჩვდმეტ:—სა XX 5.
 ათცხრამეტ:—სა XX 4.
 ალიხ:—ი XIV 17.
 ამბოხ:—ი IX 10, 17.
 ამენ|| ამონ XX 9, ბ V 6: —ი ბ III 28.
 ამიერითგან IX 16.
 ანგელოხ:—თა XIX 12.
 ანთიპატროს:—ი ბ 0-5 ;—სა ბ I 39.
 ანუ I 18, XIII 2, 3, 4 ბ II 29.
 აოკრება: აოკრებ ნ. ოკრ.
 აპნის:—ისასა XX 2.
 არ I: ვარ III 15 V 21 IX 16, 27, 32 XVI 7
 XVII 13, 15, XVIII 6 ბ II 27; ხარ
 III 12 IV 19 V 11, 19 IX 22 XIII 17, 19
 XV 10, 13; ხარა VII 10; ხართ II 10
 V 12; არს I 27 II 9 III 15, 17, 18...
 არსა VII 31, X 2; არიან II-22, III 16
 VII 24.
 არ 2: აღუარებდა XVI 10; აღიარა II 18,
 IV 25 ბ I 43; აღიაროს V 9.
 არ||არა: I 18, 21, 29 III 2, 18, 28...;
 არა (ვინ) VI 28 XVI 24; —მცა X 14.
 არამედ I 22, III 2, 19, 29, V 30...
 არტოშან:—ი II 18.
 არდარა V 10 IX 16, 22; —დ VII 28;
 —ვინ XIII 9.

არცა I 19 V 32 VI 29 VIII 21, 23 XIV
 11, 12 XVI 27; —ლა V 11 XIV 8.
 ასერგასის:—ნი XII 3.
 ასტამ:—ი VI 15.
 ასული:—ი I 9, 30 II 20 ბ I 34; —ისა ბ 0-3
 I 42; —ის (წული) ბ 0-4.
 აქა IX 27; —ვე XV 11; —მომღე VI 12
 X 2.
 აღგზნება: აღგზნებოდა ნ. გზნ.
 აღდგენა: აღადგინე ნ. დეგ.
 აღდგინება:—დ XIII 17, 19.
 აღდგომა: აღდგე, აღდგე, აღდგა ნ. დეგ.
 აღება: აღილო, აღვილო, აღილეს ნ. ლ.
 აღესება:—ბისა VIII 7 XX 3; —ბისათა
 XIV 10; —დმდე XIV 15.
 აღესებოდა, აღვივებოდა, აღავსენ,
 აღავსებენ ნ. ვს.
 აღიარება: აღიარა, აღიაროს, აღუარებდა
 ნ. არ 2.
 აღმართვა: აღმმართა, აღმართა ნ.
 მართ.
 აღმალდება: აღმალდა ნ. მალდ.
 აღმოდენა: აღმოსდიოდა ნ. დი.
 აღმოკდომა: აღმოკდა ნ. კედ/კდ.
 აღნათქვამ:—თა XI 2.
 აღნთებულ:—ითა XIX 8.
 აღპყრობა: აღიპყრნა ნ. პყრ.
 აღსარება:—ბითა ბ III 29.
 აღსასრულ:—ი 0-4; —ამდე X 24.
 აღსრულება: —ა XX 4; —ბისა ბ II 1.
 აღსრულდება, აღსრულა, აღსრულეს
 ნ. სრულ.
 აღტევეება: აღუტევე ნ. ტევე.
 აღშინება: აღაშინა ნ. შინ.
 აღწერა: აღწერო ნ. წერ.
 აღხილვა: აღიხილა ნ. ხილ.

ა ლ ხ უ შ ა: ალიხუნა, ალიხუნენით ნ ხუ.
 ა ლ ე დ ა: ალაკადა ნ. კად/კდ.
 ა ლ ხ ი ლ ე ა: —ა XI 5.
 ა წ I 4 IV 13, 17 V 9, 13 XIII 17 XV 13
 XVI 35 ზ III 23 V 5.
 ა ხ ო ე ა ნ: —სა XVII 9.
 ა ჰ ა: —(ცგერა) VIII 20; —(ცსერა) XVII 18.

ბ ა ნ: განებანეთ XIX 4; განბანეს ზ IV 2; მოგ-
 ბანო VII 15.

ბ ე კ დ: დაბეკდა IX 25.
 ბ ე კ ე დ: ბეკდითა IX 26.
 ბ ნ (ე ე) / ბ ნ (ი ე): განაბნია XVI 48.
 ბ ნ ე ლ: დააბნელა XVI 34.
 ბ ნ ე ლ: —ი IX 24; —სა VIII 4, 29.
 ბ ო რ კ ი ლ: —ი XVII 11; —თა VI 23; —თაჲ
 X 23.

ბ ო რ ო ტ: —ებდა VIII 20.
 ბ ო რ ო ტ: —სა VIII 12 XIII 5; —ის (მოქ
 მდღათვის) ზ I 47; —თა XIII 10.

ბ ო რ ო ტ ე ბ ა: ბოროტება ნ. ბოროტ.
 ბ რ ა ლ: —ნი XVI 11.

ბ რ დ ლ უ ე ნ / ბ რ დ ლ ჳ ნ: იბრდლუენდა IV 29.
 ბ რ მ ა: —თა XI 5.

ბ რ ძ: იბრძოლეს VI 19.

ბ რ ძ ა ნ: —ბრძანა I 29 VI 26 X 20, 21 ზ III 1;
 ბრძანოს XVII 11; უბრძანებდა XVIII 5;
 მიბრძანე VII 15; უბრძანა VI 23 VIII
 20, 27, 28.

ბ რ ძ ე ნ: —ნო V 7.

ბ რ ძ ო ლ ა: —ლისა VIII 8; —დ VII 34.

ბ რ წ ყ ი ნ: განაბრწყინა X 28.

ბ უ ნ ე ბ ა: —ა IV 11.

ბ უ ნ ე ბ ი თ ი I 27.

ბ უ შ ტ: დაუბუშტა VI 16.

ბ ძ ა რ: დაებძარნეს VIII 19.

ბ: მიაგოს XVI 32; მიუგე III 22, 24 XIII 23;
 მიუგეთ IV 14; მიუგო XV 12. ზ II 25.

გ ა თ რ ე ე ა: გამოთროო ნ. თრევე/თრიე.
 გ ა ლ ი ა ე: —სა V 30.

გ ა ლ ო ბ ო: —სა XII 4; — ბითა XIV 8 ზ IV 9
 გამო II 4, XV 3.

გ ა მ ო თ რ ე ე ა: გამოთრიეს ნ. თრევე/თრიე.
 გ ა მ ო რ ჰ ე ე ა: გამოარჩია ნ. რჩევე/რჩიე.
 გ ა მ ო ს ლ ე ა: —დ VII 26, IX 22. /
 გამოხვიდე, გამოვიდა, გამოვიდეს
 ნ. ვალ/ვედ.

გ ა მ ო ს რ უ ლ ი IX 17.

გ ა მ ო ლ ე ბ ა: გამოულა, გამოვიღონ ნ. ლ.

გ ა მ ო ყ ე ე ა ნ ა: გამოყვანდა ნ. ყაე/ყე 2.
 გ ა მ ო ჩ ე ნ ა: გამოჩნდა ნ. ჩან.

გ ა მ ო ე ე მ ა: გამოემე ე. ე 2.
 გ ა მ ო ხ უ შ ა: გამოვიხუნენით ნ. ხუ.
 გ ა ნ ა თ ლ ე ბ ა: — ბისა ზ I 13.
 გ ა ნ ა თ ლ ე ბ უ ლ: —ნი II 23.

გ ა ნ ბ ა ნ: განებანეთ, განბანეს ნ. ბან.
 გ ა ნ ბ ნ ე ე ა: განაბნია ნ. ბნ(ეე).
 გ ა ნ ბ ო რ ე ბ ა: — ბისა XI 6, 11.
 გ ა ნ ბ რ წ ყ ი ნ ე ბ ა: განაბრწყინა ნ. ბრწყინ.
 გ ა ნ გ დ ე ბ ა: განაგდო ნ. გდ.
 გ ა ნ დ გ ო შ ა: განსდგო ნ. დეგ.
 გ ა ნ დ გ ო შ ი ლ IV 10.

გ ა ნ ზ რ ა ხ ე ა: განვიზრახვედით ნ. ზრახ.
 გ ა ნ ზ რ დ ი ლ: —ი VII 10; —ნი V 21.

გ ა ნ თ ე ე ა: განეთიეთ, განათიეს ნ. თეე/
 თიე.

გ ა ნ თ ე ჯ უ შ ა: განითქუნ ნ. თქუ.

გ ა ნ კ ა ფ ე ა: განკაფოს ნ. კაფ.

გ ა ნ კ ო რ ე ე ბ ა: განიკურნა, განიკურნო ნ.
 კურნ.

გ ა ნ მ ა მ ტ კ ი ე ბ ე ლ XVII 3.

გ ა ნ მ ზ ა დ ე ბ ა: განუზადნის ნ. მზად.
 გ ა ნ მ ზ ა დ ე ბ უ ლ III 14; —სა XIX 11..

გ ა ნ მ რ თ ლ ე ბ უ ლ: —ი XI 15.

გ ა ნ მ ტ კ ი ე ბ ა: —დ X 15.

გ ა ნ მ წ ა რ ე ბ უ ლ: —ი III 10; —ნი III 7,
 განმწმედელ: —ი VII 18.

გ ა ნ მ ე ნ ე ბ ა: განამენის ნ. მენ.

გ ა ნ რ ო შ ა: განერე ნ. რ.

გ ა ნ რ ყ ე ე ა: განაჩუენენ ნ. რყუენ.

გ ა ნ ს ა რ ი ნ ე ბ ე ლ VII 3.

გ ა ნ ს ი ე ე ბ უ ლ: —ი VII 12; —ნი XIV 24.

გ ა ნ ს ლ ე ა: განეიდა, განეოს ნ. ვალ/ვედ.
 განსლუენება: —ა XIV 9 XVII 20; —სა:
 XVI 37 განსლუენე, განვისლუენო, განუ-
 სლუენეს ნ. სლუენ.

გ ა ნ ს ჯ ა: განვისაჯუნთ ნ. საჯ.

გ ა ნ ტ ე ე ბ ა: —ა VI 27 X 21. განუტევა,
 განტევა ნ. ტეე.

გ ა ნ ყ ე ე ე ბ ა: განეყენენ ნ. ყენ.

გ ა ნ ყ ე ა ნ ე ბ ა: —დ XIII 19.

გ ა ნ ყ ე ი თ ლ ე ბ უ ლ: —ნი XIV 24.

გ ა ნ ყ რ ა: განყარა ნ. ყარ/ყრ.

გ ა ნ შ ო რ ე ბ უ ლ: —ი ზ I 56.

გ ა ნ შ უ ე ე ბ ა: განაშუენა ნ. შუენ.

გ ა ნ ჩ ი ნ ე ბ ა: —ა V 15.

გ ა ნ ძ ლ ი ე რ ე ბ ა: განაძლიერებდეს
 ნ. ძლიერ.

გ ა ნ ძ ლ ი ე რ ე ბ უ ლ: —ი ზ III 7.

გ ა ნ წ ე ს ე ბ ა: განაწყესეთ ნ. წეს.

განწირულ:—ისაჲ I 17.
 განწმენდა: განსწმინდნე ნ. წმიდ.
 განწყობა: განიწყონ ნ. წყ.
 განხარება: განიხარა ნ. ხარ.
 გარდასლვა: გარდაეულნენ ნ. ვალ/ვედ.
 გარდასხმა: გარდახნ ნ. სხ. I
 გარდატევილებულ: (თმა)—ი IX 7.
 გარდაქცევა: გარდაიქცა, გარდააქციენ.
 ნ. ქცევი/ქცა/ქც.
 გარდაკვა:—დ XI 15.
 გარე V 17 XI 13.
 გარეგან XV 17.
 გარეშე XV 16.
 გარნა V 7 IX 22 XIII 18, 20 XIV 12, 17
 XVI 27.
 გდ: განაგდო I 17, 25; შეგადღოს III 25; წა-
 რუგდებიოდ XIV 20.
 გებ: მიეგებნენ II 3.
 გებულ:—ად VII 39.
 გემო: —ა VI 9 VII 25 XII 14 XIV 15;—ას
 (ხილვად) VII 23.
 გზა:—სა XI 12 XVI 8 XVII 19; —თა
 XVI 46.
 გზაენ: წარაგზავნიდეს XVII.5 & II 10; გა-
 მოგზავნა XVI 50.
 -გზის: (სამ)გზის I 16 XV 2.
 გზნ: აღეგზნებოდა & I 49.
 გინ: აგინებ VIII 12; აგინებდა VI 21, IX 9.
 გინა III 28, IX 31 & I 41.
 გინება: —ბითა IX 9; —ად VI 14 VIII 10;
 აგინებ, აგინებდა ნ. გინ.
 გირჯაკ:—ი XIV 18.
 გლ: გგლიან X 6.
 გლახაკ:—ი XVIII 4; —თათჳს XVI 48.
 გმობა:—დ VIII 10.
 გონ: გგონის XIII 26; მეგონა V 8.
 გონება:—ა III 25; V 3.
 გონიერება:—სა I 14.
 გრწყილ:—ი XIV 20.
 გუამ:—ი XIX 3 & IV 2, 6.
 გუემ: გუემა VI 19.
 გუემა:—ა XX 2; —სა III 25; —ბითა ბ I 53
 —თა XIII 10 XVI 37 XVII 20.
 გულ: გეგულეობის III 20; ეგულეობდა XIII 23.
 გულ:—ი IV 29; —მან X 12; —სა VIII 8
 XIII 6, 24; —ს (მოღვინედ) XI 11; —ს
 [მოღვინებთ(ა)] XVII 8 XII 2; —ის
 (წყრომისაგან, წყრომითა) VI 24 & I 49;
 —ითა XIX 17.

და I 8, 10, 23...
 და:—ა III 28, V 11, 19, 21; —ნო IX 15.
 დაბა:—სა II 6 III 9.
 დაბადებულ:—თა ბ III 10.
 დაბეჭდვა: დაბეჭდა ნ. ბეჭდ.
 დაბნელება: დაბნელდა ნ. ბნელ.
 დაბურება:—დ IX 8.
 დაბუშებულ:—ი XII 12.
 დაბუშტება: დაბუშტა ნ. ბუშტ.
 დაბძარება: დაბძარნენ ნ. ბძარ.
 დაბძარულ:—ი VII 12.
 დადგენა: დაადგინა ნ. დეგ.
 დადგმა: დაიდგინა ნ. დეგ.
 დადება: —დ VIII 27; დაგდა, დაიდვის,
 ედა ნ. დეე 1.
 დადუმება: დადუმნა ნ. დუმ.
 დავარდნა: დავარდა ნ. ვარდ.
 დავითნი XII 2.
 დათმენა:—დ ბ III 20; დამითმო, დავითმონ,
 დავითინნეს ნ. თმ.
 დათრგუნება: დასთრგუნედა ნ. თრგუნ.
 დათხევა: დასთხევედა, დათხიან ნ. თხეფ/
 თხივ.
 დაკრძალვა: დაკრძალენით, დაკრძა-
 ლეს ნ. კრძალ.
 დაკვრება: დამიკვრდა ნ. კვრ.
 დალობა: დავალბე ნ. ლბ.
 დამართ II 16 XII 8.
 დამარხება: დამარხე ნ. მარხ.
 დამარხულ XIII 18.
 დამაშურალ XVII 3 & II 7; —ი XIX 4;
 —თა & II 12.
 დამაშურალობა: —ბითა XIV 2.
 დამდაბლება: დამდაბლა ნ. მდაბლ.
 დამოდგენა: დამოსდიოდა ნ. დი.
 დამონება:—დ III 28.
 დამორჩილება: დამორჩილა ნ. მორ-
 ჩილ.
 დამტკიცება: დაგამტკიცენი ნ. მტკიც.
 დამტკიცებულ:—ად 0-4 II 12.
 დამდიერება:—ნი XIV 25.
 დამშრება:—ი XII 12.
 დამძიმება: დაუძიმებ ნ. მძიმ. \n
 დამქნარ:—ნი XIV 25.
 დამკობა: დაემკუ, დაემკუ ნ. მკ.
 დასაბამ VII 13; —ი XX 1.
 დასაჯება:—სა V 6.
 დასივება: დაუსივდეს ნ. სივ.
 დასრულება: დასრულდა ნ. სრულ.
 დასწავლა: დაისწავლნა ნ. სწავლ.

დასხმა:—დ XVIII 5 ბ III 1.
 დასხმულ XIV 21 XV 5.
 დატყევა:—ა XV 15.
 დაუტევა, დაუტეო, დაკატევაბიეს ნ. ტევა.
 დაუდგრომელ XVI 47.
 დაუსრულებელ—სა XVII 22.
 დაულღვილ:—თა XIX 7.
 დაუცხრომელ:—ად XV 3.
 დაფენა დაფინა ნ. ფენ/ფინ.
 დაღამება: დაღამდეს ნ. ღამ.
 დაღოფა დაყო ნ. ყავ/ყუ 1.
 დაყუღება: დაყუღდა ნ. ყუღ.
 დაშრეტა დაშრიტა ნ. შრეტ/შრიტ.
 დაშურომა: —მითა XIV 7.
 დაეშუერთი ნ. შეუგ/შუგ.
 დაცვა:—ა VI 27.
 დამიცევა, დაიცვენ ნ. ცევა/ცე.
 დაცხრომა: და-რე-ცხრა ნ. ცხრ.
 დამინება: დაეძინე, დაძინის ნ. ძინ.
 დაწერტილ:—ნი XIV 24.
 დაწესება: დაწესეს ნ. წეს.
 დაწოლა დაწვევ ნ. წვევ/წვ.
 დაკმულ:—ი XIX 4.
 დაკნობა დაკნო ნ. კნ.
 დახუღომა: დახუღა ნ. ხუღ.
 დაჯდომა: დაჯდის, დაჯდა, დაუჯდა ნ.
 ჯედ/ჯდ.
 დაჯერება:—დ V 18.
 დაგიჯერების ნ. ჯერ.
 დგომა: დგა, დეგ, სდგაა ნ. დეგ.
 დეგ: ნ. დეე 1.
 დეგ: სდგა III 23; დეგ IX 3; დგა IX 1; დად-
 გებოდა XV 1; აღდგებ VII 7; აღდგე V 3;
 აღდგა II 19, IV 12 V 17, 24 VI 18,
 VIII 8, XVI 9; განსდგე VIII 25; წარდგა
 I 21; შეუდგა IX 8; შეუდგეს IX 11; აღად-
 გინე XIII 18; დაადგინა IX 29; დაიდგინის
 VIII 17; წარადგინა II 21.
 დედა:—ა XIII 18; —დისა I 8 XII 16;
 —ნი XI 2 XVII 6; —თა IV 11 VI 12;
 —დებისა IX 10; —თა IX 18; —ნიცა
 XIX 16.
 დედაკა:—ი VI 29 IX 31 XI 6; —მან XI 9
 ბ I 63; —სა XI 9; —საა XVI 30.
 დედოფალ:—ი III 18 XVI 2; —ო III 12;
 —სა ბ II 25; —ფლისა II 7 III 3 V 5;
 —ნი ბ II 15; —ფლისა 0-3.
 დეე 1: იდგა VI 21 (თავს) იდგა X 8, 23 XI 9;
 ბ I 60; დაიდგის XIV 17; მიდგის XIV
 17; დადგა VII 16; ვედა IX 25.

დეე 2: სდედა X 19.
 დეე:—ნი IV 24.
 დეენ: მიმოდასდეენი IX 19.
 დი: აღმოსდიოდა XV 4; დამოსდიოდა
 VIII 26.
 დიაკონ:—ი III 5 IX 1; —თადათ ბ IV 8.
 დიდი: ვადიდებდით XIX 14; ადიდებდა XIV
 28; ადიდებდეს ბ II 20 III 29 IV 15;
 იდიდები ბ III 9; ადიდა XVI 49.
 დიდებდა:—ა XVI 34 XX 9 ბ III 8; —სა
 XVII 21, 23; —ბითა ბ V 2.
 დიდებულ:—ნი XIX 11.
 დიდი:—სა III 11, 14, 25; —ისა ბ I 17, 18;
 —თა III 7 XI 14 XII 1, 8; —დ XV 9
 XVII 3 ბ II 6; —თა XIV 10; — —ნი
 XV 4 XVII 6.
 დიდძალ:—ი VII 4 VIII 26.
 დინ: დადნა XIV 9.
 დუმი: დადუმნა IX 5.
 დღე IV 12 XX 6; დღე XII 4 XVIII 1;
 —ს VI 2; —სა XIII 22 XIV 12 XVI 18
 XX 2, 3; დღისა IV 8 VI 1; დღითგან
 XIV 16; —ნი VI 8; —თა XII 3 XIV 10
 XVI 17; —(მოკლედ) XIV 26. დღისი
 XIV 11.
 ეგდენ IX 21.
 ეგე II 11 VII 15 VIII 21 XIII 21 XVI 16;
 მაგას V 22, VII 18; მაგის XVI 14 XVII
 14 ბ II 27; მაგისგან XI 11; მაგით XIII 23-
 XIV 6 XVI 16; მაგათ XIV 5; მაგათეს
 XV 13.
 ეგევითარ:—ი V 3.
 ეგერა VIII 20.
 ეგოდენ:—თა XIV 6
 ეგრე VIII 12; —ცა IV 27.
 ეგრეთ III 15, 29 VIII 12, 15, 19 XVI 16.
 XIX 3; —ვე IX 25, XVII 7.
 ევანგელე:—ლტ V 25, 28.
 ეხო:—ა XVI 45.
 ეკალ:—თა VIII 17.
 ეკლესია:—ა VIII 21; —სა II 27 VIII 2
 XIX 10 ბ IV 11; —სით VIII 16; —ად
 II 19 VIII 9; —ნი IV 22.
 ემბახ:—ისა II 23.
 ენა:—ბ I 62.
 ეპისკოპოს:—ი III 1 V 2 XVII 2; —მან
 XIX 1; —სა III 4 V 18 VIII 9, 12 XII 13
 XVII 1; —ნი XVII 10 ბ II 22; —თა ბ
 IV 5 XIX 6; —თა XVII 1; —საა IX 1.

ერ:—სა V 33 IX 14; —სისათა ბ IV 7 V 3;
—სისა (კაცი) V 33.
ერგასის:—სა XIV 10.
ერთ II 24; —ი II 20, 26 IV 1 VI 16 VII 30
IX 1, 7, 23 X 8 XI 6 XIV 17, 18, 19 20
ბ I 33; —სა V VIII 11; —სა II 28 VI 27
VIII 28 X 2 XV II 10; —სისა II 24; —ითა
VI 28 XIX 17.
ერთად VI 2, 4, 12.
ერთბამ: —ად XVII 11.
ერთგან V 21.
ერთგულ:—ი II 4.
ერთობა:—ბით ბ II 34.
ეს II ესე I 9, 25, 28' III 5, 17 IV 28...; ამას
I 28 III 22 IV 1, 5... ბ I 33...; ამის I 16,
XVII 19 ბ I 31; ამისთვის X 13; ამისგან ბ
I 36; ესენი II 23; ამათ VIII 5 XV 11
XVII 17, 20, 21; ამათგან XVI 19; ესელა
X 14.
ესევეითარ:—ი IV 3 ბ III 31; —სისა IV 16.
ესეთ: —სა XIV 27.
ესერა XVII 18.
ესეთენ IX 4.
ესრევე I 27.
ესრეთ I 26 II 21 V 2, 25 IX 30 XIII 4.
ეკუს XIV 27 ბ I 56; —ი X 25; —თა XIV 11.
ეშმაკ:—ი VIII 8.
შალ/ვედ/ვედ: მივალ V 27; წარვად VII
34 XVI 8 XVII 19; განვალს XVI 18; შე-
ვალს VII 5; გამოვიდა X 1; გამოვიდეს
XVII 24; გამოხვიდე XIII 16; მოვიდოდეს
XI 2 ბ II 14; მოვედ V 3 X 9 XIII 2
XVI 14; მოვიდა II 6 IV 2, 8 VI 1, 24
VII 30 VIII 7 X 22 XI 7, 14; მოვიდეს
XVII 7 ბ II 9; მოვიდიან XII 15; მოხვი-
დე XIII 2; განვიდა V 17; მივიდოდა IX
10; მოვედ VII 7, 33, 36, 37 XI 10 XII 12;
მოვედით IV 13, 17; მივიდა VIII 1, 9
XVI 3; შევედ . VII 11; შევიდა II 7, 20, 27
IV 2 V 29 VII 3; შევიდეს II 4 V 5 VI 6,
28 IX 23, 31; შე-ხოლო-ვიდა XVI 5;
შემო-ვინმე-ვიდა . XIII 22; წარვედ X 16;
წარვიდა V 28 VII 6 XI 15 XVI 2; წარ-
ვიდეს XVII 24; ჩამოვედ XIII 14.
ვაეგბაა VIII 23.
ვან:—ად III 2 X 16.
ვარ ნ. არ 1.
ვარდ: დავარდა II 15; შევარდა ბ I 42.
ვარდობა: —-ბისა XX 4.

ვედ: ნ. ვალ.
ვედ რ: ვედრებინ I 13; ვედრებოდა V 19,
VI 25, 26 X 20 XVI 10; მივედრიდეს
XVII 9; შეჰვედრებდა XVIII 4; შემვედრა
XVIII 3; შევედრა XVIII 11.
ვედრებ: —-ბით ბ II 21; — ბითა X 7.
ველ:—თაა XVI 47.
ვენაკ:—სისა XVIII 7.
ვერ II 11 V 22 VII 3, 22 X 11 XIII 19 XIV 5,
ბ I 61; ვერცა XIII 19; —ვინ IX 7.
ვერღარა VIII 14 XII 17; —ა IX 4; —ს
- XIV 5.
ვიდრე III 26 IV 1 VIII 16 X 4, 24 XII 15
XIV 15 XV 10 ბ I 15; —მისი VI 19.
ვითარ I 17 III 20 IV 3, 9, 12 V 5, 18 VI 26
VII 2, 11 VIII 7 X 9 ; —ადმეა ბ II 30;
—მე I 17; —მედ I 26 II 13 IV 17... ბ II
26...; —მეა II 5 V 22; —ცა I 11, 28
II 1, 4...
ვინ I 17, 18 V 32, 33...; (არა) ვინ VI 28 VII 24;
—მე VII 35, 40 VIII 5 IX 1, 7, 31 XI
6 ბ I 9; ვის VI 3 XI 2 XV 14; ვისმე
XIII 8; ვისამე III 2; (შემო)-ვინმე-(ვიდა)
XIII 22.
ვინა:—ა ბ III 3; —ათგან XIV 16; —ადა-
XVIII 5.
ვლ: მიავლინა V 1 XIII 9 ბ II 2; მიავლინა-
XIII 1; მიავლინეს V 13; გარდაველნეს
VI 8.
ვენება: —თა XVII 17 ბ III 20.
ვს: აღვისებოდა XIV 1; აღვივსენით III 6;
აღვსენ XVII 14; აღვავესენი XVII 16..
ზაკუვა:—ეთი IV 5.
ზაკუვითი IV 6.
ზაკიც:—სა XX 3.
ზაფხულ:—სისა XIV 21.
ზახ: იზახდა VI 18.
ზე XVI 9.
ზედა II 15 IV 28 VI 21...
ზედამსტოვარ:—ნი ბ I 11;
ზედგომა: — მითა X 26 XIV 7.
ზეგურ:—ნი XVII 6.
ზესკენელ:—სისა XII 4 XIX 7.
ზეცა:—დ V 31.
ზიარ V 12.
ვებარე III 23; ეზიარენით XVII 17;
ეზიარის XIV 13; ვებარო IV 28.
ზოგ: —ნი VII 23. •

ზ რ ა დ ა შ ტ ე ა ნ : — ი ბ I 43.
 ზ რ ა ნ : გ ა ე ი ნ რ ა ხ ზ ე დ ლ ი თ V 30.
 ზ რ ა ხ ე ა ი I 2 — ა IV 6 XIII 24; — ვ ი თ ა
 IV 4.
 ზ უ რ გ : — ს ა VIII 14; — ნ ი VIII 21.
 ზ ლ უ დ : მ ი თ ხ ლ უ დ ა IV 7.
 თ ა ე : — ი I 24, IV 7, 15 VIII 24 XIV 17 XVI
 49; — ს ა I 22 II 16 VI 15, 19 IX 8 XII 8;
 — ს (ი დ ე ა) X 8, 23 XI 9 ბ I 60;
 — ნ ი IX 31.
 თ ა ნ ა ი I 20 III 4 V 25, 28 VI 3 VII 29 IX 2,
 10 XV 14 ბ I 23, 27, 31 II 14, 17 III 12,
 13, 24; — ვ ე III 11 XVI 2. 6.
 თ ა ნ ა ხ ი ა რ XVII 4.
 თ ა ნ ა მ დ ე ბ V 23.
 თ ა ნ ა ყ ო ჲ ა : — ფ ი თ XVII 4.
 თ ა ყ უ ა ნ ი ს : — (ს ა ც ე მ ე ლ ა დ) XIV 19; — (ც ე-
 მ ა დ) XII 7; — (ც ე მ ი თ ა) X 27; — (ს ე ა) XVI 5.
 თ ე ე / თ ი ე : გ ა ნ ვ ა თ ი ე თ XIX 13; გ ა ნ ა თ ე ს ბ
 IV 15.
 თ ე ს : ს თ ე ს ა XVI 48.
 თ ე ს ლ ტ ო მ : — — — ს ა VI 22.
 თ თ ე ე : — ს ა 0-2 XX 1, 4; ბ 0-2; თ ე ე ს ა ს
 თ ი ი (გ) 6. თ ე ე.
 თ ი კ ა : — თ ა VIII 15.
 თ მ : დ ა მ ი თ ო მ X 11; დ ა გ თ ი მ ო ნ XIV 5; დ ა-
 ი თ მ ი ნ ნ ა ბ I 63; დ ა ე თ მ ი ნ ნ ე ს ბ IV 4.
 თ მ ა : — (გ ა რ დ ა ტ ე ე მ ბ ო ლ ი) IX 7; თ მ ი თ ა VI 17.
 თ მ ე ნ ა : — თ ა თ ე ს XIII 10.
 თ რ გ უ ნ : დ ა ს თ რ გ უ ნ ე ი დ ა VI 14.
 თ რ ე ე ' თ რ ი (ე) : მ ი მ ო თ ი თ რ ე ე დ ა VI 17; მ ო თ ი-
 თ ო ა VIII 15; გ ა მ ო თ ი თ რ ი ე ს XVII 6; მ ი ე-
 თ ო ა VIII 16; გ ა მ ი თ ო რ ო XIII 20; მ ო-
 გ ი თ ო რ ო V 4; მ ი თ ო რ ო ს V 14.
 თ რ ე ე ა : — ვ ი თ V 4, 13 VIII 15' XIII 20 ბ III
 3; — თ ა XVI 37 XVII 21.
 თ რ ი (ე) 6. თ რ ე ე.
 თ უ I 21 III 18 IV 20, 27 VII 17, 32 IX 3, 22
 XIII 4, 5, 7, 18 XVI 13, 20; ბ I 41; — მ ო ა.
 III 23 V 8 VI 12 X 14; — ც ა VII 10.
 თ უ ა ლ : მ ი მ ი თ უ ა ლ ე ს V 34.
 თ უ ა ლ : — ი VI 16 IX 3; — ს ა XIV 19 XV
 17; — თ ა VII 16 XI 5.
 თ უ ა ლ ლ ე ბ ა : — ა XVI 29.
 თ ვ თ VII 3, 5 VIII 17 XIII 27.
 თ ვ ნ ი ე რ XVI 26.

თ ვ ს : — ი I 24 II 5, 19 V 1, 2, 25, 29 VIII 24
 XVI 49 XVIII 11 XIX 16; — ს ა I 22 V 3,
 30 XII 8; — ო ს ა XII 16; ბ 0-5 I 64;
 — ო ს ა ა V 2; — ო ს ა თ ე ს : ბ I 42;
 — ო თ I 12 ბ I 42; — ო თ ა VI 14 IX 26
 XV 6; — ა IV 24 XI 15; — ნ ი V 31; — თ ა
 XIX 16; ბ I 21; — თ ა ნ ი ბ III 2.
 თ კ ე : ვ თ კ ე III 29 XIII 21; ვ თ კ ე თ I 11; თ კ ე ა
 IV 16, 20 V 28, 31 VII 1, 30, 40 IX 26
 XII 9 XIII 21 XV 7 XVI 9; გ ა ნ ი თ კ ე ა
 XI 1 თ კ ე ე ს ბ III 27; ვ თ კ ე ა თ XVI 31;
 თ კ ე ა ს I 17; (ს უ ლ თ -) ი თ კ ე ნ ა XII 8.
 თ კ ე უ ე I 4 V 7, 22 IX 30, 33 XIII 27 ბ II 35;
 თ კ ე უ ნ დ ა I 10; — გ ა ნ IX 16.
 თ კ ე უ ე ნ : — ი XVII 14; — ს ა XIII 14; — ო ს ა თ ე ს
 XVII 14 ბ II 28; — ნ ი IX 32; თ ა ბ II 35.
 თ ხ ა რ 1: თ ხ რ ი დ ა VIII 8.
 თ ხ ა რ 2: უ თ ხ ა რ VII 37; მ ი თ ხ ა რ III 21; უ თ-
 ხ რ ა II 13 IV 8; გ ვ თ ხ რ ა III 5; უ თ ხ რ ე ს
 XII 6; მ ი უ თ ხ ა რ თ IV 29; მ ი უ თ ხ რ ე ს XIII
 20; გ ი თ ხ რ ა 0-4.
 ო ხ ე ე / თ ხ ი (ე) : დ ა ს თ ხ ე ე დ ე ს IX 12; დ ა ი თ ხ ი ა
 VI 13.
 თ ხ ო ე ; ო თ ხ ო ე დ ა I 25; ო თ ხ ო ე დ ე ს VII 27
 XVII 10 ბ II 20; ო თ ხ ო ე ე XVI 11.
 თ ხ ო ე ა : — ს ა XVII 10.
 თ ხ რ 6. თ ხ ა რ.
 თ ხ რ ა მ ლ : — ი XV 4; — ო ს ა გ ა ნ XIX 5.
 თ ხ რ ო ბ ა : მ ი თ ხ ა რ, გ ვ თ ხ რ ა, უ თ ხ ა რ, უ თ ხ რ ა,
 უ თ ხ რ ე ს, გ ი თ ხ რ ა 6. თ ხ ა რ 2.
 ო გ ი : I 11, 14, 17, 21, 27, 28 II 9...; — ც ა I 7
 II 10 VI 19 XIV 14; მ ა ს I 18, II 2, 3 III
 4... ბ I 46...; მ ა ს ე ა V 7; მ ა ს II 11 III
 16, 21, 23, 26...; მ ი ს I 12, 23 III 1, 11 IV
 6... ბ I 23...; მ ი ს ე ე XVII 6; მ ი ს გ ა ნ I 14 V
 15, 16 VII 2 VIII 8 X 16 XI 13 XVII 10
 XIX 5 ბ II 21; მ ი ს თ ე ს I 13 IV 30 VII 10
 XVI 37 XVII 23; ბ II 7; მ ი თ V 15 X 28
 XIX 5, 13 ბ IV 14; მ ი თ ო რ თ X 24; მ ი ს
 I 30 II 12 VI 29 IX 31 XIII 9, 18 XVII 2;
 — ნ ი II 21 XVI 40, 50 ბ II 8; — ნ ი ე ა I
 27; მ ი თ II 4 V 2, 7, 28...; ბ I 32...; მ ი თ-
 გ ა ნ VI 26 X 11, 21; მ ა თ ე ს XIII 7 XVI 6;
 მ ა თ ი თ ბ II 8.
 ი წ რ ო IV 11.
 ი ძ უ ლ : მ ა ი ძ უ ლ ე ბ ო რ V 9; ა ი ძ უ ლ ე ბ ო რ VI 10;
 ვ ა ი ძ უ ლ ე VII 20 XII 14; ა ი ძ უ ლ ე ს VI 8.

ქადრ: იკადრა II 11 VIII 14 IX 8; იკადრეს XII 17.
 კალ/კლ: მომკალ XIII 15; მომკლას VII 9; მოკკლას VII 10; მოკლან IX 30.
 კანონ: —სა ბ I 28.
 კარ/კრ: შემკრას V 14.
 კარ: —ად I 6 XIII 3, 4.
 კარაულ: —ითა XIII 3.
 კაფ: განკაფოს VII 35.
 კაღ: —ი IV 1 XVIII 4; (ერისა) —ი V 33; —მან II 11, 13 XIII 13; —ისა III 2; —ისასა XIII 26; —ნი ბ I 24; —ნო V 7; თა XIV 18 XV 17; —თ (-მოყუარე) XI 4; თათა ბ I 41.
 კაცთაგან: —ი XVI 24.
 კბილ: —ნი VII 23.
 კეთილ XVI 7; —სა XIII 5, 7 XIV 6; —ისა X 13; —ითა XVII 16 ბ III 28; —ად V 7 XIII 23; —ნი IV 23.
 კეროვან: —ენითა XIX 8.
 კერძო V 12 IX 24 X 3 XIV 19; —ეე I 24.
 კიდ: ჰკიდა IX 3.
 კითხ: მკითხვ III 22; ჰკითხვიდა II 12 XVI 6; ჰკითხა X 2; იკითხა VII 1; მოიკითხა XVI 5.
 კითხვა: — II 8; — ვითა X 27; —დ III 3.
 კილიკ: —ი XIV 20.
 კლ 5. კალ.
 კრ 5. კარ.
 კრავ: —ი VI 20.
 კრებ/კრიბ: შეიკრიბა XVI 48.
 კრებულ: —ითა ბ IV 14; —ითურთ XIX 7
 კრძალ: დაეკრძალენით XIX 10; დაკრძალეს ბ IV 12; ეკრძალე III 12.
 კრძალულ: —ად VI 27.
 კრულ: —სა IX 9.
 კრულად VII 40 XX 3.
 კრუხასტ: —ილა VI 19; —ნი VIII 18.
 კრუდ/კრუდ: მოკრუდების X 5 XV 8; მოკრუდეს VIII 29 X 6.
 კრურთხ: —ითა VIII 13, 22.
 კრუნესა —ა VIII 23.
 კრურთხ: აკურთხნა XVI 44; მაკურთხე XVI 19; გუაკურთხენ XVI 41; გაკურთხენინ ბ II 34.
 კურთხევა: — ვითა ბ II 9.
 კურთხეულ XVIII 7, 9.
 კურნ: განიკურნა XI 13; განიკურნო VII 17
 კურნება: —ა XI 5.
 კურ: დამიკურდა VIII 32; დაუკურდა VII 4.
 კვრიაკე: —სა X 1 XIV 12.

ლ: მოველი XVI 38.
 ლბ: დავალბე VII 24.
 ლეწ: შეალეწა VI 13.
 ლოც: ილოცვიდა II 21.
 ლოცვა: —სა IX 15, — ვის I 13; — ვით VIII 4; — ვითა XI 3; ბ I 21.
 ლხინება: —ა XVI 36.

მაგიერ XIII 16.
 მადლ: ემადლობ XVI 36; გამდლობ XII 9; მადლობდა XV 6 XVIII 9; ემადლობდით XII 15; მიემადლებოდა XI 3; მომადლობს XVII 19; მიმადლის XIX 16.
 მადლ: —ი VII 38; —სა XVIII 2; —ისა XI 15; —ითა II 23 ბ III 6.
 მადლობა: — ბით XVII 5; — ბითა ბ I 60 II 9.
 მაენებელ: —ნი XIV 23.
 მაზლ: —ი V 10.
 მათ: —ი VIII 22 XII 17 ბ III 17; —თა IX 12, 13.
 მამა: — (-მძემს) XV III 3; —მან IV 21, 23; —სა XV III 3; — მისა I 18 IV 21 XX 8 ბ V 3; — მისაგან I 10; —ნი XI 2; — ნიცა XIX 15; —თა VI 12; ბ I 21, 33 III 13; —თა IX 18; — შებისა IX 10.
 მამაკაც: —ი VI 29 IX 31; —ისა XVI 30.
 მანდა VII 31.
 მაოკრებელ: —ად VI 22.
 მარადის I 12 XIV 7; ბ I 27, 31 V 5; — (მღვდარებთა) X 26.
 მართ: აღმართა IV 21; აღმეგართა IV 20; წარეგართა I 7 X 17 XI 12; წარმომართა II 5.
 მართალ: —ი II 13.
 მართლ: —ა VII 8 X 9; —ასა III 16.
 მართვლ: —ო XVI 42; —ისა XVI 4.
 მარხ: დამარხებ II 21.
 მარხვა: — ვით VIII 4; — ვითა X 26 XIV 7; —ნი VIII 1; —თა VIII 6 XIV 10.
 მატ: წარმატებოდა ბ I 30.
 მატლ: —ი XV 7, 8; —ილა XV 5; —ისა XIX 4; —თა XV 10, 13 XIX 4; —თაგან ბ IV 3.
 მალ: აღმალა IX 11.
 მაშინ I 29 V 6 VI 14, 18 VII 3, 11, 22, 24, 26 VIII 27 IX 6, 29 X 1 XII 7 XVI 27; —ლა IV 15 VIII 23 XVI 44 XIX 1, 6.
 მახლობელად II 27 VIII 2.
 მახვლ: —ი I 19.
 მგელ: —ი VI 1: —სა VI 20.

ჰდაბღ: დაამდაბლა XVI 34.
 მე I 28 III 9, 14, 15, 16, 17, 20... ზ II 26...
 —სცა IV 21 VIII 25; —ცა III 3, 10, 14
 XVI 8; ჩემგან VII 39 VIII 10; ჩემთვის
 VII 13 XVI 25 XVII 17; ჩემდა III 16,
 23, 26 V 8, 10, 18 VII 14 X 16
 XIII 19.
 მეათერთმეტე XVIII 7.
 მედგრობა: —თა XVI 22.
 მეექვსე XIV 1.
 მეორე: —სა XIII 22; —დ XX 2.
 მეოც IX 19.
 მეჩვი: —სა I 6 XX 2.
 მეორვე V 1 XIII 1 XIV 5 XVI 18 XVII 1;
 —ცა VII 48.
 მესამე: —სა X 1.
 მეტ: —ად VI 8.
 მეუფე: —ფისა XII 4 XVI 30; —თავსა
 XVI 30.
 მეულლე: —სა XVI 26.
 მეფე: —მან I 29; —სა I 26; —ფისა I 21, 22;
 —ფისა I 30; —ფისასა I 6; —ფისა-
 გან I 25 II 1.
 მეშვიდე XV 1.
 მზად: განუზადის XIII 26.
 მზე: მზისა XIV 22.
 მთაუარ: —ნი ზ II 14, 22.
 მთაუართავან: —სა XIII 8.
 მთხუ: შეგვმთხუნა IV 13; მივემთხოვ XIII 8,
 XVI 37 XVII 21; შევემთხოვ XIII 5.
 მიახლებულ XVI 1.
 მიგება: მიაგოს, მიუგე, მიუგეთ, მიუგონ
 ნ. ჰ.
 მიგებება: მიგებუნენ ნ. გება.
 მიღება: მიღის ნ. დევა. 1.
 მიერ XIV 16 XVI 39; ზ III 4; (ქრისტეს)-
 მიერსა ზ II 19; —ითგან XI 1 XIII 9.
 მიეღრა: მიჰედრიდეს ნ. ვედრა.
 მიეღენა: მიაეღინა, მიაეღინა ნ. ეღ.
 მიხეზ: —ნი ზ I 12.
 მითრევა: მითროა ნ. თრევე/თრი(ვ).
 მითუალღვა: მიმითუალეს ნ. თუალ.
 მითხრობა: —დ ზ I 62; მიუთხროთ, მიუთ-
 ხრეს ნ. თხრობა.
 მიმადლება: მიემადლებოდა, მიმადლის
 ნ. მადღ.
 მიმართ I 23 VII 2 XII 4, 7 XVII 5, 23
 XV II 2 XIX 15.
 მიმთხუევა: მივემთხოვ ნ. მთხუ.
 მიმოდადევენა: მიმოდასდევინენ ნ. დევე2.

მიმოთრევა: მიმოთრევედა ნ. თრევე/
 თრი(ვ).
 მიწიკება: მიგანკენ ნ. ნიკე.
 მითრმევა: მიეართუ, მიართუა ნ. რთუ.
 მის: —ი I 11 III 27 IV 6... ზ V 1...; —ივე
 XVII 2; —მან VI 2 VIII 5; —სა VI 16,
 19, 22 VIII 8, 23, 27 IX 8, 9, 25 X 23
 XVI 23, 40; ზ II 17, 34; —ისა VII 2
 XVIII 2; —ისათვის XVI 38 XVIII 3; ზ
 I 50 II 13; —ისა XVIII 1; ზ II 2;
 —ისასა I 17; —ისათა XIV 2; —ითა XVI
 36; —ა I 9 V 8 VII 5 X 15 XII 17;
 —ნი II 3, 4, 20 IV 23 XII 16 XV 3
 XVI 3, 44, 45; —თა V 12 VI 20, 23
 VIII 27 XIV 9; ზ II 6; —თავსა XV 2 XIX 3;
 ზ I 33; —თასა XVIII 5; —თავან
 III 26; —თანი ზ II 23
 მისლვა: მიეიდოდა, მივედ, მივედით, მი-
 ვიდა, მივალ ნ. ვალ/ვედ.
 მისრულ III 3.
 მისწრაფა: მივისწრაფე ნ. სწრაფ.
 მიქცევა: მიაქცინე, მიაქცინეს ნ. ქცევე/
 ქეც'ცი.
 მიღება: —დ VII 20
 მიიღეს, მივიღე, მიიღო, მიიღის ნ. ღ.
 მიყვანა: მიყვანა ნ. ყავეყვე 2.
 მიყრდნობა: მიყრდნა ნ. ყრდნ.
 მიც: ნ. ძ.
 მიცემა: მისცემდა, მისცა, მისცეს, მიცეა
 ნ. ც 2.
 მიძლუნა: მიუძლუნაო ნ. ძლუნა.
 მიწევენა: მიეწიე, მიწიან, მიეწა, მიწაწა,
 მიიწინეს ნ. წევე/წი(ვ).
 მიწერა: მიეწირენ ნ. წერა.
 მიწიფება: მიეწიფო ნ. წიფ.
 მიწოვან: —ისა XIX 5.
 მიწულღება: მისწულების ნ. წულღ.
 მკ I: შეიკოს VII 40.
 მკ 2: მოიკო XVI 48.
 მკუდა: —ი VI 21 VIII 16; —სა XIII 17.
 მკვდარ: —ნიცა XIV 23.
 მმარხველი: —ნი ზ I 25.
 მობანა: მოგბანო ნ. ბანა.
 მოგობა || მოგუება: —ა XI 8; —სა XII 7;
 ზ I 43.
 მოგვ XI 6.
 მოღგინე: (გულს) —დ XI 11

მოდგინება: (გულს) — ბითა XII 2.
 მოვლენა: მოვლინნის 6. ელ.
 მოხლედვა: მოხლედვა 5. ზღუდ.
 მოთმინე III 15.
 მოთმინება—ა ბ III 31; — ბითა ბ I 60.
 მოთრევა: მოგითრო, მოითრია 5. თრევე/
 თრი(ვ).
 მოკითხვა:—ა II 11; მოკითხა 5. კითხ.
 მოკლე: (დღე) — დ XIV 26.
 მოკლეა: მომკალ, მომკლას, მოგკლას, მოკ-
 ლან 5. კალ/კლ.
 მოკუდავა:—თა XV 11.
 მოლოდინი: მოვლი 5. ლ.
 მომადღება: მომადღოს 5. მადღ.
 მომკა: მოიმკო 5. მკ 2.
 მომკუდარ II 10.
 მონა XVIII 4; —ა II 5; —(მკეაქლი)
 XVI 3, 20, 45.
 მონადირება:—ა IV 5.
 მონაწილე XVII 4, 8.
 მორთმევა: მომართუ 5. რთუ.
 მორჩილ: დაემორჩილა ბ I 44.
 მოს: შევქმოსთ XIX 5; ემოსა XV 16, 17.
 მოსთულა: მოისთულა 5. სთულ.
 მოსილ: (ჯორჯ) — მოსილ ბ I 26; —ნი
 ბ I 25.
 მოსისხლეობა:—ა V 22.
 მოსლეა:—ა III 5; მოვედ, მოვიდოდეს,
 მოხვიდე, მოვიდა, მოვიდეს, მოვიდიან
 5. ვალ/ვედ/ვიდ.
 მოტევა: მომიტევენს, მოგიტევენს, მო-
 ზბტევენს, მოგბტევენს 5. ტევე.
 მოუგონებელ:—ი XIV 21; —ად XV 8.
 მოუწყინებელ:—ად X 27.
 მოქმედ:—ი XVIII 7; (ბოროტის) —თათჳს
 ბ I 48.
 მოქცევა: მოიქცა, მოვაქციო, მოვაქცინე,
 მოიქცინ 5. ქცევე/ქეც/ქც.
 მოღება: —ბისათჳს I 22.
 მოილო(ნ), მოიღეს, მოილო 5. ლ.
 მოღუაწე:—ნი ბ I 24.
 მოყვანა: მოყვანდა, მოიყვანდეს, მოიყვა-
 ნოს 5. ყავ/ყვ 2.
 მოყუარე:—თა XVI 21 ბ III 11, 23;
 (კაით) —XI 4; (სოფლის) —თა XVI 21.
 მოყუარება: (ღმრთის) — ბისა XVII
 13; ბ II 28.
 მოყუას:—ი XVII 2.
 მოშიშ:—ი I 11.

მოშიშება:—ბით II 19.
 მოშურომა: მოშუერით 5. შუერ/შურ.
 მოცემა: მოცემდა, მომეც, მომცა, მოეც-
 ნენ 5. ც 2.
 მოცემულ:—ნი II 22 XII 10.
 მოციქულ:—ისაგან III 28; —ნი XIII 1.
 მოძღუანა: მომძღუანა, მოეძღუანა 5.
 ძღუან.
 მოძღუარ: (მღვდელთ) —სა ბ II 3;
 (მღვდელთ) —ნი ბ IV 13.
 მოწამე:—ო XVI 42; —თა XX 6; —თანი
 V 29.
 მოწენა: მოიწია, მოაწია, მოიწინეს, მოა-
 წიო 5. წევეწი(ვ).
 მოწლებობა: — ბისა XV III 3.
 მოწოდება: მოუწოდა, მოუწოდეს 5. წოდ.
 მოწყალე:—ლც V 32.
 მოხეტქა: მოხეტქა 5. ხეტქ.
 მოხუცებელ:—ი XIV 26; —თა IX 18.
 მოკდა: მოკედა 5. კად/კდ.
 მოკსენება: მოიკსენებ, მოიკსენეს 5. კს.
 მრავალ:—ი IV 27 ბ I 51; —სა V 5
 —ულითა IX 9 X 7; —ნი XVI 2.
 მსახურ:—სა VII 4; —ისა VII 1; —თა VI
 28; —ნი II 4 V 13; —თა VI 12.
 მსაჯულ:—ისა XVI 29; —თასა XVI 29,
 მსგაეს ბ I 21; —ად XVII 6.
 მსივან: (პირ) —მსივანნი XV 25.
 მსწრადულ XVI 9 XIX 1.
 -მტე: (ძუღეს) —მტე XIII 12.
 მტერ:—მან III 13; —სა V 34; —ისათა
 XII 11.
 მტკიც: დაგამტკიცენი ბ II 35.
 მტკიცე:—დ III 22 IV 7 IX 3 ბ III 22;
 მტკიც... IX 4.
 მუნ II 27 III 2 VIII 3 IX 24, 27 XII 15 XIII
 5 XV 7 XVI 28; —ვე XI 14.
 მღვდელ:—თა ბ IV 7; თ-(მოდღუარ, მო-
 ძღუარნი, მოძღუარსა) ბ II 3 IV 13.
 მღვდელთაგან:—ი V 32.
 მღვჭარება:—ბითა X 26.
 მყის III 4.
 მშვდობა:—ბით XVI 50 XVIII 10; —-ბი-
 სასა IV, 3.
 მჩუარ: მჩუართა XIX 5.
 მცველ:—მან X 10, 13; —სა VII 7 X 2, 7;
 —ნი IX 29.
 მცირე II 26; —-რბ VIII 2, 3 IX 24 XIV
 20; —სა V 31; —დ VI 24 VII 20, 24
 XII 14 XIV 6, 14.

მცირედ:—თა XII 2; —ლა XV 12.
 მცნ: ამცნებდა XVI 45; ამცნო VII 4 IX 29.
 მძიმე: დაუმძიმებ XIV 4.
 მძიმე:—თა XI V 28.
 მძლავრ: XVI 5.
 მძუძვ: (მამა)—სა XVIII 3.
 მძვინვარე: —რც VI 17.
 მწარე III 24 — რითა II 16, 28; —დ XVI 40.
 მწუხარე: XV 9, 10.
 მწუხარება:—ბითა III 6; —დ IV 4.
 მწუხრ: შემწუხრდა VI 4.
 მწუხრ:—სა II 26.
 მწყემს:—სა II 24.
 მხალ:—სა XIV 14.
 მხიარულ IX 27 XV 13.
 მხილ: ამხილებს ბ I 45.
 მხილებ:—ბისა ბ I 50.
 მკ: დაეკმე IV 21; დაამკე IV 17.
 მკედრ IX 8, 19.
 მკვეალ:—ო XVI 20; —ო XVI 11; —ნი XVI 3, 20, 45.
 მკეც:—ი VI 17.
 მკნ: განამკნის XIX 15.
 მკნე III 15; —სა XVII 9 ბ II 18; —თა XIX 7.
 მკურვალე:—დ VI 25.
 მკურვალეობა:—ა VIV 22.
 მკვირ:—ითა VI 16.
 მადირობა:—დ VII 5.
 მავთსადგურ:—სა XVII 5.
 მავთსაყუდელ:—დლოსა ბ II 11.
 მაკურთხევე:—დ XVII 12.
 მანდგლეე XIII 21.
 მანყოფ:—ნი XVI 32...
 მანობ:—ი I 8.
 მანტარ:—ი IV 18 VII 15.
 მანტვალად XII 1.
 მანწილ: —ი ბ II 16; —ნი XIX 11 ბ III 1; —თა XIX 3.
 მანხარარ:—თა ბ I 10.
 მან: უნდა IV 5 IX 2.
 მანბ: გნებავს XII 10; უნებს XVI 7; გინებს VII 31; ინებებს VI 4; ინებებთ ბ II 29.
 მანბა:—ა XII 11 XIII 2.
 მანტარ:—ი III 10 V 24 VIII 1 XVI 1; —მან ბ I 59, 63; —სა II 15; III 11 XII 6; —სა IV 2 XI 3; ბ I 52; —საბა IV 5; —ნი ბ I 9 IV 12: —თა ბ I 32.

ნეტარება:—სა ბ II 17.
 ნესით ბ I 41.
 ნესტ:—თა XV III 4.
 ნიკ: მიგანიკენს ბ II 35.
 ნუ III 23 IV 10, 13 V 3...; —მცა VII 5: —ტალა IV 14; —უკუე III 13 VII 9, 27 XIII 8.
 ნუგეშინის: —(სტუმდეს) VII 22; ბ II 5.
 ნუდენ III 18 VII 1 VIII 22 IX 4 X 22 XII 14 XIV 14.
 ნუდეს VI 11 VII 35 X 18.
 ნოხ:—თა IX 22.
 ნოხშაბათ:—სა XX 2.
 ნოქღანბერ:—სა O-2 XX 5.
 ნო:—სა VI 1; —თავე XIX 6 ბ IV 5.
 ნოშაბათ:—ი VIII 7; —სა XX 3.
 ნოკრ: ანკრებ XIII 14
 ნალატ:—ი XVI 45.
 ნალექარტ:—ი XV 17.
 ნატრე:—სა XVII 22; —სა I 21.
 ნატრეცემულ:—ნი XIX 11.
 ნატროსან ბ III 16; —სა XVI 5; —ნი XIX 9; —თა XIX 2.
 ნირ:—სა VI 13, 16 VII 15 VIII 23 XIII 26; —(მსიგენი) XIV 25.
 ნირველ I 7; —სავე ბ III 2; —ად XIII 17 XVIII 5; —ნი ბ I 10; —თა XVI 9.
 ნიტიახე:—ი I 7 IV 8, 12 VII 32 VIII 7 IX 8 X 17 XIII 6 XVI 28; —მან II 1 IX 3, 17, 20, 27 XIII 1, 12; —სა IV 29 VII 38 VIII 5 X 19 XIII 20; —საბა III 1, 5.
 ნოვე: პოვა II 27; იპოვა V 32 VII 39 XVI 24; პოვეს IX 23; ვპოო XVI 36; პოოს III 13 XVI 49; იპოოს VII 35, 40.
 ნურ:—ი VI 3, 7 VII 24; —სა VI 5 XIV 14; —საბა VI 6.
 ნურ: აღიპურნა V 31; გიპურიეს V 4.
 ნურობილ: XIV 16, 27.
 ნურობილებ:—ა I 19.
 ნუაზ:—ი II 26 VI 6 ბ II 1; —სა VII 33 IX 2 XIV 21; —ადმდე XII 15; —თა XV III 8
 ნუშალა:—თა ბ IV 3.
 ნ: განვერე XIII 6.
 რა X: 6; —ა VII 10, 31, 36 VIII 23 IX 33...; —მე XVI 15, 21 XVII 15 XVIII 6;

—აღა VII 36; —ს IV 10, 13 VII 28 VIII 6 X 5; —სმე XIII 5, 8; —ასმე III 3 XIV 6; —ასამე VII 32; —ასა VI 9; —ასა III 22 IV 16 VIII 11; —დ VIII 10 XV 10.

რავდენ:—ი: X 15.

რამეთუ I 7, 21, 24 II 17... ბ I 23, 45.

რატამს I 21 V 29 VI 4 X 9 XII 16. ბ II 1.

რაცხ: შეგპრაცხენნ I 30; შეგერაცხა XV 12.

რამთა: —ათა II 3, 4 III 21 VI 28 VII 17 VIII 28 IX 27, 29 XIII 12 XVI 11, 14 XVII 11...; —ათამტა I 13, 26 VI 5, 7, 10, 25 IX 3 X 20 XI 8 XII 10.

რგ: ვერგო VIII 21.

რთ: შეერთო II 18.

რთუ: მომართუ VII 36; მივართუ VII 38; მიართუა VI 10.

რიდ: მერიდებით IV 14.

რისხვა: —უით VI 11 VIII 13 XV 9.

რომელ I 28 VIII 28 IX 25 XV 5 XVI 43; XVII 2 ბ II 31; —ი I 26 VII 15, 20 XIII 18 XVI 15 XIX 14; ბ 0-3, 5 I 16, 35...; —იცა ბ II 24; —მან VII 35, 40 XIII 26 XVI 49; ბ III 19, 30; —მანტა XVI 25; —სა I 18 II 6 III 1 IX 2 XI 3, 6 XIV 3 XX 6; ბ I 34, 44, 61...; —სამტა XVI 24; —სატა III 9; —მლისა XIV 23 XX 8; —მლისათჳს I 9; —მლისათჳსცა XVII 12; —მლითა XII 3; —ნი V 12 XVII 7, 16 XIX 17; ბ I 13, 26, 29...; ბ II 4 IV 3; —თა ბ III 13; —თა ბ III 15.

რქუ: ჰრქვან II 6; ვარქუ III 11, 15, 17, 20, 22, 24 VII 7, 9, 14, 28, 31 X 7 XV 12; ვარქუთ IV 14; არქუ XIII 15; არქუთ IV 17 V 3; მრქუა III 14, 16, 22, 23, 26 VII 8, 13, 17, 22, 26, 32, 33 X 8, 12; 13 XV 9, 13; გურქუა IV 13; ჰრქუა II 8, 9, 13 IV 9... ბ II 26; ჰრქუეს XVI 26, 41; მიპრქუა XIII 4; მარქუ XIII 16; ერქუა III 2.

რყუენ: განპრყუენენ IV 22.

რწმ: ჰრწმენა IV 25.

რჩევე/რჩი(ვ): გამოარჩია XIII 12.

რჩევა:—ა XVI 30.

ხაგებელ:—სა IV 17.

ხაგონებელ X 4.

ხაგუემელ:—ად XV 12.

ხადა XIV 8 XVI 29, 30, 31.

ხადედოფლო:—სა V 20.

ხადიასპანო:—ათა II 5.

იაკობ ცურტაველი

ხადიდებელ:—ად XX 7; ბ V 3.

ხაესე:—სმ II 27; (ყოლად).—მან XVII 15; —ნი XIV 24 XVII 23.

ხახრდელ:—ი XII 14; —სა X 5.

ხახლერა:—თა II 2 X 19.

ხათნო I 2; XIII 11 XVI 15 ბ III 14;—სა XII 4; —ათა ბ I 14.

ხათნობა:—ბითა ბ I 20.

ხაკრველ:—ნი ბ II 23; —თა VI 25 X 11, 20 XIV 28; —თაგან X 22.

ხაკუთარ:—ი XIII 12; —მან VIII 5.

ხაკუშვეველ:—ითა XIX 9 ბ IV 8; —თათა ბ IV 10.

ხაკურთხეველ:—სა II 21.

ხაკურნებელ:—ად ბ II 24.

ხალბუენ:—ი VII 16.

ხალმობა:—ა XI 7; —ბისა XI 13; —თა XVI 6.

ხამ:—ისა IV 8; —ნი II 20.

ხამარადისო:—სა ბ I 28.

ხამარტკელ:—ნი IV 21.

ხამას VIII 22.

ხამგზის I 16 XV 2.

ხამება:—ო ბ III 8.

ხამეოცდაათ:—ნი ბ I 24.

ხამფეთ:—დ I 6.

ხამისო:—ა X 8.

ხამკაულ:—ი VII 27, 34.

ხამოსელ:—ი XV 12; —სლისათჳს XV 14.

ხამლდელო:—ათა ბ I 12.

ხამწყისო II 24.

ხანატრელ:—ი I 17; —მან II 8 XIX 1; —სა III 20; —ო XVI 42; —ისა I 5 XV 2 XVI 4; —თა XX 5.

ხანატრელობა:—ბით XVII 9.

ხანთელ:—ი XVI 33; —თლებითა ბ IV 10

ხაპერობილენ:—სა VIII 29 XIV 1 ბ IV 4; —ლითა ბ I 53.

ხარკუშმელ:—ი VIII 3.

ხარჩელ:—სა ბ I 47.

ხარწმუნოება:—სა III 12.

ხასთაულ:—ი XIV 19; —სა XIV 17.

ხასთუნალ XIV 18; —ნლით XIV 19.

ხასო ბ II 32.

ხასობა:—ა I 18. ბ III 22; —ბისა ბ I 53.

ხასტიკ:—ად VIII 11.

ხასუფეველ:—სა ბ II 34 III 25.

ხასყიდელ:—ი ბ II 35.

ხატანჯველ:—ითა ბ I 55; —თა XVII 20.

ხაუკუნენ:—სა XVII 19.

ხაქებელ:—ად XX 8.

საკმე: — 30 X 18 XI 1 XVI 24; — მისა XII 1; — დ IV 16 XIV 6; — ნი III 6 IV 22; — თა III 24 IV 28 V 12 XVI 9; — თაგან XII 11.

სალმართო: — ათა X 26.

საყუარელ: — ნო XVII 18.

საცემელ: (თაყუანის) საცემელად XIV 20.

საცო: — დ XVII 11.

საძოვარ: — ი III 13.

საწოლ: — ისათს ბ I 51.

საწუთრო: — სა XVI 26; — ასათა XVI 21.

საწყალობელ II 16 IV 3; — ი I 25 X 2; — ისა I 16; — ად IX 12.

საკმელ: — ი XIV 12.

სახე: — ბისა I 12, 14 XVII 6; — ბით XIII 23; — ბითა V 15; — დ XVI 13 XIX 12.

სახელ: — (-სდებლ) VI 22; — ი I 10 II 6 III 2; — იცა XII 17; — ისა ბ II 13 III 21; — ით I 10; — ითა XI 12.

სახლ: — ი IV 3; — სა V 20 XIII 14; — ისა V 2 VI 22; — ისა III 1; — ისისა XV III, 2; — ბიდ IV 24 XI 15; — ნი IX 32.

სახლელუ: — იოურთ ბ II 7.

საკენებელ: — ი XX 7; ბ V 1; — სა XX 5.

საჯ: განისაჯნთ XVI 28; საჯოს XVI 35,

სენ: — ი XIV 3; — ითა XIV 24.

სენაკ: — ი VIII 2; — სა V 30 VI 27 VIII 3.

სენაკაბან: — სა VIII 28.

სეულ: მოისთულნ XVI 33.

სიბოროტე: — ტისია XIII 24.

სივ: დაუსიედეს XV 3.

სივლტოლა: — IX 5.

სიკეთე: — თისა XVI 34.

სიკუდილი: — ი III 26 ბ III 16; — დ V 26 33 X 3 XVI 2.

სიშართლე: — ლისასა ბ I 47.

სტმრავლე: — ლო IX 11; — ლითა ბ IV 7 V 2.

სიმსივნე: — 60 VII 4.

სიმწარე: — რითა II 27.

სიმკნე: — ნისა XIV 2; — ნით ბ I 64.

სისხლ: — ი VII 15, 18 VIII 26; — სა XI V 13.

სიტყუა: — ა XIII 21, 23, 27 XVI 27, 31; — სა IV 1, 10 V 6 XVI 40; — ყვსა III 3; — ყვთა XVI 17; — დ II 12 IV 15 VIII 14 IX 4 X 14, 15; — ნი XIII 26; — თა XIII 6.

სიეშილი: — ითა IX 29.

სიყრბე: — მითგან I 11.

სიყუარულ: — ით I 10.

სიციცხლე: — ლით X 4.

სიხარულ: — ი III 17. 18 IV 4 XVII 20; — ისა V II 14; — ით IV 13 XI 15; — ითა XI 13.

სლეა: — ა IX 21; — დ XVI 46.

სმ: ისინე XIII 13; ესმა II 15 V 16 XVI 1; მასივის III 27.

სმენა: — ა XVI 27; — დ XII 18.

სნეულ: — თა XI 4.

სნეულეზა: — ბისა XIV 3.

სოფელ: — ფლისა XVII 7; — ფლის (მოყუარეთა) XVI 21; — ფლად II 4.

სპაჰეტ: — ისა II 9.

სპოდიოს: — ნი ბ I 23.

სრსკლ: — მან III 13.

სრულ: აღასრულებდეს ბ I 28; აღასრულა X 25; აღასრულეს II 26; დასრულდა ბ I 31.

სუ I: შესუა VI 11.

სუ 2: ესუა ბ I 34.

სუდარ: — ი XIX 2.

სუენე: განსუენებს ბ II 12; განსუენე IX 28; განსუენო IX 27.

სულ: — ი XVIII 11 ბ III 28; — ისა II 23 III 27 XX 8 ბ V 5; — ითა II 9, 10; — თ (-ითუნა) XII 8.

სულგრძელ III 16.

სულიერ: — ითა X 28 XIX 8; ბ IV 9.

სულნელ: — ითა XIX 9; — თა ბ IV 10.

სძალ: — ი X 11; — თ XVI 10.

სწავ: ასწაებდა XI 8, 9.

სწავლ: დასწავლნა XII 3.

სწორ: — ი XVI 31.

სწრაფ: ისწრაფი VII 29; ვისწრაფი VII 26; მივისწრაფე VII 33.

სწრაფა: — ფით IX 5, 16.

სხ: გარდასხ IV 18.

სხუა: — ა VI 28 IX 4 XIII 24; — სა VI 3; — დ IV 19, 23 XVI 13; — თა XIX 3.

ტან: წართანა V 25; წართანა V 28.

ტანჯ: ვიტანჯო IX 27.

ტანჯუა: — ა IV 27 XX 4; ბ I 51; — სა III 25; — ვითა XVI 26; — თა XVII 18 XX 1.

ტარბი: — ი X 10.

ტაძარ: — ი II 19; — სა V 29; — ძრით IX 2; — ძრად VI 1, 9 VIII 19 XIII 2, 13, 14; — ძრადმდ VIII 16.

ტევე: აღურბე VII 12; განურბეა ბ III 28; დაურბეა II 19 XI 8; დაურბო VII 34; დაბრევიბი IV 18; განებუა VI 26; უბე X ბ; შებიტე VII 8; შებიტეა VII 11; შემოგბიტეე X 14; მოგბიტეე XVI 11; მოგბიტეენს XVI 13; მოგბიტეენს XVI 2, 41; მოგბიტეენინ XVI 43.

ტილი: — ი XIV 21.

ტილო: — ა ბ IV 1.

ტ ი რ : სტირ VII 13; სტირა X 13; სტირო IX 14; ვტიროდე III 10 VII 12 X 12 XV 9; ვტიროდე III 7; ტიროლა II 28; ტიროდეს IX 12 XVI 40; სტიროდის I 18.

ტ ი რ ი ლ : —ი IX 18; —ით IV 2 V 25; VIII 4; —ითა III 7 XII 8. 13.

ტ კ ი ე ი ლ : —ი XVI 25.

ტ ო მ : (თესლ) —სა VI 22.

ტ უ ლ I : გეტყვ IV 10 IX 30; მეტყვ V 18; ეტყვ IV 11 VIII 6. 13; ეტყვ I 13; ეტყვ VIII 18 VIII 12 XV 14; იტყვ XIII 27; იტყვთ V 7; იტყვდა II 16, 22 IV 3, 5 V 25 VIII 20 XIII 10 ბ III 7; ეტყვდა I 26 V 19 VIII 9 IX 30 XI 10 XIII 6 XVI 10, 46 XVII 6; ვეტყვდი XIV 4; ეტყვდეს V 6.

ტ ვ ლ 2 : შეატყვა XVI 18.

უ ა ნ ნ ო : —ნი XVII 7; ბ II 15.

უ ბ ა დ ო : —ო VIII 24 XIII 4.

უ ბ ა დ რ უ ე : —ი II 17; —ო VII 9; —ისა I 16; —ითა XV 15.

უ ბ რ ა ლ ო : —მცა IX 32.

უ გ უ ლ ი ს კ მ ო : —ო XIII 4.

უ გ უ ლ ი ს კ მ ო ე ბ ა : —ბისა XVI 38.

უ გ უ ნ უ რ ე ბ ა : —ბისა I 14.

უ დ ა ბ ნ ო : —ს ბ I 29.

უ დ ი დ ო ს XV 7.

უ ე ა რ : —(ჰყავ) IV 25, 26; —(ყო) II 14, 17 V 19; —(ყვეს) XII 16.

უ ე ა რ ი ს (ყოფა) : —(ყოფითა) I 23.

უ ზ მ ა : —სა VI 8.

უ ჯ მ თ უ რ ე ბ ა : —ბისა I 12.

უ ჯ მ ო ხ ე დ ე ა : უჯმოხედნა 5. ხედ.

უ ჯ უ ა ნ ა IX 9, 11 X 19.

უ ჯ უ ა ნ ა მ ს კ ნ ე ლ : —ი XVIII 6.

უ ჯ უ დ ა ე XVI 16; —ითა XV 10.

უ ჯ უ ე : (ნუ) —XIII 8.

უ ჯ უ მ თ უ II 9, 10 V 4, 14 IX 30 XIII 2, 17 XVI 16 XVIII 6; ბ III 4.

უ ჯ უ ნ : —ითი XX 9; ბ III 26 V 5; —ისამდე XVIII 8 XX 9; ბ III 27 V 6.

უ მ გ ო ბ ო ს III 26 XV 11.

უ შ ა მ ო : —დ XVI 32

უ რ ე : აურეობდეს V 24.

უ რ ი ო ხ ე IX 11.

უ რ ა ჯ ო ლ ო : —მან IX 25; —სა VIII 24.

უ შ ა ლ : —ი VIII 22 XIII 27 XVIII 9 ბ II 33; —ო II 22 V 26, 32 VIII 11 X 3 XII 9, 11; ბ III 17; —მან XVI 32; —სა XVIII 11 XIX 14; —უფლისა, II 24 XVI 31, 39; ბ I 36.

უ ფ ლ ე ბ ა : —ბ III 26; — ბისა ბ III 15.

უ ფ რ ო X 4.

უ ფ რ ო მ ს X 4; —ლა ბ I 22, 48.

უ ლ მ რ თ ო : —ა ბ I 56; —სა XIII 15 XVI 25; —ითა II 18.

უ შ ე ი ლ ო : —ითა XI 4.

უ შ ე უ ლ ო : —სა ბ I 50.

უ ძ ი ლ ა დ ბ IV 16.

უ წ ე ს ო : —ითა XVI 9.

უ წ ე : უწვლი II 21; უწვი V 13, 21, 26; უწვი VIII 33; უწვის XIII 5, 7; აუწვოს. II 3; აუწვენს ბ II 25.

უ წ ყ ა ლ ო : —დ VI 16.

უ წ ყ ა ლ ო ე ბ ა : —ბისა XVI 38.

უ წ ყ ი ნ ო : —დ X 27.

უ ხ ი ლ ა ე : —ითა ბ III 11.

უ ჯ ა მ უ რ ო : —ი IX 6; —ნი ბ I 26.

უ ჯ ე რ ო : —სა VI 14.

შ ა ლ / ფ ლ : ჩაფლა VI 15.

შ ა რ უ ლ : —ად IV 9 VII 11, 21.

შ ა ს : —ისათა XIX 7.

შ ე ნ / ფ ი ნ : დეფინა VIII 17.

შ ე რ ა დ - შ ე რ ა დ : —ითა ბ I 54.

შ ე რ ა : —ითა VI 14 IX 21 XIII 16; —ნი VIII 17 XV 3; —ითა VI 23; ბ II 23; —ითა XVII 11.

შ ი ო ხ ე ლ : —სა IV 10; — ცხლად XIV 6.

შ ლ 6. ფალ.

შ ლ : უფლოედ VI 3.

შ რ ი ა დ V 24 VI 26 VII 37 X 12, 20, 21 XII 14 XV 9 XVI 27 XIX 4.

შ ს ა ლ მ უ ნ : —ითა XIX 8; ბ IV 9; —ნი XII 3.

შ ს ა ლ მ უ ნ ე ბ ა : —ბითა XIV 8.

შ უ ო : აფუცებდა II 12.

თ ა დ : უქაიებდა I 28; უქაღე X 7.

ქ ა რ : —ნი XIV 22.

ქ ე დ : —სა VIII 27 IX 25 X 23.

ქ ე ნ ე ბ ა : —ბით XV 13.

ქ მ ა რ : ქმრისა I 12; ქმრისაგან ბ 0-5, I 64.

ქ მ ე : იქმ VIII 12; იქმნა II 17 IV 3 V 22 VII 14 X 18 XI 8; იქმნა I 14; შე-იქმნა XIV 9; შექმნე XVI 16; ვქმნე XVI 15; იქმნეთ V 23; კქმენ XVI 13.

ქ ნ ა რ : —ითა X 28 XIX 13.

ქ ო ნ 5. ქუ.

ქ რ ი ს ტ ი ა ნ ე || ქ რ ი ს ტ ა ნ ე I 8 XI 8; —ნი VIII 21; —ნეთაბ I 8; —ნეთასა ბ I 58.

ქ უ : აქუს III 25; აქუნდა I 29 XI 7 XVI 24.

ქ უ ე VIII 17 XII 8 XIV 11, 20.

ქ უ მ ს ა გ ე ბ ე ლ : —ად XIV 18.

ქ უ ე ყ ა ნ ა : —სა II 2, 15 VI 21; —ნისა ბ I 11 II 16; —ნისა IV 25; —ითა XIV 27.

ქ ე ქ ე ქ ე ო ქ ე ო : იქცოდეს I 127; გარდაიქცა IV 4; მოიქცა XI 13; მოიქცინა XII 7; მოიქცინეს XII 16; მოიქცინე II 11; მო-ვაქციო V 9; მოვაქციე I 27; გარდაიქციე IV 23.

ლ: მიიღებს X 5; მივიღე VII 24; აღვიღეთ XIX 3; მიიღო[5] ბ II 17; მიიღო VII 3 ა XIX 1; აღიღო VI 15 XV 5; გამო- უღო VI 20; მიიღოს XIV 12, 14; მიი- ლეს ბ IV 1; აღიღეს ბ IV 5; გამოიგ- ლონ IX 22.

ლამ: დაღამდეს X 9.

ღამე VII 17 XIV 7; — 80 VII 14 XII 4 XIV 11 XIX 12; ბ IV 16; —სა XIX 12.

ღაღად: უღაღადებდი XIV 4.

ღაწვე: ღაწუთა IX 12.

ღირს: XVIII 6; ბ II 27.

ღირს: —ი XVII 13.

ღმერთ: —ი II 14, 17 IV 24, 25 V 9, 18 XI-4 XII 17, 25 XIII 10; —ო II 22 V 26, 32 XI 9; —ბაბ I 4 X 15 XVI 13, 17, 35, 43; —სა VII 38 XII 15 XIII 11 XIV 28 XV 6 XVI 7, 36 XVIII 9 XIX 13; ბ I 46 II 20 III 30 IV 15; ღმრთისა VIII 11 XI 12 XII 7 XIV 13 XVI 15 XX 8; ღმრთის II 19; ღმრთის (-მოყურებისა) XVII 13; ბ II 28; ღმრთისაა I 11; ღმრთისათა XVI 42; ღმრთისასა V 34; ღმრთისათა I 23; ბ III 6; ღმრთისათა XVI 46; ღმრთისა- გან VIII 25 XVI 11 ბ I 57.

ღუაწულ: —სა III 11, 14.

ღუნწი: იღუნწიდეს VII 21.

ღუნო: —ა V; 10, 13 VII 24.

ქავეყვე I: ვეყოფ V 22; ჰყოფნ IX 19; ჰყოფნ ბ I 29; (წინა) უყოფდა ბ I 46; (შუე- რატბ) გვავე IV 27; (უფარ) ჰვავე IV 25, 26; ყო II 2 (უფარ) ყო II 14 V 19; ჰვაეთ XVI 23, 44; (უფარ) ყვეს XII 17 XIV 16; ყავე XIII 2; ვიყავე V 8 XV 9; იყავე III 15, 19; იყო I 6, 8, 9 III 2, 3, 9 IV 4 VII I VIII 3, 4 XI ბ XIV 6, 18, 21, 27 XV 5 XVI 27; ბ 0-4, 5 I 16, 21; ვიყვენით IV ; იყვენით XVIII 7; იყვენს XII 10 XVII 3, 4, 8 ბ II 7; ვიყო IX 33; ვყო I 26 XIII 11; დავყო VIII 3; გვაყენ ბ II 29; იყავენ XII 11 XV 11; გვეყენს ბ III 15; იყოს V 15 VII 29 XVI 15; ჰყო XVI 16; იყოფინ III 23 V 10; იყენეს-ვე XII 9.

ქვავეყვე 2: ვეყენდი III 4; გამოჰყავანდა IX 2; მოჰყავანდა IX 6; ჰყავანდეს ბ I 23; მოიყა- ვანდა II 20; შემოიყავან X 9; მოიყავანს VI 5 VIII 19; წარიიყავანს VI 9 ბ IV 6; წარმოიყავანს IX 6; წარგოიყავანს V 13; წარიიყავანონ VIII 28; მოიყავანოს XIII 13; წარიიყავანა XVI 2; განიყავანს ბ III 3.

ყენ: შეაყენეს IX 24, შეაყენონ VIII 29, განეყენენ III 29.

ყეთ: ყოღა VI 17.

ყიველ: —ი III 5 IV 28 VII 39 X 28 XVI 45, 46; —ივე VII 36, 38 ბ I 59; —სა XI I XVI 40; —ვლისა ბ II 27; —ვილი- საგან ბ I 57; —ვლით I 24 XIX 7; —ვლითა XVI 16 XIX 14 ბ I 20 IV

14; —ვლად I 17 XIX 13; —ვლად (-საცემან) XVII 15; —ბი V 16, 22 VI 7 XVII 10 XVIII 7; ბ II 19, 21... —ნივე ბ III 29; —თა III 19 V 33 IX 19 XVI 8 XVIII 11 XIX 15, 16 ბ II 32 III 19, 27; —თავე I 13; —თაგან ბ III 5, 9; —თათვის XVII 12; —თასა ბ II 11.

ყოფა: —დ I 13 II 24 V 10 IX 21 XIV 6 XV 15. ვყოფ, ჰყოფნ, ჰყოფენ, (წინა) უყოფდა, ყვეს, გვავე, ჰვავე, ვავე, ჰვაეთ, ყო, გიყო, ვყო, იყავე, ვიყავე, იყავენ, იყო, ვიყვენით, იყვენით, იყვენს, იყენესვე, იყოს, გვაყენ, გვეყენს, იყოფინ ნ. ყავე/ყვე I.

ყოფილ: — (იყენეს) XVII 8; —არს VI 11.

ყრდნ: მიყერდნა II 28.

ყრმავ: —ა VII 30; —თაა IX 18; ყრმებო XVI 13.

ყუავე: ყუაღა X 26.

ყუავეილ: —ი XVI 33, 47. 1

ყუარ: შეგოყუარეს ბ III 14.

ყულ: დაეყულა VIII 3.

ყურე: —სა II 28.

შეგადება: შეგადღოს ნ. გდ.

შეგდგომა: შეუდგა, შეუდგეს ნ. დგბ.

შეერთება: შეერთო ნ. რთ.

შეეშვა: იშვა ბ I 37.

შეეწარდნა: შეეწარდა ნ. ეწარდ.

შეევედრება: შეჰვედრებდა, შემვედრა, შეევედრა ნ. ვედრ.

შეეკრება: —ა III 27. შეეიკრიბა ნ. კრებ/კრიბ.

შეეკრვა: შეეკრას ნ. ეკარ/კრ.

შეეკრვა: —ა VI 23 VIII 20.

შეელეწვა: შეელეწვა ნ. ლეწ.

შემდგომად IV 8, VI I XII 3 XVII I XX 3.

შემთხვევა: შეეკმთხვნა, შეეემთხვო ნ. მთხუ.

შემეტობა: შეემტოს ნ. მტ.

შემეტულ: —ი X 11.

შემოსება: შეეკმოსტე ნ. მოს.

შემოსლება: —დ VI 3.

შემოკინებუეიდა ნ. ვალ/ვედ.

შემოტევა: შემოგოტევე ნ. ტევე.

შემოხუება: შემოიხუნა, შემოიხუნენ ნ. ხუ.

შემძღებელ XIII 17, 19 XIV 5 XVII 15 XIX 15.

შემწუთელ: —ი XIV 22.

შემწულხარება: შემწულხარა ნ. მწულხრ.

შემწუნარება: —სა XVIII 11.

შეც 11 22 IV 10, 17, 22, 24, 25; 26, 27 V 10...; —ლა VIII 24; —ცა II 10; —თეს XIII 25; —გან IV 10; —და IX 21; XVI 14; ბ III 8; —დაბი ბ III 22; —თავე II 11.

შეგ:—ი II 11 III 17, 21 IV 9, 15, 18, 26...;
—მან IV 21, 23; —სა I 28 VII 15 XVI
26 ბ III 17, 25; —სა IV 22 XI 11 ბ
III 15; —სასთეს ბ III 21; —შენისათა
XVI 17; —თა IX 21; —ნი II 22 VIII
21 XII 6, 10; —თა IV 28 VII 16; ბ III
12, 24.

შერაცხვა: შეგვრაცხნე, შეგვრაცხა. ნ.
რაცხ.

შერთვა: შერთო ნ. რთ.

შესაგვრაცხნელ:—ად XIX 2.

შესაგვდრებელ:—ო ბ III 18.

შესლვა:—დ III 12. შევედ, შევიდა, შევი-
დეს, შე-ხოლო-ვიდა, შევალს ნ. ვალ/ვედ.

შესხმა:—ა VI 23.

შეტევა:—ა X 8. შემიტევი, შემიტევა
ბ. ტევი.

შეტყობა: შეატყუა ნ. ტყუ 2.

შეტყუვილ:—ი XIII 24.

შეურაცხ: — (გვაე) IV 27.

შეურაცხება: —თა XVII 21.

შეურაცხთაგან:—ი IX 7.

შექმნა: შეიქმნა ნ. ქმნ.

შექმნულ:—ი XIV 14.

შეყენება: შეაყენეს, შეაყენონ ნ. ყენ.

შეყვანა: შემიყვანა ნ. ყავ/ყვ 2.

შეყვანება:—ა VI 27.

შეყვარება: შეიყვარეს ნ. ყვარ.

შეცოდება:—ნი XVI 12. შეცოდეთ ნ.
ცოდ.

შეძენა: შესძინენ ნ. ძენ/ძინ.

შეწირვა:—დ XI 2. შესწირვიდა, შესწირ-
ვიდეს ნ. წირ.

შეწყალება: შეიწყალე, შემიწყალეა ნ.
წყალ.

შეწყნარება: შემიწყნარე, შემიწყნარა,
შეგვწყნარენ ნ. წყნარ.

შექმა XV 11; —სა XV 10.

შეჯერება: შეაჯერა ნ. ჯერ.

შვილ:—ი XI 4; —ნი I 27 IX 32 XII 6, 15
XVI 3, 20, 44; —ნი IX 15; —თა III 19.

შვილიერება: (წული-) —ა ბ I 32;
—ბით ბ I 14.

შვი: ალმშინა IV 22.

შთამუსრვილ XVII 23.

შთაცუეულ VII 16.

შიგან VIII 15.

შიმშილ: —თა X 4; ბ I 53

შინა II 27 IV 1 V 30 VII 11 VIII 4 X 25
XIII 2, 25 XIV 2, 11, 16, 27, 28 XVII
22 ბ II 6 III 20 IV 4; —ათ III 5.

შინაგან XV 16.

შიშ:—ი I 19; —თა ბ I 41.

შორ: განაშორებ VIII 10.

შორის V 33 XVI 35 ბ I 10.

შრეტ/შრიტ: დაშრიტა XVI 33.

შრომა: —ა III 21; —თა XIV 2 XV 3
XVII 4, 8 ბ II 35.

შულა: —დ VI 18.

შულენ: შულენს XX 9; განაშულენ X 28.

შულენიერ: —ად X 10.

შულენიერება—ა XVI 34.

შურ/შურ: მოშურით XVII 17; დავშუ-
ერთი XVI 27.

შჯულ:—ი ბ I 44; —სა I 28.

ჩ: (ჯერ) გრის ბ III 4; გინ XV 7.

ჩა: გამოჩნდა V 33.

ჩამოსლვა: ჩამოვდ ნ. ვალ/ვედ.

ჩარადოვან: —ნი XIV 25.

ჩაფლვა: ჩაჟღელა ნ. ჟაღ/ჟელ.

ჩემ:—ი III 27 IV 17 V 10, 11, 15 VII 34,
25 VIII 10 X 8 XIII 2, 13 XVI 19, 24,
33, 34 ბ III 22; —მან IV 16; —სა IV 18
XV 14, 16; —ო XII 9; ბ III 17, 18;
—სა XVI 39 XVII 19; —სა III 27
XVI 34; —ნი XII 10 XVI 12, 20, 33;
—ნი IX 14, 15; —თა XVI 22 XVII 21
ბ III 13, 20; —თა VII 19 XV 15.

ჩრდილ: —ათ IX 23.

ჩუენ: მიჩუენება XV 6.

ჩუენ III 5, 6, 19 IV 1, 12, 13, 14, 28 VI
3 XVI 26 ბ II 34; —და III 5; —ცა IV
15; —ლა VII 30.

ჩუენ:—ი III 17, 18 V 19; —სა XIX 14;
—სა II 8, 24 XI 12 XVI 31; —სასა
XIV 13; —ნი XVI 41; —თა III 8;
სანი ბ I 13.

ჩხვლ: —თა VIII 27.

ც I: იცოდა XV 16.

ც 2: სცემდა II 16 VI 16 XI 8; (თაუანის)
სცემდა I 23; მისცემდა XVIII 2; მოს-
ცემდა XI 4; (ნუგზონის) სცემდეს VII 22
ბ II 5; გამოცემა VIII 9; მოცემა ბ III 19,
23; (თაუანის) ცე IV 26; სცა XIV 8;
(თაუანის) სცა XVI 5; მისცა VII 38
ბ III 30; მომცა X 15; სცეს VIII 22;
მისცეს ბ I 39; წარმცე XII 5; წარგცე
XIII 3; მიცემა ბ I 35; მოცუნენ ბ II 23.

ცა:—თა XVII 22; —თა IV 24.

ცალ: სცალდა IX 4.

ცაე/ცეე/ცე: დამიცეე XII 11; დამიცეე II 22.

ცემა:—ა VIII 20; (თაუანის) ცემითა X 27;
(თაუანის) ცემა XII 7.

ცემა: სცემდა, სცემდეს, სცა, სცეს, ვც 5. ც 2.

ციცხლ:—სა I 24 IV 26; —ებრ XIV 22.

ცეკალ: ცეკალა I 14.

ცისკარ VII 1.
ცხენ X 28; —სა X 25 XIV 16, 27; —ხით
IX 17 X 1 XIII 16 XVII 24; —ად VIII
28 IX 23 XVI 3; —ხისასა IX 20.

ცნ: ცნა IV 6; ცნას VII 9; მიცნობიეს IV 9;
შეცნა X 14.

ცოდ: შეტკოდეო XVI 21.
ცოდვა: —თა III 7, 24 VII 18.

ცოდვილ: —ი XVII 4.
ცოდვეთლოს XIII 8.
ცოლ: —ი I 27, IV 9 V I VIII 10;
VI 6 VII 35 XVI 3, 19, 44, (ძის) —
V 2, 11; —ან IV 16 VI 2, 9; —სა I 25
VI 4 XVI 23; —ად I 8, 30 ბ I 35, 39;
—ადლა V 8; —ნი IX 32.

ცოფ: —ი VI 18.
ცოცხალ: —ი IX 17, 21; —მტა II 10; —ლა
X 2; —ხლითა XIII 16.
ცრემელ: —ით V 17 XII 5; —ითა II 16, 28
XVII 22; ბ III 5; —თა IX 13.

ცრემელ: ცრემლოოდეს V 16.
ცხენ: —ითა II 5.
ცხოველ II 9.
ცხო(ვ)რება: —ა XVI 46; —სა VII 25
XV 11, 14; —ბისა XVI 17; —ბითა
ბ I 15.
ცხოვრებულ: —ნი XIV 26.
ცხრ: და-რესცხრა VI 24.

ძ: (ძალ-) მიც (←-მიძს) VII 23; უძნ (←-უძნ)
XVI 19.

ძაგ: გძაგ IV 14; სძაგდა XII 16.
ძალ: —(მიც) VII 23; —ი ბ III 19; ძლით
VI 2.
ძაძა: —ა XV 16; —ძისა XV 12, 14.
ძე: ძი I 7; ბ I 16; —სა XIX 14; ძისა
XX 8 ბ I 17, 18 V 4; —ნი II 3, 20.

ძეგ/ძი(ვ): ეძიებენ XIX 17; იძია VIII 2.
ძენ/ძინ: შესძინენ XVI 17.

ძეძვ VIII 17; ძეძუსა VIII 17, 19.
ძი(ვ) ნ. ძეგ.
ძილ: —სა XIII 25.
ძინ: დაძინენ XVIII 10; დაძინის XIV 12.
ძინ ნ. ძენ.

ძლიევა: —ა XIX 16; —ჯისა XVII 23.
ძლიერ: განაძლიერებდეს ბ II 4.
ძლიერ: —სა XIX 13.
ძლიერება: —ბისა XIX 16.
ძმა: —ა III 28 V 1 VI 18 X 17; ძმის
(ცოლი) V 2, 11; —ნი IX 14.

ძნად X 8.
ძნალ: —ნი XIX 9; —თა XVII 4.
ძუნელ: —ი XIV 18.
ძუნძუნ: —ეს(მტა) XIII 12.
ძლუნ: მომიძლუნა VII 38; მოძლუნა
VII 27; მოძლუნა VII 20 XII 13.
ძლუნენ: ძლუნად I 22.

ჭადილ: —ი XVII 14.
ჭამ: იჭამა ბ 0-4.

ჭამალ: —ი VII 16.
ჭამება: —ა 0-3; ბ 0-3.
ჭარგდება: წარუგდებოდ ნ. გდ.
ჭარგზავნა: წარგზავნიდეს ნ. გზავნ.
ჭარღდება: წარღდება ნ. დგგ.
ჭარღვომა: წარღვა ნ. დვგ.
ჭარმაველ XVI 47.
ჭარმართვა: წარემართა ნ. მართ.
ჭარმატება: წარმატებოდა ნ. მატ.
ჭარმატებულ ბ I 22.
ჭარმდებ: —ად XVI 23.
ჭარმოგზავნა: წარმოგზავნა ნ. გზავნ.
ჭარმომართვა: წარმომართა ნ. მართ.
ჭარმოყვანა: წარმოიყვანეს. ყავყევ 2.
ჭარმოჩინება: —ბისათვის III 8.
ჭარსავალ: —სა XVI 8
ჭარსელ: წარვედ: წარვიდა. წარვიდეს,
წარველ ნ. ვალ/ვედ.
ჭარსრულ IV 19.
ჭარტანა: წარიტანა, წარიტანა ნ. ტან.
ჭარყვალ: —სა ბ III 24.
ჭარყვანა: წარიყვანეს. წარგიყვანოს, წარ-
იყვანოს, წარიყვანა ნ. ყავყევ 2
ჭარჩინებულ: —სა ბ II 18.
ჭარცემა: წარმცე, წარცე ნ. ც 2.
ჭარწყემელ: წარსწყემელ, წარსწყემილ,
წარსწყემილენ, წარსწყემილს ნ. წყემელ/
წყემილ.
ჭარწყემელა: —ა III 27.

წვეწი(ვ): მივიწი III 9; მიწია XVI 4;
მიწია II 1, 7 III 4 VI 6 VIII 7 X 18
XI 14 XIV 3 XVI XVII XVIII 1 ბ II 1;
მოწია ბ I 52; მიწია X 19; მიწინეს
V 5 IX 20 ბ I 15; მიწინეს VIII 1 ბ
II 31; მოწია IV 27.
წვეწვი: დაწვეწვი XVIII 10.
წველ XIV 27 ბ I 56; —ი X 25 XIV 1
XV 1; —სა I 6; —თა XIV 11; წლითა
წლოდ ბ V 2.

წვრ: მიწვერე I 10; ალწვერო III 21.
წვს: მიწვს VII 32; უწვს VII 32.
წეს: განაწვესთ XX 7; დაწვესთ ბ V 1.
წეს: —ითა ბ I 12.
წესიერება: —ბითა X 25.
წეს: ნ. წვე.
წიგნ: —ნი X 29; —თადათ X 27.
წი(ვ) ნ. წვეგ.
წილ XIII 27 XVII 19, 20
წინა II 3; — (უყოფილ) ბ I 46.
წინაგანმზადებულ: —სა XVIII 18.
წინამძღუდარ: —ი ბ 0-5, —სა ბ I 40.
წინადაწარ XIV 3.
წინადაწარმეტყველ: —ბან II 8.
წინადა II 21 II 7, 21 IV 2 V 5 VI 6
XVI 29, 31 ბ III 15, 17.

წიხ: შესწიხოდა I 22 XII 5; შესწიხიდეს
XVII 23.

წიფი: მივეწიფო ბ III 12; (კელ)-იწიფა IV 16.

წმინდა: განსწმინდენ XI 10.

წმინდა: —ა II 12 V 24 VI 5, 21, 26 VIII 15, 28 IX 6, 24 XII 12 XIII 9 XVI 2, 6, 19 ბ 0-4, 1 30, 37.; —ო XVI 41; ბ III 9; —ბაბ III 14 IV 6, 20 V 6, 14.; —სა VII 37 VIII 2, 13 IX 20 XII 13 XIII 22 XV 1 XVI 10 XIX 10 ბ IV 11; —ღისა 0-3, 4 III 2 VI 7 VII 14 IX 1, 10, 13 X 18 XI 7, 14 XIX 11 XX 1, 7, 8 ბ 0-3, 4 I 15, 19 V 4; —ღითა XI 3; —ნი IV 23 V 29 XIX 10 ბ I 9; —თა VIII 6 XIX 2 XX 5 ბ III 13; —ღისაბ IV 2, 6; —ისაგან II 23; —ისათა II 23.

წოდ: უწოდა ბ I 34; მოუწოდა X I XVIII 1 ბ II 3; გვწოდა IV 12; მოუწოდეს VI 4.

წოდება: —ბისა XVIII 1.

წოდ: მისწოდების ბ I 61.

წუნე: —ი XIV 14.

წულ: —ი (-შეიღიერება) ბ I 32; (ასულის) წული ბ 0-4.

წული: —ად VIII 18.

წყ: ვიწყე X 14; იწყე IV 15 VI 14 VIII 10 IX 5 XII 7.

წყ: განიწყე IV 29.

წყალ: შეიწყალე VIII 25; შემწყალე VIII 25.

წყალ: წყლითა XIV 24; —ნი XIV 23.

წყალობა: —ა XVI 25; —სა XVI 33.

წყენ/წყინ: აწყინა X 21.

წყელულ: —თა XV 5.

წყელულება: —ა VII 8; —აცა XV 2; —ბისა VII 2; —ნი XV 4.

წყმედ/წყმდი: წარსწყმედ V 20; წარსწყმიდე IV 14; წარგუწყმიდენ IV 15; წარიწყმიდოს XVI 49.

წყნარ: შემიწყნარე ბ III 11; შეიწყნარა XI 11; შეგაწყნარენ ბ II 33.

წყრომა: (გულის) —ითა ბ I 49.

წყურბილ: —ითა ბ I 54.

ჭამ: ეჭამოთ VI 3; აჭამეს VI 7; ეჭამა VI 12.

ჭამა: —ა VI 5.

ჭამად: —ი VII 20.

ჭეშმარიტ: —ი II 14, 17 IV 26 V 9 —ისა I 23.

ჭირჯ: აჭირვებდა ბ I 55.

ჭირ: —ი I 19 III 17; —ისა XVII 19; —ით VI 20; —ნი III 16 ბ II 30; —თა XVII 17; ბ II 6 III 20.

ჭიკა: —ა VI 13; —ჭითა VI 10.

ჭიკნაუხტ: —ისა XII 1.

ჭინ: დააჭინო XVI 33.

ჭურჭერ: —ი X 8.

ხალენ: —ისა XIV 19; —ითა ბ I 25.

ხარ 6.არ 1.

ხარ: მოხარის V 14; განიხარა I 29 VII 37.

ხატ: —ი IV 17. 20 VII 11.

ხედ: გუხედვედ III 19; უკმობედნა IX 14.

ხეთკ: მოხეთკა VI 19; უხეთკნა VI 15 VIII 13.

ხეალ: ხეალისა (დღე) IV 12.

ხილ: ვიხილე III 10 VII 11 X 10 XII 12 XV 8; აღიხილა VII 39; იხილა VI 9 VII 3, 25 VIII 26 IX 17 XII 14; იხილენით IX 31; ვიხილო VII 8; მიხილოთ IX 16; ეხილა I 19; იხილის XIV 15.

ხილკა: —დ VI 28 VII 5, 23 XII 16, 17 XVI 4.

ხილულ: —თა ბ III 10.

ხილო I 16, 25 II 8, 11, 12. 13.. ბ I 37..

ხორშაკ: —ნი XIV 22.

ხუ: აღიხუნა XII 2; აღიხუნენით XIX 9; გა-მიხუნენით XIX 9; შემოხუნენ IV 24; შემოიხუნა IV 23.

ხუაშიად: —ად-რე III 20.

ხუდ: დახუდა X 17.

ხუთშაბათ: —ი XX 6.

ხუტეს III 14 VII 18, 22, 27, 33 X 13 XV 7, 10; —ი III 3; —ბაბ VIII 11 XVII 14; —სა VIII 14; —თა IV 12.

კად/კა: აღკადა X 22; მოკადა XIII 24.

კამ/კმ: —უკმა XI 3.

კარ: კართა XIX 7.

კაკა: იკაკდეს IX 12.

კდე 6. კად.

კედ/კდე: აღმოკდა VIII 23.

კელ: —ი VI 13; კელ(-იწიფა) IV 16; —ითა XV 6; —ნი V 31; —თა I 29 III 26 VI 20 XII 2.

კელმწიფება: —ა ბ III 26.

კილ: —სა IX 20.

კმ 6. კამ.

კმა —ა VII 12 IX 11.

კმარ: შეკმარების VII 28.

კორც: —სა XIV 13; —ნი VIII 18; —თა VII 27 XIV 5, 8 XV 2, 15 XVI 19 ბ III 2.

კს: მოიკსენებ XVI 22; მოიკსენეთ IX 15.

კუკუკ VIII 27 IX 24 X 22.

კედ/კელ: დაკედის XIV 11; დაკელა V 30; დაკელა XVI 6.

კეკება XIV 2, 4.

კემრ: — (გინს) ბ III 4; შეაკემრა XVI 25; დაეკემრებინეს V 7.

კემნ: ვიკემნ III 9 X 16; იკემნა II I ბ III 5; უკემნა XVI 50.

კემნულ: —მცა IX 16; —ნი XVII 22.

კეორჯ: — (მოსილ) ბ I 26.

კუარ: —სა XVI 5.

ჭე VII 17 IX 28

სახელთა სპიობები

ბთენაგენე: —სი ბ 1 17.
ანტოქია: —ისა XV 17.
არშუშა: —ასი 1 7.
აფოტოაფუტოაფუტა: III 2 XIX 6;
—ას VIII 9; —ს XVIII 2.

ბრიგოლ: —ისი ბ 1 19.

დავით: —სი XIX 13.
დამიანე: —ფოსთა XX 6.

ვარდან 1 10; ბ 1 37; —ისი 1 9 ბ 0-3;
—სუან ბ 1 38.
ვარსქენ 1 7 II 14, 17 IV 8 VI 14, 21
IX 26 XVI 28; —ს V 34 VIII 24; —ისი
1 16; —ისთა IV 5; —ისთა III 24.

იაკობ VII 31.

იერუსალამი: —დ XI 10.

იესუ II 24 XI 12 XVI 32, 39 XIX 14 ბ II 33.

იოანე XVII 2 XIX 2, 6 ბ IV 14; —ს
VII 21 ბ II 4.

ქოხმან XX 6.

შამკუნე: —თა ბ 1 36.

[შრ|||] 1 6.

ნერსე: —სისი ბ 1 17.

მორთანეს: —ო ბ 1 19.

ოსი: —ისი ბ 1 18.

ბავლე: —ლეს III 28.

ხამოელსამუელ: VII 21; ბ IV 13;
—(თავი იგი უკისკაობათა) XVII 2;
—ს (მღვდელთ-მოდღარსა) ბ II 3.

საბაკ ბ 1 30; —ისი ბ 0-4; —სამდე ბ 1 16.
საბაკანუშ ბ 1 34

სომეხ: —თა I 9.

სომხით: —ისანი ბ 1 11.

სპარს: —ო IV 2 VI 25 XI 6; —მან IV 9;
—თა I 6, 21, 25; —თაას II 1.

ურდ: —ს XIII 18.

ქართველ: —თა ბ 1 40.

ქართლ: —სა XI 1; —ს ბ 0-5; —ისან
ბ 0-6; —ისანი XVII 7 ბ II 16; —ისათა II 2.

ქრისტე ბ III 18; —ტო ბ II 33; —მან
XVII 16, 19; —სა XVII 9 XIX 14;
—ტს XIV 13 XVI 42; —ტს
(-მეგრ) XVI 39; —ტსმეგრსა ბ II
19; —ტსა II 25 XVI 32 ბ II 11;
—სუან I 24; —ტსოვს I 20;
—ტსი I 18 X 10; —ტსისა XVII 5;
—ტსსა I 15 III 12; —ტსითა XI
12; —ტსო XVI 11.

შუშანი: I 11 'II 8, 12 III 10, 14... ბ 0-4
I 38, 45, 59; —ცა VI 5; —ს II 15 III
11 VII 14, 37 VIII 13 IX 20 XII 6 XIII
22 XVI 10; —ის IX 1 X 18 XV 2 ბ I
52; —ისი 0-3, 5 III 4 XX 7 ბ 0-3;
—ისგან I 29; —ისოვს IX 13; —ისითა
XI 3; —ისნი VIII 18 XIX 11; —ისთა
XX 1; —ისა II 7 IV 2 VI 7 XI 7, 14.

ჩორ: —დ X 17 XIII 3, 5.

ცურტაე II 6.

შოკი V 1, 10, 12, 16, 19 VI 2, 6, 18 X
17, 19, 22 XVI 9, 14, 18, 44; —ს XVI
1, 23; —ისი V 1; —ისმან VI 10; —ისა
VI 4; —ისა XVII 1.

შამზასბ: —ისდა ბ 1 35.

ბერეთ: —ისას II 2; —ისათა X 19.

ბო: —თა VII 34; —თაას VIII 8.